

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

**ТАЛАС ОБЛАСТЫНАН
ЧОГУЛТУЛГАН
ФОЛЬКЛОРДУК
МАТЕРИАЛДАР**

36-том

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөн
Мээрим Көлбаева

БИШКЕК
«ТУРАР» – 2018

УДК
ББК

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редкеңеш:

*Акматалиев А.А.
Байгазиев С.
Жайнакова А.Ж.
Маразыков Т.*

*Мусаев С.Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К.Т.
Эркебаев А. Э.*

«Эл адабияты» сериясы. 36-том: Талас областынан чогултулган фольклордук материалдар /Түз. М. Көлбаева. – Б.: «Турар», 2018. – 528 б.

ISBN

Эл адабияты сериясынын бул томдугунда 1928-жылдан тарта Кыргыз улуттук илимдер академиясынын Тил жана адабият институту тарабынан Талас областынан чогултулган фольклордук материалдар киргизилди. Китепте тамсил, табышмак, жомок, шырылдаң, секетбай, күйгөн, санжыра, эмгек ырлары, кордоолор, кошоктор өңдүү эл оозунан жыйналган бир канча фольклордук жанрлар, эл акындарынын ырлары жана согуш мезгилинде эл арасында фронтко байланыштуу айтылган ырлар, жоокерлердин сүйүктүүлөрүнө, майдандагы жигиттерге салам каттары киргизилди.

Китеп фольклор, этнография, этнология, антропология адистерине, мугалимдерге, студенттерге, окуучуларга жана кыргыздын байыркы мурастарына кызыккан жалпы журтка арналат.

УДК
ББК

ISBN

© КРУИА, 2018
© «Турар», 2018

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

Ондогон кылымдарды карытып, оомалуу-төкмөлүү турмушту башынан өткөргөн кыргыз элинин тарыхы элибиздин оозеки чыгармаларында «Манас» баш болгон эпикалык мурастарында камтылган. Кыргыздардын бай тарыхын, маданиятын, улуттук философиясын, дүйнөтаанымын ичине камтыган элдин чыгармачылыгы калк оозунда айтылып, калың элдин катмарына жайылган. Мына ошол элдик мурастарды калк оозунан чогултуу, кайрадан элге тартуулоо иши 1920-жылдардан тарта колго алынып бир катар ийгиликтүү иштер жүргөнү баарыбызга маалым. Колунуздардагы эмгекте Кыргыз улуттук илимдер академиясынын кызматкерлери К.Мифтаков, Ж.Таштемиров, С.Байходжоев, Б.Кебекова, Ж.Төлөев, К.Бакивалиева, К.Ботояровдор тарабынан фольклордук экспедицияларда Талас областынан чогулган элдик оозеки чыгармалардын үлгүлөрү топтоштурулду.

КРУИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондундагы Талас областына тиешелүү төмөнкү папкаларда сакталып турган кол жазмалар киргизилди. №600 инвентардагы Талас областынын Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедицияда жергиликтүү жашоочулар Ысманкул Баетов (1896-жылы туулган), Ырыскүл Шүкүралиева (ошол учурда 40 жашта), Саадакан Ашырова (1928-жылы туулган), Абыке Жээнкулов (ошол учурда 71 жашта), Жайлоев Молтой (1921-жылы туулган), Кожогол Үмөталиев (ошол учурда 51 жашта), Чолпоналиев Абдылда (ошол учурда 65 жашта), Дыйканова Апөй (68 жашта), Сооронбек

Чоюбеков (1908-жылы туулган), Турдаалы Жаныбек уулунан (1899-жылы туулган) чогултулган материалдар, №(1876) 467 инвентардагы Будённый районунун жашоочулары Токтогазиев Басылбек, Жалпакбеков Манасбек, Солтоев Бейшенбек, Шамыратова Сайра, Үкүев Мырзабай, Үмөталиев, Молдалы Өмүркулов (1889-жылы туулган), №(5213) 575 инвентардагы Алымкул Үсөмбаевден, №657 (3295) инвентардагы О.Казанкаповдон, №(5213) 575 инвентардагы Нурмат Сатыбалды уулунан (1982-жылы туулган), Конушов Эсекеден, Көчөрбаев Тургунбай, Кадырбүбү Чирикбаева, Момуналиева Шурутай, Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан, Тагайбай Акылбеков, Осмон Калмамбетов, Алымбүбү Малакеевалардан жазылып алынган материалдар, «10 (203) инвентардагы Бердибай уулу Эркебайдан, №10 (203) инвентардагы Каракул Мейнерман уулунан, Молдаалы Атабек уулунан, №463 (1863) инвентардагы Ыйманкул Кочкорбай уулунан, №455 (1855) инвентардагы Айдараалы Шекербек уулунан, К. Жакып уулунан, Атай Огонбай уулунан, №200 инвентардагы Сулайман Конокбай уулунан №243 (454) инвентардагы Минекеев Абдысатардан, №385. (1264) инвентардагы Мунайымбүбү Шекербек кызынан, №385(1264) инвентардагы Айганбүбү Ногой кызынан, Кайыпназар Нурмамбет уулунан, №652 (38) инвентардагы А Жээнкуловдон жазылып алынган материалдар жана ошондой эле №943 инвентардагы 2015-жылы Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн фольклордук экспедициянын материалдары киргизилди. Жанрдык жактан алганда бата-тилек айтымдары, тамсилдер, табышмактар, күйгөн, секетбайлар, айтымдар, кордоолор, санатнасыят ырлары, жарамазандар, термелер, арманкошок ырлары, диний ырлар, жомоктор, секетбай, күйгөн, ашыктык ырлары, жер-суу тууралуу ырлар,

айтыштар, балдарга арналган ырлар жана ар түрдүү темадагы ырлардан турат. Мындан сырткары Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде фронтко жазылган каттар, эр азаматтарга арналган каалоо тилектер, мекенди коргоо тууралуу чакырык мүнөзүндөгү ырлар топтоштурулду. Бул ырлардын автору белгилүү болсо дагы эл арасында айтылып жалпылык мүнөз күтүп кеткендиктен экспедиция учурунда жазылып алынган. Андан кийинки Ленинге, партияга, Советтик турмушка арналган ырлар да ошол мезгилдин жүзүн көрсөтүп тургандыктан жана элдик таланттардан жазылып алынгандыктан жыйнакка киргизилди. Ал эми 2015-жылы КРУИАнын Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият институтунун кызматкерлери тарабынан жүргүзүлгөн фольклордук экспедицияда эл оозунан чогултулган материалдар өтө аз санда болгондуктан, жанрдык жактан топторго бөлүнгөн жок.

2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, №119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомунун (2015-ж. 6-апрель, №151-б.) негизинде «Эл адабияты» сериясынын алкагында жарыкка чыгып жаткан колунуздагы эмгек кыргыз элдик оозеки адабиятын кайрадан калкка тартуулоодо жакшы саамалык катары кароого болот.

Ф.и.д.

Мээрим КӨЛБАЕВА

БАТА-ТИЛЕК ЫРЛАРЫ

БАТА¹

Бак даарысын,
Арбак колдосун,
Кудай оңдосун,
Умай эне колдосун.
Желем деген бууданга,
Ат чапса да жетпесин,
Кас санаган душманың,
Жыл маалына жетпесин.
Абысының менен ажыныңдын
Чачпагынын учу
Чарайнага малынсын.
Абысының менен ажының,
Жентектеп жүрүп карысын.
Таш кармасаң алтын болсун!

ЫМЫРКАЙ УУЛГА БЕРИЛГЕН БАТА²

Жараткан өзүң жалга,
Жакшылыгыңдан жанба.
Бийман берип, ылдыйда жөлө,

¹ Инв. 463 (1863). Талас Кең-Колдун башында 1923-жылы, Бийманкул Кочкорбай уулунан К.Мифтаков жазып алган.

² Аксамай Кадыраалы кызынын баталары. Ал Күркүрөө аймагына таанымал Масалбек Кадыраалы уулунун карындашы. 9-июнь, 1993-ж.

Ымыркайынан ырыска бөлө.
Кесепеттүүнүн сөзүнөн сакта,
Кескинин көзүнөн сакта.
Кара жердин төшүнөн сакта,
Касиетсиздин өзүнөн сакта.
Акелерине атчы болсун,
Үкөлөрүнө башчы болсун.
Жамандан адаштыр,
Жакшыга жанаштыр.
Жан досун көп кыл,
Жатындаштан төп кыл.
Теңтушунан кең кыл,
Телегейге тең кыл.
Арамдыктан алыс кыл,
Актан тайбас калыс кыл.
Айткан сөзүнө бек кыл,
Акылын төп кыл.
Ага-инине коргон чеп кыл.
Жорткондо жолун ач,
Жоомарт кылып колун ач.
Ченемсиз билим бер,
Чексиз илим бер.
Өргө кулатып ташын,
Өңгөдөн асыл кыл башын.

ЫМЫРКАЙ КЫЗГА БЕРИЛГЕН БАТА

Жараткан өзүн жалга,
Жалгагандан танба.
Өмүр бою өзүң жөлө,
Ымыркайынан ырыска бөлө.
Оюнчугу чүкө болсун,
Ойлогону үкө болсун.
Үйгө кут консун,
Үркөрдөй уул толсун.

Эжесине тел болсун,
Энесине бел болсун.
Алдыңа нуруң чач,
Артыңа шуруң чач.
Өң бергейсиң чүрөктөй,
Мүнөз бер жибектей.
Жылдыздан жаркын чырай бер,
Күндөн ысык ырай бер.
Тал чыбыктай сымбат бер,
Кылган жандан кымбат бер.
Айдай чийилген каш бер,
Арчадан узак жаш бер.
Колунан көөрү төгүлсүн,
Жүзүнөн мээри төгүлсүн.
Апасынын сүтүн актасын,
Атасынын арын сактасын.
Жалаң айылы эмес,
Жамы журту мактасын.
Адамга сүйкүм кеби болсун!
Абийири-чеби болсун!
Айтканы элге эп болсун,
Акыл, адаби сеп болсун!

КҮЙӨӨГӨ УЗАТЫЛАР КЫЗГА, ЖАҢЫ КЕЛГЕН КЕЛИНГЕ БЕРИЛГЕН БАТА

Кайнатаңды кандай көр,
Кайненеңди жандай көр.
Кар¹ калтырбай бир сөзүн,
Касиетин андай көр.
Айткан акыл, насаатын,
Агарып аткан таңдай көр.
Ичер ашын, тамагын,
Олтурарга төшөгүн,

¹ Кар – тегин калтырбай

Киерине кийимин,
Айттырбастан камдай көр.
Кызмат кылып талыкпай,
Урмат кылып жалыкпай,
Купулга куп толо көр.
Кызынан кымбат боло көр.
Адебиңе эритип,
Акылыңа мээритип,

Урпагына уланар,
Ак батасын ала көр.
Ашкан айкөл бала көр.

Кайнагаңды бектей көр,
Кайнилериң чептей көр.
Кайын эже-синдиңи,
Жатындаштан жакын көр.
Жаркылдап колдо барыңды,
Жая кескен балдай бер.
Суу сунсаң да сумсайбай,
Алтын аяк балдай бер.

Чоң абысының колдосун,
Кичи абысының жолдосун.
Айныбай келип тилегиң,
Алганың болуп тирегиң,
Ачык сүйлөп ак жүрүп,
Кир чалбасын жүрөгүң.
Дилиңерди ширетип,
Зулайка, Жусуп коргосун.
Ынтымак, ырыс бек бассын,
Уюгандай коргошун.
Ортоңордо от жагар,
Опосуздар болбосун!
Барган жериңде,
Бакты, таалай орносун!

ЖАШ ЖУБАЙЛАРГА БЕРИЛГЕН БАТА

Бири-бириңен танбай,
Жубуңардан жанбай,
Таза жүрүп таңдай,
Кыялдан кызык,
Күндөн ысык,
Өмүр сүргүлө!

* * *

Ак жолдон азбай,
Жубуңардан жазбай,
Касиети калың карыгыла,
Баш менен жаштан,
Бак менен аштан,
Кем болбой,
Телегейиңер тең карыгыла!

* * *

Жакыны тургай
Жатка жагар,
Жалаң силерди эмес,
Жамы журтун багар,
Улукмандай уул,
Умайдай кыз,
Тапкыла!

КОЛГО СУУ КУЙГАН ӨСПҮРҮМГӨ БЕРИЛГЕН БАТА

Бакайдай көсөм,
Жээренчедей чечен.
Манастай кыраан,
Чыңгыздай чыгаан өс!

ЖИГИТКЕ БЕИРЛГЕН БАТА

Түрк атабыз колдосун,
Түпөйүл кылбай түшүңдү.
Түйшүктүү кылбай ишиңди,
Түбөлүккө оңдосун!

ТӨЛ БАШЫ¹

Жалгасын кудай,
Колдосун арбак.
Бата баарын,
Камдуу каарын,
Чак-чак балааны кайтар.
Айт казак
Оомийин демек сизден,
Бата бермек бизден.
Төшү чалкак сары чөлдөн,
Музооң ондон,
Сымырын жондон,
Жылкың жүздөн,
Коюң миңден,
Жылың тумандуу болсун.
Жылкың кунандуу болсун.
Кызың кылыктуу болсун,
Керегең кептүү болсун.
Келиниң септүү болсун.
Катының каадалуу болсун.
Кара башың кадырлуу болсун!

¹ Инв. 10 (203).Таластан Молдаалы Атабек уулунан 1923-жылы К.Мифтаков жазып алган.

ТАМСИЛДЕР

ТЕКЕ МЕНЕН ЭЧКИ¹

Теке үлгү алып кат жазды,
Эчкиге арнап.
Сүйүүнүн гүлүн терип жазып,
Жиберди өзүнчө
Бек кубанып.
Шыр эле жооп алды,
Жүрөк чынында кубанып калды.
Теке менен эчки сүйүштү,
Жыл маал эки,
Андан көп узабай,
Ушактар угула берди.
Бой салбайт теке эчкиге
Сүйөт экенсиң бөлөктү десе,
Ыргып секирет.
Жолобойт эч нерсеге көрсө,
Бир семиз теке кат жазат эчкиге:
Баш кошолу,
Кандай эчки?
Оюңа келбедиби,
Аркы-берки.
Бактынын гүлү,
Бизде болот.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунун Сталин колхозунан Жалпакбеков Манасбектен (жашы 17де) С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Биздин айланага,
Булбул конот,
Деп азгырат теке.
Алданат эчки,
Мындай кепке.
Кайран теке,
Баш кошот деп
Жыргатам кел, бери деп.
Керек болсо даамынан сорду,
Акырында эмне кылды,
Оңбогурду.
Кайран эчки, баш кошот сага
Капаланба
Сени алат токолдукка
Кайран теке баш кошом деп
Алдап кетти эчкини.
Эстүүсүң эчки
Сүйгүнүң бир, эмес эки.
Ушундай болот экен.
Сактануу керек экен.
Кош жүздүү текелерден.

БУЛБУЛ МЕНЕН ГҮЛ¹

Ойлонуп бир топ ойго түшүп алды,
Гүлдөрдүн сөзүн булбул күтүп калды.
Ой булбул бир азыраак сайрап бер деп,
Бир топ гүл чукул жерден кыйнап калды.

Булбул куш анда гүлгө мындай деди,
Жүрө бер көңүлүңдү бурба деди.
Кайтпадың чукул жерден жаным курбум,
Сайрайын көңүлүңдү кыйбай деди.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунун Сталин колхозунан Жалпакбеков Манасбектен (жашы 17де) С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Канакей сайра курбум сайра деди,
Жанагы күүлөрүңдү кайра деди.
Булбул куш кызыл гүлгө жооп берип,
Чыкпайт го ал сөзүңдөн пайда деди.

Эмесе өзүң билип сайра деди,
Жаз өтүп жакын калды жайга деди.
Өмүрүм өтүп кетсе ушул жерде,
Кудайым өмүр бербейт кайра деди.

Булбул:

Жанымдай жакшы көргөн жашыл гүлүм,
Жанашсам канатыңа жугат түрүң.
Жаз өтүп жай келгенде түгөнөбү,
Сиздердей жан булбул көрөр күнүң.

Гүл:

Жадырап жаз келгенде чыга калам,
Жайкалып бир аз күнү тура калам.
Жаш курбум, жакшы курбум шекердешим,
Сайрасаң бир азыраак угуп калам.

Булбул:

Эй-секет жаным курбум кызыл гүлүм,
Эстесем жүрөгүмдөн чыкпайт үнүң.
Ээрчишип экөөбүз барсак кантет,
Кудайдан бер деп сурап бир аз өмүр.

Гүл:

Эй курбум сураганга берет бекен,
Кудайым деги сага келет бекен.
Эгерде берип калса бир аз өмүр.
Дүйнөдө деги жандар өлөт бекен.

Булбул:

Кантейин жаным курбум кызыл гүлүм,
Кайгырып сен үчүн мен да күйдүм.
Кокустан бул өмүрдөн сен өткөндө,
Кайгырып өтөрүмү мен да билдим.

Гүл:

Булбул куш бак ичинде сайрап турган,

Кызыл гүл мен бактагы жайнап турган.
Бошотсо сиздер менен учар элем,
Кара жер алдымдагы байлап турган.

Булбул:

Жайкалып жайнап турган жашыл гүлүм,
Жайкалып жан жашарткан сенин жытың.
Кокустан сен өткөндө не болобу,
Талаада жалгыз жүрүү менин күнүм.

Гүл:

Дүйнөдө чечен булбул сен экенсиң,
Жаныма жакын консоң берекемсиң.
Аз күндүк бул дүйнөдөн мен өткөндө,
Артымды сайрап туган берекемсиң.

Булбул:

Жайлоодо жайнап турган сен бир гүлсүң,
Жадырап мага тийген сен бир күнсүң.
Талаада эриктирбей жайнап турган,
Жашыл гүл мага бүткөн сен бир тилсиң.

Гүл:

Кыштоонун көркүн ачкан сен бир булбул,
Дүйнөдө ашкан чечен сен бир кургур.
Сайра деп сайрата албай сени койдум,
Сайрачы көңүлдү ачып, сайра курбум.

Булбул:

Таарынба кызыл гүлүм сайрап берем,
Санааңа сан кубултуп байлап берем.
Кубултуп нечен түркүн күүгө салып,
Кызыл гүл билген күүм айтып берем.

Гүл:

Эмесе сайрап берип башканы кой,
Санаама түшүп турат мындай бир ой.
Талаада жалгыз жүрүп сен бир булбул,
Сен бозой мен экенмин сүйгөн селки.

Булбул:

Ошондой экен бир бозой сен бир селки,
Канткенде чыдап турам өмүр кошпой.

Ачылып көңүлүбүз кубанабы,
Жаштыктын сен экөөбүз жолун тозбой.

Гүл:

Эмесе айтканыңа мен көнөйүн,
Жаштыкка көңүлүмдү мен бөлөйүн.
Жаштыктын жолу кандай чечен булбул,
Сайрасаң өнөрүңдү мен көрөйүн.

Булбул:

Илгери өтүп кеткен бир кылымда,
Бир бозой селкини сүйгөнүнөн.
Нечен бир ашуу ашып, ташты басып,
Селкиге бозой жетпей күйгөн экен.

Гүл:

Эмесе сайрап бергин мындай болсо,
Сиздин тил набат, шекер балдай болсо.
Жаштыктын жолу кымбат көрчү отко,
Ошондой азап тарткан жандай болсо.

Булбул:

Эмесе жаным курбум сайрайынчы,
Сиз үчүн сан күнүмдү ой айтайынчы.
Шекердей таттуу чиркин чечен тилди,
Сиз үчүн тумшугума кайрайынчы.

Гүл:

Булбул куш сен сайрагын мен жайнайын,
Сиз үчүн жаш өмүрдү мен байлайын.
Мындай деп убадамды сизге берип,
Шерт кылып айтканымдан мен танбайын.

Булбул:

Кызыл гүл кана курбум сен жайнагын,
Чечен тил жаңылбастан сен сайрагын.
Мен сайрап, сен сайрагын өткөрөлү,
Жаштыктын жарашыктуу гүл байрагын.

Гүл:

Булбул куш айтканынан сен танбагын,
Мынакей жаным курбум мен жайнадым.
Бозойдун, селки кыздын армандарын,

Жашырба, жаңылбастан сен сайрагын.

Булбул:

Жашырбаймын жаным курбум жашырбаймын,
Жашырып башка сөзгө асылбаймын.
Кокустан сайрап жатып мен жаңылсам,
Сиздердин бутагыңа салкындаймын.

Гүл:

Салкында салкындагын, салкындагын,
Кокустан башка гүлгө талпынбагын.
Шашкалаң жаным шашып турган кези,
Булбул куш сайраса деп чыгып жаным.

Булбул:

Сайрайын сайрап берем, сайрап берем,
Сиз үчүн сан күнүмдү айдап берем.
Азыраак токтоп тургун кызыл гүлүм,
Бозойду селкилерди ойлоп келем.

Гүл:

Ойлосоң ойлоп келсең жаным курбум,
Дүйнөдө сен экенсиң чечен булбул.
Дүйнөдө бозой селки армандарын,
Угам деп күйүп турам сүйүп курбум.

Булбул:

Дүйнөдө жыгылбаган түркүк болсоң,
Сүйлөсө жаңылбаган жаак болсо.
Кокустан сайрап жатып мен жаңылсам,
Оозуңа эчтеке албай кечир досум.

Гүл:

Куштардан жаагы жок сен бир чечен,
Чөптөрдө миң кубулган мен бир көзөл.
Сайрасаң так калтырбай сайрап бер,
Сурайын сизден бул мен өтүнөмүн.

Булбул:

Жайлоодо жашыл чөптүн арасында,
Жайкалып жайнап турган сен бир гүлсүң.
Жанымда жарашыктуу сен болбосоң,
Селки деп айтканымды кимдер билсин.

Гүл:

Булбул куш айтпадымбы башканы кой,
Эми алдым тозуп айтканың кой.
Жанагы селки менен сүйгөн бозой,
Бекерде кетет бекен өмүр кошпой.

Булбул:

Айтканым эми сөздү баштап,
Бекерде пайдасы жок сөздү таштап.
Бозойдун мындай деп жазган каты,
Селкиге түшүндүрүп айткан сыры.

Гүл:

Булбул куш, куш төрөсү сен болгон соң,
Чөптөрдүн эрке гүлү мен болгон соң.
Өмүрдү бул дүйнөдө бир курушка,
Армандуу бозой селки ал болгон соң.

Булбул:

Кызыл гүл сен сайрагын мен жайнайын,
Сайрасаң асти чарчап мен кармайын.
Кубулуп нечен түркүн күүгө салат,
Өлбөсө кызыл тилим бир таптайын.

Гүл:

Канакей сен сайрагын мен жайнайын,
Булбул куш айтканыңдан сен талбагын.
Жай өтүп күз жакындап келгенинче,
Сайратып сизди курбум мен жайнайын.

Булбул:

Эмесе экөөбүз бир жүрөлүчү,
Дүйнөдө сайрап ойноп күлөлүчү.
Жаштыктын жолу кандай болду экен,
Жарышып сайрап дайым жүрөлүчү.

Гүл:

Жаштыктын жолу курбум мына ушундай,
Кошулгун сен да курбум карап турбай.
Кошулуп экөөбүз тең сайрап берсек,
Жанымда гүлдөр уксун сөздү тынбай.
Кубултуп булбул чечен сөз сайрады,
Жанында жарашыктуу гүл жайнады.

Гүл жайнап булбул чечен сайраганда,
Жаштардын жарашпайбы гүл байрагы.
Бир кезде таптак сайрап тили шаңшып,
Бири ичке, бири назик, бири ачык.
Булбулдун сайраганын угушмакка,
Туш-туштан куштар келди сагалашып.
Канатын кагып коюп салам берди,
Жанында жашыл гүлү жайнап берди.
Булбул куш жашайт экен деп ойлонуп,
Уламдан башка күүсүн тапдай берди.
Сайраса миң бир күн үнү башка,
Сайроону билгендер көп ар бир кушта.
Ошончо калың куштун арасынан,
Булбулга жок экен го жетер уста.
Таңшып таптак келип үнү ичке,
Талыкпай сайрай берет бир күн кечке.
Көп куштар кудайым деп арман кылат,
Бербедиң мындай үндү неге бизге.
Бул куш өз эркинче сайрай берди,
Өйдө ылдый, өткөн кеткен келе берди.
Ошончо калың куштун арасынан,
Жарашат жашыл ала жүнү анын.
Булбулга, сагызган, торгой чечен,
Ошондо сынчы болуп тура калды.
Жапжашыл жарашыктуу сенин үнүң,
Досум ай кана бир азыраак сайра деди.
Булбул куш кызыл гүлгө мындай деди,
Жардам берсең карап турам мен да деди.
Сайраган гүлдөрдүн арасында,
Жакшысын тандап мага бергин деди.
Сайра деп сагызганды торгой айтса,
Сагызган шакылыктап тура калды.
Шак-шак деп шакылыктап жаткан кезде,
Токтогуп булбул кургур тура калды.
Кызыл гүл булбул кушка мындай деди,
Сайрагын жаным карап турбай деди.
Жаш өмүр өтүп кетсе быйыл күздө,

Кайрадан толкубайбыз кайра деди.
Булбул куш нечен түркүн сөзгө салды,
Калган куштар карап туруп аң-таң калды.
Кубултуп нечен түркүн күүгө салып,
Булбулдун кызыл гүлдү сүйүп жанып.
Кызыл гүлүм, кызыл гүлүм, кызыл гүлүм,
Кыядан тийип турган кызыл гүлүм.
Таңдайым так-так кайрап сайрап жатыр,
Кызыл гүл деп ырдасын шекер тилим.
Жашыл гүл, жашыл гүлүм, жашыл гүлүм,
Жаңыдан тийип турган сен бир күнүм.
Жарашып жай жагымда жайнап турган,
Жашыл гүл деп ырдасын шекер тилим.
Сайрагын сайрай бергин чымын жаным,
Садага жашыл гүлдөр менин жаным.
Жашыл гүл, жашыл гүл деп мен сайрасам,
Жарашып жанып турат менин жаным.
Жашыл гүлүм, жашыл гүлүм, жашыл гүлүм,
Жанашсаң канатыма жугат түрүң.
Жашыл гүл жарашпайбы чечен тилиң,
Кубултуп сайрап турган менин үнүм.
Кызыл гүл жайнап турган сенин гүлүң,
Жарашып жан жагыма жайнап турган.
Жапжашыл жарашыктуу сенин түрүң,
Кубултуп булбул чиркин сөз сайрады.
Жарашып жашыл гүлүм көз жайнады,
Сайраган булбул кушту адам укса.
Жаштардын жарашпайбы гүл байрагы,
Адамды мас кылууга эң бир сонун.
Булбулдун ар бир сонун күүлөрү бар,
Жытгасаң эң бир сонун жыпарга окшош.
Күлдөрдүн ар бир сонун бүрлөрү бар,
Ансайын булбул чиркин сайрап берди,
Жанында жашыл гүлү жайнап берди,
Булбул куш шекер тилин кайрай берди.

ТАБЫШМАКТАР¹

Чыга элек чийдин түбүнөн,
Туула элек коён качты.
Жазала элек токмок менен уруп ийсем,
Казыла элек ийинге кире качты.
(албарысты)

Узун терек башында,
Улар конуп отурат.
Узуну эми түгөнүп,
Учайын деп отурат.
(бойго жеткен кыз)

Сары ат минип суу кечтим,
Салкын мага тон бычтым.
Сары кестик тон бычтым,
Мунун өөнү да мага тийген жок.
(түш)

Узун-узун уз келет,
Узун бойлуу кыз келет.
Кабактары калтырап,
Тырмактары жалтырап.
(жылаан)

Нары кечет торучан,
Бери кечет торучан.

¹ Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутайдан Ж.Таштемиров жазып алган.

Тал түбүнөн жылтылдап,
Тандап ичет торучан.

(кундуз)

Өйдө төмөн лок-лок,
Төөгө минген сок-сок.
Аны тапсаң таптың,
Таппагандын башына,
Кара келтек токмок.

(булут)

Ор оён көздүү¹,
Адам таппас сөздүү.
Бука моюндуу,
Буура сандуу.
Ат кайкылуу,
Бээ курсактуу
Ушуну тапкылачы?

(чоң көк чегиртке)

¹ Инв. №(5213) 575. 1970-жыл 8-июнь Талас району, 1891-жылы Манас колхозунда туулган Осмон Калмамбетовдон **Ж.Таштемиров** жазып алган.

ШЫРЫЛДАҢ¹

Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң.
Тааруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келбейт уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен таарууну.
Жеп кетпесин жылкыбыз,
Шып шырылдаң шырылдаң.
Жылкычынын ыры экен,
Карылардын кайты экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай-бай, бай терек,
Ашык кетмек не керек,
Эт желиндүү боз койго,
Эгиз козу же керек,
Ана султан шырылдаң,
Мына султан шырылдаң.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Сап-сабайлар сабайлар,
Салам айттык акелер,
Куттуу болсун ушу үйлөр.

¹ Инв. 457 (1857). Талас областынан Бердибай уулу Эркебайдан К.Мифтаков жазып алган.

Курут алсын жеңелер,
Кууп алсын баатырлар.
Туруп алсын катындар,
Айдап алсын дыйкандар.
Атып алсын мергендер,
Сайып алсын мергендер.
Сатып алсын кербендер,
Ана даакы шырылдаң.
Кула даакы шырылдаң,
Салтанатуу шырылдаң.
Султан аттуу шырылдаң,
Шырылдаң биздин шыйкыбыз.
Бүгүн калды уйкубуз,
Эсен болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Адыр-адыр жерлерден,
Айгыр минип мен келдим.
Айгыр оозун тарта албай,
Бай үйүнө туш келдим.
Будур-будур жерлерден,
Буудан минип мен келдим,
Буудан оозун тарта албай,
Бий үйүнө туш келдим,
Бий аке тур дейт апамды.
Апам берет чапанды,
Бай акем берет соолукту,
Байбиче берет жоолукту.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын адаты экен,
Жигиттердин айты экен.
Жылкычынын илгертен,
Айтып жүргөн салты экен.
Ала даакы шырылдаң.
Кула даакы шырылдаң,
Салтан аттуу шырылдаң.

Султан аттуу шырылдаң.
Алача бээ, сур тайлар,
Минилбеген кур тайлар,
Барта-барта-барталар.
Барта байтал сур тайлар,
Байбичелер жеңелер,
Шалдыр-шултур шакек чык,
Саймалаган жоолук чык!
Шакекти колго салалы,
Жоолукту белге чалалы.
Жылкыбызга баралы,
Кунан, тайды минели,
Кубалашып ойнлойлу.
Айгыр атты минели,
Оодарышмак ойнолойлу.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң.

* * *

Бата башы дың-дың
Малды берсин миң-миң.
Жылкы берсе ала бер,
От жакалай бата бер.
Жүктөрүнө төө бер!
Жүктөп алып жүрө бер,
От жакканга бала бер.
Саарына мал бер.
Сааган сайын ийе бер!
Илип койгон желеңдин,
Ал уч менен бул четине,
Ок чуркаса жетпесин!
Кас санаган душманың,
Келерки ушу убакка жетпесин.
Ала даакы шырылдаң.

Кула даакы шырылдан,
Султан аттуу шырылдан,
Ана султан шырылдан
Мына султан шырылдан.
Шып шырылдан шыр экен
Жылкычынын ыры экен.
Сайга бүткөн сары тал,
Ыргай эмей эмине,
Сан жигиттер жайылып.
Шырылдан ды айтышат.
Жыргал эмей эмине?
Үйдө болсоң үн берчи,
Ак бооз атың боодо экен.
Боодо болсо балкысын,
Боор жүнү толкусун.
Ак боз аттын үстүнө,
Ак шайы тердик жарашар.
Ак шайы тердик үстүнө,
Көк шайы желдик жарашар.
Көк шайы желдик үстүнө,
Көм кара ээр жарашар.
Көрпөчөсү жарашар,
Көрпөчөсү үстүнө,
Алтын быштан жарашар.
Алтын быштан үстүнө,
Аке барман жарашар.
Аке барман колуна,
Албарс кылыч жарашар.
Албарс кылыч чабарга,
Душман башы жарашар.
Душман башын көмөргө,
Боз топурак жарашар.
Боз топурак үстүнө,
Байчечекей жарашар.
Байчечекей жээрге,
Эчкилүү кой жарашар.

Эчкилүү койду жаярга
Эптүү бала жарашар.
Эптүү бала колуна,
Эмил чочмор жарашар.
Эмил чочмор урууга,
Эттүү коён жарашар.
Эттүү коён жээрге,
Энекеси жарашар.
Толтолуу кестик жарашар.
Толтолуу кестик арчууга,
Кытай жоолук жарашар.
Кытай жоолук катарга,
Алтын сандык жарашар.
Алтын сандык жүктөргө,
Нарча тайлак жарашар.
Нарча тайлак комдоорго,
Кыз балалар жарашар.
Кызың, кызбы балабы?
Колуна кош билерик салабы?
Билеригин жоготуп
Бизге жалаа кылабы?
Топ-топ тору тай,
Томук жүнүң канакей?
Торко тондуу жеңетай,
Шакек, жоолук канакей?
Кап-кап каратай,
Каптал жүнүң канакей?
Камка тондуу жеңетай,
Шакек, жоолук канакей?

* * *

Кызыл короз, кый короз кырманда өткөн,
Кыз албаган жигиттер арманда өткөн.
Кызыл короз, кый короз канатын көр.

Байгамбарым салып кеткен санатын көр.
Кызыл короз кый короз куйругун көр!
Байгамбарым салып кеткен буйругун көр!

* * *

Аяк-табак калдырайт,
Курут салып жатат бейм,
Бычак учу жалтырайт,
Май томуруп жатат бейм.
Күлө бото, күл бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Козучактын атасы,
Чолпон ата,
Тийип өтсүн биздин бата.
Күлө бото, күл бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Музоочактын атасы,
Зеңги баба.
Күлө бото, күл бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Улакчынын атасы,
Шыйпаң ата.
Тийип өтсүн биздин бата.

* * *

Калк агасы дегенде калк агасы,
Элден экен акейим шыбагасы.
Алтын болсун атыңдын нак такасы,
Булгары экен бүркүттүн томогосу.
Күмүш экен үйүңдүн босогосу,
Эмил экен акейим чочморчосу.
Жаркырасын кызыңдын каркырасы,
Ботогосу кызыңдын атагасы.

* * *

Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң.
Тааруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келбейт уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен таарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып-шырылдаң шырылдаң,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын кайты экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай-бай бай терек,
Ашык кетмек не керек,
Эт желиндүү боз койго,
Эгиз козу не керек,
Ана султан шырылдан,
Мына султан шырылдаң.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын адаты экен,
Жигиттердин анты экен.
Бай байтерек, байтерек,
Башын кесмек не керек.
Өтө арык боз койго,
Эгиз козу не керек.
Эрге жакпас катынга,
Упа, эндик не керек.
Ана султан шырылдаң
Мына султан шырылдаң
Шып шырылдаң шыр экен
Жылкычынын ыры экен.

ЫРЫМ-ЖЫРЫМ ЫРЛАРЫНАН

БЫЖЫ¹

Быжы-быжы-быжы курт,
Быжылдаба кара курт.
Төөнүн боорунан,
Тегерек келген кара курт.
Чатырыңды бузбасам,
Танооңду тилбесем,
Таш төбөңө чыкпасам.
Менин атым Алдачык,
Алы болсо калбай чык.
Жуп жумуруң жууп чык,
Менин дубам кууп чык.
Сүф-сүф....

БАЙЛООЧ²

Быжы-быжы-быжы чык.
Аткан октой атып чык,
Тулга бойдон калбай чык,
Заарыңды танбай чык.

¹ Инв. 10 (203). 1923-жылы Каракул Менерман уулуна К.Мифтаков жазылып алган.

² Инв. 10 (203). 1923-жылы Каракул Менерман уулуна К.Мифтаков жазылып алган.

Турумтайдан түлөп чык,
Тула бойдон калбай чык,
Заарыңды танбай чык.
Баса-баса байлооч,
Башың ала байлооч.
Өлөң-өлөң байлооч.
Өңүң ала байлооч.
Кумдан чыккан кумдуу кулак.
Чөлдөн чыкан чөлдүр кулак.
Боотом, шоотом.¹
Анын тилин билебиз,
Чып чыргасын капшырга
Таар токумтай.
Талкы мөөнтай,
Эрбең-эрбең ээнтай,
Эки кара коонтай.
Тарбагатай, таргылтай
Бөдөнө той, бөр болтой.

КУНДА КУРТ²

Кунда, кунда кунда курт,
Атын билген кунда курт.
Жолун билген кунда курт,
Аны билген кунда курт.
Күнүн билген күндө курт,
Алакунда кунда курт.
Безер кунда, кунда курт,
Курт, курт куурбаш.
Түбү менен суурам
Сүф, сүф,
Бара-бара-бара курт,

¹ Боотомдон кийин дарымчылардын сөздөрү айтылат (калмакча сөздөр).

² Инв.10 (203). 1923-жылы Таластан Молдаалы Атабек уулу-нан К.Мифтаков жазып алган.

Ашым үстү кара курт.
Мурду бучук сары курт,
Эрди түйрүк кара курт.
Кайдан келдиң капыр курт,
Жеке-жеке, жеке курт.
Чоң алача кара курт.
Жылга менен желбесем,
Жел тамырын кыйбасам.

ЭЛДИК АЙТЫМ

Нооруз – күн менен түн теңелгенде – 18-22-март ченде кардын алдынан чыга турган сыя ирең гүл. Муну кыргыздар «нооруз тама» деп да коёт. Ошол нооруз гүлүн ыйык тутуп, жаңы жылдын башталышы деп эсептешип келишкен. Майрамда – май чырак жагып, үйдөн жыт чыгарып, оокат жасап, жаңы жылды тосушкан алар. Ушул жаңы жылда төмөндөгүдөй нооруз ырын ырдашкан.

Келди нооруз,
Болду аалам ала сал.
Күндүн нуру төгүлүп,
Кылды жерди гүлдүү шаң.
Өлбөгөн кулга болду жаз.
Коном десең,
Мына майдан,
Жаркыраган сулуу жаз.
Келди нооруз,
Жар жашарды карасаң.
Доола байдан,
Толуп жаткан аласаң.

Келди нооруз,
Биздер күткөн мурунтан.
Жер энебиз нан берет,
Жан алыңча урунсаң.

Тилек кылгын,
Чилен бергин,
Мээр төгөт сыйынсаң.

Эски жыл кетти,
Жаркырап жаңы жыл келди.

Алас-алас-алас,
Ар балээден калас!
Келерки ушул жылга чейин,
Аман-эсен бололу!
Өсүп-өнүп тололу!

КОРДООЛОР

КОРДОШУУ¹

Ырчы Үмөтаалы Алгазы тарапта болуп Карабаш, Кызыл баш, Каймазарларга жааткерчилик менен көп катышчу эмес экен. Кызыл баш төмөнкү саруу элине барганда саруунун болушу Сарыпбек өйдөкү (Каракол башындакы) кушчуларды «көк арпа ичкен кушчу» деп Алымкул ырчысына ырдата берчү экен. Буудай бышпагандыктан «көк арпа ичкен кушчу» аталып калган.

Төмөнкү капкада саруу элинин Чаян деген мыктысынын ашына Кызылбаш, Кудайберген бармакчы болуп Үмөтаалыны чакыртат. Үмөтаалы Кызыл башка барып эртеси Таластан жолугушарын айтат. Эртең барайын деген себеби, ошол элдин жөн-жайын биле турган Сулайман деген ырчы балага жолугуп, андан төмөнкү элдин жөн жайын сурамакчы болот.

Үмөтаалы Сулайманга барат. Сулайманды ашка ээрчитип баратканда ал элдин таржымалын сурайт. Сулайман жашырып айтпайт. Айтпасаң сени кушчунун арбагына салам дейт Үмөтаалы.

– Энди, айтып берейин Умеке, ал элдин кемчилигине. Алымкулдун уругу тогуз үйлүү тогунай. Тогунайдын атка минер жакшысы Кондубай. Алымкулдун атасынын бир тууганы. Куш кармайм деп тоого

¹ Инв. (5213) 575. Талас районунун тургуну Тагайбай Акылбековдон 1970-жылы июнь айында Ж.Таштемиров жазып алган.

барып тоңуп өлүп калат. Өлүгүн эки күндөн кийин тапкан – деп Сулайман Үмөтаалыга түшүндүрөт.

Кызыл баш Кудайберген баш болгон төрт жүздөй киши ашка барат. Ошондо ошол элдин бийи Сарыпбекке карабастан ашты башкарган Чоң тил деген киши Сарыпбектин келишин күтпөстөн элди ат чаба турган жолго чыгарат.

Ат чубатууга түшкөндө Сарыпбек бий үч жүздөй киши менен жогортодон келе жаткан болот. Чоң тил абышка Сарыпбек бийдин келе жатканын көрүп, аттарды чубатуудан токтотот. Сарыпбек бий Алымкул ырчысын ырдагып, жардашкан элге келет.

Алымкул:

Көк арпа ичкен көк кушчум,
Келип калган турбайбы – деп, Үмөтаалынын келгенин билбей адатынча кордоп ырдайт.

Үмөтаалы комузун колуна алып, тебетейин кыйпайта кийип, саруунун мыктыларын мактап учурашат. Сарыпбек бий баштаган саруунун мыктылары Үмөтаалыга ыраазы болот. Анан Алымкул балам сенин жайыңды мен билемин деп:

Алты арыш жаткан алакчын,
Алакчындын ичинде,
Алты жүз үйлүү агынай,
Агынайдын ичинде,
Тогуз үйлүү тогунай.
Тогунайдын ичинде,
Топ жакшың болчу Кондубай – деп
Алымкулдун агасынын тоодон учуп өлгөнүн айтып,
жаагын жап кылат.

Аш башкарган Чоң тил абышка Үмөтаалы ырчыга ак калпак кийгизип, жакшы ат мингизип жарчылыкка шайлайт.

ТӨРӨГУЛДУ КОРДОГОНУ ¹

Кызыл чеке

Таласта жети уруу Солтоке элинин ашында.

Чогулган жыйын турусун,
Чолтоктун ашы курусун.
Эми айтамын мунусун,
Табак алып эт тартпай,
Жети уруу, ашың менен куруп кал!
Кечке чейин чуулдап,
Башың менен куруп кал.
Катынын эр Канайга тарттырган,
Элиң менен куруп кал.
Жети уруу болбой жерге кир,
Айтамга болбой адаа бол,
Сен түнтөгөр болбой төмөн түш!
Сен кыйра болбой кыйрап кал!
Кан датканын журтунда,
Эски кепич калыптыр,
Эрдик менен эр Канай,
Ага башын салып алыптыр,
Каадасы жок ит кытай,
Каадалуу сөз кылып,
Муну калкыма айтып калыптыр.
Кечээ Койбагардын ашында,
Койлорго керүү болгонсуп,
Куйрук түйүп ат чаппай,
Табак алып эт тартпай,
Жети уруу болбой куруп кал.

¹ Инв. 456 (1855). К.Мифтаков жазып алган.

ТЕҢ ЭШИМ ЭЛИН КОРДОО¹

Ак дөбөгө кош айдап,
Катындарын бош айдап.
Кеңколдун суун жакалап,
Тай торпогун такалап,
Теңэшим, Теңэшим,
Оозунан кетпейт кеңешим.
Көрпөңбай, Сартпай эки бий,
Кызыл тумшук Чеки бий.
Уйга минген Мурат бий,
Оозумдан кетпейт кеңешим.
Төрөбайдан Сата бий,
Бай торунун Мата бий.

¹ 456 (1855). 1923-жылы Таластын Кеңкол деген жеринде, Жакып уулунан К.Мифтаков жазып алган.

ДИДАКТИКАЛЫК ЫРЛАР

САНАТ ЫРЛАРЫ¹

Айтайын сөздөн бир нуска,
Үлгү болсун кыргызга.
Жатык сөздү бериптир,
Жаратканы жалгызга.
Жан жандыкты бериптир
Жан жараткан жалпыга.
Шилтесең колуң түз жетпейт
Асмандагы жылдызга.
Атагым чыгып ырдадым
Ак калпактуу кыргызга
Тайымда чыктым кунандан,
Талаша чыктым дувандан.
Кутуну кийдим башынан,
Кутуруп чыктым жашыман.
Белеке кийдим башынан,
Белсенип чыктым жашыман.
Туулганда жайдым канатты,
Мен туурадан айтам санатты.
Кылып жүргүн жаш балдар
Так ушундай адатты.
Туйгун элем далайга,

¹ Инв.600. Талас обл. Киров районунан жыйналган фольклордук экспедициялык материалдар. Абыке Жээнкулов 71де, Чкалов колхозу, Талас району, Кара Ой айылы, уруусу кушчу, сабатар.

Ак шумкар элем сайраган.
Адамдан кандай жаралган,
Бешенемде панарга.

ҮГҮТ НАСИЯТ¹

Жашың менен карыңа,
Жалпы журттун баарына.
Акыл насаат кеп айтам
Адил болгун деп айтам.
Адил болсоң калкыңа,
Калкың жетет баркыңа.
Олжо болот күч болот
Опоол тоодой артыңа.
Урмат кылып сыйлашат
Ушак айтпайат артыңа.
Сыйлагандын белгиси
Жакында келет бергиси.
Ардак сыйды көтөрөт,
Акылы бар эр киши.
Урмат, сыйды билбеген,
Сыйыңды деп тилдеген.
Акмак болот кээ киши,
Болжоп баарын айта албайт.
Болгон ушу билгени.
Пенделердин жакшысы,
Күнү өтпөгөн байкушка,
Күндө кайыр бергени.
Акылы жок пенделер,
Алып таштайт келдеңи.
Алган жарың жок болсо
Ата-энеңден жат кылып.

¹ Инв (1876) 467. Талас обл, Будённый району, Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

Төркүнүңө жүргүн деп
Төмөнкү ордун бөлдүрөт.
Ургаачынын билгири,
Бала кылат жиндини.
Акыл айтып миң күнү,
Адам кылат бир күнү.
Адамдын бар алтыны,
Бүтүн кылат жартыны.
Сырдашсаңыз жок кылат,
Ичиндеги дартыңды.
Кирпик мүнөз ай тамак,
Кытыгылап чымчылап,
Кыздар жазат жарпыңды.
Манат да бир, боз да бир,
Маалы менен кийбесең.
Кызыл да бир, боз да бир,
Калет менен кийбесең.
Өзгөлөргө барктуусуң.
Өз тууганың бийлесең,
Сөлтүк атка коносуң,
Сөздү кыңыр сүйлөсөң.
Жаман айтпа жалганда
Өкүнбөгүн калганга,
Күл чыгарып күнүң көр,
Кедей болсоң арданба.
Казал айтып келетам,
Кара кемпир чалдарга.
Ызылдатып ыйлатпай,
Ырыс берсин балдарга,
Дагы айтам акылды,
Жаман дебе багыңды.
Жакшы экен го бул заман,
Тынчтык ураан чакырды.
Жакшы кылып жыргатты,
Жарды менен жакырды.
Күжүрмөн эр иштесе,

Күмүш кылат акырды.
Алган жарың чыр болсо,
Алыс кылат жакынды.
Мээримсиз бузук адамдар,
Бербей коёт акыңды.
Калп карөзгөй сүйлөгөн,
Түз жүргөндү сүйбөгөн,
Жат кишиге жашынып,
Жакындарын үйлөгөн.
Башына оор иш келсе,
Баласына күйбөгөн,
Адамдын бар шайтаны,
Акыл дагы айталы.
Жолдош болбо ошого,
Эң алдында чыр баштайт,
Эл жыйылган бозодо.
Адамдын бар ар кылы,
Бирдей эмес бардыгы.
Берекеси байдан көп
Байкап турсаң абайлап,
Кээ томаяк жардыны,
Канча болсо карыз берет.
Казынадай сандыгы.
Айткым келди саранды,
Аш татырбас арамды.
Катыш ичет оокатын,
Тупур-тупур басылып,
Түн түшкөндө караны.
Тилде кылат малды деп
Тилейт акыр заманды.
Баланын жаман болгону,
Байлардын эски коргону,
Башка, өзгө баркы жок,
Балдыркан окшош жолдогу.
Андайдан уулу бар болсо,
Атасы байкуш оңбоду.

Баланын жакшы болгону,
Бак-дөөлөт ырыс конгону.
Шаар кылып үй ичин,
Заңыратат ордону.
Аксакалы жайкалып,
Атасы минет жоргону.
Рахмат айтып бали деп,
Ыраазы болот коногу.
Келиндин болсо түзүгү,
Кебезден апшак үзүгү.
Махабаттан чепкен жазаса,
Мактангандай тагат бүчүнү.
Өксүтпөйт жошоо турмуштан,
Өлгөнчө жайдын үзүрү.
Келин-кыздын жаманы,
Чок баскандай таманы.
Көйнөгүн кийип баракат,
Көңүлү жакса жигиттин,
Көрүнүп калса карааны.
Илбейт алар көзүнө,
Ини менен аганы.
Жакшы болсо зайыбың,
Жазга чейин багылдың.
Күндө-күндө аш берет,
Күтүп алат айымың.
Жаман болсо зайыбың,
Таңып коёт сандыкка,
Талкан, нанын ундарын,
Жыргатканың булбу деп,
Жинди улактай элеңдеп,
Жыга тебет кумганын.
Ат жиберип ардактап,
Алдырсаң келбейт тууганың.
Турмушта ыза болгону,
Жабыркап күндөй соолгону,
Жай билбес акмак кишиге,

Жакшы деп жолдош болбогун.
Төрт тыйынча баалабайт,
Төкмөсүн берсең жоргонун,
Ат бердиң досум кел дебейт.
Жорго бердиң сен дебейт,
Жаман болсо турмушуң,
Жакындабайт пенделер,
Жоргоң кетпейт бекерге,
Жолдошунду бекемде.
Акылы жетик адамдар,
Айттырбай сырды билгидей,
Эки эси жаман немелер.
Эселек мактоо жиндидей.
Эн жер болсо тартынбай,
Энесин жыгып мингидей.
Качып турат жумуштан,
Казылган көргө киргендей
Тартынбай кызмат кылганың,
Таалайын артып жыргарың.
Бейилиңди бурбай кенен бол,
Берешен болсун тырмагың.
Арзыбас буюм карыз берсең,
Алтының кошо кеткенсип.
Артынан түшүп куубагың.
Андан көрө ал куунун,
Убадасын чыңдагың.
Убада сөзүн кылып бир,
Уятын ойлоп билбегин.
Асыл жанын кем көрөт,
Алты сомдук дилдеден.
Андай саткын адамдар,
Алыш-бериш жүргүзөт,
Айылда жүрүп ким менен?
Каразгөй сүйлөп калп айтпайт,
Кадырлуу болгун айылыңа.
Жакынсынып башкадан,

Жан тартпагын кайныңа.
Ушак айтып ортого
Эри менен аялын.
Эки башка айрыба.
Алдоону талда калыс бол,
Кесирлүү жандан алыс бол.
Бай болушуң не керек,
Бала барса, чоң барса,
Балкылдата сыйлабай.
Чечендиктен пайда жок.
Эл алдында сайрабай
Сөз билбеген боз бала,
Таш тиштеген алмадай.
Жетесинде жок жигит,
Жетим өскөн каргадай.
Тууганың кадыр кылбаса,
Акылын айтып турбаса,
Жакшы чыкса көрө албайт.
Жамандап аны булгаса,
Каласың алыс уча албай.
Канаты сынган турнадай.
Кастарлап багып эр кылгын,
Кан уулуна тең кылгын,
Алдына жорго мингизип,
Үстүнө торко кийгизип,
Кадырым билер балам деп,
Канатым жөлөк карам деп,
Ушинткен уулу чоңоюп,
Катуураак сөз айтасың.
Канжарын өлсө жарам деп.
Балаң эмес балекет,
Баарынан ушул жаман деп,
Жолдошторуң келгенде,
Оокатын туруп бергенче,
Эрсинип тамак ас десең,
Этиң түгүл ун жок деп,

Кол жуурга суу жок деп,
Бетиңден алса шерменде.
Рахмат чайың ичтик деп,
Камчысын сүйрөп калдастап,
Кепичин кийбей далдастап,
Мейманың чыгып жөнөсө.
Камчы тийген немедей,
Каласың турбай жамбаштап.
Алганың дурус жан болсо,
Ак калтар бөрү бар болсо,
Оомат сыйын каккылайт
Шамал айдап чың болсо,
Кош ичик колго бат жазайт,
Кыш түшүп суулар тоңгончо,
Тотудай жазап кийгизет
Тоодон ойго көчкөнчө,
Өзүңдү сыйлайт кастарлап,
Өмүрүң өтүп болгончо,
Ушундай жарга кес болсоң,
Күмүш кылат жез болсоң.
Кеменгер кылат ойлогун.
Келесоо чалыш нес болсоң.
Жолуңдан көзүң айрылбайт,
Жоолочу жүрүп кар болсоң.
Турмуштун жолу иштемей,
Көзүн тапсаң дайрадай,
Өнөрүң болсо өргө кет
Өмүрүңдү байлабай.

ЖАРАМАЗАНДАР

ЖАРАМАЗАН¹

Жан Ысмайыл байгамбар жарамазан,
Он эки айда бир келген орозо жан.
Орозоң кабыл келсин туткан адам.
Ат байладым терекке эй,
Ушул үйгө береке эй.

Ушул үйдүн эшиги арча бекен?
Бизге берген жоолугу барча бекен?
Ушул үйдүн түндүгү арча бекен?
Бизге берер жоолугу дайын бекен?
Казан аяк калдырайт эй,
Курут эзген шөкүлдү эй.
Бычак учу жалтырайт эй,
Май томкоргон шөкүлдү эй.
Орозого сойгонун кызыл сыйыр,
Жарамазан айтканым ушул быйыл.
Орозого сойгонун көгала кой,
Жарамазан жалынбайт бербесең кой.
Кыйыр короз, кый короз кырман чачар,
Аты күлүк боз балдар ала качар.
Аты жаман боз балдар кайра качар.
Жарамазан айта келдим эшигиңе

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Жайлоев Молтой 1921-жылы туулган, уруусу барым, багыш, чабак.

Кудайым уул берсиң бешигиңе.
Кыйыр короз, кый короз кырман чачар
Кыз алаган жигиттер теңге чачар,
Аты күлүк боз балдар ала качар
Аты жаман боз балдар кайра качар.
Үркөр, үркөр, үркөр ээй,
Ушул үйгө уул бер ээй.
Байга бата берели ээй,
Байдын көөнү жай болсун.
Балдарынын мингени
Жорго кара тай болсун.
Кемпир чалдын ичкени
Памил кара чай болсун,
Аллооху акбар!

ЖАРАМАЗАН¹

Атсалоому алейкум бардык адам,
Төрдө жаткан бай-байбиче барбы салам,
Саламымды жеткизгин Алла таалам.
Мукамбет айтып өткөн жарамазан,
Быйманың жан жолдошуң орозо жан,
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Үйүң, үйүң, үй экен,
Үйүңдүн көркү дүй экен.
Саба көркү түй экен
Сандык көркү үй экен.
Ак сарайдай көрүнгөн
Кайсы байдын үйү экен?
Кылычтуунун үйү экен.
Кырк жигитке баш болгон
Брыстуунун үйү экен.
Жарамазан, жарамазан!

¹ Инв. 600 (5232). Талас обл.1971-жыл Киров району, Кара-Ой айылы. Абыке Жээнкулов 71-жашта.

Ыйманың жан жолдошуң орозо жан.
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Ассолоому алейкум эл агасы,
Эркек экен бул үйдүн босогосу.
Алтын экен атынын такагасы
Күмүш экен кызынын жакагасы.
Жарамазан, жарамазан!

Ыйманың, жан жолдошуң орозо жан,
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Жарамазан айта келдим эшигиңе
Ак кочкордой уул берсин бешигиңе.

Кирсин дөөлөт эшиктен
Чыксын дөөлөт тешиктен.
Бала ыйлайт го бешиктен
Жарамазан эшиткен.
Жарамазан, жарамазан!

Ыйманың, жан жолдошуң орозо жан.
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Пайгамбардын мингени кара кашка,
Капыр кууп келеди кара ташка.
Колунда кылычы бар бою башка,
Чапкан ташы бөлүнөт эки башка.
Жарамазан айткан менен ким тойгон бар,
Байыркынын нускасын ким койгон бар.
Жарамазан, жарамазан!

Ыйманың, жан жолдошуң орозо жан.
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Пайгамбардын мингени кызыл кашка,
Кытай кууп келеди кызыл ташка
Колунда кылычы бар бою башка,
Чапкан ташы бөлүнөт эки башка.
Жарамазан, жарамазан!

Бймаңың, жан жолдошуң орозо жан.
Орозоң кабыл болсун уштаган жан.
Жарамазан айта-айта жадай келдим,
Жакама жан тумар кадай келдим.
Жарамазан айткандын жайы болгон,
Ашканада куруту майы болгон.
Салттуу аякка салып бер,
Салаңдатпай алып бер.
Сугалак катын эт коёт,
«Бердим... бердим» деп коёт,
Жартысын өзү жеп коёт.
Жарамазан, жарамазан!

Бйманың, жан жолдошуң орозо жан.
Орозоң кабыл болсуң уштаган жан.

ТЕРМЕЛЕР

ТЕРМЕ¹

Жашы менен карыңа
Жалпы журтгун баарына.
Акыл насаат кеп айтам
Адил болсоң калкыңа
Калкың жетет баркыңа.
Олжо болот күч болот
Опол тоодой дартыңа.
Урмат кылып сыйлашат,
Ушак айтпай артыңа.
Сыйлагандын белгиси
Жанын келет бергиси.
Ардак сыйды көтөрөт,
Акылы бар эр киши.
Урмат сыйды билбеген,
Сыйыңды деп тилдеген
Акмак болот кээ киши.
Болжоп баарын айта албайм
Болгону ушу мендеги.
Беленди ээлеп мекендейт
Билеги зордун келдеси.
Беделердин жакшысы
Күнү өтпөгөн байкушка

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Кожогоул Үмөталиев жашы 51де, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, анын ичинен сабатар, сабатардан чылпак.

Күндө кайыр бергени.
Акылы жок зөөкүрлөр,
Ачуума тийдиң деп
Кээде алып таштай келдеңи.
Жаман менен жакшыны,
Орто менен башчыны.
Мен билбесем эл билет,
Эл сын коёт белгилеп.
Ачык болсо чапаның,
Алкымыңдан жел кирет.
Өксүп, өксүп ыйлашка,
Өлүм чиркин көндүрөт.
Алган жарың жөн болсо
Ата-энеңден жат кылып,
Төркүнүмө кетем деп,
Кээде төшөнчүнү бөлдүрөт.
Адамдын бар ар кылы,
Бирдей эмес барлыгы.
Берекеси байдан көп,
Байкап турсаң агайың,
Кээ томаяк жардыны.
Канча десең карыз берет
Казанадай сандыгы.
Андайдын көп жолдошу,
Кол куушуруп бүжүңдөп,
Кошо жүрөт молдосу.
Кайда болсо аш даяр,
Чөптө болот жоргосу.
Бул адамдын тетиги,
Андайдын,
Ачык болот эшиги.
Айтайын эми башканы,
Жанагы
Ала көөдөн шашманы.
Жол жүргөндө тим жүрбөй,
Жоо куугандай басканы.

Куру шашма куу күлкү,
Куш башындай наны жок,
Андайдын кургак болот тасмалы.
Шашманын жок пайдасы,
Болбойт анын айласы.
Карбаластап жоголот,
Катын бала уу, дуу деп
Биякта кайнап жатса май, казы.
Жанагы аш таттырбас арамды,
Катып ичет тамагын,
Түпүр-түпүр басылып
Түн түшкөндөй караңгы.
Дилде кылам малды деп,
Андайлар тилейт акыр заманды.
Пайда кылбайт башкага,
Нанын сатат акчага.
Наарын жанга таттырбайт
Насыбайы чакчада.
Чык таттырбас сараңдык
Чын жолдошу ашкана.
Айта берсең бөлмөлөп,
Ар бир, адам ар башка
Өз колуңда, болбосо
Айланайын карыз деп
Атаңа да жармашпа.
Мына ушундай, ушундай
Өткөн жылы кымындай
Казел жаздым калайык
Кайсыл сөзүм ылайык.
Насаат айттым акылдан,
Дегеле мен эмесмин,
Кетип турган акылман.
Жаш эле күкүк эмесмин
Жаз алдында чакырган.
Баланын жаман болгону
Ал байлардын эски коргону.

Башкага, өзгө баркы жок,
Балдыркан окшош жолдогу.
Андайдан уулу бар болсо
Атасы байкуш оңбоду.
Баланын жакшы болгону
Бак дөөлөт, ырыс колдогу.
Шаар кылып үй ичин
Заңгыратат ордону.
Ак сакалын жайкалтып
Атасы минет жоргону.
Ыракмат айтып бали деп
Ыраазы болот конгону.
Келиндин болсо түзүгү
Анын кебезден аппак үзүгү.
Манаттан чепкен жасаса
Макмалдан тагат бүчүнү.
Өксүтпөйт жашоо турмуштан
Андайлар өлгөнчө жандын үзүрү.
Келин кыздын жаманы
Чокчоңдоп үйгө токтобойт,
Чок баскандай таманы.
Көйнөгүн жууп таранат
Көңүлү жакын жигиттин
Көрүнө калса карааны.
Илбейт алар көзүнө
Ини менен аганы дейт.

ТЕРМЕ¹

Жакшы адам билет сөз жайын,
Жаман билбейт өз жайын.
Жакшы адам билет ал жайын,

¹ Инв.600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Жамандар кайдан билет тек жайын.
Сүйлөчү тилим көмөкөй,
Сүйлөбөсөң көмөкөй.
Сүйлөчүгө сөз берип,
Сүйлөшөмүн жөнөкөй.
Айтуучу тилим көмөкөй,
Айталбасаң көмөкөй.
Айтуучуга сөз берип
Айттырам дейт бөлө кой.
Күрмөмө тиккен седебим,
Күтөрүм менин медегим.
Медерим деп мен айтсам,
Канакей сенин келгениң.
Мойнума таккан седебим,
Боздосом менин медегим.
Ботоюм деп мен айтсам
Канакей сенин келгениң.
Мойнума таккан тумарым,
Боздосом чыкпайт кумарым.
Аркама таккан тумарым,
Айтсам чыкпайт кумарым!
Ай атакем болгону –
Алты бир буроо коргону.
Арыктан аккан суудайым,
Атаны арман дүнүйө.
Алты айчыктуу туудайым.
Ай атакем болгону.
Беш жазыңдын коргону
Берекем атам болгону
Беш айры аккан суудайым,
Беш айчыктуу туудайым.
Берекем атам кеткен соң
Пенде кылдың кудаайым,
Айламды кандай кылайын?
Алладан жардам сурайын.
Толгон токой ичинен

Тозоктуу күйүт жолукту.
Тозоктуу күйүт кувам деп,
Сенин уул кызың борукту.
Алла десем оң экен,
Салганы башка чок экен.
Карарган токой ичинен
Кардыккан күйүт жолукту.
Кардыккан күйүт кувам деп,
Артындагы балдарың
Кара кер минип оолукту.
Кандай оор жолукту?
Оору десем ок экен,
Өзөккө салган чок экен.
Жалбырактын сарысы,
Табылбады дарысы.
Ырыстуу элдин ичинен
Ушинтип өлөт карысы.

АРМАН, КОШОК ЫРЛАРЫ

КЕБИҢ КАЛДЫ ӨЗҮҢ ЖОК¹

Обонун элге тараткан,
Шайыр элең жарашкан.
Комузду колго алганда,
Таңыркап көп эл карашкан.

Сайратып кызыл тилиңди,
Сан элге даңкың билиңди.
Ээрчитип жүрүп өстүрдүң,
Артыңда бир топ иниңди.

Эмгегең сиңген элиңе,
Гүл элең чыккан жериңе.
Кызыгып элдер тойчу эмес,
Балдай ширин кебиңе.

Кебиң калды өзүң жок,
Тилиң сайрайт көзүң жок.
Ар күнү элге угулат,
«Ой булбул» менен «Күйдүм чок».

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый районуна караштуу Сталин колхозунун тургуну Солтоев Бейшенбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

КЫЗ БЕРГЕНДЕГИ КОШОК¹

Жан көөкөр арак сен элең,
Жандаган жеңең мен элем.
Жан көөкөр арак төгүлдү,
Жандаган жеңең бөлүндү.
Кош көөкөр арак сен элең,
Бийкечим, коштогон жеңең мен элем.
Кош көөкөр арак төгүлдү,
Коштогон жеңең бөлүндү.
Сары атка тумар тагып ал,
Салкын бир жерге багып ал.
Салкын жерге бакпасаң,
Санап туруп малыңды ал.
Көк атка тумар тагып ал,
Көлөкө жерге багып ал.
Көлөкө жерге бакпасаң,
Көрүп туруп малыңды ал.
Жаш кайыш экен жүгөнүң,
Жаш бала экен күйгөнүң.
Жаш кайыш жүрүп ий болот,
Жаш бала жүрүп бий болот.
Боз кайыш экен жүгөнүң,
Боз бала экен сүйгөнүң,
Боз кайыш жүрүп ий болот,
Боз бала жүрүп бий болот.
Кызым, алганың жакшы бир болсо,
Алтындан чачпак сүйрөтөт.
Акылын күндө үйрөтөт.
Алганың жаман бир болсо,
Алдыртан тилдеп жүдөтөт.
Күйөөң жакшы бир болсо,
Күмүштөн чачпак сүйрөтөт.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Саадакан Ашырова 1928-жылы туулган, Чкалов колхозу Ленин участогу, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, сабатар.

Күндө акылын үйрөтөт.
Күйөөң жаман бир болсо да
Күңкүлдөп тилдеп жүдөтөт.

ӨЗҮМДҮН КОЖОЮНУМ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОГУМ¹

Жаш мырзам, алтындан кемер курчанган,
Жаш мырзам, айдай бетин нур чалган.
Алладан буйрук иш экен,
Жаш мырзам, акырет кетип тынч алган,
Жаш мырзам, күмүштөн кемер курчанган,
Жаш мырзам, күндөй бети нур чалган.
Кудайдан буйрук иш экен,
Жаш мырзам,
күн тийбес жерден тынч алган.
Карагай тоонун кырчасы,
Жаш мырзам, калың журттун мырзасы.
Кызыл тоонун кырчасы,
Жаш мырзам, кыл муруттун мырзасы.
Алтындан эле бармагың,
Ай тийбес болду чарбагың.
Чарбагыңдан чакырып, жаш мырзам,
Кошуп бир алсын арбагың.
Күмүштөн эле бармагың,
Күн тийбес жерде чарбагың.
Чарбагыңдан чакырып,
Жаш мырзам,
Кошуп бир алсын арбагың.
Жетим да деген не болот,
Балдарың жерге тең болот.
Мойну кулач кез болот,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Саадакан Ашырова 1928-жылы туулган, Чкалов колхозу Ленин участогу Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, сабатар.

Балдарыңдын жаш мырзам
Өңү сары жез болот.
Карып бир деген не болот,
Катарынан кем болот.
Балдарың качан эр жетет,
Эр жеткенче эс кетет.
Мен кара бет бейбактын,
Этеги толо жаш кетет.
Жаш мырзам, түнөргөн көрдө сен жалгыз,
Түмөндүү бүлө мен жалгыз.
Караңгы көрдө сен жалгыз да
Жаш мырзам,
Капшыттуу үйдө мен жалгыз.
Кызыл бир куйрук кызыл нар,
Кыбланы карай тез кетти.
Кыз алган мендей бейбакты
Жаш мырзам,
Кыямат жайдан издеттиң.
Кара куйрук кара нар,
Кыбланы карай тез кетти.
Кыз алган мендей бейбакты,
Жаш мырзам,
Караңгы жандан издеттиң.
Кара бир чапан бойлошум
Жаш мырзам,
Караңгы айлык жолдошум.
Кызыл бир чапан бойлошум
Жаш мырзам,
Кыяматтык жолдошум.
Бедедеги көрүнгөн,
Кекилик куштун жөжөсү.
Жаш мырзам,
Кер муруттун төрөсү.
Кыядагы көрүнгөн,
Кыргыек куштун жөжөсү.
Жаш мырзам,

Кыл муруттун төрөсү.
Алтындан кылган үбөлүк,
Атакем кошкон түбөлүк.
Түбөлүк сенден ажырап,
Бейбагың калды түнөрүп.
Күмүштөн кылган үбөлүк,
Апакем кошкон түбөлүк.
Түбөлүк сенден ажырап,
Кара бет, калдым түнөрүп
Кырчын терек ноодалап,
Жаш мырзам,
Кытайга барган соодалап,
Кытайга барып не алдың,
Кыз алган бейбак кийсин деп,
Кызылдан макмал тон алдың.
Кызыл бир макмал желбегей,
Кыз алган жарың мен калдым,
Кытайга түшкөн пендедей.
Каргадай, терек ноодалап,
Жаш мырзам, казакка барган соодалап.
Казакка барып не алдың?
Кара бет бейбак кийсин деп,
Карадан макмал тон алдың.
Кара бир макмал желбегей,
Карабет бейбак мен калдым.
Казакка түшкөн пендедей.
Учуп да учуп кутулбас,
Учаган түттү баймакка.
Үч уктасам түштө жок,
Жаш мырзам,
Убайым түштү бейбакка.
Качса да кача кутулбас,
Качан түштү баймакка.
Катуу уктасам түштө жок
Жаш мырзам,
Кара күн түштү бейбакка.

АРМАН¹

Алтындан топчу сабы бар,
Арыз-арманым дагы бар.
Күмүштөн топчу сабы бар,
Көп арманым дагы бар.
Ак суунун башы тал бекен,
Ак алмасы бар бекен?
Ак элечек аялдын,
Арттырганы бала экен.
Артында бала болбосо,
Адал эмгек, ак кызмат,
Арамга чыккан жан экен.
Көк суунун башы тал экен,
Көк алмасы бар экен?
Ак элечек аялдын,
Көтүндө калган бала экен.
Көтөргөн балаң болбосо,
Көп эле эмгек, ак мээнет,
Арамга чыккан жан экен.
Балалуу элди карасаң,
Кылоолоп урган кунандай.
Баласы жок мен байкуш,
Кайгыга бүткөн шор маңдай.
Уулдуу элди карасаң,
Айнектен урган коргондой.
Уулу жок мен байкуш,
Арманга бүткөң шор маңдай.
Аргымак минген дарылдайт,
Арманга бүткөн мендейдин,
Арманы баштан арылбайт.
Айтсам үнүм карылдайт,
Күлүк минген күүлдөйт,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй 68-жашта, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Күйүткө бүткөн мендейдин,
Күйүтү баштан арылбайт.
Күйсөм үнүм карылдайт,
Торуну минсе дуулдайт,
Тозокко түшкөн мендейдин
Кайгыдан башы арылбайт,
Үнүм бир бүтүп карылдайт.
Алтындан жүгөн калайлуу,
Арманы жок адамдар,
Кандай сонун таалайлуу.
Күмүштөн жүгөн калайлуу
Күйүтү жок адамдар,
Кандай сонун таалайлуу.
Алтындан жүгөн калайсың,
Армандуу өткөн мен шордуу,
Бул дүйнөдө таалайсыз.
Күмүштөн жүгөн калайсыз,
Күйүттө өткөн мен шордуу
Күлдө, журтта таалайсыз.
Арманым айтсам арылбайт,
Муратым менин табылбайт.
Күйүтүм айтсам арылбайт,
Күндө айтып турсам да,
Ичимде мудат табылбайт.
Ак кыргый учат кыр менен,
Ак көңүл бүтөт сыр менен,
Менин арманым чыкпайт ыр менен.
Көк кыргый учат кыр менен,
Көк пейил бүтөт сыр менен,
Менин көңүлүм өспөйт ый менен.

АРМАН¹

Топ-топ учкан таранчы,
Тобунан көп карасы.
Аялды жакшы көрсөткөн,
Алдында эркек баласы.
Сап-сап учкан таранчы,
Санынан көп карасы.
Күйөөгө жакшы көрсөткөн,
Көтөргөн эркек баласы.
Отуздан жашым ашты го,
Ой-санаа мени басты го,
Ушундай күндү көрөт деп,
Бешенеме жазды го,
Кырктан бир жашым ашты го,
Кыйын күн мени басты го,
Ушундай турмуш сүрөт деп
Бешенеме жазды го.
Ушул бир бойдон өтөмбү?
Ойлогон ойго жетемби?
Ойлогон ойго жете албай,
Соолуган гүлдөй өчөмбү?
Сабылып сыздап өтөмбү,
Самаган ойго жетемби?
Самаган ойго жеталбай
Соолуган гүлдөй өчөмбү?
Он сегиз менен жыйырма беш,
Жашка эле кетти курагым.
Бул убактан өткөн соң,
Жаксаң да күйбөйт чырагың.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Ырыскүл Шүкүралиевадан жазылып алынды. Жашы 40тарда. Чкалов атындагы Ленин участогу, Талас району, Карой селосу.

КОШОК¹

Ак шайыдан көйнөгүң,
Ак жибектен өрмөгүң,
Артыңдагы балдардан,
Аябай убай көрбөдүң.
Көк шайыдан көйнөгүң,
Көк жибектен өрмөгүң,
Артыңдагы балдардан,
Көп жолу убай көрбөдүң.
Алтындан чачпак суй таштап,
Аргымак минип көч баштап,
Баштаган көчүн мен айтсам,
Тыштын боюн өрдөгөн,
Малдары суудан чөлдөгөн,
Кулуну шибер жайкаган,
Келини кымыз чайкаган,
Малы шибер жайкаган,
Малчысы кымыз чайкаган.
Акылга толук энекем,
Сөзү менен жайкаган.
Белине белдемчи сайып кураган,
Ал белсенип сонун дуулаган.
Тушуна туш кийиз сайып кураган,
Ал тушунда дайым жырлаган.
Душман менен тууганга,
Туура сөз айтып ыллаган.
Ак талдан уук улаган,
Алтындан чеге кынаган.
Артынан үйүн сынаган,
Көк талдан уук улаган.
Күмүштөн чеге кынаган,
Көтөргөн үйүн сынаган.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй 68-жашта, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Көк жорго миниип дуулаган,
Көп ичинде жыргаган.
Аялдан уз энекем,
Анчейин ишти кылбаган.
Келинине баш болгон,
Кыздарына төш болгон.
Энекем көзүң өткөн соң,
Келининен баш кетээр,
Кемегеден аш кетээр,
Кыздарынан төш кетээр,
Кылыгын ойлоп жаш кетээр.
Энекем, акталдан уук копшоткон,
Ак сарай үйүн окшоткон.
Энекем, көк талдан уук копшоткон,
Көк сарай үйүн окшоткон.
Капшытка ченеп үй тиккен,
Колго ченеп тон тиккен.
Капшытка үйүн так кылган,
Канга тонун чак кылган,
Белеске тартып үй тиккен,
Бекке ченеп тон тиккен.
Өзү сындуу аялдын,
Төрөсү болчу энекем.
Төрө сындуу эрлердин,
Энеси болчу энекем.
Ак сарай үйүн бордоткон,
Кымызын чайкап кордоткон.
Көк сарай үйүн бордоткон,
Саамалын чайкап кордоткон.
Койлоруң тегиз сарбашыл,
Энекемдин кийгени
Кокондуктун ак жашыл.
Эшикте кою сарбашыл,
Энекемдин кийгени
Эшендердин ак жашыл.
Кожолор келсе кол берген,

Кудайы, секет мол берген.
Эшендер келсе куп деген,
Эшендер берген ак топу,
Улам-улам бүктөгөн.
Эшендер келсе тай сойгон,
Тайдын эти жетпеген,
Таң-тамаша көп кылып,
Үйүнөн конок кетпеген.
Кожолор келсе кош деген,
Мейманкана бош деген.
Артымдагы уул-кыз,
Конокту жакшы тоз деген.

КОШОК¹

Күмүштөн каргы илдирип,
Күлүктүгүн билдирип.
Ал тайганы нени алган,
Берметтүү апкак түлкү алган.
Ал түлкүнү алам деп,
Бектер келген үйүнө,
Бектерден каалап теңге алган.
Бек уулундай кайран бек,
Кайсы өнөрдөн кем калган.
Алтындан каргы илдирип,
Артыктыгын билдирип,
Алгыр тайган ит баккан,
Ал тайганы нени алган?
Берметтүү апкак түлкү алган.
Ал түлкүнү алам деп,
Бектер келген үйүнө,
Бектерден каалап теңге алган,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй 68-жашта, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Бек уулундай кайран бек,
Кайсы өнөрдөн кем болгон.
Босого ташты айланган,
Боз бучкак түлкү байланган,
Боз бучкагын кердирген,
Батикесин тердирген.
Боз бала жорго ат минип,
Кимдин уулу дедирген.
Кереге ташты айланган,
Кер бучкак түлкү байланган.
Кер бучкагын кердирген,
Батикесин тердирген,
Боз ала жорго ат минип,
Кимдин уулу дедирген.
Тектир таштан теке ашкан,
Тел мүйүзүн кулаткан.
Аны алып келгенде,
Кайран эр теңтуштарын кубанткан.
Курбу таштан кулжа аткан,
Кулжачарын кошо аткан,
Куу мүйүзүн кулаткан.
Аны алып келгенде,
Курдаштарын кубанткан.
Жер кекилигин миң аткан
Кайран эр,
Кер маралын сулаткан,
Аны алып келгенде,
Келин-кызын кубанткан.
Алтындан топчум тигилбейт,
Арманым айтсам түгөнбөйт.
Аны айтып берүүгө,
Атаны кокуй дүнүйө,
Азаптуу оору айынан
Айтканым менен үн келбейт.
Күмүштөн топчум тигилбейт,
Күйүтүм айтсам түгөнбөйт.

Күйүп айтып берүүгө,
Күйүтүү оору айынан,
Айтайын десем үн келбейт.
Адырга карга кең конгон,
Адырына мал толгон.
Акылы артык туугандан,
Акбарак мылтык асынып,
Мунун акысы,
Кимден кем болгон?
Мандайга тарта кең конгон,
Мандайына мал толгон.
Балдай кымыз ширин сөз,
Паанасы артык туугандан,
Мунун акылы кимден кем болгон.
Кыяга тартып кең конгон,
Кыясына мал толгон.
Кылыгы кыйын ширин сөз,
Кыйын болгон туугандан,
Кызматы кимден кем болгон.
Кырмызы жоолук салынып,
Шуру, бермет тагынып
Кыздары кимден кем болгон.
Кереге тартып кең конгон,
Кермесине мал толгон.
Керем жоолук салынып,
Кет тукаба жамынып,
Келини кимден кем болгон.
Кекилик куштун сарысы,
Келини аял канышы.
Байкап туруп караса,
Келишкен экен баарысы.
Судья менен сүйлөшкөн,
Аким менен жоолашкан.
Каалгасын кактарган,
Башынан баатыр кайран эр,
Карынын сөзүн жактырган,

Каадалап малын бактырган,
Кайран эрди каадалап
Улуктарын жактырган.
Катардап ченди тактырган,
Улуктар муну жактырган.
Улап ченде тактырган,
Кетталар муну жактырган
Катарлап ченди тактырган.

КОШОК ¹

Ат жибердим келсин деп,
Ат жиберсем айтыптыр,
Ак буудай өндүрүп сепсин деп.
Артымдагы калгандар,
Ар жорукка көнсүн деп.
Көк жорго бердим келсин деп,
Көк жорго берсем айтыптыр,
Көп буудай өндүрүп сепсин деп.
Арт жагымда калгандар,
Көп жорукка көнсүн деп.

КОШОК²

Кимге айтам зарланып.
Ичимдеги капаны.
Ким окуса кечирет,
Ичиндеги катаны.
Бубулум учту талымдан,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй 68-жашта, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

² Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй 68-жашта, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Бууданым кетти жанымдан.
Булбулум гүлдүү алма элең,
Бутагың сууга малынган.
Күкүгүм үнү басылды,
Күңгөйдүн ташы жашырды.
Билбедим кандай жоготтум,
Уялашым асылды?
Берекем эстеп кайгырып,
Берметтей төктүм жашымды.
Билбедим кандай кыларды,
Шагым мындай сынарбы?
Шамал кагып кулатты,
Каралдым жакшы чынарды.
Ушул дүйнө жалгандан,
Учурдук жакшы уларды.
Мен көрдүм тууган кыйынды,
Жоготтум алтын тыйынды.
Гүлдөгөн кайран жалбырак,
Күзгө жетпей кыйылды.
Күйүтү сыйбай ичиме,
Күнүгө кылдым жыйынды.
Көрүүдөн аккан булагым,
Кетти тоодой уларым.
Келбеске сапар кеттиң го,
Кейишиң тартып куурадым.
Артыңда Адаш, Алмаздын
Амандыгын сурадым,
Уялаш бардай кезим жок,
Кеңгиреп акыл-эсим жок.
Адашып калдым акылдан
Таң булбул элең шаңшыган.
Жоругун айтып кантейин,
Жоголду кайран акылман.
Айнектей болуп жалтырап,
Асыл заттар жаралды.
Аман келсе болду го,

Аскерге кеткен каралдың.
Жоргонун тери көп болот,
Жонгондо жашыл чөп болот,
Кадырлуу болуп айылга,
Калп айтпас пенде төп болот.
Бак, дөөлөт, таалай мал эмес,
Байлап алган ноктолоп.
Керене минген дуулдап,
Керене бир күн жок болот.
Дөөлөтүң колдон кеткен соң,
Жолдошуң сизден айрылат.
Тек жаатың дурус жер болсо,
Ал жети айча жакшы кайрылат.
Жаман болсо тууганың,
Аласасы кой болсо,
Ашыра доолап тай кылат.
Жедирбейм сага келе деп,
Жулкунуп турат сайгылап.
Дос менен тууган агайын,
Мындайдын көрдүм далайын.
Жолдош деп куру ишенбе,
Сени жолдошуң салат кишенге.
Ээрчитип таштай жөн эле,
Эшигине түшөрдө,
Бак дөөлөт кетсе колундан,
Балдар балакет чыгат жолундан.
Жеймин – деп катуу оп тартып,
Анда желмогуз чыгат тобуңдан.
Жолдоштун, достун миңи бар,
Кээсинин жоргодон жүйрүк тили бар.
Сыртыңдан сынап отурат,
Ичинде ылай кири бар
Канатын жаят калп эле,
Сага кайсылар жолдош билип ал.
Колунан тыйын өнбөгөн,
Кой союп берип көрбөгөн,

Жолдошу келсе үйүнө
Кышында келдиң чөп жок – деп,
Кыйкырган ички бөлмөдөн.
Ушундай дагы киши бар,
Бирок, бу эмес миңден жүзү бар.
Жолдошуң болсо жакшыдан,
Жоргосун берер астынан.
Жамандык башка түшкөндө,
Сени жат душман кууп сүзгөндө,
Жакшыдан болсо жолдошуң,
Жаныңда ойноп бир жүрүп,
Жакалап мойнун сүзгөнгө.
Жамандан болсо жолдошуң,
Анда жыйылган чынжыр тордосуң,
Асылып калат мойнуңа,
Ат башындай коргошун.
Ажалга түртүп башыңды,
Ала качат жоргосун.
Жоругу курсун ошонун,
Бирок колдошуң мындай болбосун.
Термеден айттым санатты,
Мени да теңирим сүйүп жаратты.
Тилиме берип коюптур,
«Өзөңдөн, жондон учсун» – деп,
Жанагы өрдөккө берген канатты,
Канатымды сабалап,
Калың эл сени аралап,
Калети жок жазганым,
Казал ырдай баштадым,
Адамдын жаман аймагы.
Далдалап калбай өлүмдөн,
Кайтара таштап ашыңды.
Учурдан бөлүп жашыңды,
Өлүмгө кыйып башыңды,
Оңуту келген жер болсо,
Олжолоп кетет атыңды.

Эл ичинде ушундай,
Кыянатчы пенде бар.
Куйкалап ийип бүт алган,
Анын куржунунда теңге бар.
Жан качты дешет мындайды
Жаш балдар мындай кылбайлы.
Ак мээнет кылып акча алып,
Ак эмгек менен жыргайлы!
Эл үчүн кылгын эмгекти,
Эмгекти баалар күн жетти.
Күрөктөп берет кайтара,
Эл деген күмүш, алтын берметти.
Күдөрүң үзбө жергеңден,
Бул күл азык болот эл деген.
Эл менен турса бирдикте,
Эрегишкен душманың,
Эч качан болбойт жеңбеген.
Кыйын экен кырчын жаш,
Кырк кыз ээрчип артынан,
Өткөн соң кыйкырсаң кайра келбеген.
Жаш кезиңде жалтанба,
Балдар, башыңды сатпа арзанга.
Жалтанба десе кой уурдап,
Чатакка кошуп башыңды.
Чалынып калба арканга,
Эң эле жаман уят иш,
Эчкимди кошо алган деп,
Этектеп жүрсө арканда.
Бозокордон бозо ичпе,
Болбосо тыйын калтаңда.
Тыйындай алы барбы деп,
Тындуусуңба картаңга.
Каруусу кетет картайса,
Канатынан ал тайса.
Кескен талдай куланат,
Кериден буту жалтанса.

Анын аты абышка,
Алы жок алыс барышка.
Чалкасынан жыгылат,
Чалынып калса камышка.
Алар жаш кезин эстеп муңаят,
Жаш балдар чуркап жарышса,
Сылык кеп айттым барыңа.
Балдар, сын такпай жүргүн карыга,
Кеп айтам кулак салыңар,
Кеп менен айтар дартым бар.
Алмадай чакта баш кошкон,
Ак нике кыйган жарың бар.
Келгендей кылып милдетке,
Аны кемпирине тилдетпе.
Жаш балдар айткан насаатым,
Жарыңдын көөнүн кирдетпе.
Көзүнүн жашы тамбасын,
Анын көңүлү сенден калбасын.
Карчыты жетпес жер болсо,
Карагай, бакан колго алып,
Кагып бер тоонун алмасын.
Жардын да жакшы жары бар,
Бирок да жай бербеси дагы бар.
Эси жок жарга туш болсоң,
Эсебиң жакшы табылар.
Кожоюнсунуп сүйлөсөң,
Бул кордоңдоп келет мага деп,
Коркутуп беш күн таарынар.
Жигиттин кээ бир жары бар,
Хан тийгендей каары бар,
Саамайын тытып ыргытып,
Суурдан бетер чамынар.
Алганы болсо ушундай.
Алтындай кайран жаш жигит,
Адашып жолдон жаңылар.
Иши да такыр оң болбос,

Ал ичигин тыта жамынар.
Алтындай жигит жаш бала,
Мен акылым айттым аз гана.
Жонунду бийик көтөрүп,
Жок жерден чатак баштаба.
Жаш да болсоң баштай бол,
Жарганат болбой кастай бол.
Көшүлтүп жанды сергиткен
Көк ыраңдуу саздай бол.
Таза болсоң нустай бол,
Таптаган күлүк куштай бол.
Одоно сүйлөп бакырбай,
Он бешке чыккан кыздай бол.
Эл деген майда электен,
Эл алтынды бөлөт кебектен,
Адам деп сени санабайт,
Ала көөдөн аңгирбай,
Акылсыз болгон себептен.
Чын сүйлөп чырсыз жүрбөсөң,
Эл деген чыгарып таштайт керектен.

КОШОК¹

Кушчу элинде кан Чыныбай дегендин үч аялы болот. Кичүү токолун жаман көрүп, төө кайтаргып коёт. Чыныбай жакшы көргөн эки аялын сынамакчы болуп калп өлүп калат. Эл ыйлап келе баштайт. Төө кайтарып жүргөн токолу үйүндө чогулуп жаткан элди көрүп, жолуккан бирөөдөн сурайт.

– Кан Чыныбай өлдү. Ошого келип жаткан эл – дейт, жолуккан киши. Токол өзү келет. Эч ким ага орун бербейт. Ошондо босогого отура калып Чыныбайды кошот:

¹ Инв. (5213) 575. Талас району Манас колхозунун тургуну Алымбүбү Малакеевадан (61 жашта) 1970-жылы июль айында Ж.Таштемиров жазып алган.

Кашкардан барып алдырдың.
Кара кашка коёнду.
Кантип айтпай коёлу,
Кан Чыныбай оёнду.
Кытайдан барып алдырдың,
Кызыл кашка коёнду,
Кантип айтпай коёлу,
Кан Чыныбай ноёнду.
Кара кыр ылдый жол салган,
Казактан барып жылкы алган,
Калкынан каалап сени алган,
Калкынан каалап неге алган?
Кара көзүм жумулса,
Кайран тилим буулса,
Кадырым айтат деп алган.
Кадырын айтпас кош бейбак,
Мал коротуп нени алган?
Кызыл кыр ылдый жол салган,
Кыргыздан барып жылкы алган.
Кыргыздан алган жылкыга,
Кыргыздан каалап сени алган.
Кызыл тилим буулса,
Кылыгым айтат деп алган.
Капталга төөнү жайсын – деп,
Капкара кылып мени алган.
Кара кыл ылдый көч келет,
Карчыгаң шаңшып ач келет.
Карчыгаңдын карадан чалган бооң бар,
Кайрылып туруп илип ал.
Кадырың айтпас кош бейбак,
Кыямат жайдан күйүп кал.
Кызыл кыр ылдый көч келет,
Кыргыйың шаңшып ач келет.
Кылчайып туруп илип ал,
Кадырың айтпас кош бейбак,
Акырет жайда күйүп кал.

Ошондо өлүп жаткан Чыныбай тура калып жакшы көргөн эки аялына төө кайтартып, токолун жанына алып алган экен.

КАНЫКЕЙДИН КОШОГУ¹

Кушчу элинин кадырлуу адамдарынын бири Касымбек өлгөндө карындашы Каныкейдин кошкон кошогу.

Сөз баштайын келмеден,
Дүбүт² менен калемден.
Өлбөй адам ким калат,
Он сегиз миң ааламдан,
Бар өнөрүн айталы.
Падыша жалгыз өлгөндө,
Бай ыйлап, боздоп, зыркырап.
Жок чакырып кайталы.
Өрттөдүң Талас жериңди,
Өбөгүм өтүп дүйнөдөн,
Өкүрттүң калган элиңди.
Карайттың Талас жериңди,
Канча адам өтүп дүйнөдөн,
Какшаттың калган элиңди.
Курдашың кудай берген майырды,
Кудайым кошкон курдаштан,
Кудурет алып айырды.
Теңтушуң кудай берген майырды,
Теңдешип жүргөн теңтуштан,
Теңирим алып айырды.
Кур чабдар калды байлоодо,
Өлөрүнө көрүнүп,
Өз элинен бөлүнүп,

¹ Инв. (5213) 575. Талас районуна караштуу Манас колхозунун тургуну Осмон Калмамбетовдон 1970-жылы июнь айында Ж.Таштемиров жазып алган.

² Дүбүт – сыя челек

Курдашың кетти айдоого.
Тел күрөң калды байлоодо,
Теңтушуң кетти айдоого.
Куу чабдар калса чабылар,
Кудайым аман сактаса,
Кудурет ишин актаса,
Курдашың аман табылар.
Чындап кеткен дүйнөдөн,
Чыңырсаң кайдан табылар.
Тел күрөң калса чабылар,
Теминап учкан дүйнөдөн,
Тергөөчү ишин актаса,
Теңтушуң аман табылар.
Кан Сапардан ажырап¹
Капа болуп жүргөндө,
Кара кылган бек затым.
Бек Сапардан ажырап,
Бечара болуп жүргөндө,
Береним элең бек затым.
Жаамы журтка көп тийген,
Керегим элең бек затым.
Көлөкөң көлгө тийчү эле,
Көлөкөңдүн алдында,
Көп жигит дуулап жүрчү эле.
Салкының сайга тийчү эле,
Салкыныңдын алдында,
Сан жигит дуулап жүрчү эле.
Бүлөө таш тартып келгенде,
Бир төөлөк берчү элең.
Билимдүү төрө бек затка,
Бечара карып келчү элең.
Карыптарга кайыркеч,
Кадырлуу бектен айрылдык.
Жаамы журтка көп тийген,
Көлөкө бектен айрылдык.

¹ Сапар – Каныкейдин күйөөсү.

АЛГАЗЫНЫН КЫЗЫНЫН КОШОГУНАН¹

Илгери эл чабышчу экен. Кызыл баш, Карабаш, Каймазар, Алгазы да Сабатар болгон. Бирок, Кара баш, Кызыл баштарга таарынып жетигенге кирип, ошолордун таламын талашып чабышат. Ошондо Кызыл баш, Кара баш бир тарап, Алгазы болуш Токтогул, Дүйшөмбү бир тарап болушуп чөңөр жерде чабышат. Алгазы тарабы качып берет. Алгазы өлөт. Алгазынын өлгөнүн Үмөталы кошокко кошуп Алгазынын кызы Зуурабүбүгө үйрөтөт.

Карагай найза кагышты,
Калың солдун ичинен,
Жетиген жооң сайышты.

Сайышкан жери кайсы экен,
Эки Талас чаты экен.
Чоң Чөңөрдүн сазы экен.

Кара аргымак куйругун,
Уруш кылган Алгазы.
Калың элди как жарып,
Уруш кылган Алгазы.

Тору аргымак куйругун,
Буруш² кылган Алгазы.
Толгон элди топ жарып,
Уруш кылган Алгазы.

Карайган суунун жээги,
Камыш эле дедиңби?
Касташкан жоодон качышса,
Намыс эле дедиңби.

¹ Инв. (5213) 575. Тагайбай Акылбековдун айтуусунда Ж.Таштемиров жазып алган.

² Буруш – аттын куйругун түйгөн деген мааниде

Өзөндүү булак жээгин,
Камыш эле дедиңби?
Өчөшкөн жоодон качышка,
Намыс эле дедиңби?

Аланы минсе майышкан,
Адырга чыга сайышкан.
Жээрдени минсе майышкан,
Желбегей чыга сайышкан.

Жоо дегенде сүйүнгөн,
Ат үстүнөн кийинген.
Безбелдек мойнун кайырган,
Бектен жемин айырган.

Казкалдак мойнун кайырган,
Кандан жемин айырган.
Чебич сакал Ыйманкул¹,
Чебеленип урушса,
Чертилбейт эле Алгазы.
Ат куйругу бурушту,
Кара сакал Дүйшөмбү²,
Качпай туруп урушту.

Калың кол качып бергенде,
Кара сакал Дүйшөмбү,
Акылынан шашыптыр.
Алгазыдай баатырга,
Ат которуп мингизип,
Чукул коштоп качыптыр.

Ат которсо болгон жок,
Алгазыдай баатырды,
Ажал айдап койгон жок.

¹ Ыйманкул – Алгазынын бир тууган иниси.

² Дүйшөмбү – Алгазынын жолдошу.

Кара ат минген жетиген,
Капталдай качып кутулду.
Касташкан жоодон качпаган,
Кан Алгазы тутулду.

Сур ат минген жетиген,
Суу ылдый качып кутулду.
Суктанган жоодон качпаган,
Кан Алгазы тутулду.

Кыядагы нар беле,
Кызыл баш бул капырдын,
Кылбаганы бар беле.

Жаңы салган мечиттин,
Кооздугун айтайын.
Жаңы болуш Токтогул,
Жооштугун айтайын.

Үч старчын жетиген,
Алалыгын айтайын.
Жаңы болуш Токтогул,
Балалыган айтайын.

Арбак урган Кызылбаш,
Арам этке семирген.
Кеңколду барып кемирди,
Торгойго чабуул коём деп,
Торго жаман чабылды.
Маңдайдагы бадалды,
Жанымды алып калгын деп,
Кызылбаш Токтогулга жалынды.

ЗУУРАКАНДЫН КОШОГУ ¹

Таласта кушчу деген элде, сабатар деген уруу болгон. Сабатардын ичинде Арап, Чал кишиден бир баласы болгон. Чалдан Карабаш-Кудайберген жана өзү менен бир тууган каракелтекке кийин чыккан инилери, ал эми Араптан, Алгазы жалгыз болгон.

Кечээ жакында эле, Суусамырда Балыкты деген жайлоодо эл эки тарап болуп тартышып, тараптын бир жагын Караба-Кудайберген баштап экинчи жагын Алгазы баштайт. Чатак болуштук талашуудан келип чыгып, Карабаш-Кудайберген өзүнүн бир тууган иниси Алыманды болуш кылмак болот. Ал эми Алгазы болсо, жетиген деген аз уруу элдин ичинде жалгыз аттуу Молдобай дегенди болуштукка шайламак болот. Эл экиге бөлүнөт, аттуу, тондуу, малдуу, мыкты кишилердин көбү Карабаштын тобуна кошулат. Алгазы жакта жетиген деген аз уруу букара эл калат.

Жайлоодо жайлап турган кезде Карабаш үстөм болуп, Алгазы жактагы элдин малын сойдуруп, кишилерин урдурга баштайт. Алгазы андан басмырттап, өз тарабындагы эли менен күздүккө эрте келип конушат. Карабаш өзүнүн тарабын күч алдырып алган соң: – Алгазы өзүнүн жакынына болуштукту алып бергиси келсе, колун камдап урушка чыксын. Урушта мени жыкса, менден болуштукту анан алсын, болбосо мен аны жыгып болуштукту иниме алып беремин – дейт. Бул кабарды айттырып Алгазыга кишисин жиберет да, Карабаш кара таандай калың колун жыйып, Боортартар деген жерге келет.

Карабаштын жиберген кишисинен кабарды угуп, Алгазы да өзүнүн тарабындагы элин жыйнап алып, айтылган жерге карай аттанып жөнөп калат. Ошол

¹ Инв. (5213) 575. Алымкул Үсөмбаевден Ж.Таштемиров жазып алган.

кезде Алгазынын бойго жеткен Зууракан деген кызы болот, эркек баласы жаш болот. Зуураканды ошол күздө күйөөгө узатамын деп турган учуру болот. Атасы аттанып элин баштап кетип бара жатканын Зууракан эшиктин алдына чыгып, көрүп туруп капа болот:

– Аттиң дүйнө, чабышта, атамды сактап жүргөндөй эр жеткен уулу жок, же өзү менен бир тууган боорлору жок. Кыз да болсом эр азаматтай көргөн баласымын го! Кайран атам кокусунан мерт болуп кетпесин, эгер болсо жанында жүрөйүн, атама найза сайган душманга мен да найзамды сундурайын – деп желеде турган Керчабак деген күлүк айгырды кармап келип токутат. Чачын төбөсүнө түйүп салып, үстүнө эр кийимин төө жүнүнөн тигилген боз чепкенди кийип, белин курчанып, башын кызыл чүпүрөк менен буунуп, бөрү тил найзаны такымына кысып алып, аяган жан курусун – деп, атасынын артынан барат.

Эл ичинен бирөө Зууракандын келгенин көрүп:

– О Алгазы, кызыңыз да келди – деп, кабар айтат.

Ошондо Алгазы кызына келип:

– О балам, кайра кет. Баягы Алгазынын келтек чабары жок болуп, кызы да келиптир деген уяттуу сөзгө калбайын, үйгө бар. Биз Карабаш менен бир тууган эмес белек, кудай сактасын кан төкчү кагышка бара койбоспуз!

Зууракан келген кезде Боортартардын өзөнүнүн эки жээгинде эки тараптын эли беттешип турган кези экен. Карабаш өзүнүн акылдаш кишилери менен Кара кашаттын үстүндө аттарын байлаштырып коюшуп, өздөрү жөө басып турушканын көрөт. Атасынын сөзүнө батына албай Зууракан кайтып кетет да:

– Атаганат, чабыш үстүндө болсом болот эле – деп капаланат.

Зууракан кеткенден кийин кеч бешимде чабыш башталат.

Алгазы өлдү деп кабар келет.

Алгазыны өлтүрүп коюшуп инилери, үстүнөн чабышта карап турган Карабаштын алдына барышып:

– Кайран Алгазы өлдү! – деп айтышат

Ошондо Карабаш эч сөз айтпастан аттанып атын моюнга бир чабат да, үйүнө келип түшөт.

Ал кезде Карабаштын атасы Чал тирүү. Ошондо Чал баласына тике карап туруп:

– О урушуңар эмне болду балам? – деп сурайт.

– Алгазы өлдү! – деп Карбаш, атасына кабар айтат.

Алгазынын өлгөнүн угуп Чал катуу өкүнүп, баласына кайра кеп айтат:

– Алгазы өлсө балам, ал бөлөк эмес эле. Алгазы араптан эле, сен менден элең. Арап экөөбүз бир тууган элек. Эми баш көтөргөн Алгазыны өлтүрүп койдун, бүгүн Кушчуну жалгыз бийлеймин деп тургандырсың?! Алгазы өлсө аны бүткүл Кушчу көмөт, сенин өлүгүңдү Кушчу эмес, Талас көрбөйт балам – дейт.

Экинчи күнү Алгазынын айлынан кабар келсе, Карабаш Алгазынын өлүгүнө барбай, арадан он беш күн өткөндөн кийин элүүдөй кишини ээрчитип, өкүрүп барып Алгазынын үйүнүн жанындагы көтөргөн үйүнүн жанына түшөт.

Башка аялдар ыйлашат. Зууракан эчтеме айтпай олтуруп, ый басылганда:

– Карабаш болуш аттанып кетпесин, карындашыңдын айтар арызы бар экен дегиле – деп жиберет.

Бата окуп болор замат:

– Эмесе аттаналы! – деп, Карабаш ордунан обдулат.

Ошол учурда эшиктен киши кирип келип:

– Болуш, карындашыңыздын сизге айтар кеби бар экен – дейт.

Карабаш козголгон боюнча камчысын таянып эмне аразы бар экен деп, сыңар тизелеп олтуруп калат.

Ошол учурда, экинчи үйдөн муңдуу үн менен
Зууракандын арызы башталат.

Ашыкпай бир аз сабыр кыл,
Арыз айтамын Кара аке,
Алгазы иниц канаке?
Арманым толуп ичине
Ар түрдүү сөзүм бар аке.
Элик сур турат байлоодо,
Эсилим атам Алгазы,
Баягы эл тартышкан шайлоодо,
Эсебин тапса душмандар,
Акемди эстеген экен жайлоого.
Эркелеп өскөн шордуу баш
Мен бүгүн,
Эркисизден турам сайроодо.
Каңтарып күлүк байлады
Касташкан душман атама,
Кайсыны болуш шайлады?
Карабаш аке бүтүн ук,
Карындаштын арманын,
Кабылан сындуу иницди
Караке, кайсы душман жайлады?
Караны кийип башына,
Апакем,
Кайгылуу күндө сайрады.
Кечээ, жатган атам басмырттап.
Жайлоодон көчтүк жакага,
Жаралуу бетке там салып,
Жаптык го кара апама.
Жалынга түштү кара өмүр,
Жалгандан кеткен атама.
Жатындаш тууган бир элек,
Караке,
Жакында келдиң батага.
Алыбыз конуп коргонго,
Арпа, буудай ак сулуу,

Аңызга койбой оргондо!
Күңгөйдүн чөбү саргайып,
Күлкайыр гүлү соолгондо,
Күлүстөн Каке кайда элең?
Күйүтүм ичте толгондо,
Жер сугарып, кой кыркып,
Күз мезгили болгондо,
Көзүмдөн аккан кандуу жаш,
Көйкөлүп агат жакама.
Көк жалым атам үйдө жок,
Көңүлүм түштү капага.
Көп күндөр өтүп кеткен соң
Кара аке, эмне үчүн
Бүгүн келдиң батага?
Жардамы тийсе иниңе,
Жаңы окуган кураның
Жалындаган кайгымды
Жана акем айтып турамын.
Кабарын угуп өлдү деп.
Кара аке кантип чыдадың?
Карындаштын арзы ушул,
Калтырбай уксун кулагың,
Жесир катын, жетим уул,
Караңгы күндө турамын.
Каратал кучшу көп элдин
Киминен жардам сурадым
Алышкан жоодон жеңилип,
Адашты элден тынарым.
Аталаш жакын иниңе
Караке,
Азыр келген убагың.
Арап менен Чал экен.
Бир кишинин баласы,
Түбүңөр бирге жан экен.
Тулпар минип туу аштап,
Туйгун болдуң Каракем,

Карабаш мыкты агасы,
А сенин,
Кайран иниц канаке?
Баатыр агам көзү өтүп,
Башына кара түн болду.
Караке,
Кармашкан душман ким болду?
Катарынан ажырап,
Кагылайын апакем,
Бул кезде,
Кайгысы көп күн болду.
Сан үйлүү кушчу ичинде
Бизде,
Сабатар уруу дээр экен.
Жатындашы болбосо
Жалгыздын иши кем экен.
Карабаш акем турганда
Алгазы,
Кандарды соём дээр эле.
Калка көргөн Карабаш,
Кайрылып Каке тийген жок.
Кайран элге көлөкөң,
Жалгыздын иши ушул болсо,
Жаралбай койсо жөн экен.
Элиртип күлүк байлайм деп
Жалгыз аттуу Молдобай
Атакем,
Болуштукка шайлайм деп,
Аргымак – күлүк баласы
Акырдан чапчып жем жеген,
Аталаш иниц Алгазы
Караке,
Адашты бүгүн жергеңен
Кармашкан душман жайылып
Бир күнү,
Кабар берип кел деген,

Камынып атам жөнөдү,
Жетиген, шалтак эл менен.
Агабыз болуш Карабаш
Ала-Тоодой бел деген
Бүгүн уруш болот деп,
Кабар салып айылга,
Бешимде уруш башталды,
Боортардын сайында.
Тикелип душман бет болуп
Эл кармашып, эр өлүп
Өмүрлүк өчпөс кек болуп,
Өлтүрдү иниц арстанды
Караке,
Өчүккөн душман кек болуп.
Аттанып атам кеткенде,
Артыңдан тиктеп сагындым.
Каргадай эркек бала жаш,
Кайраты жетпейт баланын
Кыз деле болсом эркектей,
Мен да,
Барайын деп самадым.
Адырда жылкы аралаш
Аркасы тиер бекен деп,
Агасы мыкты Карабаш.
Артынан демей барууга,
Артында эркек бала жаш.
Кыз элем деп барбастан,
Кылчактасам жарабас.
Кер чабак күлүк айгырды,
Желеден кармап алдырып,
Камылтак ээр, как токум
Калыңдап токуп салдырып,
Барайын деп артынан
Жүрөгүм кайнап албырып,
Куйругун кулач түйгөнмүн,
Көкүлүн көккө шүйгөнмүн.

Кыз да болсом көрөм деп,
Таалайына чийгенин,
Кундуздай кара чачымды,
Төбөмө жыйнап жүргөнмүн.
Нар жүнүнөн токуган,
Сыртыман чепкен кийгенмин,
Кыз башым жасап эркектей.
Ыргып атка мингенмин.
Урушка атам аттанса,
Уят деп үйдө жүргөнүм.
Ушундай шумдук болобу?
Караке,
Убайым кайгы билбедиң.
Бөрү тил найза колго алып
Мен да артынан барганмын.
Атакем аттан түшкөндө,
Атамды сайган душманга
Мен да, найза сунбадым.
Кабыргадан найза жеп
Каруусу кеткен кезинде
Атамдын,
Кашында бирге турбадым.
Аралаш барган жетиген
Айтыптыр кызың келди деп,
Атакем мага кеп айтты:
Балам,
Бу келишиң чеки деп.
Кызы урушка келгенин,
Кыйлалар укса уят деп.
Жетиген, деген элим бар
Жанымда булар турат деп,
Эр өлүүгө барышпас
Эрегишкен тууган эл.
Кайткын балам үйүңө!
Кайрылып келдим макул деп,
Атамдын айткан тилине.

Келбей эле койсомчу
Кет десе да үйүмө.
Кейишин тарттым мен бүгүн,
Кемтигиң толбойт дүнүйө.
Келбей бирге турганда
Кездешпейт белем мен дагы,
Кектешкен жоонун бетине.
Эр өлүүгө эр чыгып
Эл чымчышып калганда,
Эгешкен жоодон найза жеп
Атакем,
Эс-акылдан тангада,
Кашында кошо бир жүрбөй
Мен шордуу,
Калбадымбы арманда.
Кабарын Каке билдиңби?!
Карагерден кулатып
Канын ууртап тойгон ким?
Кара келтек чоюн баш
Иниңдин,
Кара көзүн ойгон ким?!
Жетиген деген эл экен,
Мал жанына кең экен
Кара келтек коргондо,
Качып берчү неме экен.
Алгазы баатыр атамдын
Кашында чыдап тура албай
Баарысы,
Кайраты жок эл экен.
Кагылайын атакем,
Кабылан жолборс шер экен.
Кайрылып шондой урушта
Карабаш,
Бир тийбеди көлөкөң.
Тукумдан жалгыз болгончо
Туулбай койгон жөн экен,

Туйгунунан ажырап,
Тул сактады энекем.
Кара айгыр минген Молдобай
Кайра качып кутулду.
Камалып душман жатканда,
Кайрылчу тууган бири элең.
Карабаш, көрсөтпөдүң сыртыңды.
Атамды сойгон адамдын
Эчки атпасын мергени,
Түлкү албасын тайганы,
Каралуу калсын алганы,
Жетим калсын балдары,
Жесирлик тартсын жарлары!
Иниңди душман сойгондо
Кайда кетип калдыңар
Чал акемдин балдары?
Аталаш тууган сендейдин
Тийбеди го жардамы.
Жесир катын, жесир уул
Караке,
Кимге жетсин дарманы.
Кабылан атам үйдө жок
Кайгысы түштү көңүлгө
Кездешип душман жатканда
Чал акемдин балдары
Болсоңчу бириң четинде?!
Аттарын байлап экиден
Камчысын кармап колуна
Ким турду экен Караке,
Айгыр жалдын белинде.
Кырылган душман көр болгур,
Кымбат иниң Алгазы,
Караке,
Кыйды экен кантип өлүмгө.
Туйгун иниңди камалап
Туш-туштан найза сунган ким?

Жүрөгүнөн найзалап,
Жүлүнүн тартып жулган ким?
Алгазы иниц өлгөндө
Айгыр жалда турган ким?
Алгазы баатыр өлдү – деп,
Айтып кабар кылган ким?
Унчукпай чечип аттанып
Атын моюнга урган ким?
Кушчуну жалгыз бийлейм деп
Кубанып ичтен турган ким?
Кан төгүлүп эр өлдү,
Калкасы тийбей туугандын
Боз жорго минсе майышкан
Борумуң айтат жаш ботоң
Атакем,
Бортор өйдө сайышкан,
Боорунду Каке ким сойду
Болуштук шайлоо намыстын?
Кабарын сурап жатамын
Караке сени билер деп,
Арада ушак кеп уксаң
Айтканын элдин мен уксам,
Кабыландай иницди,
Карабаш,
Кармап сойгон силер деп.
Алгазыны өлтүргөн
Кушчуну жалгыз бийлейм деп,
Калыпсың жалгыз жүрө бер,
Камандай чочко килеңдеп.
Жарым ай болду өлгөнү,
Жан чыдабай келүүгө
Канын ичкен силерсиң,
Кагылайын акемдин
Бети жок,
Кантип кыйдың өлүмгө.
Айгыр жалдын сыртынан

Ар кылдыңбы келүүгө.
Алышып жаткан эки иниц
Ажыратып бөлүүгө
Кадимден бейлиц бар окшойт,
Карабаш чочко бети жок
Караны кийген келинде.
Ук Карабаш сөзүмдү
Кайсы душман деп жүрсөм
Сен кылыпсың кесирди.
Кызыксаң эртең нике кый,
Эри өлгөн жесир келинди.
Өлгөн киши ким эле,
Чукудуң оң жак көзүңдү.
Алыйман менен Назаркул
Алгазы менен беттешкен
Ант урган Каке угуп тур.
Акемдин сайган жеринен,
Мала кызыл кан кеткен.
Алыйман бетпак сайганда,
Денеден кубат ал кеткен.
Назаркул көркоо сайганда,
Жүлүндөн кымбат жан кеткен,
Кашында туруп келбестен.
Кабар албай ал кептен
Катынына кызыгып,
Карабаш сенден ал кеткен.
Кантип колуң барды экен,
Бир туушкан инице?
Өлтүргөн жоо ким десем
Өрттөнгүр,
Сен жетипсиң түбүнө.
Эртеңден калбай кирип ал,
Алгазынын үйүнө.
Алакчын, саруу, төмөнкү эл
Рахмат айтып жаткандыр?
Бул ишиңди дүңүнө.

Бузулган болуш Карабаш,
Аталашың өлтүрдүң.
Ашыгың келин тигине.
Ашык болуп келинге
Ажалды бердиң иниңе.
Кутурган иттин кабаган,
Атакем өлдү дегенде,
Куптанда келди чабаган.
Өлдү деп кабар уккан да,
Жүрөгүм чыкты кабынан.
Колум сынды сабынан
Жүрөгүм чыкса салынды,
Колум сынса тагылды,
Бир тууганың өлтүрүп.
Карабаш болбой жерге кир,
Сен салыпсын жалынды.
Жесир катын жаш бала,
Кимге айтамын зарымды.
Биле турган сен элең
Кайгылуу күндө алымды.
Тумшугуң бурап сындырар,
Туулар бекен азамат
Тууганын сойгон залымды.
Аралаттың бузуктук,
Ата салтка, дилиңе
Алганыңа кызыгып
Ай балта сайдың иниңе
Кай бетиң менен өкүрдүң,
Алгазынын үйүнө.
Катыны жесир өзүң ал
Каралуу келин тигине!
Беш тыйын калың чыгарбай!
Бекерден катын табылды.
Мени алып бергин Карабаш
Балдарыңдын бирине.
Баш кайнатам сен болуп

Барып кызмат кылайын,
Бети жок чочко үйүңө.
Кабар берди Карабаш,
Кайран акем өлгөндө,
Ар кылдыңбы Карабаш
Колуң менен көмгөңгө.
Уялып жүргөн экенсиң,
Ошол кезде келгенге.
Жесир келин сеники,
Арданбагын Карабаш.
Балаңа алып бергенге.
Өзүң союп өлтүрүп,
Кантип бетиң чыдады.
Өкүрүп ыйлап келишке.
Камандай жалгыз калыпсың,
Каратал, кушчу элдерге,
Кабыланын өлтүрүп
Көр болгур!
Жерге кир!
Кашайгыр!
Карабаш чочко шерменде.

Ошондо, Карабаштын таянып турган камчысы сынып, алды жашка толуп, тебетейи көзүнө келип калган экен.

– Болду, болор иш болду – деп, бир-эки жигити ордуна таяп тургузуп Карабашты атказып кетишкен экен.

КОШОКТОР¹

Курбудан кулжа куюлган,
Кудайдан ыйман буюрган.
Адырдан кулжа куюлган,
Алладан ыйман буюрган.

Белестен атын токуган,
Беш убагын окуган.
Адырдан атын токуган,
Беш убак намаз окуган.

Кара кыр ылдый көч келет,
Карчыгаң шаңшып ач келет.
Карчыгаңдын кардан жибек боосу бар,
Кайра, кайрылып келбес ою бар.

Кызыл кыр ылдый көч келет,
Кыргыйың шаңшып ач келет.
Кыргыйыңдын кызылдан жибек боосу бар,
Кайра кайрылып келбес ою бар.

* * *

Кара чаар жолборстун²
Тишин алган атакем.
Казак менен кыргыздын
Үшүн алган атакем.

Кызыл чаар жолборстун,
Тишин алган атакем.

¹ Инв. (5213) 575. №103 жылкы заводу. Нурмат Сатыбалды уулунан жазылган. Шумкар-Уя деген жерде 1892-жылы туулган (азыркы Конезавод 113я) арабча жазып, окуй билет. Жазып алган Ж.Таштемиров.

² Инв. (5213) 575. Кадырбүбү Чирикбаева 67-жашта, Каракол колхозунун туругунунан Ж.Таштемиров жазып алган.

Казак менен кыргыздын
Үшүн алган атакем.
Гүлкайырдын гүлүндөй,
Байчечекей түрүндөй.
Алладан жарлык келиптир,
Өтүп бир кетти билинбей.

* * *

Бозоргон токой жер мында,
Борумдуу кушчу эл мында.
Бектер келер бел ашып,
Белине бел боо жарашып.
Бек уулундай жаш ботом,
Жалгандан кеткен адашып.

Кандар келер кармашып,
Калайлуу жүргөн жарашып.
Кан уулундай жаш ботом,
Жалгандан кеттиң адашып.

Алтындан сөйкө сыркак сал,
Азаптуу апам үнү деп,
Баш көтөрүп кулак сал.
Күмүштөн сөйкө сыркак сал,
Күйүттүү апам үнү деп,
Баш көтөрүп кулак сал.

Айрылып жаткан кайыңды,
Кайберен минип өтүпсүң.
Кайрылбас жайга кетипсиң.
Торолуп жаткан кайыңды,
Тулпар минип өтүпсүң.
Туулбас жайга кетипсиң.

Кайрылыш жерде суу барбы?
Кайрылыш келер күн барбы?
Кайрылыш жерде суу жок го,
Кайрылыш келер күн жок го.

Бурулуш жерде суу барбы?
Бурулуп келер күн барбы?
Бурулуш жерде суу жок го,
Бурулуп келер күн жок го.

* * *

Кер жорго бели майышкан,
Атакем, кең аралдан сайышкан.
Сур жорго бели майышкан,
Атакем, сулпукордон сайышкан.

Сайышкан жери кайсы экен,
Чоң-чоңдордун сазы экен.
Айланайын атакем,
Сур жорго суудан жыгылды,
Сур бучкак жүккө жыйылды.
Кер жорго суудан жыгылды,
Атаке, кер бучкак жүккө жыйылды.

* * *

Кара көрпө тебетей,
Төбөсү эле атакем.
Кара тумшук жигиттин,
Төрөсү эле атакем.

Кызыл көрпө тебетей,
Төбөсү эле атакем.
Кызыл тумшук жигиттин,

Төрөсү эле атакем.
Кара көрпө тебетей,
Төбөсүнөн айрылды,
Кара тумшук жигиттер,
Төрөсүнөн айрылды.

Кызыл көрпө тебетей,
Төбөсүнөн айрылды.
Кызыл тумшук курумшу¹
Төрөсүнөн айрылды.

Такыяң талдан көрүндү,
Таалайың элден бөлүндү.
Бел бооң белден көрүндү,
Бериштең элден бөлүндү.

Буурулду минсек бели бош,
Бурулбай кеттиң кайыр кош.
Караны минсек бели бош,
Кайрылбай кеттиң кайыр кош.

* * *

Ай арасы булуттан,
Азабың турат килектеп.
Күн арасы булуттан,
Күйүтүң турат күлүктөп.

Кытайдын жолу кырк күндүк,
Жакшы аттууга бир күндүк.
Кылыгың өтөр миң күндүк.

Саймалуу калпак сары шым,
Санаалаш сизден ажырап,
Саргайып үйдө калышым.

¹ Курумшу – элдин аты

Булгаары калпак, сары шым,
Мустайып сизден ажырап,
Муңканып үйдө калышым.

Буулум бир эле төшөгүң,
Букары бир эле эшигиң.
Буулум бир төшөк жыйылды,
Букары эшик жабылды.

Ай тийбес кара кылаңга,
Ак кептер эргип кончу эле.
Алтындан кылган тагыңа,
Акимдер келип кончу эле.
Сенин бир көзүң өткөн соң,
Ак кептер турсун жел келбейт.
Акимдер турсун эл келбейт.
Артыңда калган кара бет,
Адамга сөзү тең келбейт.

Күн тийбес кара багыңа,
Күкүктөр эргип кончу эле.
Күмүштөн кылган тагыңа,
Күү надыр¹ келчи эле.
Сенин бир көзүң өткөн соң,
Күн тийбес кара багыңа,
Күкүктөр турсун жел келбейт.
Күү надыр турсун эл келбейт.
Артыңда калган кара бет,
Күңдөргө сөзү тең келбейт.

* * *

Ак жорго минип алкынтып,
Атакем, ак шумкар салган талпынтып.
Көк жорго минип алкынтып,

¹ Күү надыр – чоңдор деген сөз

Атакем, көк шумкар салган талпынтып.
Атакем, көк жөкөр кийген бутуңуз,
Арманда калды журтуңуз.

Бирөөбү элең жылдыздын,
Атакем, үрөнү элең кыргыздын.

Экөөбү элең жылдыздын,
Атакем, үрөнү элең кыргыздын.

Үчөөбү элең жылдыздын,
Үрөнү элең кыргыздын.

Төртөөбү элең жылдыздын,
Атакем, төрөсү элең кыргыздын.

Бешөөбү элең жылдыздын,
Берени элең кыргыздын.

Алтообу эле жылдыздын,
Атакем, артыгы элең кыргыздын.

Жетөөбү элең жылдыздын,
Атакем, жеткилеңи элең кыргыздын.

Сегизи элең жылдыздын,
Атакем, сергеги элең кыргыздын.

Тогузу элең жылдыздын,
Атакем, толугу элең кыргыздын.

КОШОК¹

Калемпир менен мурчтайым,
Усталар издеп таба албас,
Болоттон чыккан курчтайым.
Баатыр балбан билектүү,
Бала жолборс жүрөктүү,
Кеткендердин баарысы,
Кайрылып келди кутулуп,
Атакем калды тутулуп.
Каракол, Кең-Кол эл басты,
Жыйынга басып келе албай,
Акчасын санап бере албай,
Өлгөн менен тең болду.
Ага-иниси чогулуп,
Көмгөн менен тең болду.
Каерде кандай киши элең,
Кан солто, Байтик баатырдын,
Ит баккандын өзү элең.

КОШОК²

Атакем көзүң өткөн соң,
Айтылуу тулпар жол салбайт,
Агайын-тууган көз салбайт.
Атакем көзү өткөн соң,
Кара кер тулпар жол салбайт
Кайрымдуу тулпар көз салбайт.
Агайын тууган баарысы
Өзүңдүн көзүң тирүүңдө

¹ Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутай 63 жашта. Каракол колхозу, кушчу элинин болушу Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан Ж.Таштемиров жазып алган.

² Инв.600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Молдого салдык болот деп,
Молдонун эми конот деп
Молдого салсак болгон жок,
Асылган оору койгон жок.
Доктурга салдык болот деп
Доктурдун эми конот деп
Доктурдан салсак болгон жок,
Доктурдун эми конгон жок.
Молдого салсак болгон жок,
Молдодон атам оңгон жок.
Абалы кокуй дүнүйө,
Суу жээгинде жекендир.
Сумсайып ичиң бекемдир.
Бекем ичиң жарылар
Береним элең бул атам
Мага кайдан табылар.
Көл түбүндө сазандыр
Көңүлүң сенин бекемдир.
Кайгыдан ичим жарылар,
Кагылайын атакем,
Мага кайдан табылар.
Белгилүү күлүк баласы
Белестен оттоп май алды,
Береним элең бул атам
Акырет барып жай алды.
Айтылуу күлүк баласы
Адырдан оттоп май алды
Акылман элең атакем
Акырет барып жай алды.
Суудан чыккан эликтей
Атакем, сулуулап чапкан күлүктөй
Курчадан чыккан чүрөктөй
Аргымак чапкан күлүктөй.
Буудайдын ташын тердирген,
Буудандын оозун кердирген.
Арпанын ташын тердирген,

Аргымак оозун кердирген.
Атакем аргымакка ат кошкон
Ар жакшы менен баш кошкон.
Тобурчакка ат кошкон
Топ жакшы менен баш кошкон.
Тобурчак келет тээктеш,
Топ жакшылар сөөктөш.
Аргымак келет тээктеш
Атакем, ар жакшыга сөөктөш.
Ала арканын сүйрөткөн,
Аргымагын үйрөткөн
Куюшкан чылбыр сүйрөткөн,
Кулунун байлап үйрөткөн.
Күлүгүн тайдай үйрөткөн
Күлдө журтун сүйрөткөн.
Күлүгү чыгып байге алган,
Күлдө журту таң калган?
Ушуга жетип алсам деп,
Далай адам зарланган.
Алтындан чылбыр сүйрөткөн,
Аргымагын сүрөткөн,
Аргымак чыгып байге алган
Ар бир адам таң калган.
Ушуга жетип алсам деп
Далай пенде таң калган.
Алтындан топчу сар эле,
Айтсам айтканымдай бар эле.
Күмүштөн топчу сар эле,
Кайраным күйгөнүмдөй бар эле.
Ай тийген тоонун кечини,
Алынар тоонун бөрүсү
Күн тийген тоонун кеничи
Күркүрөр тоонун бөрүсү
Аа дүйнө кеткен адамдын
Кыйын да кайра келиши.
Жети дайра суу акса,

Жылып өтөт дегендир.
Жети сабан баш кошсо
Жеткилең сүйлөйм дегендир.
Алты дайра суу акса,
Акырын өтөм дегендир.
Алты сабан баш кошсо,
Адилет сүйлөйм дегендир.
Туурга конгон шумкардай,
Тууралап койгон тулпардай.
Капшытка конгон шумкардай
Каңтарып койгон шумкардай.
Тулпардын белин талдырдың,
Туйгуң жаның өткөн соң,
Артындагы биздейди
Душманга белин алдырдың.
Күлүктүн белин талдырдың,
Күлгүн жаның өткөн соң.
Аркадагы биздейди
Душманга белиң алдырдың.
Эңкейиште башаттай
Элирип чуркар кош аттай.
Артындагы ага-ини
Аныктап белиң бошотту ай.
Каңкайдагы башатты ай,
Каңтарылган кош атты ай.
Кайран жаның өткөн соң
Кайран эр муунум бошотту ай.

КОШОК¹

Аргымык минген алыстан,
Аргымак атың чалыштап,
Ар жакшы менен таанышсаң.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый району, Чкалов колхозу
Шамыратова Сайрадан С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Аргымык келет аты жок,
Ар жакшы келет өзү жок.
Тобурчак минген алыстан,
Тобурчак атың чалыштап.
Топ жакшы келет өзү жок,
Аргымак атың марал баш,
Ар жакшы менен замандаш
Замандаш анда сиз мында.
Сиз келерге күн кайда,
Кызылдан кылган желегиң.
Кызыл ташка жөлөдүң,
Тирүү жүрсөң кайран бек,
Кыргыз менен казакка,
Тийбейт беле керегиң.
Карадан кылган желегиң,
Кара ташка жөлөдүң,
Калкыңда жүрсөң кайран бек,
Казак менен кыргызга,
Тийбейт беле керегиң.
Кылычың кырга жөлөгөн,
Кылыгың кырк адамга теңеген,
Кылычың турат кыны жок,
Кылычың турат өзүң жок.
Кылычың боосу кыймалуу,
Кан атамдын кылычы,
Кырк адамга пайдалуу.
Саадагын сайга жөлөгөн,
Санаасын сан адамга теңеген.
Саадагың боосу саймалуу,
Кан атамдын саанасы,
Сан адамга пайдалуу.
Күмүшү койдун башындай,
Күлүгү сайдын ташындай,
Алтының койдун башындай,
Аргымык сайдын ташындай,
Күмүшүң күлдөй күрөткөн.

Күлүгүн тайдай үйрөткөн.
Күлүгү чыгып жамбы алган,
Күлдө эле калкың таң калган.
Алтынды күлдөй күрөткөн,
Азоосун тайдай үйрөткөн.
Азооң чыгып жамбы алган,
Асылы кыргыз таң калган.
Суусамыр чыга жайлаган,
Сур кашка кулун байлаган,
Суусамырын сууруган.
Суусамырда казактын,
Заманасын кууруган.
Ала-бел чыга жайлаган,
Ала кулун байлаган.
Ала белде казактын,
Ала айгырын чайнаган.
Ак ыргай төрт көз керегең,
Алдыңа душман келбеген.
Алдыңа келген душманың,
Акылын таппай тердеген.
Көк ыргай төрт көз керегең
Көркүңө душман келбеген,
Көркүңө келген душманың,
Көрбөстөн туруп тердеген.
Балта чапса кетилгис,
Коргон элең кайран бек.
Падышага ылайык,
Болгон элең кайран бек.
Асмандагы жылдыздын
Чолпону элең кайран бек,
Авас кылып кайран бек.
Коркор эле кайран бек.
Кайран бек өтүп кетти деп,
Угулуптур ал кептер,
Кызыккан душман сыртыңан,
Кызыл чырай көркүңө,

Кан атамдын өткөнү,
Угулуптур Олуя-Ата калаага.
Кайран бек өтүп кети деп.
Чыгып кеткен талаага,
Коңгуроолуу боолуу куш,
Туурдан түштү шалдырап,
Тууганың калды жалдырап.
Карагай башын бууганы,
Каймазар эле тууганы,
Ушу бир элдин болушу,
Калдайган кара элине,
Көрөөлү кара конушу.
Адырга бөлгөн субайдан,
Айтайын сөздү жубайдан,
Адамзат пенденин,
Денеси болот ылайдан.
Өмүрү кыска жасалмак,
Жараткан алда кудайдан.
Кер жорго минип жол жүргөн,
Кернейлетип кол жүргөн,
Кер жорго арык тай болду.
Кернейиң сынып най болду.
Сур жорго минип жол жүргөн,
Сурнайлатып кол жүргөн.
Сур жоргоң арык тай болду,
Сурнайың сынып най болду.
Ак пахтадай кирсизим,
Жумурткадан муңсузум,
Абылайдан сымбаттуу,
Сыпайы төрө кең иштүү.
Сыбысындын туткасы,
Бул кушчунун нускасы.
Көк жеке кийген бутуңуз,
Көк ала сакал кутуңуз.
Кутубуз колдон кетти деп,
Көп кейийт биздин журтубуз.

Ак жеке кийген бутуңуз,
Ак ала сакал кутуңуз,
Акылман колдон кетти деп,
Арманда калды журтубуз.
Жети дайра суу келсе,
Желдирип өтөм дечү эле,
Жети дубан баш келсе,
Жеке сүйлөйм дечү эле.
Алты дайра суу келсе,
Аттанып өтөм дечү эле,
Алты дубан баш келсе,
Артыкча сүйлөйм дечү эле.
Тууганга туура турчу эле.
Душманга калыс кебин урчу эле,
Жез ороткон камчыңа,
Колуң жеткен арчага.
Мурунтан барган табышың,
Мекен дилде бейишке,
Акырет сапар сен кетип,
Балдарың калды кейиште.
Коңгуроо тагып куш салган,
Коңур сүйлөп журт алган.
Чар тарапка тең эле.
Чарбактан ичи кең эле,
Сандыктагы тукабаң,
Сагынып ыйлайт букараң.
Үйүнө жайган тукараң,
Өкүрүп ыйлайт букараң.
Караны минип тердеткен,
Карышкыр кийип кирдеткен,
Кайгырганда кантебиз,
Кан ата, кайрылбас сапар жол кеткен.
Буруулду минип тердеткен,
Булунду кийип кирдеткен,
Мунканганда кантебиз.
Кан атам, бурулбас сапар жол кеткен

Аланы минип тердеткен,
Атлас кийип кирдеткен,
Арман бир кылып кантебиз,
Кан атам, акырет сапар жол кеткен.
Минген атың кер жорго,
Салып кеттиң кең жолго.
Кең жолдон кайра тартпадың да,
Кейитип бизди таштадың.
Минген атың сур жорго,
Салып кеттиң шум жолго.
Шум жолдон кайра тартпадың.
Сумсайтып бизди таштадың.
Айлыңыз конгон ак чатка,
Абасын салган жакшы атка.
Абысын жүрүп жат болот,
Алтын жаак мис капкан,
Алкымыңа жез чапкан,
Адырга жорго салдырган,
Ак шумкар колун талдырган,
Ат көрүнбөс тумандан,
Ак парик короо салдырган.
Күмүш жаак мис капкан,
Күрөгө жорго салдырган,
Күлчүнүнө жез капкан.
Көк шумкар колун талдырган,
Күн көрүнбөс токойдон,
Күрөөлүү корооз алдырган.
Ак болот элең мизи курч,
Ак жолборс элең тиши курч,
Ак болоттун тукулу,
Айыпкер эрин өлтүрсө да,
Кун берестин тукуму.
Көк болот элең мизиң курч,
Көк жолборс элең тишиң курч,
Көк болоттун тукуму,
Көрүнө эрин өлтүрсө да,

Кун бербестин тукуму.
Кара тоо башы кан жайлоо,
Бек жайлабас жер бекен.
Бек уулундай кан атам,
Бек кайышпас эр бекен.
Калайлуу туур үстүндө.
Карчыга шаңшып эт жеген,
Каршыласа жар болуп,
Касташкан душман жетпеген.
Беделдүү туур үстүнө,
Берениң шаңшып эт жеген,
Беш периште жар болуп да,
Беттешкен душман кетпеген.
Ингенге арткан илеген,
Илээни көздөй жөнөгөн.
Илээде жыйын топ болсо,
Ийменбестен сүйлөгөн.
Бул сүйлөгөн ким десе
Ийменбей атам мен деген.
Тайлакка арткан илеген,
Ташкен көздөй жөнөгөн,

Ташкен жайын топ кылса,
Тактайда жүрүп сүйлөгөн.
Бул сүйлөгөн ким десе,
Тартынбай атам мен деген.
Бедөөлөрдүн төөсүн,
Минип өткөн кан атам,
Бейиштин кызыл чиесин,
Жулуп өткөн кан атам.
Арапа тоого чыкканда,
Азистин үнүн укканбы.
Тосторконуң атилес,
Ташкенден келген паднос,
Былтыркы жылы жайында
Курмандыктын айында,

Уулу быйыл бармакка,
Барып ажы болмокко,
Кара жорго такалап,
Ыдырыс барган жакалап,
Ыдырыста падыша
Периштеден жол сурап,
Барып ажы болмокко,
Колун берип кожого,
Кол кайыр берген молдо.
Тобулу тийген кезелге,
Тору жорго токутуп,
Тогуздан берген Эшенге.
Ата Эшен бири колдогон,
Кудай ишин оңдогон,
Балдарын берген мектепке,
Кулагын салган китепке,
Талынын түбү миң болгон,
Далай элге дүң болгон.
Коргонун кош кашатка салдырып,
Жылкысын кара кыяк чалдырган,
Субайын сууга бөлдүрүгөн,
Азоону жүгөн салбай көндүргөн.
Адырга малы карайган,
Артык өскөн далайдан,
Белесте малы карайган,
Белгилүү өскөн далайдан.
Ак сайдын суусун бурдурган,
Алтындан коргон урдурган,
Алтын така жез мыктуу,
Жоргоң калды кан атам.
Алтын ооз дарбаза,
Ордоң калды кан атам.
Күмүш така жез мыктуу,
Жоргоң калды кан атам,
Күмүш ооз дарбаза,
Ордоң калды кан атам.

Медина ичи шурулуу,
Мечитиң калды кан атам.
Кокондун ичи шурулуу,
Коргонуң калды кан атам.
Мейман келсе «кош» деген,
Мейманканаң бош деген,
Алтындан саат бураган,
Айлына келген карыптын,
Алы-жайын сураган.
Күмүштөн саат бураган,
Бей-бечара карыштан,
Күйүп бир жайын сураган.
Кабылан чаап бүктөткөн,
Көк жалга жүгүн жүктөткөн,
Илбирсин чаап бүктөткөн,
Ингенге жүгүн жүктөткөн.
Илбирсин ийип ий кылган,
Инисин журтка бий кылган.
Кабылан ийлеп ий кылган,
Калайык журтка бий кылган.
Адырга атын токуган,
Белеске атын токуган,
Бейиштин жолун окуган.
Бешөө сүннөт беши парс
Бериште салаган үлкөн карс.

КАРАБАШТЫ АЙДАТКАН КАДЫРКУЛ ДЕП ОЙЛОГОНДОГУ КОШОК¹

Кадыркул, калем алып кат жазды,
Кадыркул, каршылык ишти көп жазды.
Атабыз кетти билинбей,

¹ Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутай 63 жашта. Каракол колхозу, кушчу элинин болушу Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан Ж.Таштемиров жазып алган.

Кадыркул калды каңгырап,
Өкүмөткө илинбей.

Тескейге Тел Күрөң атын байлатпай,
Кадыркул, теңтушун таап айдатпай.
Кырчоого кур ат байлатпай,
Кадыркул, курдашын таап айдатпай.

Кумайдан ак таш аларсың,
Атабыз тегин киши эмес,
Акыры бир күн көрөрсүң.
Кусуруна каларсың.
Ак сайдан ак таш аларсың,
Атабыз тегин киши эмес,
Азабына каларсың.

**КАРАБАШ КУДАЙБЕРГЕНДИН ИНИСИ КОЖЕ-
КЕНИН КЫЗЫ СЕЛКИ ЖАНА НАЗАРКУЛДУН
КЫЗЫ ШУРУТАЙДЫН ЧОҢ АТАСЫ КАРАБАШ
КУДАЙБЕРГЕН ӨЛГӨНДӨГҮ ЭЖЕЛҮҮ СИНДИ-
ЛҮҮ БУЛ ЭКӨӨНҮН АЛЫМ-САБАК КОШОГУ¹**

Селки:

Кара жылга жер болгон,
Атамдын көзү өткөн соң,
Кайсалап душман эл болгон.
Тегерек саз жер болгон,
Атамдын көзү өткөн соң,
Темселеп душман эл болгон.

¹ Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутай 63 жашта. Каракол колхозу, кушчу элинин болушу Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан Ж.Таштемиров жазып алган.

Шурутай:

Букардан алып төлдөттүң,
Буурул кашка коёнду.
Муңканып калкың табабы,
Атакемдей оёнду.

Кашкардан алып төлдөттүң,
Кара кашка коёнду.
Кайгырып калкың табабы,
Атакемдей оёнду?

Селки:

Алдына минип Сары тору ат,
Ак арпа жеп дуулаган.
Артындагы ага-ини,
Аркасы менен дуулаган.

Шурутай:

Алдындагы көк буудан,
Көк арпа жеп дуулаган.
Айтылуу кушчу, сабатар,
Атамдын аркасы менен дуулаган.

Селки:

Керилип туруп сүйлөгөн,
Атамдын көркү барында.
Кең-Колдун элин бийлеген.

Шурутай:

Кайрылып туруп сүйлөгөн,
Атамдын көркү барында,
Каратал элин бийлеген.

Селки:

Оң көзүн сүзө ирмеген,
Оңду сурап бийлеген.

Шурутай:

Сол көзүн сүзө ирмеген,
Солду сурап бийлеген.

Селки:

Курулуу дүкөн чарбагың,

Кушчу турсун солтого,
Кеткен атам арбагың.

Шурутай:

Арбагың өткөң Алайга,
Атам кеткен болуучу,
Эшкоён менен Канайга.

Селки:

Кыдыр бабам жылоолоп,
Келип турган эр элең.
Берип турса түгөнбөс,
Ак Шамшыкал¹ кен элең

Шурутай:

Сандыгыңда тукаба,
Санап ыйлаар биз турсун,
Санаткор бегим өттү деп,
Саргайып ыйлайт букара.

Селки:

Үйүңдүн ичи тукаба,
Күйүп ыйлаар биз турсун,
Күлүстөн бегим өттү деп
Күйүп бир ыйлайт букара.

Шурутай:

Ингенге тарткан илеген,
Илени көздөй жөнөгөн.
Ал илеге барганда,
Ийменбей туруп сүйлөгөн.
Ал үн деген ким деген?
Акылман атам мен деген.

Селки:

Тайлакка тарткан илеген,
Ташкенди көздөй жөнөгөн.
Ташкенге барганда,
Тартынбай туруп сүйлөгөн.
Бул үн деген ким деген?
Булбул атам мен деген.

¹ Шамшыкал – туз кенинин аталышы.

Шурутай:

Жай кийгениң сулп эле,
Кыш кийгениң түлкү эле.
Жүрүшүндүн баарысы,
Шатыра-шатман күлкү эле.

Селки:

Ак шайы көйнөк буласы,
Чоң соолуктун ичинде,
Нүсүп деген кудасы,
Ал кудасына ыраазы.

Шурутай:

Көк шайы көйнөк буласы,
Ак койлуунун¹ ичинде,
Азат деген кудасы,
Ал кудасына ыраазы.

Селки:

Көк жибек тондун буласы,
Кагаздынын ичинде,
Токтоной деген кудасы,
Ал кудасына ыраазы.

Шурутай:

Атамдын көзү өткөн соң,
Карайгандын баары ыйлап.
Калың кушчу эл ыйлап,
Казак-кыргыз тең ыйлап.

Селки:

Тил билбеген суу ыйлап,
Дини катуу эл ыйлап.
Сыдыра бүткөн тал ыйлап,
Сызып аккан суу ыйлап.

¹ Ак койлуу – казактын уругу

**ЭЖЕ, СИҢДИ ШУРУТАЙ МЕНЕН
СЕЛКИ ЧОҢ АТАСЫ КАРАБАШ
КУДАЙБЕРГЕНДИН ЖАШЫН САНАП
КОШКОНДОГУ АЛЫМ-САБАК
КОШОГУ¹**

Шурутай:

Бир жашында билинген.

Селки:

Эки жашка чыкканда,
Эл оозуна илинген.

Шурутай:

Үч жашында үлгү алган.

Селки:

Төрт жашында төп сүйлөп,
Төгөрөктөн журт бийлеп.

Шурутай:

Беш жашында белсенген,
Бек уулундай теңселген.

Селки:

Алты жашта атыккан,
Ат үстүнөн катыккан.

Шурутай:

Жети жашка чыкканда,
Жеңенин көөнүн сыйлаган.

Селки:

Сегизинде сергиген,
Бала куштай эргиген.

Шурутай:

Тогузунда толгону,
Болоттон соккон коргону.

¹ Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутай 63 жашта. Каракол колхозу, кушчу элинин болушу Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан Ж.Таштемиров жазып алган.

Селки:

Он жашында ок аткан,
Ордосун бузуп эл чапкан¹

ШУРУТАЙДЫН АТАСЫНА КОШКОН КОШОГУНАН²

Түркүгүң түптөн чынарбы,
Туугандын бели сынарбы.
Душмандын көңүлү тынарбы?
Тууганды туудай көтөргөн,
Душманды кара койдой бөктөргөн.

Күүлөнтүп күлүк бактырган,
Күүлөнгөн күлүк атына,
Күмүштөн тумар тактырган.
Күйөрлөрү биз турсун,
Күн адыр көрсө жактырган.

Алкынтып күлүк бактырган,
Алкынган күлүк атына,
Алтындан тумар тактырган.
Ага-иниси бу турсун,
Күн адыр турса жактырган.

Кызылдан баркыт тердигиң,
Кытай, кыргыз баарына,
Маалим болгон эрдигиң.

¹ Эскертүү: Шурутайдын карып жана унутуп калгандыгына байланыштуу жаш санап кошуу кошогунун он жаштан кийинки жаштарын эстей албай койгон.

² Инв. (5213) 575. Момуналиева Шурутай 63 жашта. Каракол колхозу, Кушчу элинин болушу Карабаш Кудайбергендин Назаркул деген инисинин кызынан **Ж.Таштемиров жазып алган.**

Карадан баркыт тердигиң,
Айтылуу болгон эрдигиң.
Суу башы менен сүйлөшкөн,
Акимдер менен айтышкан.

УУЛБЕКТИН КОШОГУ¹

Сакалыңды сарыдан,
Кылбайсыңбы Добулбек.
Зарлап ыйлайт Зулпукор,
Турбайсыңбы Добулбек.
Айылыңдан төмөнтөн,
Кушуң калды Добулбек.
Акыреттик Зулпукор
Досуң калды Добулкан.
Кушуң келет жогоргон,
Уктайсыңбы Добулбек
Зарлап ыйлайт Керимбай
Чыкпайсыңбы Добулбек.
Өкүргөн менен келеби?
Өксүткөн кудай береби.
Өкүмү артык төрөбүз,
Бакырган менен келеби.
Бас кылган кудай береби?
Саябан алтын терегиң,
Сайылуу чырпык тал болсо,
Саякка тийген керегиң.
Сайрасам чыкпайт терегиң.
Бариктүү алтын терегиң
Партия чыгып топ кылса
Баатырдын уулу Добулбек,
Багышка тийген керегиң.
Байкасам чыкпайт терегиң.

¹ Инв. 456 (1855). 1923-жыл Талас, Кашка-Сууда. Атай Огон-бай уулунан К.Мифтаков жазып алган.

Алтын айнек дүрбүнүн,
Куту элең Добулбек.
Алты суу жаткан элиңе
Түркүк элең Добулбек.
Жети айнек дүбөнүн,
Тунугу элең Добулбек.
Жети суу жаткан элиңе,
Улук элең Добулбек.
Орусту көрсө буюрган
Ойронум төрөм чоюлган.
Ар кимди көрсө буюган
Арстаным төрөм чоюлган.
Жоюлду бекен мен десем
Төрөм кара жерге коюлган.
Ашына алтымыш бээ союлан
Алтымыш бээ этине,
Айылдын баары тоюлган.
Айылың кыялуу жерге конбосун
Кызыл чаар жолборсум,
Алма тигип көп кылган
Айылым жесин деп кылган.
Өрүктү тигип көп кылган
Өткөндөр жесин деп кылган.
Баардыгы сенин жемишиң
Өз көзүң өтүп кеткен соң.
Бышканы менен курусун,
Мындагы кылган эмгегиң
Өз жанына буюрсун.

ШЕКЕРБЕК МАНАПТЫН КОШОГУ¹

Айтайын сөздүн кыскасын,
Мурункунун нускасын,

¹ Инв. 385. (1264). Талас обл. Орто-Кошойдон 1923-жыл 11-июл-да Мунайымбүбү Шекербек кызынан К.Мифтаков жазып алган.

Кошок кылып турганда
Көңүлдү шайтан бузбасын.
Ат жибердик алыска
Куда, жек жаат таанышка,
Адам түгүл жин коркот,
Өлүм деген атынан.
Байсейит, Бошкой эгиз эл
Телегейи тегиз эл,
Байсейиттен тараган,
Санап турсак сегиз эл.
Ат-атын айтып берейин,
Улуусунан келейин,
Эң улуусу Медекен
Эң кичүсү өз атам.
Калкыма кошок таратам.
Абыке, Төлөк төртөө,
Өмүрбек, Бообек экөө,
Бир энеден алтоо.
Токмокто бардыр сарбагыш,
Токтотпой ыйлап зарлайбыз.
Бир эненден экөө
Жанбагыш менен Байбагыш.
Базардан алган жемиш деп,
Айтып өтөм сегиз деп,
Калайык угуп турсун тегиз деп.
Ортончу балам жалтанат,
Үйүндө көптүр салатанат.
Карайып учкан каз эмес,
Артык доорон кылууга
Артыбыз биздин саз эмес.
Небере балам үйдө эмес,
Берен балаң күүдө эмес,
Кан атамдын кенжеси,
Колундагы эркеси,
Агалар андай болгон соң,
Кысылып турат денеси.

Жылаңачта журтунан,
Айрылды солто кутунан.
Андан көчүп биз кондук,
Талды булак өзөнгө,
Көрсөттүк таап көсөмгө,
Тамырын учтап байкады,
Болбос деп башын чайкады.
Андан көчүп биз кондук,
Кайрылгыс булак керүүгө.
Кан атамдын оорусу,
Кыйын эле болгон соң,
Кабар кылдык айлына.
Жаңылбай айтам мен эми,
Кабарын тегиз эшитип,
Карайып калкы жыйылды.
Султангулдай агабыз.
Кошокту койдой багабыз.
Кандай айтсак жагабыз.
Мис табактан эт жеген,
Бишкекти каап кектеген.
Таш табактан эт жеген,
Жакасыз чапан кийбеген,
Ташкенди чаап кектеген.
Атакем өлдү дегенде
Адам калбай күйбөгөн.
Букардан алып бактырган,
Буурул кашка коёнду.
Муңданган менен таппайбыз,
Атакем сындуу оёнду.
Ташкенден алып бактырган,
Такыр кашка коёнду.
Какшаган менен таппайбыз,
Атакем сындуу оёнду.
Саналуу ботоң ыйласын,
Санасыздар тынбасын.
Муңдуу ботоң ыйласын,

Муңсуз адам тыңдасын.
Жайынча жүргөн момунду,
Биздей кудай кылбасын.
Көчкөндө төө боздоттуң,
Саяктардын Дыйканбай,
Тоонун чөбүн оттотуң,
Кериндин оозун кердирдиң.
Саяктардын Дыйканбай,
Сакалын бирден тердирдиң.
Байлоодо атың бек тургай,
Пайгамбар өткөн биз тургай.
Пайгамбардын Батма кыз,
О да ыйлыган биз тургай.
Эшендер өткөн биз тургай,
Эшендердин эрке кыз.
О да ыйлыган биз тургай.
Бисмилла сөздү алалы,
Өлүмдүн жоктур карары,
Алланын салган ишине,
Кандай айла кылалы.
Күңгөйдөгү кара таш,
Калка болот дечү эле,
Карап муңдуу жетимге,
Арка боло дечү эле.
Кан атам жашын айтайын.
Сексен жети жашында
Ажал келди билинбей,
Чымындай жаны чыркырап,
Оозунан чыкты жүлүндөй.
Кыяматтын кыл көпүр.
Өтүптүр кетип билинбей.
Чыккан жанды көргөндө,
Чыркырадык кулундай.
Кырмызы жибек кулундай,
Таза тууган кан атам,
Куштары аттын сынындай.

Кош бычактын сынындай,
Сөз баштайын алладан,
Таарат менен каламдан,
Токтотор пенде жок экен,
Туура келген ажалдан.
Сөз баштайын сүнөттөн,
Сүннөт карыз кудуреттен.
Сөздүн башы бабалар,
Оозу келди табалар.
Сырткы келген ага-ини
Эсенсиз да амансыз.
Өлүм келди кабарсыз,
Амал барбы кантелик.
Биз олтурбуз амалсыз.
Ала-Тоонун күнөсү,
Кечеки жүргөн кан атам,
Өтүп кетти түндөсү.
Сууда жүргөн балыкка.
Кадырың өттү калкка.
Бу жалганчы дүйнөдөн,
Кимдер өтпөс бу доордон,
Өтөрүңдө түрдөдүң,
Күндөн-күнгө күлдөдүң.
Байчечек сыпат түрдөнгөн.
Абалы ымана беш дейин,
Суу аягы деңизде,
Кан атам кокуй дегизди.
Абалы ыйман уч экен,
Биз ыйлайлык дедикпи,
Байыркынын иши экен,
Коргошун сыпат балкыган,
Сөөгүң кымбат алтындан,
Ыйлабай койсок күнөө деп,
Ушагы болор артынан.
Тал аркадан кайып көр,
Ыйлабай койсок күнөө деп,

Эл ичинде айып көп,
Ага-ини тууган калкыңдан,
Жел соккон көлдөй калкыган.
Кайырсыз өткөн Кайырбай,
Секетсиз өткөн Үмөтбай,
Көзүмдүн жашы нур болду.
Көк чатыр тиктиң тектелеп
Көк шумкар салдын жээктеп,
Ак Ала-Тоонун бөркү бар,
Бөркүңдү шамал учурду,
Атыңды алдам өчүрдү.
Пайгамбар бурак токусун,
Балдарың куран окусун.
Пайгамбар берсин куранын,
Калганга берсин кубатың.
Белдөөдөн тулпар чечилди,
Кайрылды менин канатым.
Кыбыла карап көшүлдү.
Ак жибектен тор кыйдым,
Ак белестен куш кыйдым,
Түшөр бекен торума,
Конор бекен колума.
Конбосо менин колума,
А да менин шорума.

ЖЕҢЕСИНИН КОШКОНУ¹

Аркардан келген алты орус,
Алты тартсын бир болуш,
Атакемден тапкан жай конуш.
Жай конушка конуп ал,
Жайдары келин болуп ал.
Желкеден келген жети орус,

¹ Инв. 385 (1264). Талас Орто-Кошой, Жанузак. 1923-жыл
3-июнь.

Жети шардын бир болуш.
Энекең тарткан кай конуш,
Жай конушка конуп ал,
Жайдары келин болуп ал.
Сары атка тумар тагып ал,
Кудагый, салкын жерге багып ал.
Салкын жерге бакпасаң,
Санатылуу малың ал.
Көк атка тумар тагып ал,
Көлөкө жерге багып ал,
Көлөкө жерге бакпасаң,
Көпкө түшүп малың ал.
Көгөргөн тоонун чокусу,
Көккө бир жакын көрүнөт,
Жат элге кетип барам деп,
Канышым, көңүлү жаман бөлүнөт.
Агарган тоонун чокусу,
Асманга жакын көрүнөт.
Алыска кетип барам деп,
Ардагым саналуу капа көрүнөт.
Алтындан чачпак тагат го,
Алганың жакшы жар болсо,
Ай тийгендей багат го.
Айда акылды айтат го.
Күйөөң жакшы жолукса,
Күмүштөн чачпак тагат го,
Күн тийгизбей багат го.
Алганың жаман жолукса,
Алтындуу чачпак кан болор,
Айда акылың маң болор.
Күмүштөн чачпак кан болор,
Чырагым, ак эрмендин куундай,
Ак сайдын тунук суусундай.
Көк эрмендин куундай,
Көк сайдын тунук суусундай.
Кепич бир маасы кийип өт.

Жаман болсо мейли го,
Кененчилик сүрүп өт.
Байпак же маасы кийип өт,
Байбичелик сүрүп өт.

САРЫГУЛ¹

Ак тилек сөзү бисмилла,
Бисмилла бүткөн миң жылда.
Акырет кетип падышам,
Азапта калдык биз мында.
Чаар китеп сөзү бисмилла,
Бисмилла бүткөн миң жылда.
Мурун кетип падышам,
Муңканып калдык биз мында.
Чаар китеп маани айткан,
Чалыяр сөзүн даана айткан.
Кандан алган дептерим,
Кат-катынан бүктөдүм.
Кан сүйлөсө ук дедиң.
Бектерден алган дептериң,
Кат-катынан бүктөдүм.
Бек сүйлөсө ук дедиң.
Картайып калган агаңа,
Кайгыны жаман жүктөдүң.

МОМУНААЛЫНЫН КОШОГУ²

Мунар, мунар, мунар бар,
Ар теректе медер бар,
Кул чачым,

¹ Инв. 385 (1264). Кайыпназар Нурмамбет уулуна Талас, Кашка-Сууда 1923-жыл 26-июнда жазылып алынган.

² Инв. 385 (1264). 1923-жылы, Таластын Кашка-Суу деген жериненде Атай Огонбай уулуна жазылган.

Ай кашкада чидер бар,
Чидерин алып мине кал,
Чын бейишке кирип ал.
Чын бейиште нелер бар,
Сыдыргы бүткөн талы бар.
Жоролор урган коргон бар,
Акындар салган аят бар,
Токуп койгон тулпар бар.
Томоголуу шумкар бар.
Жакут аттуу бейиш бар,
Жанына барып тургайсыз
Кермар аттуу бейишке,
Кепичин чечип өткөйсүз.
Сумурай аттуу бейишке,
Суусун ичип өткөйсүз.
Сыдыра бүткөн талына,
Куш кондуруп өткөйсүз,
Сызып аккан суусуна
Даарат алып өткөйсүз,
Акындар салган аятка.
Ат суутуп өткөйсүз,
Токуп койгон тулпарга.
Бут тийгизип өткөйсүз,
Томоголуу шумкарага,
Кол тийгизип өткөйсүз.
Эртеңки намаз багымдат,
Эсине алып окуй жат.
Заарда намаз багымдат.
Санааңа алып окуй жат.
Окусаң намаз куптандыр,
Алдыңыздан чыккандыр.
Омууроо толгон ак кагаз,
Жайылуу калды жайнамаз.
Оромолуң сурп болсун,
Ойлосом бейиш кут болсун.
Ак ала сака бооруна,

Ак шумкар учту көкөлөп.
Кулжачым,
Артына кетти бөрүлөр.
Көк ала аска боорунан
Көк шумкар учту көкөлөп,
Көк коён союп колго алып
Кулжачым,
Артынан кетти бөпөлөп.

**ТАЛАСТА, КЕҢКОЛДО 1916-ЖЫЛДА
КУДАШ ДЕГЕН АДАМ АЛМАТАДА
ЖҮРҮП 1919-ЖЫЛЫ КАЙРА ӨЗ
ЖЕРИНЕ КАЙТКАНДА ИНИСИ
ЫБЫРАЙ ӨТКӨНҮН УГУП,
КОШУП ЫРДАГАНЫ¹**

Жаңыдан калкка жеткенде,
Кудурет койбоду ишти оңунан,
Ойлоном иним жогуна,
Бир канатым сынган соң,
Абайлагам соңума.
Жаңыдан калкка жеткенде,
Кудурет койбоду ишти оңуна,
Мага жолдош болсун деп,
Акем берген белегим.
Аркама таңган жөлөгүм,
Өмүрү кыска болгон соң,
Энеке, кай себептен төрөдүң.
Көк ала сакал болот деп,
Тилеп жүргөн кудайдан,
Өмүрү узун болсун деп,
Сурап бир жүргөн кудайдан.

¹ Инв. 385 (1264). Талас, Нилди Уу-Төрдө, 1923-жыл 22-июль.
ыК.Мифтаков жазып алган. Бул жердеги кыргыздар казак
менен чектеш турушат.

Катардан өөдө болсун деп,
Жоргону берген субайдан.
Ак жолборс кеткен атканы,
Алладан өкүм келген соң,
Акырет кетип жатканы.
Акырет барып жай алып,
Азабын бизге таштады.
Азабын тартып биз жүрсөк,
Ага-иниң бизди каптады.
Жалгыз атка кондуруп,
Каралдым жаман жорук баштады.
Беш жолборс кеткен атканы,
Алладан өкүм келген соң,
Бейишке кеткен жатканы.
Бейишке барып жай алып,
Мээнетти бизге таштады.
Жалгыз атка кондуруп,
Жаман жорук баштады.
Жээрде атың калды кадалып,
Азабыңды тарткыча,
Мекеге кетсем багалап.
Мекенин жолу ачыкбы,
Алламдан амир бир келсе,
Бир кайрылып келип кет,
Ак оттооң сенин качыпшы,
Кайрылып бизге келип кет,
Бейиштен насип чачыпшы.
Ыракемдин жогунда,
Токтолгонум билбестен,
Казал жазып чыгаргам.
Капталга бээ байлатып,
Курдаштары келгенде
Катардан өөдө болсун деп,
Каркы менен сугаргам.
Ыраккемдин жогунан,
Арданам калкым угардан.

Айткан менен келеби,
Арманын айткан өларман.
Канат куйрук жогунан,
Келип баскан тынарман.
Калпыс атка конгон соң,
Душмандардан чын арман.
Канат, куйрук көп болсо,
Мен кабылан, алар тынч аман.
Кудай сүйгөн жигиттин,
Иниси жүрөт жаркылдап.
Кудай сүйбөс мен байкуш,
Жалгыз жүрөм талпылдап.
Жалгыздын жайы курусун,
Эки ага-ини эл болсо,
Кошомат айтат макулдап.
Теңири сүйгөн жигиттин,
Иниси жүрөт жаркылдап.
Теңири сүйбөс мен байкуш,
Жалгыз жүрөм калкылдап.
Жалгыздын жайы курусун,
Эки ага-ини эл болсо,
Кошомат айтат макулдап.
Пайдасы тийсе чырак дейт,
Пайдасы тийбей калганда,
Алыскы жүргөн ыраак дейт.
Ыракем калган жатакта,
Кудай башка салган соң,
Тулун артты азапка.
Каралдым Кузукем жатат
Боз топурак сарайда,
Кайранымды ойлосо,
Капалык кетпейт далайга.
Калкыңда биздей бар бекен,
Канатынан айрылган,
Адигине, тагайда.
Ыракем аман болсочу,

Кол кармашып жан сактап.
Жайча жүрсөк малайга,
Жыл кара кийдиң булактап,
Алладан өкүм келген соң,
Кыямат учтуң кылактап.
Кузукем кайта келет деп,
Колунду тосуп сурактап.
Жоргону минип теңселтип,
Бир кайрылып келбедиң.
Урматымды бир актап,
Беренди кийдиң булактап,
Алладан өкүм келген соң,
Бейишке учтуң кылактап.
Бир кайрылып келбедиң,
Кызматымды бир актап.
Элүү бешке чыкканда
Энең тийди эр издеп,
Алышып жүргөн душмандан,
Жалгыздык келип башыма,
Эркең калды эңиштеп.
Элүү үчкө чыкканда,
Апаң тийди эр издеп,
Алышып жүргөн душмандан,
Жалгыздык келип башыма,
Ыракең калды эңиштеп.
Кузукемдин барында
Адырда чардап семиздеп,
Кузукемдин жогунда,
Боюмду карайм тегиздеп.
Алтымыш жылкы айдатып,
Кайныңа бердиң калыңды,
Кай себептен таарынды.
Артыңда Ырай мен жалгыз,
Келеби деп зарылды.
Келбесиңди билген соң,
Ыракең сага таарынды.

Бейишке барып жай алып,
Бир күнөөсү арылды.
Күмүш жабдык ийилип,
Атлес, шайы жыйылып,
Ак атоо калды каңгырап.
Алтымыш берип бирди алган,
Алганың калды жалгыздап.
Жан сактоо жөнүн билалбай,
Жалгыз келип башына,
Ыракең калды камыгып.
Заардап туруп сайраймын,
Мунаасат кылып кудайга.
Келбеске көңүл бурдуңбу,
Бейишке көздөп жудаага.
Окуймун намаз беш убак,
Куран айтам момунга.
Калкыңда биздей бар бекен,
Канаты жок соңунда.
Бериште берсин батасын,
Маржаке эркек уул тап,
Көңүлдөн алсын капасын.
Бир боорунан айрылып
Кудурет,
Бендеге салба капасын.

КОШОК¹

Кара сууну бойлогон,
Карчыга салып ойногон.
Жашы отузга чыкканча,
Кай билимди койбогон.
Ажалы туура келгенде,
Шүм Германды сойлогон.

¹ Инв. 1299. Кошокту Б.Керимжанова жазып алган.

Беш атар мылтык колго алып,
Белсенип жоого киргендир.
Береним менин абама,
Немецтин огу тийгендир.

Алты атар мылтык колго алып,
Айкырып жоого киргендир.
Айбаты бар абама,
Азаптуу ок тийгендир.

Армандуу болуп дүйнөдөн,
Азап тартып күйгөндүр,
Тирүү болсо абакем,
Эстеп бизди жүргөндүр.

Колумдагы коргошун,
Жерге түшсө тоңбосун.
Абакемди өлтүргөн,
Асты Герман оңбосун.

Күн тийген тоонун сеңири,
Кунан чапса кеңири.
Буралып турган жарыңды,
Бир аз жылы бир турбай,
Кууратып кетти теңири.

Аргымак тоонун сеңири,
Ат чапкандай кеңири,
Аздап алган жолдошуң,
Аз гана жылы бир жүрбөй,
Ажыратты теңири.

Кылычтарын байланып,
Кырга чыккан турбайбы.
Кыркышкан жоого баш болуп,
Жоодон өлгөн турбайбы.

Жоодон өлгөн шейитсиң,
Жол четинде бейитсиң.

Алты атар мылтык асынып,
Адырга чыккан турбайбы.
Антташкан жоого баш кошуп,
Жоодон өлгөн турбайбы.
Жоодон өлгөн шейитсиң,
Жол четинде бейитсиң.

Алты атар мылтык асынып,
Астыңдан Герман чыкканда,
Аман калар бекем деп,
Акоп казып жашынып,
Армандуу өлүп калганбы,
Германдын огуна атылып.

Беш атар мылтык асынып,
Бет алып душман чыкканда,
Белгилүү жерге жашынып.
Бейпайда өлүп калганбы,
Душмандын огуна атылып.

Кийгениң тери кара ичик,
Кадырыңды эл билип.
Фронттон өлдү дегенде,
Калкыңдан калың эл күйүп.

Барарда кеңеш салдыңар,
Фашисттин жолун чалдыңар.
Башыңдан жөлөр адам жок,
Байкоосуз жатып калдыңар.

Кетерде кеңеш салдыңар,
Германдын жолун чалдыңар.

Кеңеш кылган энең жок,
Кейиште жатып калдыңар.

Оңбосун Герман оңбосун,
Жаштарды кырып өлтүрдү,
Тууганы биздей боздосун.

Суусар бир бөркүң суу болду.
Кызыл кандын ичинде,
Сымбаттуу жаның не болду.

Чын аякка суу алып,
Турна куштай айланып.
Чын жаныңда болсомчу.
Кара аякка суу алып,
Кара куштай айланып,
Как жаныңда болсомчу.
Сурайылдай боюңдун,
Суналганын көрсөмчү.

Калкыта салдың кемеңди,
Кайгырттың карган энеңди.
Бардаңкеңди асынып,
Баштап кирип кеттиңби?
Балакет Герман жолуна,
Байкуш энең шоруна.

Кылычыңды асынып,
Кыйбай кирип кеттиңби,
Кыянат Герман жолуна,
Куураган энең шоруна.

ЖАЛГЫЗ¹

Жакында угуп мен барып,
Көргөн элем атайын.
Жалгызынан айрылып,
Калган эне айтайын.

Жалгыз көмүп үн салып,
Жаралуу жүрөк муң алып.
Жалынга күйүп өксүгөн,
Жансыз эне кошогу.

Жалгызынан айрылып,
Калган эне кошогу.
Ботосу өлүп төөгө окшош,
Боздогон эне кошогу.
Жалгызына арманды,
Айткан эне кошогу.
Жалаң кыска жалгызды,
Алдырган эне кошогу.

Жаркырап кабак ачылбай,
Жалындап күйүп кошоду.
Жан адамга теңебес,
Жалгызын айтып кошоду.
Кара жанды кыя албай,
Кайгырып ыйлап кошоду.
Каңгырап башын айланткан,
Кайгылар айтып кошоду.
Ичине тузду куйгандай,
Күйүп жалгыз кошоду.
Жинди болгон немедей,
Тынып эне кошоду.
Жалгыз уулун энеси,
Жалындап күйүп кошоду.

¹ Инв. 391 (1299). Усупбеков Шаршенден жазылып алынган.

Айтып сөздү аштайын,
Арманды айтып баштайын.
Армансыз төрөп баланы,
Арсыз эне мен болдум.
Өмүрдүн баркын билдестен,
Өчкөн жылдыз сен болдуң.
Асылым жалгыз алыста,
Өлгөнүн уккан мен болдум.
Жаркырап көзүң ачылбай,
Жаңылыш өчкөн сен болдуң.
Кара көзүм тунарып,
Калган эне мен болдум.
Жалганда сага колумда,
Канат, бутак жок болчу.
Карганда жеген кешигин,
Карабет энең мен болдум.
Какшаткан эне затыңды,
Өткөн жалгыз сен болдуң.
Кейигенден өлбөгөн,
Кешиксиз энең мен болдум.
Келбес жерге сен кетип,
Кейткен жалгыз сен болдуң.
Кулунумдан айрылып,
Куу тумшук энең мен болдум.
Балалык баркын билгизбей,
Бат өткөн жалгыз сен болдуң.
Жалгыздыгың билинип,
Кыйналган энең мен болдум.
Кыйкырган үнүм укпастан,
Кыямат кеткен сен болдуң.
Кылыктарың бүт эстеп,
Кыйналган энең мен болдум.
Кыялың чыгып калганда,
Кыйналган жалгыз сен болдуң.
Кыларга арга таппастан,
Кыйкырган энең мен болдум.

Элим-жерим деп жүрүп,
Жан кыйган жалгыз сен болдуң.
Жалгызым үчүн жанымды,
Кыйбаган эне мен болдум.
Кеткен жерден келбестен,
Кейиткен жалгыз сен болдуң.
Кеткенден көрбөй айрылып,
Кейиген энең мен болдум.
Украина жери үчүн,
Уктаган ботом сен болдуң,
Удургуган күн-түнү,
Убайлуу эне мен болдум.
Эл журтунан айрылган,
Унутулган жалгыз сен болдуң.
Түсүңдү көрбөй алыстан,
Айрылган энең мен болдум.
Айлыңды көрбөй армандуу,
Өткөн жалгыз сен болдуң.
Кабарың угуп катыңдан,
Карарган энең мен болдум.
Кайгылуу кетти дүйнөдөн,
Кайгырткан ботом сен болдуң.
Кара көздөн айрылып,
Карарган энең мен болдум.
Келбес жерге кайгыртып,
Кеткен жалгыз сен болдуң.

* * *

Жалгызым сага зарланып,
Сүйгөнүң жүрдү бул жерде.
Какшап канча кыйкырсам,
Жалгызым жоксуң бул жерде.
Эч болбосо түбөлүк,
Сүйгөнүң алып өтсөңчү.
Алганым өтүп кетти деп,

Сүйгөнүң мында жүрсөчү.
Сүйүп жүргөн жарыңды,
Алып анан өтсөңчү.
Сүйгөнү сенин дедирип,
Атап анан өтсөңчү.
Сүйгөнүңдүн күйгөнүн,
Энең угуп жүрсөчү.
Кейигенде кеп салган,
Сүйгөнүң кебин уктадым.
Келиндүү кылбай энеңди,
Келбей жатып уктадың.
Сүйгөн кызың бул жерден,
Күйүнөт окшойт ичинде.
Жалындап сага күйсө да,
Унуткарып басылар.
Албаган жарың болгон соң.
Айланып күтүп жүрөбү.
Күйөөгө барып көбөйтөр,
Энекеңдин күйүтүн.
Ар кайсы жагың мен айтып,
Армандуу энең мен болдум.
Жалгыздыгың билинди.
Караан кылар киши жок.

* * *

Карыганымда какшаткан,
Карабет душман оңбой кал.
Каргадай болгон жалгызды,
Какшаткан жырткыч оңбой кал.
Мен өңдөнүп какшанып,
Капалуу кызыл чокто кал.
Тилеп жүргөн тилекке,
Мен өңдөнүп жетпей кал.
Заарыңды чачып эл журтка,
Зарланттың далай мендейди.

Бүт эл-жерден ажырап,
Зарланып калгын мендей сен.
Караан кылар киши жок,
Каралдым өтүп какшадым.
Как эле мендей сен болгун,
Какшап кал кара талаада.
Жалгызыма сен окшоп,
Жаралуу өлгүн кашада.
Көрүнгөнгө жем болуп,
Көмүлбөй калгын талаада.

* * *

Көрбөй калган жалгызым,
Көрө калган ким болду.
Атамын деп жалгызды,
Ойлой калган оңбой кал.
Өлчөмдүү жерге тийгизип,
Аткан киши оңбой кал

* * *

Карыганда мени какшатып,
Калтырдың караан талаада.
Капалуу жүрүп сен жалгыз,
Калдың го жердин алдында.
Карабет сени атканда,
Кантип кеттиң сен жалгыз.
Ок тийгенде канкордон,
Кантип кыйдың жаныңды.
Кайгырар адам жок болуп,
Канчага жалгыз жаттың сен,
Жатсаң керек далай күн.
Жалдырап өзүң жапжалгыз,
Кайгырып көздөн жаш чыкпай,
Канча күндө көмдү экен.

Какшатып койгон кайгыртып,
Карабет фашист оңбой кал.

* * *

Санап, санап какшаган,
Саналуу күйгөн эненин,
Санагынан мен жазып,
Сап-сап кылып бүтөйүн.
Карып калган кезинде,
Жалгызын кошуп какшаган,
Жалындуу эне сөздөрүн,
Жазып эми бүтөйүн.
Жалгызынан айрылып,
Жараланып какшаган,
Бир күнү эне күйгөнүн,
Жазып эми бүттүм мен.

АБЫШКАНЫН ЗАРЫ¹

Мен мурун, кырга чыккан тал элем,
Кыр мурут кызыл чеңкил бала элем.
Кыздарга жакчу жан элем,
Эми, кырга чыкпас жан болдум.
Кыздарга жакпас жан болдум,
Кызыл көз жаман чал болдум.

Мен мурун керүүгө чыккан тал элем,
Кер мурут жапжаш бала элем,
Келинге жакчу жан элем.
Эми, керүү чыкпас жан болдум,
Келинге жакпас жан болдум,
Кемирейген чал болдум.

¹ Инв. 442. Талас облусу. Ысак Жанызак уулунан 1923-жыл 7-июлда К.Мифтаков жазып алынган.

Мен мурун, капталга чыккан тал элем,
Кайкайган жакшы бала элем,
Катынга жакчу жан элем.
Эми мен капталга чыкпас тал болдум.
Катынга жакпас жан болдум,
Кампайган жаман чал болдум.

Кызылдан кылган тердикти,
Кымызды чайкап көп берген,
Дагы эле, кызыл көз кылат эрдикти.
Карадан кылган тердикти,
Дагы эле картаңдар кылат эрдикти.

АКБЕРМЕТ¹

Фергана облусу, Наманган уездинин Кетмен-Төбө деген жеринде Карагул деген киши жашап, бул киши 1911-жылда өлүп, мындан он эки жашар бир сулуу Акбермет деген кыз калат. 13 жашында Кожокул деген бир жигитке тиймек болот. Бирок бул жигиттин берип аларга малы болбойт. Ушул убакта ушул элдин манаптардын башчысы Керимбай бир байдан Акберметти сизге алып беребиз деп көп мал, алтын, күмүш алып жеп, жетим-жесирдин сөзүнө карабай зордук менен берип жиберешет. Бирок, Акбермет жаштыгына карабай күрөшөт. Он беш жашында бир бала тапса да Кожогулга чыкмак болуп, эрине баласын таштап айрылат.

Манаптар жыйналып Акберметти дагы экинчи сатып жиберешет. Ушинтип Акбермет өз сүйгөнүнө

¹ Инв. 442. Акбермет Карагул кызынан, Талас Орто-Кошойдо, Жанызак Шекербек уулунун айлында, өз үйүндө 1923-жылы 9-июнда К.Мифтаков жазып алган.

Мунун акыры бүтө элек, мында Акбермет аңгемесинин төрттөн бири гана жазылган. Катын биринчиден, өзүнүн күнүлөрүнөн, экинчиден, эринен жашырынып жүрүп баш жагын жаздырса да, аягын жаздырууга убакыт таба албаган. Бул Акбермет аялдардын өз укуктары үчүн адабият аркылуу күрөшө баштагандарына биринчи мисал болууга жарайт. Акберет өзү чектен тыш сулуу. 23-жылында кыргыздын эң сулуу кыздарынын бири эле, акын, чечен болсо да өзүнүн кат билбегендиги, кеңеш мыйзамдарынан кабарсыздыгы манаптар колунда кор-зар болуп сатылып жүрүшүнө себеп болгон. Кыргыз кыз-келиндери мына ушундан ибарат алып душмандарыңарды таанып алсаңар болот. К.Мифтаков.

тиемин деп эрден чыга берет. Бирок манаптар чыккан сайын сата берет. Мунун элден башка сулуулугу манаптарга, сатып пул табышка абдан пайда келтире турган болот. Эң акырында дагы Таласта Каракол болушуна алтымыш беш жаштагы бир кары манапка сатып жиберешет. Мына ушу эринин колундагы убакта төмөндөгү өз башынан өткөн аңгемелерди эринен качып жүрүп, төрттөн бирин гана ыр менен жаздырган. Өзү катындар арасынан чыккан бирден бир акын болуп, өз күүлөрүнө салып адамды ыйлаткандай кылып ырдайт. Жаздырган убагында жыйырма беш жашта болуп он жылдык узун өмүрүн манаптар колунда сатылып жүрүп өткөргөн.

Акберметтин жетимдиги

Сөз баштайын ааламдан,
Кор кылган кудай замандан.
Кор кылганы бул экен,
Он эки жашка келгенде,
Жасаганы улутум.
Атамды алып койду го,
Атамдын артында калган бала жаш.
Калганы ар кимиси бир баш,
Он үч жашка келгенде,
Ойрон бир жан кез болду,
Ой боюма койбостон,
Арстаным Чопом кантейин,
Ар жаманга кез кылды.
Камчымды колго илгенмин,
Бул кардар болуп келгенде,
Кадырыма жетпейт деп,
Мен шордуу,
Какылдап ыйлап билгенмин.
Тизгиним колго илгенмин,
Түбү жүрүп бул жаман,

Теги ылайык келбейт деп,
Мен шордуу,
Делбиреп ыйлап билгенмин.
Балапан чайкап куш кылып,
Башында кудай кыз кылып.
Башыман туман арылгыс,
Жасаган жаман иш кылды,
Жеримди таап берерге,
Мен шордуу,
Агаларым жаш кылды.

Күйөөгө зордоп бергени

Алты аркар маанайым,
Алтындан өргөн самайым,
Башында атам өлгөнү,
А деле,
Мен шордуунун таалайы.
Жети аркар жылдыз маанайым,
Жетиден өргөн самайым,
Жетилбей атам өлгөнү,
А деле,
Мен шордуунун таалайы.
Ак калпак кылып жүр дедим,
Жамандын аларына көз жетип,
Ар кандай иштен кордодум,
Жамандын койбосуна көз жетип,
Күлө бир басып кордодум.
Бияз бир жаан экен го,
Кордогонго болбоду.
Бул жаман,
Койбой жүрүп теги алды.
Алтындан чачпак тагам деп,
Ай тийгизбей багам деп,
Ар кандай иштен жагынып,
Бул жаман,

Күлө басып жагынып,
Мен шордуу,
Алып койду жагынып.
Жеримди таап тиерге,
Андагы жаштык күнүм ай,
Алланын салган насиби,
Айлам ошондо түгөнүп,
Арамга бардым мен жашып.
Арамга жашып барган соң,
Алтындан чапан мен түйдүм,
Айлынан жакшы мен көрдүм,
Алганым мындай болбойт деп,
Азапты тартып мен жүрдүм.
Акмакка жашып барган соң,
Жетиден чапан мен түйдүм,
Элинен жакшы мен көрдүм,
Элинен жакшы мен көрсөм,
Алганым мындай болбойт деп,
Азапты тартып мен жүрдүм.
Келеден чапан мен түйдүм,
Келиндерди мен көрдүм.
Келиндерди мен көрсөм,
Келенкер чачпак салынып,
Келген жери ылайык,
Мен шордуу өзүм карасам,
Келген жерим келишпей,
Кейишти тартып муңайып.
Беш-бештен өргөн чачымды,
Беш калмактык башымды,
Билбес жаман кез келип,
Кор кылды жаан башымды.
Өткөздү менин наркымды.
Башынан бардым жаманга,
Жасаган мени шордоду,
Жай алып мени калгансып.

Балалуу болгону

Баланы берди жашымда,
Баланы берип койгон соң,
Кудай тушоо салды деп,
Оокат болсо өтөр деп,
Камчыбектей баламды,
Таштай албай мен шордуу,
Караладым жашымды.
Бул жаман,
Бир күнү көңүл кош кылбай,
Жеримди таап куш кылбай.
Мага бир жаман иш кылды.
Ай чыгады молдодон,
Балага деп мен жүрсөм,
Арылбадым саанадан.
Күн чыгады молдодон,
Күмүш сөйкө тагынып,
Балага деп мен жүрсөм,
Кейидим жаман санаадан.
Жазгы чыккан өлөң чөп,
Балага деп мен жүрсөм,
Жаш өмүрүм дагы өттү.
Жаман болдум бөлөкчө,
Күзгү чыккан өлөң чөп,
Балага деп мен күйсөм,
Күз ыраатын мен көрбөй,
Күндө эле өтөт теги өмүр,
Күн ыраатын мен көрбөй.
Саамай чачым тарадым,
Бул жамандын жай-пайын,
Жакшы эле жүрүп карадым.
Төбө чачым тарадым,
Бала болсо көрөр деп,
Мен шордуу,
Түбөлүккө карадым.

Кызыл тоо башы желдейди,
Кыргыек конбос белдейди.
Кызыккан жарга жеткизбей,
Кыз экенде кыйылткан,
Кыргыз, кытай баш кошсо,
Кызы туубас мендейди.
Каргыча конбос белдейди,
Каалаган жарга жеткизбей,
Казак, калмак баш кошсо,
Катыны туубас мендейди.
Мен шордуу,
Теги ойлонуп олтурсам,
Акылым жаман селдейди.
Асмандап учккан ак кутан,
Акырек жүнү бир тутам,
Арстаным, Дөкүм кантейин.
Арамга өмүрүм өткөзбөй,
Арамга кантип турам деп,
Арзымды айтып мен калсам,
Жасаган!
Алып кетти Дөкүмдү.
Мен а жагын санасам,
Алкымым толгон кан жутам.
Көкөлөп учкан көк кытан,
Көкүрөк жүнү бир тутам,
Көрүнөө чыккан Дөкүмдөн,
Көөдөйгө кантип турам деп,
Көпкүлөң тартып мен турсам,
Дөкүмдү,
Көрүнөө кудай алдың го.
Көп аягын санасам,
Көкүрөк толо кан жутам.
Ак жоолгум эндедим,
Арстан Дөкөм өткөн соң,
Артым кандай болот деп,
Акыл ойлоп чендедим.

Каршылыктар

Көк жоолугум эндедим,
Күлүстөн Дөкөм өткөн соң,
Арт жакта калган иниси,
Көпкө башы быша элек
Арт жагым кандай болот деп,
Көп акыл ойлоп селдедим.
Асмандан ак кула булут сакым деп,
Арстаным Дөкөм деги өтсө,
Атамды көргөн бар го деп,
Ата арбакты сыйласа,
Адилдик сөзүн сүйлөсө,
А, Зулпукарым жакын деп,
Мен шордуу,
Аны ойлоп бел байлап,
Көктөн көк ала булут сакым деп,
Көп арбакты сыйласа,
Көрүнөө көзүн сүйлөсө,
Мен шордуу,
Керимбай арам жакын деп,
Аны ойлоп дем байлап,
Куш айланбас зоодой,
Куран урган ажыны,
Курбусу бийик тоодой деп,
Мен шордуу,
Кубат кылып жүрбөймбү.
Курулуу душманга кирдей деп,
Каз айланбас зоодой деп,
Бул Керимбай чочкону,
Касабалуу тоодой деп,
Кайрат кылып жүрбөймбү.
Бул арамды,
Арка кылып жүрбөймбү.
Кербен ооз дарбаза,
Бул кудай урган мурунда,

Керимбай болду каргаша.
Четинден болгон дарбаза,
Бул жасаган мурун
Сейиттер болду каргаша.

Күрөш тартыш

Мен абалдан түңүлүп,
Оруска түштүм арыз болуп,
Кудай таала жар болуп,
Муратаалы молдом ай
Колуна мандат бер деди,
Муратаалы репком,
Сүйгөн жарга тийгин деп,
Колума берди мандатты.
А, мандатка болбостон,
Керимбайдын кастыгы,
Анда Дөкөм өлгөнү,
Мен шордуу,
Таалайынын пастыгы.
Артында калган иниси,
Акылынын жаштыгы.
Элибиз өөдө көчтү го,
Элим эптеп коёр деп,
Мен шордуу,
Элебестен жүрдүм го.
Ага-инимди сынадым,
Ак жоолугум оромол,
Арам адамга барганча,
Ашкере жалгыз барам деп,
Айылга салдым мен кобур.
Көк кемсел бычып кынадым,
Көп ай жайын олтуруп,
Көп элимди сынадым.
Көрүнөө сөздүн болгону,
Көрдөй кайта ынайм деп,

Көрүнөө чыгып бул жалгыз,
Көпкө ишиң салам деп,
Көк жоолугум оромол,
Көр жаманга барганча,
Көрүнөө жалгыз барам деп,
Көпкө салдым мен кобур.
Баялы менен Секени,
Бул Кожогоул жалгызым,
Таяжемди алам деп,
Бу Муктаркан аларга
Орточу салдың аларды.
Бул Муктаркан ала баш,
Бул Кожогоул жалгызды,
Таяжеңди алба деп,
Ар кайсы сөздөн алдады.
Анысына болбостон,
Бул Зулпукор арамга,
Ажы аке кандай кылам деп
Ажыга бардым арыз болуп.
Алып келгин деп койду,
Аңдабастан а шоордуу.
Ак суунун астында,
Ажынын улары деп барып,
Тынмак түгүл бу ишим,
Бул арам бизди сындады.
Көк ала суунун астында,
Улар экен деп барып,
Көк чатыр салса жетпеген,
Бул итти,
Мунар экен деп барып.
Бул кишиге биз барсак,
Көп аракетти ал кылса,
Ишим тынар бекени деп барып,
Тынмак турсун бул ишим,
Көпкө бир бизди сындырды.
Аргымак аты таң ашты,

Бул Кожогоул жалгызым,
А, Зулпукор арамды,
Алп кайгы кылып жанашты.
Ай тийген жакты ал карап,
Жалгызды,
Адыр жолго дей салып.
Бул Кожогоул жалгызым,
Аңдабастан дей жүрүп,
Алган жардан адашты.
Күлүк аты таң ашты,
Бул Кожогоул жалгызым,
Ажыны,
Күмөн кылбай жанашты.
Ал арам!
Күн тийген жакты дей карап,
Жалгызды,
Туман жолго дей салды.
Күмөн кылбас дей жүрүп,
Күйүшкөн жардан адашты.

Душмандары

Адырдан жылкы айдаган,
Алыскы жолду жайлаган,
Айтышкан жоосун куткарбас.
Ал Зулпукор кайнагам,
Арка кылып биз барсак,
Аракетти бу кылса,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуунун,
Эки эле көзү жайнаган.
Арамдан бүткөн неме экен.
Алган жардан айрылтып,
Азапты башка бу салды.
Мен шордуунун,
Арактай ичи кайнады.

Боордон жылкы айдаган,
Бут жеткиз жерди жайлаган,
Бурулган жоосун куткарбас,
Бул Алабаш кайнагам.
Бул эшикке мен барсам,
Аракет менен иш кылса,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуунун
Тегеле көзү жайнаган.
Мунардан бүткөн неме экен,
Бул аракет иш кылбай,
Алган жардан теги айрып,
Муңдуу башка бек салды.
Мен шордуу,
Бозодой ичим кайнады.
Кериден жылкы айдаган,
Кез келген жоосун куткарбас,
Бу Керимбай кайнагам,
Келин болуп мен барсам
Кеңешип бир сөз дей койсо,
Кеңеш менен бүткөзүп,
Мындан ишим тынар деп,
Мен шордуу,
Тегеле көзүм жайнаган.
Кегин койбой бул арам,
Көз жеткиз малды дей салды,
Бул алабаш Токторго,
Жеткендей алым бу кылып,
Ар кайсы малды дей салды.
Бул Алабаш кайнага,
Назарын элден бас кылып,
Келинге акыл тапкын деп,
Керимбайга наз кылды.
Акыл тапмак тек турсун,
Арбак урган Керимбай,
Айлынан келин качырып,

Бу Керимбай кас кылды.
Аркасын эми бас кылды.
Адырмак тоонун арасын,
Агын суу агып сай кылды.
Адамдын баарын өтүптүр,
Ырахатына жете албай,
Акмак адам кор кылды.
Будурмак тоонун арасын,
Жүрүшүн агып сай кылды.
Мурунку эл да өтүптүр,
Акыйкатка жете албай,
Арам мени кор кылды.
Кетмен-Төбө жерибиз,
Төбөсүнөн урганы,
Бул Керимбай бийибиз,
Аскерге балдар шайлады.
Абалкы өткөн баарыдан,
Асылганы мени болуп,
Аалысы менден өлгөнсүп,
Арбак урган бул арам,
Атайы жолум байлады.
Жаңы өспүрүм балдары,
Саргартып солдат шайлады.
Санаасынан чыгарбай,
Менин саргартып багым байлады.
Кайгыны мага дей салды,
Усталар чапкан ашыктай,
Отуз үйүр мал кесип,
Убайым башка дей салды.
Бул Керимбай каршы чыкты.
Карышканың катынбы,
Карышкан арам сен болсоң,
Акмак доңуз мен койдум,
Кан Керимбай аталган,
Чыгардым журтка атыңды.
Куп калайык угуп көр,

Журтка жазган катымды.
Бардым сокур болушка,
Карды толгон бай экен,
Ал иттин,
Намысы таза жок экен.
Кайта келдим,
Атамдан калган конушка.
Казы келсе кат бердим,
Бул иттин,
Жүрөгүнө дарт бердим,
Кайта басып жалт бердим.
Базардагы оруска
Бардым Алабаш доңузга,
Аракетти кылбайт деп,
Айылынан эшиттим.

Кийинки зар

Ашырдын уулу Кожогол,
Акыл таппас эме экен,
Бир акылсызга кезиктим.
Балтбүйрө аке келгенде,
Бастырып бардым базарга,
Жасаган,
Башыма салдың азапты.
Чыкпады молдоң,
Ушу катты жазарга.
Аргымак оозун кайырды,
Арзып алган жазгызды,
Арбак урган Керимбай,
Асылып жүрүп айырды.
Күлүктүн башын кайырды,
Бул Алабаш кайнагам,
Илгерки өткөн Бөкөйдөй,
Күлүп жүрүп айырды.
Мен шордуу,

Ак көйнөк кийип чубалып,
Бул Кожогоул жалгызым,
Арызым бир кудай жетти деп,
Байкуш,
Арстан басып кубанып,
Ак көйнөгүм кийип чубалып,
Бул Кожогоул жалгызым,
Арызым бир кудай жетти деп,
Байкуш,
Арстан басып кубанып.
Ак көйнөгүм кыскартты,
Алганымдан теги айрып,
Арбак урган Керимбай,
Айлым менен томсортту.
Мен шордуу,
Сар көйнөк кийип чубалып,
Бул Кожогоул жалгызым,
Санаама энди жеттим деп,
Жай бир басып кубанып,
Сары көйнөгүм кыскартты.
Бул санааңа жетпегир,
Жалгыздан мени теги айрып,
Жалгызды жаман томсортту.
Ак көйнөгүм дүрүйө,
Асылгандай көрбөдүң,
Саналуу кылдың дүйнөнү.
Ак стампул кетет деп,
Жалгыздан ашкере болуп ала албай,
Арбак урган Керимбай,
Алдына катын дей салып,
Алды кийин чатектеп,
Көк стампул катектеп,
Жалгыздан көрүнөө бөлө албай,
Катынын көз көрүнө кетирип,
Бул Алабаш кайнагам,
Арт жагымды чатектеп.

Мен шордуу,
Адырдагы түлкүмүн,
Адырда калып жүрбөсмүн,
Алганынан теги айрып,
Жалгызга азап салды бир күнү.
Мен шордуу,
Жылгадагы түлкүмүн,
Жылгада калып жүрбөсмүн,
Сүйгөнүнөн теги айрып,
Жалгызды жылас кылды бир күнү.
Бул Алабаш кайнагам,
Элине намыс келерди,
Асти ойлоп билбеди.
Эжемден калган жалгызды,
Эжемдин арбак мен сыйлап,
Жалгызды,
Эрчип басып мен жүрдүм.

ДИНИЙ ЫРЛАР

ӨЛҮМ ЖАНА ӨЛГӨНДӨН СОҢ¹

Бейиши артык мен артык,
Сен сыяктуу дозоктун,
Азезил болот атасы.
Ак ыйманын багалбай,
Актын жолун таба албай,
Шайтандын алган батасын.
Кыяматтын күнүндө,
Кызыл чоктун түбүндө.
Кыйыктанар алың жок,
Эсеп берер жайың жок,
Бул себептен жатасың.
Боору суук кара жер,
Жан бүткөндүн баарын жээр.
Жетпейт дебе өлүмдү,
Жети атаң көмүлдү.
Эми өлүм төгүнбү
Азан айтып азыр бол,
Акыры пенде өлөсүң.
Даарат алып таза бол,
Дагы пенде өлөсүң.
Сен ыйманга жакын бол,
Бир кудайга макул бол,

¹ Инв. 10 (203). Талас областынан жыйналган. Бердибай уулу Эркебайдан К.Мифтаков жазып алган.

Өлөмүн жеп пикир кыл.
Өлбөй калсаң шүгүр кыл,
Шүгүрүңө сүйүнбө,
Акыры өлүм жаныңда,
Кудай билет бу жылы
Бир дебесиң болобу
Чымчык жаның кыйылса.
Аманат жаның өтөр да,
Акырет көздөп кетер да.
Чымын жаның өтөр да,
Чын дүйнө көздөп кетер да,
Азирел периште
Жетип келет бир күнү,
Алдаң амир кылды деп,
Ажалың жетти бүгүн деп,
Алла-Таала эгемдин,
Аманатын бергин деп.
Азиреил келгенин
Адам билбейт, жан билбейт.
Жан билгендин белгиси
Дене бойдон ал кетет.
Денеге оору жармашат,
Кызыл өңдөн кан кетет.
Кыштан оору жайгашат,
Ак талаанын жарынан,
Азиреил каарынан,
Көкүрөктүн тарынан,
Көөдөндөн ысык жан качат.
Чымын жаның чыр этип,
Көкүрөгүң күр этип,
Оозуңдан түтүн бүр этип,
Чыгып кетет дүр этип.
Чымын жаның өткөндө
Жар жомогуң жыйылып,
Башына келме урулуп,
Жылаң аяк, жылаң баш

Жалаң кабат боз менен,
Жалгыз көргө киргизип,
Ала жазма арттырып
Ак сызма менен тарттырып,
Аяктай жерди каздырып,
Чөөгүнгө чамды куйдуруп,
Ага-ининди суз кылып,
Кыбылага баштантып,
Алып келип көрүңө,
Куу кесекти жастантып,
Үстүнө турпак тартканда,
Молдолор куран айтканда,
Азиреил периште,
Молдолордун айтуусу,
Алып келип жаныма,
Денеге жаның салынды.
Баш көтөрүп ошондо,
Ыргып турдум ордуман.
Көргө башың так этип,
Алаканың шак этип,
Тирүү элең өлүпсүң.
Жарык элең өчүпсүң.
Жалаң аяк, жалаң баш
Жалаң кабат боз менен,
Жалгыз көргө кирипсиң.
Жалган, жашык көп сүйлөп,
Бу жалганчы дүйнөгө.
Бекеринче жүрүпсүң.
Ата-энең биригип,
Арка болор жер эмес,
Катын, балаң биригип,
Караан болор жер эмес.
Малды, пулду көп берип,
Пара берип кутулчу,
Бул жердеги эл эмес.
Пара көрөм дегендер

Баатыр анан эрендер,
Көрүнчү болсоң кез келди.
Мүнкүр, нанкир периште,
Эми совол сураар кез келди
Кырк кадам жерге кетишти
Азиреил сурады
Ак буйругу бул деди.
Каарың катуу ур энди.
Каарданып турду энди.
Каарына чыдабай,
Как жарылды кара жер.
Жарык болду казган көр.
Бир пенденин айынан,
Зыркырады таман көр.
Жаткан пенде турду энди
Жаратуучуң ким деди?
Билсең жооп кыл деди.
Көзүңдү ачып карасаң,
Периштенин балкалары колунда,
Барскандары жонунда.
Черендеси бөлүнгөн,
Нардан-нардан жылаан бар.
Оттон нокто башында,
Жезден чынжыр мойнунда,
Мүнкүр-нанкир периште,
Ала жүргүн жанына.
Мунун баарын көргөн соң,
Мында турган пенделер
Ачкан көзү жумулду.
Айткан сөзү бул болду,
Бүткөн бою калтырап,
Кайта көргө жыгылды,
Курт, кумурска, бөйөн, чаян
Жер алдына жыйылды.
Мында ыйманын бакпас кул,
Ырысың минтип кыйылды.

Өз боорум келди деп,
Кара жер каршы сыгылды.
Көр ичинде ыйлады,
Нардан-нардан жыланды
Коё берди периште.
Этинен тиштеп тарт деди,
Үстүнөн бекем бас деди,
Кыямат кайым болгончо,
Мында ыйманын бакпас кул,
Бул азапта жат деди.
Жазгы чөптүн бүрүндөй,
Сапырылып күлүндөй,
Мында ыйманын бакпас кул,
Ошо күндө билинди.
Көз-көрүнө илинди
Чынжыры кара жез болду,
Чын каапыр менен тең болду
Омурудон көмүлдү
Көмөкөйдөн билинди
Молдолордун айтуусунун
Маанисин айтып берейин.
Орозо, намаз туткандын,
Ыйманын аман күткөндүн,
Маанисин айтып берейин.
Ажалы жетип өлгөндүн.
Мүнкүр-нанкир периште,
Соволун сурап келген соң,
Жаткан пенде тур – деди.
Жааратылыш ким – деди.
Билесиңби кул – деди
Билсең жооп бер деди.
Өзү эмес ыйманы
Жоопту көптөн бер энди
Бериште мурунку каарын таштады
Ата болду энди,
Курбу балам сен деди.

Сенин атаң мен деди.
Кыямат кайым болгончо,
Бирге жүрөм мен деди.
Сен түгүл,
Биз да келген жер деди.
Бул өңдөнгөн пенденин
Бериште болду байлары.
Нурдан болду алганы.
Жыргал болду барганы.
Бейишке кирген кишинин.
Ичинде калды арманы.
Ушул айткан сөзүмдүн
Ага, ини жарандар
Кай жерде болду жалганы.

БЕЙИШ ЖАНА ТОЗОК¹

Адамды бөөдө куурат,
Аларына келгенде.
Элден баштап эсти алат,
Чеңгелди катуу бек салат.
Көңүлүнө карабай,
Көрсөтүп азап аябай.
Каарына карабай
Каарданат азап аябай.
Молдолордун айтуу,
Азиреили ээси бар.
Адам качып кутулбайт,
Айнектей жалгыз көзү бар
Азиреил аларда,
Кыйналат кызыл жаныбыз,
Не болот карып алыбыз,

¹ Инв. 10 (203). Талас областынан Бердибай уулу Эркебайдан
К.Мифтаков жазып алган.

Суракта болбойт шекилдүү,
Чексиз баккан малыбыз.
Баатыр,
Үндөбөй кулак салыңыз,
Бейиш менен тозокту
Беш, алты ооз айтамын.
Бейилинен адам танганда,
Бейиш тозок айтышат.
Бейкапар күнү тартышат
Бейиш айтар мен артык,
Береке тапкан менде көп.
Дозок айтар мен артык
Тобо кылбас менде көп.
Бейиш айтар мен артык,
Алим кулдар менде көп.
Дозок айтар мен артык,
Залим кулдар менде көп.
Бейиш айтар мен артак,
Алим кулдар менде көп.
Туурам кулдар менде көп

Бейиш:

Бейиш айтар мен артык
Беш убагын жазбаган,
Бей даарат жолду баспаган,
Түнөгөн ашты ичпеген,
Адамды көрсө сиз деген
Сооптун ишин иштеген
Эшен кулдар менде көп.

Дозок:

Дозок айтар мен артык
Келмеге тили келбеген,
Ак китеп тилин билбеген,
Нысабын тозо баспаган,
Беш, алты ооз эгемдин,
Кулчулук кебин айтпаган,
Кезеп кулдар менде көп.

Бейиш:

Кудай сөзүн так билген,
Куран окуп кат билген.
Жарасулду ак билген,
Жатпай туруп кат чийген,
Молдо кулдар менде көп.

Дозок:

Дозок айтар мен артык.
Молдо, иманын бакпаган,
Жара изин таппаган,
Акырет жамы эгеме,
Кылган иши жакпаган,
Арам кулдар менде көп.

Бейиш:

Бейиш айтар мен артык,
Кол камырын көп берген
Кожо менен молдого
Бир чымындай жаныма,
Пайда болсун деп берген.
Сахида кулдар менде бар.

Дозок:

Дозок айтар мен артык
Баары да молдо жыйылып.
Маанисин айтса болбогон,
Малын да адал сойбогон,
Бакыл кулдар менде бар.

Бейиш:

Бейишиң айтар мен артык
Асаларын учтаган,
Ажыда меке кыштаган,
Актын атын чакырып,
А кудайлап алда айтса.
Айылдан бала качырган
Дубана кулдар менде көп.

Дозок:

Дозок айтар мен артык

Ал думанандын ичинде,
Үйдү көрсө үч чапкан,
Үйүңдөн палаа качырган,
Теги олуя мендеген,
Өлөсүң киймиң бер деген.
Думана кулдар менде бар.

Бейиш:

Бейиши айтар мен артык
Башынан кудай жараткан,
Адалдап сөзүн сүйлөгөн,
Арамдын жөнүн билбеген.
Алдына келсе азезил,
Ачууланып тилдеген.
Алла деген пенделер,
Каршы алдына жыйылган,
Байгамбарлар менде бар.

Дозок:

Дозок айтар мен артык
Адамды жолдон чыгарган,
Азгырып алган азезил,
Алтын таап алгансып,
Алда кандай кубанган,
Азезилдер менде бар.

БИСМИЛЛА СӨЗДҮН АЛДЫСЫ¹

Топурак адам денеси,
Алладан буйрук келгең соң,
Мойнун бир бурбайт пендеси.
А кудурет барманы,
Кулпу жулуп алганы,
Кудурет балбан болбосо,

¹ Инв.600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Дыйканова Апөй Жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Боору бүтүн башы эсен
Канакей журтта калганы?
Теңиримдин балбаны
Терезе жулуп алганы,
Теңирим балбан болбосо,
Боору бүтүн башы эсен
Канакей журтта калганы?
Ошондой экен жалганы,
Пайгамбар башка салганы,
Пайгамбардын Батма кыз
Бу да бир ыйлап калганы
Колодон куйган кор кумган
Даарат алып бет жууган
Алладан буйрук келген соң,
Кылчайбастан көз жумган.
Жезден куйган мис кумган,
Даарат алып бет жууган,
Жебирейилден буйрук келгенде
Ал акырет көздөй көз жумган.
Айдын бети боз болот,
Айтса арман козголот.
Күндүн бети боз болот,
Күйсө күйүт козголот.

I

Карадан кылган тор кежим
Кара бир көргө жабылбайт.
Карадан макмал жеңи тор,
Бу да жүккө жабылбайт.
Кайрылбас жакка кеткен соң,
Кайрылып бизге табылбайт.
Кызылдан кылган тор кежим
Кызыл нарга жабылбайт.
Кызылдан макмал жеңи тор
Бу да бир жүккө жабылбайт.

Кымбат жаның кеткен соң,
Кылчайып кайра табылбайт.
Күмүштөн кылган абайым,
Күлүк атка жабайын.
Күл бейиш кеткен кайранды,
Кууп кайдан табайын.
Аргымак атка жабайын
Акырет кеткен кайранды
Издесем кайдан табайын.
Кыжым-жибек кездеме
Күмүштөн чака тыйынга
Күйгүзүп бизди кеттиңиз?
Күл бейиште жыйынга
Кайрылып кайта келбейсиң,
Калгандарга кыйын да.
Алтындан чака тыйынга
Акырет алып кетиптир
Алаамат жайы жыйынга
Ошол жайдан келбейсиз,
Калгандарга кыйын да.
Алтындан чака тыйынга
Акырет алып кетиптир
Алаамат жайы жыйынга
Ошол жайдан келбейбиз,
Калгандарга кыйында.

ЖИГИТТИН ЫРЫ¹

Алайлык тууган мусулман,
Кабар алгын ушундан.
Жаздым казал бир барак

¹ 1971-жылы Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдарынан. Инв. 600. Кожогол Үмөталиев жашы 51де, Чкалов колхозу, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, анын ичинен сабатар, бабатардан чылпак.

Жалганда тирүү ким калат?
Акырет деген сапарга,
Энеси менен баласы,
Ээрчишип алып бир барат.
Бул дүйнөдө түркүк жок,
Буга түп казык болор урук жок.
Жалаңкыч деген бирөө бар,
Жарагын алып ышкырса,
Жалпайып кетет ышкынча.
Алты миң адам жок болот,
Ачуусу келип бышкырса.
Жалаңкычтын алдына,
Жарымдап толбойт кардына.
Топ-топ болуп мал кетет,
Токсонго чыккан чал кетет.
Тогуз жашар он жашар.
Торгойдой балдар жаш кетет.

Келин кетет, кыз кетет,
Кемпир кесек бүт кетет.
Качам деген жак болсо,
Кара тайган агытып,
Кабыргаңдан тиштетет.
Мына ушундай, ушундай,
Мүнүшкөрдүн кушундай.
Мээримсиз болот жан алгыч,
Мергендер атып ала алгыс.
Жан алгычтын колуна,
Биз да бир күн барарбыз.
Көбүрөөк ысып күн тийсе,
Көлөкө жер издейбиз.
Аны көрүбүздөн тартабыз,
Биз аманат пендебиз.
Асманда эмес жердебиз,
Он күндө да бир келбейт,
Оозубузда келмебиз.

Тобоо кылып койбойбуз,
Жутам десе желмогуз.
Жан жаныбар макулук,
Жар айтамын чакырып.
Ушул дүйнө кем дүйнө,
Үйлөп койгон каңырык.
Пенде үнсүз аманат,
Беш тыйынга сатылып.
Миң миллион уруктан,
Миң жашаган улукман.
Дартын жандын айыктырган,
Дары жасап чыбыктан.
Аман эсен калган жок,
А да салган укуруктан.
Укуруктап байлаган,
Улукманды шайлаган.
Уул кызын ыйлатып,
Ушуну да айдаган.
Бул дүйнөдөн ким калат?
Бул дүйнөдөн жан калбайт,
Бузулбаган там калбайт.
Өлбөй кала тургансып,
Кээ бирлер,
Өгүздөн бетер дардаңдайт.
Даарат албай ал барды,
Дардаңдаган жан барды.
Ылгап коёт аркырет,
Анын убалын кесет макилеп.
Шарияттан айтамын,
Жалпы журт туруп байкагын.
Пайгамбар менен саададан,
Башынан калган салт экен.
Отуз күндүк орозо,
Орозонду тутпасаң,
Намазыңды күтпөсөң,
Даарат албай дардайып,

Чак түшкө чейин уктасаң,
Кудайдан өзүң чоңсунуп,
Курандын сөзүн укпасаң,
Акыретке барганда,
Тозоктун оту жанганда,
Кызыл чок кийген желдеттер,
Кыямын деп башыңды,
Кылычын сууруп алганда,
Жардам болор адам жок,
Мурдагыдай заман жок.
Кылчактап артка басарга,
Кылдай да бүткөн чамаң жок.
Таманыңдан тер кетип,
Тааныш болгон эл кетип,
Калтырак басып денеңди,
Калчылдатып тердетип,
Калчылдап турат экенсиң,
Ал аңгыча болбостон,
Кудайдан буйрук бир келип,
Өңчөй кузгундар учуп иргелип,
Оң көзүн чукуп кирет дейт.
Ана мына дегенче,
Алар көзүңдөн чукуп жегенче,
Ышкырып заар ырдаган,
Ылдыттан чыгып бир караан,
Өгүздөй болгон жылаандар,
Өкүрүп шашып учат дейт.
Өрт каптаган жылгадан,
Сурнай баштуу суу жылан,
Суу көрбөгөн куу жылан.
Калтылдап жетип келет дейт,
Кысыр калган туу жылан,
Кара жылан сары жылан,
Каршы чыгып алдыңан,
Туш-туштан кирет талап дейт.
Алкымыңдан алат дейт,

Аз эле жакын калат дейт,
Жыландар соруп бүткөн соң,
Жылып тарап кеткен соң,
Эмки кезек меники деп,
Мурдунду кесип керкилеп,
Канжарды шилтеп колго алып,
Ай балтасын жолго алып,
Төрт желмогуз келет дейт,
Төштөн ары берет дейт.
Камырдай жууруп капшырып,
Кабырганды талкалап,
Кара жерге жапшырып,
Казанга салып башыңды,
Кайнатат экен аш кылып.
Орозосун кармабай,
Оймоктой оозун байлабай,
Кыбыланы карап жыгылбай,
Же зыярат кылбай чымындай,
Орозо менен иши жок,
Оюнча басып жүргөндөр,
Оболжуп кыт-кыт күлгөндөр,
Ошондо болуп арманда,
Акыретке барганда,
Кыйналат экен чыркырап,
Кылыч менен түрткүлөп,
Кызыл чокко салганда,
Дин мусулман баласы,
Ушуну байкап карачы,
Кыйноо тартып турганда,
Атаң менен апаңдын,
Көрүнбөйт экен карааны.
Опсуз ойноп күлгөнүң,
Он мүнөт болбойт экен арачы.
Кармай жүргүн орозо,
Окуй жүргүн намазды.
Акыретке барганда,

Анык ак бекет экен талашчы.
Уурулук кылсаң бул жерде,
Убайым экен тиерде,
Берейин десең балаң жок,
Же ымдагыдай алың жок.
Каралашар балаң жок,
Карзыңды кесип алар жок.
Кыңылдап ыйлайт экенсиң,
Кыларга кылдай чараң жок.
Бересеңди бергин деп,
Алуучу киши менмин деп,
Алдырган малдын ээси,
Таманга шак-шак чабат дейт.
Таштан акча бергин деп,
Турганда ыйлап буркурай,
Тумшуктан жашың шыркырап,
Чоктой көзү кызарат.
Чоң тумшук иттер жулкулдап,
Эсиңди жаман кетирип,
Этегиңден булкулап,
Ал жайын жарандар,
Айтылган кепти караңдар,
Кылганың айтсам ойлогус,
Кыямат жайдан ойлоңуз.
Кыянатчыл адамдар,
Жолобогун андайга,
Кыйноосун тартпа ал жайда.
Жаман жакшы жүргөнүң,
Жазылат экен маңдайда,
Ушакчы болсоң күбүрөп,
Уктабай жатып күбүрөп.
Жакшыларды көрө албай,
Жатып туруп күнүлөп,
Айлана басып курчасаң,
Аярлап кээде тыңшасаң,
Бастырбай шорун катыр деп,
Баланча минтип жатыр деп,

Тиги айылды жамандап,
Ар айылды жамандап,
Этек жеңин жыйбастан,
Элтектөп жүрсөң чапкылап.
Бул дүйнөдөн өткөн соң,
Чын дүйнөгө жеткен соң,
Үңкүр маңкир баш болуп,
Ажыдаар сурак кылганда,
Жети баштуу желмогуз,
Желкеңден ылдый жылганда,
Сүйлөй албай тумчугуп,
Сүрдөнүп ичтен унчугуп,
Жараткан алып каарына,
Мээнди майдай кайнатат,
Мээримсиз ысык үн чыгып.
Ажыдар арбап оп тартып,
Жата турган жериңе,
Жалаңкыч келип чок тартып,
Өпкөгө салып айрылап,
Териңди ташка жайдырат.
Ширеңке коюп мурдуңа,
Шиш көсө менен сайгылап,
Оозуңду төөнөп коёт дейт,
О дүйнө ошондой жаман болот дейт.
Насыбай атсаң шишеден
Бу да,
Күнөө экен ашык күчөгөн.
Сары суу агып турат дейт,
Шаркырап бардык мүчөңдөн.
Баса албай калат экенсиң,
Баткакка батып тизеңден,
Баткакка батып турганда,
Насыбай аткыч эле деп,
Найзалыңар келгин деп,
Желдетибди эмнеси,
Жез калпак кийген тегерек,
Найза менен салат дейт,

Каныңды жерге жаят дейт.
Минип алып тайчага,
Илип алып найзага,
Асманга жакын көтөрүп,
Таштап иет кайтара.
Ушул жерге жаткын деп,
Ме насыбай аткын деп,
Насыбайдан не таптың деп,
Колуңа чакча берет дейт,
Найза тийген жериңе,
Насыбайдан себет дейт.
Анысы аз келгенсип,
Алтымыш кулач мүйүздүү,
Ак бука аркаңдан келип челет дейт.
Тоодон тоого сүрөт дейт,
Мүйүзүнүн учуна,
Кырк жыл илип жүрөт дейт,
Агайын, тууган досум ай,
Атпай ай койгун насыбай.
Бурбастан айтсам чынымды,
Буркуратсаң чылымды,
Оозуна тыгып коёт дейт.
Ыштаның менен шымыңды.
Чынжырды салып колуңа,
Чырканак төшөп жонуңа,
Көк букадай таштарды,
Көтөртөт экен жонуңа,
Чырканактан басалбай,
Чыгып жолдон кача албай,
Чыркырап ыйлайт экенсиң.
Чылымыңдын түтүнү,
Чырмооктой оролуп,
Чырмайт экен бутуңу,
Кагазга тартсаң чылымды,
Кара көргөн барганда,
Каргадай башың чыңырды,
Алкымынан тала деп,

Агытып коё берет дейт,
Алты жүз миңдей чымынды.
Чымындар талап каныңды,
Чыгарат экен жаныңды.
Кепке келип сүйлөшпөй,
Кетирет экен алыңды.
Ошентип турган кезекте,
Капталдан чыгып качырып,
Капкадай оозу ачылып,
Сокбилектей суу жылан,
Соймондоп өтүп мурдуңан,
Бир эсе чыгып койнуңан,
Сыйыртмак салып мойнуңан,
Тогузу ону жекелеп,
Сени тозокту көздөй жетелеп,
Жерге бутуң жеткизбей,
Желкеңден тиштеп көтөрөт.
Жаман экен чылымы,
Тартпай эле койгула ушуну.

БУЗУК КИШИ

Мүңкүр, нанкир периште,
Совол сулар кез келди.
Кырк кадам жерге кетишти,
Азиреил сурады,
Ак буйругу бу деди.
Каарын катуу урду энди.
Каарданып турду энди.
Каарына чыдабай,
Как жарылды кара жер,
Жарык болду казган көр,
Бир пенденин айынан,
Зыркырады таман көр.
Жаткан пенде турду энди
Жаратуучуң ким деди.

Билсең жооп кыл деди.
Көзүңдү ачып карасаң,
Периштенин балкалары колунда,
Барскандары жонунда
Черендеси бөлүнгөн,
Нардан-нардан жылаан бар.
Оттон нокто башында,
Жезден чынжыр мойнунда,
Мүңкүр-нанкир периште,
Ала жүргүн жанына.
Мунун баарын көргөн соң
Мында турган бенделер
Ачкан көзү жумулду
Айткан сөзү бул болду
Бүткөн бою калтырап,
Кайта көргө жыгылды.
Курт, кумурска, бөйөн, чаян
Жер алдына жыйылды.
Мында ыйманын бакпас кул,
Ырысың минтип кыйылды
Өз боорум келди деп,
Кара жер каршы сыгылды
Көр ичинде ыйлады,
Нардан-нардан жыланды,
Коё берди периште.
Этинен тиштеп тарт деди,
Үстүнөн бекем бас деди.
Кыямат кайым болгончо,
Мында ыйманын бакпас кул,
Бул азапта жат деди.
Жазгы чөптүн бүрүндөй,
Сапырылып күлүндөй,
Мында ыйманын бакпас кул,
Ошо күндө билинди.
Көз-көрүнө илинди.
Жынжыры кара жез болду
Чын каапыр менен тең болду.

Омуроодон көмүлдү,
Көмөкөйдөн билинди.

ЭСКИ КИШИ

Молдолордун айтуунча,
Маанисин айтып берейин.
Орозо, намас туткандын
Бийманын аман күткөндүн,
Маанисин айтып берейин.
Ажалы жетип өлгөндүн,
Мүнкүр-нанкир периште,
Соволун сурап келген соң,
Жаткан бенде тур деди.
Жааратылыш ким деди.
Билесиңби кул деди,
Билсең жооп бер деди.
Өзү эмес ыйманы,
Жоопту көптөн бер энди.
Периште мурунку каарын таштады
Ата, болду энди,
Курбу балам сен – деди.
Сенин атаң мен – деди.
Кыямат кайым болгончо
Бирге жүрөм мен – деди.
Сен түгүл,
Биз да келген жер – деди.
Бул өңдөнгөн пенденин,
Периште болду байлары,
Нурдан болду алганы.
Жыргал болду барганы.
Бейишке кирген кишинин,
Ичинде калды арманы.
Ушул айткан сөзүмдүн,
Ага, ини жарандар,
Кай жерде болду жалганы?

ЖОМОКТОР

ЖАГОРУМ

(жомок)¹

Илгери бир байдын Жагорум аттуу жалгыз баласы болуптур. Ал ашкан мерген экен. Бир күнү мылтыгын асынып, адамдан эстүү атын минип сонорго чыгат. Ал жерден үч өрдөктү атып алып келе жатса алдынан беш казак чыгып минген атына, асынган курал жарагына, күмүштөн кадаткан, алтындан чегерткен ээр токумуна көзү түшүп кармап алып өлтүрмөк болушат. Ошондо бир казак «Бул да адамзат көрүнөт, өлтүрбөйлү» дешсе калгандары болбойт Жагорум өлөрүнө көзү жетип баягы казактын бирин чакырып алып достошуп, «Менин сөөгүмдү карга, кузгунга жем кылбай жашырып кет. Карыган ата-энем, Ак Жибек аттуу карындашым бар, барып салам дува айткыла. Жүрүп отурсаңар үч өргөө көрүнөт, үйгө түшүп отуруп, Ак Жибекке менин аманат сөзүмдү айтып, кой ичинде беш эркеч бар. Сары эркечти сактасын, төрт эркечти союп конок тозсун» – дейт.

Достошкон адам Жарогумду жашырып, калган жолдошторун ээрчитип, анын айылын көздөй жө-

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

нейт. Жүрүп отурушат, жүрүп отурушат. Аңгыча заңкайган үч өргөө көрүнөт. Барып түшүп олтуруп, Жагорумдун салам дубасын айтат. Ак Жибек ордунан буралып туруп эшикке чыгат да, жамгырдай көзүнөн жаш агызып, бир тууганына аза күтөт. Бирок да өзүн токтотуп, бир мал союп коноктоп, меймандардын көңүлүн тындырат да, эптеп агасын өлтүргөн адамдардан өч алуунун аракетинде болот. Бир убакта коноктордун үстүнө кирип: «Ууру менен бөрүгө айла жок, эң кичүүңөрдү жиберип атыңарды күзөтүп алгыла» – дейт. Баягы агасы менен дос болгон казак ат күзөтүп кетет.

Кыз бир өргөөнү жасаттырып, туш-тушуна кылыч байлап конокторду эс алгыла дейт. Алар көпкө чейин олжолорун бөлүштүрө албай жатып уктап кетишет. Кыз түн ортосу ченде бир азоо байталга талпакты байлап коё берет да: «Жоо келди, атыңарды көздөп алгыла» деп айгай салат. Уктап жаткан коноктор чоочуп ойгонуп эшикке чыгабыз деп курч кылычтарга чалынып жыгылып, буту-колдон ажырашат. Ошондо кыз Жагорумдун кылычын колуна алып «Жалгызымдын куну төрт эркечтин ажалы болсун» деп төртөөнүн башын алып таштайт. Андан кийин тирүү калган казакты чакырып, агасынын ал-жайын угат да, эркекче кийинип, агасынын атын минип, жоо-жарагын асынып, Жарогумдун сөөгү коюлган жерге келет. Ботодой боздоп ыйлап, агасынын сөөгүн өңөрүп алып жүрүп отурат. Кете берет, кете берет. Бир убакта бир чынар теректин түбүнө келип:

Жарылгырдын тереги,

Жарылып кетсең не болот?

Жалгыз Жагорумду,

Аманат кылсам не болот – деп ыйлайт.

Аңгыча жансыз терекке тил бүтүп:

Кой Ак Жибек ыйлаба,

Айдай жүзүң муңдаба.

Жол жээгинде кара таш,
Ачыл десең ачылат,
Жалгызыңды жашырат – дейт.
Кыз кара таштын жанына келип:
– Жарылгырдын кара таш,
Жарылып кетсең не болот,
Жатындаштан жалгызды,
Аманат кылсам не болот – дейт.

Аңгыча үйдөй кара таш экиге жарылат. Ак Жибек Жагорумду көкүлүнөн сүйүп, ботодой боздоп ыйлап:

Жагорум сенин айыңдан,
Дүйнө жүзүн кезермин,
Тируүлүктөн безермин.
Кара жер мени көмбөсө,
Кайран башым өлбөсө,

Өлүмгө себеп этээрмин – деп, жер кезип жүрүп кетет. Кете берет, кете берет. Айдан-ай, күндөн-күн, жылдан-жыл өтөт. Өзү асып ыргайдай, бити торгойдой болот. Бирок издеген жогун таппайт, агасын өлүмгө кыйбайт. Жолдон кезигип ал-жайын сураган адамдарга:

Былдыр-былдыр саратан,
Мурду жырык кара атан.

Жок жоготуп келатам – деп коюп жөнөп кете берет. Күндөрдүн биринде бир чоң жыйындын үстүнөн чыгат. Жыйындын жөн-жайын сураса. Хан атып түшүргөн кишиге кызын бермек болуп, жамбы аттырып жаткан болот. Кыз жыйындын четине келип, атынын оозун тартып туруп калат. Жамбыны эч ким атып түшүрө албайт. Ошондо Ак Жибек жааны тартып жиберсе жамбынын ийнедей болгон көзүн жырып кетет. Хан той жасап кызын Ак Жибекке алып берет. Арадан аз убакыт өтпөй кыз «Жок издеп жүргөн адаммын. Кайра келе жатканда алып кетемин» деп аялды таштап коюп андан ары

жөнөйт. Андан ары жүрүп отурат, жүрүп отурат, бирок агасынын өлүмүнө себеп болчу даба табылбай көңүлү чөгөт. Күндөрдүн биринде дагы да жамбы атып жаткан элдин үстүнөн чыгып, дагы да бир хандын кызын алат.

Кайта келе жатканда ала кетемин – деп аялын таштап коюп, андан ары жөнөйт. Жүрүп отурат, жүрүп отурат. Аябай арып-ачат. Күндөрдүн биринде дагы да жамбы атышып жаткан адамдардын үстүнөн чыгат. Жамбы атып түшүрө албай жадап, эл тарамак болот. Ошондо Ак Жибек жаасын тартып ийип, жамбыны атып түшүрөт. Бул хан да кызын берет. «Эми кандай айла кылмакчымын, Жагорумдан айрылганым ушулбу – деп ыйлап отурганда атты жанына басып келип: Көтөр башыңды эми максатыңа жеттиң. Кайнатаңдын казнасында касиеттүү түтүк бар. Түтүктү алып барып өлгөн кишинин башына койсоң дароо тирилет. Сен ошол түтүктү алуунун аракетин кыл деди. Ак Жибек ордуна ыргып туруп колуктусунун жанына жетип барды да: «Барар жерибиз алыс. Алтын-күмүш, малдын кереги жок. Атаңдын казнасындагы түтүктү сурап ал деди. Кыз барып атасына айтты эле, хан капа болуп, капырай балам, кыз жоонуку – деген чын белем!? Атаңдын алтымыш казнасы толгон алтын-күмүш көзүңө көрүнбөй бир түтүктү көрө койдубу?»

Ал атаңдын атасынан калган белек эле. Жок, кызым башка аларыңды айт – деди. Кыз болбой көгөрүп олтуруп алды эле, хан ары карап ыйлап, бери карап күлүп түтүгүн берди. Ак Жибек көп буйдалып турбастан, колуктусун алып эртеси жолго чыкты. Жолдон берки эки хандын кызын да кошо алып жөнөдү. Ак Жибек түтүктү койнуна катып, Жагорумга эрте жетүүгө шашып: силер узун тарткан жериме конуп келгиле, кыска тарткан жериме түштөнүп келгиле – деп кете берди.

Жолдон үч аял кеңешип капырай, алган күйөөбүз эркек десе кыз белем Мунун эркек кызын билели – дешти. Анда биринчи хандын кызы ага ат жарыштырып ойнойбуз дейли. Эркек болсо этеги кетет элбиреп, жеңи кетет желбиреп. Кыз болсо этек жеңин кымтылана чабат. Ошондон билебиз – деди. Айбандан эстүү Жагорумдун аты Ак Жибекке келип, Ак Жибек сулуу, үч аялың сени сынамак болду. Эркек кызыңды билип тынмак болду. Эртең ат жарыштырып ойнойлу дешет. Сен этек, жеңиңди коё берип чаап жөнөгүн – деди.

Айткандай эле эртеси үч аялы жол жүрүп эриктик. Ат жарыштырып ойноп көңүл ачалы дешет. Ак Жибек макул болуп, атына камчы салат. Этеги кетет элбиреп, жеңи кетет желбиреп, тиги үчөө артта кала берет. Анын эркек кызын билбей амалы куруп дагы да кеңеш курушат. Анда экинчи хандын кызы – ага ийик жонуп бер деп табылга берели. Кыз болсо уңкул-чүңкул жонот. Ошондон эле билебиз деди. Жагорумдун аты муну да угуп, эртең сага ийик сап жасап бер деп табылга алып келип беришет. Сен менин оозума салып жибер да богумдун арасынан издеп таап ал. Ак Жибек аттын айтканын жасап ийиктин саптарын аялдарына алып барып берет. Дагы эле эркек кызын билалбай айлалары кетишет, Ошентип жүрүп олтурушат. Ак Жибек Жагорумду корумдап кеткен ташка жарым күндүк жол калганда силер артымдан келе бергиле деп жөнөп кетет. Кара таштын жанына келип:

Айланайын Жагорум,

Баш көтөрсөң не болот.

Жарылгырдын кара таш,

Жарылып кетсең не болот – деп үн салат.

Кара таш тең ортосунан эки жарылат. Ак Жибек башынан өткөргөн окуяларын, үч аял алганын бүт тизмектеп кагазга жазат да ээрдин кашына илип

коёт да, түтүктү Жагорумдун башына коё салган-
да Жагорум өх! – деп көзүн ачат. Ушул убакта Ак
Жибек Ак коён болуп кубулуп токойго кирип кетет.
Жагорум туруп эки жагын караса курал-жарагы ме-
нен аты турат. Ээрдин башындагы катты алып окуйт
да, болгон ишти толук түшүнөт. Аңгыча токойдон
бир ак коёнду кубалап аңчылар чыга келет. Ак коён
жүгүрүп келип, Жагорумдун этегине кирип кетет.
Иттери менен артынан кубалап жүргөн аңчылар
коён биздики бергиниң дейт, Жагорум бербей коёт.
Ошентип үч аялын алып келип жашап калат. Жаго-
рум Ак коёнду биринчи аялына тапшырат. Ушунун
кирпигине кир жугузбай багасың – дейт. Жагорум
эртең менен аң уулоого чыгып кетет. Ак коён улуу
аялынын үйүндө калат да, анын шөкүлөсүн тытып
салат. Ал шөкүлөмдү тытат деп аябай уруп, жүнүн
жулуп кемегедеги күлдүн арасына таштап коёт.
Агасы кечинде аңдан келсе жүгүрүп чыккан Ак
коён жок. Бул эмне болду деп үйүнө кирсе боз ала
болуп, жүнү тытылып күлдүн арасында жатат. Буга
эмне болду деп аялынан сураса шөкүлөмдү тыткан-
дыгы үчүн уруп койдум дейт. Жагорум улуу аялына
ачууланып Ак коёнду экинчи аялына алып келип,
жакшы бак деп бек эскертти. Эртеси Жагорум дагы
ууга кетет. Бул аялы да шөкүлөмдү тытты деп аябай
уруп, кемегедеги күлгө ыргытып жиберет. Кечинде
агасы келсе Ак коён алдынан жүгүрүп чыкпайт.
Бул эмне болду деп үйгө кирсе, жүнү тытылып күл
арасында жатат. Жагорумдун ортончу аялына да
ачуусу келип, Ак коёнду кичүү аялына алып келип
берет да, ушунун кирпигине кир жугузбай жакшы
баккын дейт. Эртеси Жагорум дагы ууга кетет. Ак
коён адатынча аялдын шөкүлөсүн тытып коёт. Же-
ңеси ага ачууланбастан жалынып-жалбарып жөн
коёт. Кечинде агасы уудан келсе жүндөрүндө бермет
жалтылдап Ак коён алдынан чуркап чыгат. Ага үйгө

кирип, иштин жайын түшүнөт да, токолуна ыраазы болот. Ошондон кыз күндүзү Ак коён, түнкүсү кызга айланып, жеңесинин колуна кол, бутуна бут болот. Үйдөгү бардык оокатын кылат, иш жасайт, токолдун үйүн гүлдөтүп жиберет. Аялдын күңүлөштөрүнүн ичи бышып, бул токолдун үйү эмне мынча гүлдөп кетти деп аңдып келишет да, иш жасап жаткан Ак коёнду көрүп: «келчи башыңды карап берейин, жаман токол сени күтө алат дейсиңби» – дейт. Кыз макул болуп башын тоскондо темене сайып ийсе өлүп калат. Анын сөөгүн ак сандыкка, ак сандыкты көк сандыкка салып, түбү жок кудукка таштап жиберешет. Ал сандыкты бир чал таап алып, ичин ачса, аппак сулуу кыз чыгат. Бул эмне болгон деп караса эч жеринде так жок чачын ачып караса мээсинде темене сайылып турат. Аны сууруп алса «өх» деп тура калат.

Эмки сөз Жагорумдан болсун, бала карындашын издеп төгөрөктүн төрт бурчун айланат. Бирок эч дайыны билинбейт. Мени өлүмдөн алып калган ушул эле кантип өлүү-тирүүсүн билбей тынчып каламын деп кайгырып келатса бир аял бала сооротуп отурат. Жакын келип тыңшаса аял.

Алдей, алдей ак бала,
Бул кимдин баласы,
Ак коёндун баласы,
Жагорум мунун жагасы дейт.

Ошол жерден экөө көрүшүп кучакташып жыгылышат. Ошентип ага-карындаш душманын жеңип, максатына жетишет.

АЛА КАРГА¹ (жомок)

Илгери бир кемпир, чал болгон экен. Чал күн сайын тузак тартып, ошону менен оокат кылышчу экен. Күндөрдүн биринде чалдын тузагына ала карга илинип калат. Ал тузактан карганы чыгарып алайын десе, кишиче сүйлөп: «Ээ чалым, менин кол башындай этим сага оокат болбос. Андан көрө дос бололу. Мени коё бер, эмнени кааласаң ошону берем» – деди. Чал чочуп кетип карганы коё берет. Үйүнө келип болгон окуяны кемпирине айтты эле, долу кемпир албууттанып: «Ээ как баш чал, карга менен дос болгонду кайдан уктуң эле? Адамга карга дос болорбу?! Андан көрө чыгарып келсең бир сорпого жарабайт беле» – деп урушуп чалын кубалап жиберет. Чал үйдөн чыгып башы ооган жакка кете берет, кете берет. Бир убакта алдынан жайылып көп кой чыгат. Койчуманга келип «бул кимдин кою?» десе «Ала карганын кою» – дейт. Чал: «Ала карга менин досум эле, ошону кантип табамын, ал каалаганды аткарамын деди эле, ошол үчүн издеп баратамын» – дейт. Анда койчуман мындан ары көп алыс эмес. Дос экениң чын болсо, алтын берсе алба, күмүш берсе болбо. Досундун чыш токту деген токтусу бар, ошону сурап ал. Ал чыш десең алтын, күмүштү аралаштыра чычып, алды-артыңды алтын-күмүшкө толтурат дейт.

Чал жүрүп отуруп Ала каргага барат. Кырк канаттуу ак үйдөн керилген жигит чыгып тосуп үйгө киргизет. Үйдүн ичи көз уялгандай жасалгалуу. Ошондо жигит малдаш урунуп отуруп сурайт: Ии досум, келип калыпсың, эки-үч күн өргүү ал, сыйсыпатымды көр, андан кийин кетээрсиң, каалаганың

¹ Инв. 600. Талас областы, Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

эмне кадырлаганың кайсы, сөз сала отур. Чал жер тиктеп отуруп, «досум, бир чыш токтун бар экен, ошону сурап келдим» – дейт.

Ала карга көпкө ойлонуп туруп: «Жанымды сактап калган досумдан эч нерсе аябаймын. Сураганың чыш токту болсо, алып кет» – дейт. Ошентип чал эки-үч күн жатып, досунун сый-сыпатын көрүп, чыш токтуну жетелеп жолго түшөт. Жүрүп отуруп бозокорлордун айлына келет. Анда бозого ала күү болгон бир бозокор: Ийи чал, сүйлөй отур, келе жаткан жолуң алыс көрүнөт, көргөнүң бардыр, билгениң бардыр, укканың бардыр. Жетелеген боз токтун эмне токту дейт. Анда чал: «Ала карга досума бардым эле, чыш токтусун сурап алып келе жатам. Токтунун касиети чыш дегенде алтын, күмүштү аралаштыра чычат» – дейт. Ошол жердин бозокорлору чалды аябай бозого мас кылып жаткызып коёт да, касиеттүү токтуну жөнөкөй боз токту менен алмаштырып коёт. Чал эртеси токтуну жетелеп жолго түшөт. Үйүнө жетип жетпей бол кемпир үйүндүн алдын артын тазала деп кыйкырат. Кемпир үйүнүн алдын артын тазалап жиберет. Чал токтуну ошол жерге жетелеп келет да чыш токту десе, кумалак тоголонуп түшөт. Чал улам-улам кыйкырса деле боз токту кумалактан башка эч нерсе чычпайт. Кемир: «Алжыган арам чал, атайын барып алып келгениң чычкак боз токтубу» – деп уруша баштайт. Бечара чал Карга досум ушинтмек беле, мени алдаган тура деп дагы да Карга досун издеп жөнөйт. Жүрө берет, жүрө берет, акыры бир жайылып жүргөн көп жылкыга кез келет. Жылкычыга келип чал салам айтат, жылкычы алик алып: «Ии аксакал кайда бара жатасыз» – дейт. Чал, балам баккан жылкың кимдики? Менин бир Ала карга деген досум бар эле. Досум каалаганыңды аткарам дегенинен издеп бара жатам» дейт. Анда жылкычы:

– Бул жылкы ошол Ала карганын жылкысы. Ала Карга менен дос экениңиз чын болсо, алтын берсе алба, күмүш берсе болбо. Анын жайыл дасторкон деген буюму бар. Ошону сурап ал. Анын касиети жайыл десең тоону да, ойду да тукаба каптайт дейт. Чал досуна барып: «Мен сенин жайыл дасторкон деген буюмуңду сурап келдим» дейт. Ала карга досу ары карап ыйлап, бери карап күлүп: «Жанымды аман алып калган досумдан эч нерсе аябайм. Айтканы айткан. Каалаган буюмуң ушул болсо алгының деп бир жапырак чүпүрөктү колуна берип узатат. Чал жүрүп отуруп дагы да бозокорлордун айлына келет. Кыныгын алып калган бозокорчу: «Ии чал дагы кайдан келе жатасың, кандай олжоң бар?» Анда байкуш чал эч нерсени оюна албай: Ала карга досумдан келе жатам. Досум мына бул жайыл дасторконду берди. Анын касиети жайыл дегенде ойду да, тоону да тукаба каптайт. Бозокорлор ичинен кым дей түшүп, чалга үстөккө-босток бозо берип мас кылып жаткызып коёт да, касиеттүү чүпүрөктү жөнөкөй чүпөрөк менен алмаштырып коёт. Чал эртеси баягы чүпөрөктү алып үйүнө келет да, кемпир, кемпир эшике чык – деп кыйкырат. Чал чүпөрөктү жайып, «Жайыл дасторкон» десе эч нерсе жок. Кемпир мурункудан да беш бетер урушат. Чал жылкычы досум чынында эле мени алдадыбы деп дагы издеп жөнөйт. Кете берет, кете берет. Бир кезде алдынан көп уй жайылып чыгат, уйчуманга келип салам берет да, бул уй кимдин уйу деп сурайт. Анда уйчуман – Ала карганын уйлары. Өзүңүз кайдан келе жатасыз – дейт.

Чал Ала карга досум каалаганыңды аткарам деп убада берген эле. Ошол досума барып, каалаганымды алмакчымын – дейт. Анда уйчуман: «Ала карга менен дос боло турганың чын болсо, алтын берсе алба, күмүш берсе болбо. Досуңдун карган дөбөтү бар. Ошону сурап ал. Дөбөттүн касиети пайдак, айдак десең тоо текени тоодон кубалап жыят, ой кийикти

ойдон кубалап жыят» – дейт. Чал Ала карга досуна барып. Досум деп санасаң, кара дөбөтүңдү бер. Ошону сурап келдим. Ала карга сураганың ошол болсо алгының деп чалды узатат. Чал дагы да дөбөтүн ээрчитип бозокордун үйүнө келет. Кыныгын алып калган бозокор ээрчиткениң эмне ит деп сурайт.

Анда чал: «Карга досумдан алып келе жатам. Мунун касиети тоо кийигин тоодон, ой кийигин ойдон жыят дейт. Бозокор дагы кара дөбөттү өзүнө окшош дөбөт менен алмаштырып коёт. Чал эртеси дөбөттү ээрчитип үйүнө келет да: «Айдак, айдак дөбөт» – деп кыйкырса эч нерсе жок. Дөбөт үйдүн курчоосун тегерене качат.

Чал эми аябай капа болуп, Ала карга досумдун бул эмнеси? Өзүнө барып уяткарайын деп дагы да жөнөп калат. Кете берет, кете берет. Бир кезде көп төө кайтарган төөчү алдынан чыгат, Чал төөчүгө салам берет да, бул кимдин төөсү деп сурайт. Төөчү Ала карганын төөсү. Өзүңүзгө жол болсун дейт. Чал ошол жерден өзүнүн Ала карга менен дос болгонун, анын үч жолу алдаганын төө кайтарган кишиге айтат. Анда төөчү алаканын шак коюп, оо кокуй сизди бозокор алдап жүргөн турбайбы. Эми Ала каргадан эмне сурамакчысыз?– дейт.

Чал «Ээ балам, өзүм бир бечарамын, бербесе кертермин» – дейт. Анда төөчү ойлонуп туруп, ур токмогун сурап алыңыз. Токмоктун касиети ур токмок дегенде кишини сабап кирет дейт. Чал дагы Ала карга досуна барып: Ур токмогуңузду сурап келдим» – дейт. Ала карга муну да берип чалды жөнөтөт.

Чал адатынча бозокордун үйүнө конмокчу болот. Кыныгын алып алган бозокор: Бул эмне – деп улам, улам такып сурай берет. Ошондо чалдын ачуусу келип, ур токмок! – деп буюрат. Ур токмок бозокорду кубалап уруп кирет. Бозокор жедеп өлө турган болгондо, айланайын карыя жанымды аман алып

кала көр. Токтунду да, кара дөбөтүңдү да, жайыл дасторконунду да берейин – деп жалбарат.

Чал ур токмок кой дегенде токтоп калат. Ошол жерден чыч токтуну, жайыл дасторконду, кара дөбөттү алып чал үйүнө келет. Кара дөбөт пайда дөбөт деп койсо, ойдун кийигин ойдон, тоонун кийигин тоодон кубалап, үйдүн жанына жыят. Жайыл дасторкон дегенде алакандай чүпүрөк жайылып отуруп ойду да, тоону да каптайт. Чыч токту алтын, күмүштү үйүнө чычат. Ошентип кемпир менен чал дүйнөгө карт болуп жыргап жатып калышкан экен.

ХАН МЕНЕН УВАЗИР¹

Мурунку өткөн заманда Азим деген кан болгон экен. Анын Үшман деген увазири акылдуу болот. Кан Үшмандын акылын сынамакчы болуп той берүүгө камынат. Үшманга аккан дарыяны тойго чакырып келүүнү буюрат. Үшман ойлуу, «Мен кай жеримден жаздым. Кудайдын аккан суусун кантип чакырам. Мени кыйыктап жок кылайын деген экен. Болбосо аккан суу тойго келмек беле» – деп үйүнө капалуу барат. Анын үч уулу болучу. Балдарына кандын буйругун айтат. Балдары да капа болот. Ошондо кичүү баласы атасына: «Сууга барыңыз. Кан тоюна чакырып жатат деп айтыңыз. Суудан үн чыкпаса канга кайра айтыңыз» – дейт. Увазир сууга барат. Чакырат бирок, үн чыкпайт. Олтуруп уктап кетет. Түшүндө бир карыя сандык берет. Сандыктын үч бөлүгү болот. Бир бөлүгүндө ат бар. Экинчисинде бир табак алтын, үчүнчүсүндө бир асыл кийим бо-

¹ Инв. (5213) 575. Талас районунан 1970-ж. июнь айында жыйналган материалдардан. №103 жылкы заводу. Нурмат Сатыбалды уулунан жазылган. Шумкар–Уя деген жерде 1892-жылы туулган (азыркы Конезавод 113). Арабча жазат, окуй билет. Жазып алган: Ж.Таштемиров.

лот. Увазир жанында турган сандыкты көрөт. Ал сандыкты канга алып келет.

– Дайрага бардым. Кан тойго чакырса берген кошумчам ушу деп ушуну берди – дейт. Кан сандыктын оозун аччы дейт. Ичиндегисин көрүп, мен дайраны чакырып кел деп буюрганда үйүңө барбай дайрага түз эле бардыңбы же үйүңө барып анан бардыңбы – деп суроо салат.

– Үйгө барып анан бардым – дейт увазир.

– Балдарыңдан акыл сурап анан барган турбайсыңбы, азыр менин алдыма үч балаңды чакырып кел – дейт хан.

Үшман үйүңө барып балдарын чакырып келет. Ошондо хан увазирине балдарыңа акылдашып сандыктагы каалаган буюмуңду ал – дейт. Улуу баласы атты алуусун суранат. Ортончусу алтынды ал, бай болобуз – дейт. Кичүү баласы ат падышага ылайык. Алтын кандын казынасында турсун. Алсаң асыл кийимди ал. Тойго келгендер бул асыл кийимди кайдан алган? Падышалар кийбеген кийимди кайдан тапкан деп тойдогулар таң калышсын – деди. Ошентип Үшман кичүү баласынын айтканына макул болуп, асыл кийимди кийип тойду таратат. Азим кан Үшман увазиринин кичүү баласынын акылдуулугуна ыраазы болуп кызын берген экен.

ЖООМАРТТЫК¹

Мурунку өткөн заманда бир падыша болуптур. Анын кырк увазири бар экен. Падыша акылдуу үч увазиринен кеп сурайт.

¹ Инв. (5213) 575. Талас районунан 1970-ж. июнь айында жыйналган материалдардан. №103 жылкы заводу. Нурмат Сатыбалды уулунан жазылган. Шумкар-Уя деген жерде 1892-жылы туулган (азыркы Конезавод 113). Арабча жазат, окуй билет. Жазып алган: Ж.Таштемиров.

– Жоомарттык мал менен болобу же баш менен болобу? – дейт. Алар айтат: «Жоомарттык мал менен болот да. Малы жок болсо кантип жоомарт болот. Анда падыша увазирлерине жоомарттык мал менен болсо, мал да силерде, дүнүйө да силерде, үчөөң биригип бир падыша элге той бергиле. Тоюңар кырк күндө тарасын дейт – падыша.

Ошону менен той башталды. Тойду башкарган үч увазир болду. Той аяктар күнү падыша думананын кийимин кийип, башына күлө¹ кийип, колуна аса таяк алып, ийинине куржун салып, ак уруп биринчи увазир башкарып жаткан тойго барат. Увазир көрүп думанага кайыр алып чык деп үйдөгүлөргө айтат. Тойдун түрлүү тамагынан табакка салып чыгат. Думана куржунуна салып, экинчи увазир башкарып жаткан шаан-шөкөткө барат. Ал дагы думананы үйгө киргизбестен кайыр садагасын берип сырттан жөнөтөт. Душман үчүнчү увазирге барат, «үү» деп кайыр садага сурайт. Үйгө конуп кетүүгө суранат. Бирок, үйдө сен жатууга орун жок. Конок көп. Төрөлөр, мырзалар бар деп жөнөтөт. Ошондон думана караңгы киргенине карабастан көчө менен жүрүп олтуруп акыры бир кара алачыкка дуушар болот. Ал алачыкта бир кемпир, бир бала бар экен. Бала сыртка чыгып думана экенин билдирип, үйүнө кайра кирип думананы кондуралыбы деп энесине айтат. Энеси «макул айланайын, думана болсо үйгө кийир, кондур» – дейт. Думана үйгө кирет. Бала бир байга үч жылы малай жүрүп, акысына он эки кой алып, ошо күнү үйүнө келген экен. Бала энесине айтат:

– Бир кой соёлу, келбеген думана эле – дейт. Энеси макул болот. Думанадан бата алып коюнун бирин соёт. Ошондо думана мага эки эле бөйрөгү керек башка этин жебейм – дейт. Эки бөйрөккө тоёбу

¹ Күлө – ак куу куштун териси

андан көрөк он эки койдун баарын соёюн жыйырма төрт бөйрөк болот. Этти базарга сатып, союлган койлорунун ордун тургузууну ойлонот. Думанага жыйырма төрт бөйрөктү берет. Ал ак батасын берип, конбостон жүрүп кетет. Эртеси өзүнүн падышалык таажысын кийип, той башкарып узаткан үч увазирин чакыртат. Алар келишет.

– Тойду кандай тараттыңар? Бай, кедей кылып бөлгөн жоксуңарбы? Тойго думаналар келдиби? Жакшы коноктоп узаттыңарбы? – деп падыша сурайт. Анда увазирлер: «Тойду абдан жакшы өткөрдүк. Келген коноктордун баарын бирдей көрдүң. Думаналарга кайыр садага, чапан берип узаттык. Абдан ыраазы болуп кетишти» – дейт увазирлери.

Анда падыша айтат.

– Менин байлаткан он эки коюм бар эле. Түндө жок, уурдаган ууруну таап келгиле деп увазирлерин буюрат. Увазирлери көчө бою чапкылап, акыры базарга барышат. Он эки койдун этин жаңыдан сата баштаган падышанын коюн уурдаган ушул экен деп падышанын алдына алып келет.

– Кой табылды. Ууруну алып келдик – дейт увазирлер.

Бала малай жүрүп үч жылдык эмгегине он эки кой алгандыгын, үйүнө жаңы эле кайтканда бир думананын келгендигин ага он эки коюн союп жыйырма төрт бөйрөгүн бергендигин айтат.

Падыша увазирлерине баягы кайыр садагасын көрсөтүп ушуларды тааныйсыңарбы – дейт. Увазирлер биздин дасторкондон берилген жемиштер. Думана тойго келгенде бергенбиз – дейт. Ошондо падыша өзү думана болуп баргандыгын айтат. Коюмдун десе кондурбадыңар, төрөлөр, мырзалар бар, меймандар көп, үйгө батпайсың деп жөнөттүңөр – дейт. Падыша балага барганын, он эки коюн сойгонун, жыйырма төрт бөйрөгүн алганын айтып, жоомарттык мал ме-

нен болот бекен же баш менен болот бекен. Эгер адам мал менен жоомарт болсо анда той бербейт элеңер. Жоомарттык баш менен экен. Мына он эки койдун бөйрөгү деп, баланын берген бөйрөктөрүн алып чыгып увазирлерине көрсөткөн экен. Он эки коюн бир думанага бүт сойгон бала жоомартпы же думананы кондурбаган силер жоомартсыңарбы – деп увазирлерин уят кылат. Падыша ошондо баланы биринчи увазир кылып алган экен.

КАРА КЕЧЕ¹

Өткөн заманда бир кедей болгон экен. Анын аялы бейтынч² экен. Эрине дүнүйө таппайсың деп күнүгө уруша бериптир. Күйөөсү аялынын бейжайлыгына чыдабай бир күнү токойго барат. Токойду аралап кетип баратып, бир жалгыз аяк жолго кез келип ошол жол менен кете берет. Барса айбандардын падышасы жыйналыш кылып жаткан экен. Анда аюу, кабылан, илбирс ж.б. бар эле. Кедей айбандардын айбатынан коркуп селдейип туруп калган экен. Куу түлкү көрө коюп жолборс падышага адам баласы илегер болот. Мылтык жарагы болот. Билмекке келген экен. Муну ушул жерден кайта жибербестен өлтүрүш керек – дейт. Ошол жыйналыштын ичинде кара кече деген жандар бар экен.

Кара кечелер падышага салам бергени келиптир деп бардык жаныбарларга угуза айтат. Анда жолборс келсе, аман-эсен кетсин. Көңүлүндө эмне мудаасы бар экен дейт.

¹ Инв. (5213) 575. Талас районунан 1970-ж. июнь айында жыйналган материалдардан. №103 жылкы заводу. Нурмат Сатыбалды уулунан жазылган. Шумкар-Уя деген жерде 1892-жылы туулган (азыркы Конезавод 113). Арабча жазат, окуй билет. Жазып алган: Ж.Таштемиров.

² Урушчаак деген мааниде

– Адам баласынын издегени дүнүйө болсо, издегенин берсе келе берет – деп Кара кече айтат.

– Анда бир табак алтын берелик – дейт жолборс падыша. Кедей ошол алтынга ыраазы болуп сүйүнгөн бойдон үйүнө келет. Аялына көргөн билгенин айтат.

– Сен жерге кир. Көтөрүшүңчө эле албайсыңбы? Кайра барып дагы алып кел деп аялы урушат.

Күйөөсү токойго кайра барса түлкү көрө коюп, адам баласы кыянатчы болот. Бизди аңдып келген турбайбы. Мунун жолдоштору бар – деп кедейди өлтүрүүнү ойлойт.

– Бир күнү туз таткан жериңе миң күнү салам айт деген адам баласында макал бар. Ошого рахмат айтканы келиптир – деп Кара кече жолборско түшүндүрүп, кедейди ажалдан куткарган экен.

ЖОМОК¹

Илгерки убакта бир хан болгон экен. Хандын бир эркек аюусу болуптур. Бойго жеткен Айнагүл деген кызы болгон. Күндөрдүн биринде кызды түн ичинде уурдап аюу тоого алып кетет. Тоодо бир чоң үңкүр болгон. Ошол үңкүргө кызды алып барып кийирет да үңкүрдүн оозун кишидей таш менен бекитип коёт. Кызды аялдыкка алат. Айылдагы үйлөрдөн оокат, кийим-кечек алып барып оокатын үңкүрдө өткөрө башташат. Аял бечеранын боюна бүтүп, бир эркек бала төрөйт. Баланын көкүрөгү кишидей, көчүгү аюуга окшош болуп түшөт. Аюу баласына оюнчук, чүкө алып келип берет. Бала чоңоё баштайт. Жашы жетиге жетет. Торолуп каруу, күчкө толот.

Күндөрдүн биринде чүкө ойноп жүргөн баланын оюна бир нерсе келет.

¹ Инв. (5213) 575. Конушов Эсеке 71 жашта, Каракол колхозунун жылкычысынан Ж.Таштемиров жазып алган.

– Ээ, апа, биз эл жок, журт жок үңкүрдө кандай жашап жатабыз – дейт баласы.

Анда апасы жооп берет.

– Ээ, балам, үңкүр да болсо үй болуп, аюу да болсо эр болуп калды. Мен бир хандын кызы элем. Мени аялдыкка алган аюу биздин үйдө жүрчү эле – дейт. Ошондо баланын ачуусу келип, үңкүрдүн оозун бекиткен ташты буту менен тээп жиберет. Алыстан аюу көрүп, ачууланып келет. Аялына ачуулу, ким кулатты дегендей ишарат кылат.

– Өзү кулап кетти – деп аялы жооп берет.

Аюу үңкүрдүн оозун таш менен кайра бекитет. Эр-теси үңкүрдүн оозуна коюлган таш дагы жок болот.

– Жүр, апа, кетебиз элге – деп баласы апасы менен элди көздөй жөнөйт. Эки кырды ашып, үчүнчү кырга жакындаганда аюу айкырган бойдон алдынан чыгат. Баласы экөө кармаша кетет. Аюуну бала көтөрүп уруп, өпкөгө тээп, эсин оодарып таштайт. Апасын ээрчитип алып андан ары жөнөйт. Жана бир кырды ашып, экинчи кырга жакындаганда аюу эсин жыйып артынан келет. Бала менен дагы кармашат. Баланын ачуусу келип аюуну көтөрүп уруп өлтүрөт. Союп терисине чөп тыгып көтөрүп алат.

Айылдын четине келет. Калдайган жыйын топ, калдайган элди көрөт. Айылдын четинен жолуккан бир адамдан – Бул эмне жыйын эл – деп сурайт, бала. Ал адам жооп берет.

– Бул жыйын топ жети жылдан бери жоголуп дайынсыз кеткен кандын кызынын ашына келгендер. Кыз башында салынып жүргөн жоолугун кандын аялына берип коюусун ал кишиден суранат. Хандын аялы жоолукту көрөрү менен тааныйт.

– Бул жоолукту кайдан алдың – деп кишиден сурайт.

– Эшикте бир келин, бир бала турат. Ошолор берди – дейт.

– Кокуй, эмесе келин менен баланы үйгө киргиз – деп хандын аялы буюрат.

Келин менен бала үйгө кирет. Апасы кызын таанып кучактап жыгылат. Экөө коргошундай болуп эрип баратканда суу куюп жиберип эс алдырат. Кыздын кайда жүргөнүн сурайт. Кыз баккан аюу аны уурдап кетип аял кылганын, аюудан эркек бала төрөгөнүн, баласынын жети жашка чыгып, акыры бала аюу атасын өлтүргөнүн айтат.

Аш тойго айланат. Оодарыш, күрөш ж.б. таңтамашалар башталат. Бала оодарышка түшүп, каршылашын жыгат. Күрөшкө түшүп дагы жыгат. Баланын күчүнө адам чак келбейт. Ушул эрдигин көрүп олтурган хан жээнине өзүнүн тактысын берет. Хан кылат.

МАНАТ¹

Бир падыша аял алам деп өзүнө караштуу элдин бойго жеткен кыздарын баарын чакыртып, үч ооз табышмак айтам. Тапканыңарды аялдыкка алам. Эгер таппасаңар башыңарды алдырам деп табышмагын айтат:

1. Ачуунун ачуусу эмне?
2. Жамандын эң жаманы эмне?
3. Таттуунун эң таттуусу эмне?

Кыздар үйлөрүнө барат. Ачуунун эң ачуусу эки киши урушса же чатак көп чыкса ошол болот. Жамандын эң жаманы эл катары оокат кыла албаса ошол болот. Таттуунун эң таттуусу кант менен набат. Андан башка таттуу барбы – деди кыздардын ата-энелери.

¹ Инв. (5213) 575. Арал селсоветинин, Коммунизм колхозунун жашоочусу Көчөрбаев Тургунбайдан 1970-жылы 22-июнда Ж.Таштемиров жазып алган.

Падыша табышмактын чечилиши туура эмес дейт. Анда кыздар убайымдап ыйлап бара жатканда бир кедей чалдын Манат деген кызы мен табамын деп, падышага алып баруусун өтүнөт. Баарыңарды өлүмдөн куткарамын. Мага сүйүнчү бергиле – дейт. Эртеси кыздар менен кошо Манат да падышага келет. – Ким тапты табышмакты – деп падыша сурайт. Ошондо бир кыз айтат: – Манат деген кедейдин кызы табамын – дейт. Башкабыз таба албадык – дейт.

– Кана айтчы – дейт падыша.

– Суроочу жерде туруп сурайт, жооп берүүчү такка чыгып жооп берет – деп Манат айтат. Падыша макул болот. Манат такка чыгып, падыша айткан табышмагын эл алдында айтып берүүсүн сурайт. Падыша кыздарга берген үч табышмагын айтат.

Манат мындай деп жооп берет.

– Ачуунун ачуусу өзүңдөй падыша болот. Бирөөнү өлтүрүүгө, өкүм кылууга жарайсың.

– Жамандын эң жаманы өлүм.

– Таттуунун эң таттуусу асыл жан. Өлбөсөк деп тилейбиз.

– Сен табышмакты таптың. Мен сени алам. Эртең атаңды жибер. Калың алсын. Бүрсүгүнү өзүңө араба жиберем – дейт падыша. Эртеси Манаттын атасы падышага келет. Падыша чалга тамак берип тойгузуп бир тоок 40 жумуртка берет.

– Үйүңө баргын. Кызыңа айткын. Эртең бастырып, бүрсүгүнү тоок менен 40 балапанды алып келсин. Болбосо кызыңдын башын аламын – дейт падыша.

Чал ыйлап үйүнө барат.

– Ата, эмне ыйладың – деп Манат атасынан сурайт.

– 40 жумуртканы бастырып 40 балапаны менен тоокту алып келсин дейт. Кыз амалын табабыз деп тоокту союп, атасы экөө жеп алат.

Эртесинде бир чөйчөк тарууну жоолукка салып, падышанын ордосуна барат.

– Эмне келдиң аксакал – дейт падыша.

– Мен бир жаман иш кылдым. Тоок колумдан чыгып качып кетти. Кызым жумуртканы басып жататат. Сизге мынабу тарууну берип жиберди. Эртең айдап, бүрсүгүнү бышырып, кап-капка салып даярдап турсун тооктун балапандары ачка өлүп калат – деп таруунун тукумун берген экен чал.

Падыша сөзгө жыгылып, увазирин чакырып, кыздын атасына акча берет.

– Эртең араба жиберем кызың келсин – дейт падыша.

Кыз келет. Нике кыйып, аялдыкка алат.

Күндөрдүн биринде

– Ээ Манат, үй-мүлктү сен бил. Өрттөп жиберсең да өз эркиң. Мен падышалык ишти кандай кылсам өзүм билейин. Жакшы кылсам, жаман кылсам өзүм билем – дейт падыша.

Манат макул болот. Үч жыл турмуш сүрүшөт. Күндөрдүн биринде Манаттын көчөсүндөгү бир абышка боз бээсин минип, бир жакка баратып жол боюна түшүп бээсин чалдырат. Чал уктап калат. Бээси тууйт. Жол менен бара жаткан бир арабаны ээрчип кулуну кетип калат. Бээ кишенеп чалды ойготот. Чал бээсинин тууп койгондугун көрөт. Кулуну ээрчип бара жаткан арабаны кууп жетип:

– Ай, балам, кулунуң арабаны ээрчип баратат деп эмне үчүн мага бир ооз айтпадың – дейт чал.

– Сенин бээң тууса бээңдин жанында турбайт беле. Менин арабам тууган. Бок жебей кет – дейт арабанын ээси.

Экөө чатакташып абышкага келет.

Сен бээңди мындай тарт, сен арабаңды мындай тарт. Кимди ээрчисе кулун ошонуку – дейт падыша.

Арабаны ээрчип көнүп калган кулун, арабаны ээрчип кете берет.

Анан чал Манаттан акыл, жардам сурамакчы болуп ага барат.

– Кулунумду арабакечке алып берип койду. Балдарымды кандай кылам – дейт чал.

– Мен падышанын өкүмүнө киришпейм, убадабыз бар – деди Манат. Чал жалооруйт.

– Балаңыз барбы бешиктеги – деп Манат сурайт. Чал бар – дейт.

– Эмесе аке, балаңызды алып аялың менен падышага кел – деди Манат. Чал баланы көтөрүп, аялы баланы меники деп падышага арызга келет.

– Он ай көтөрүп омурткам сыздаган баламды чалым бербей жатат. Эмчегим жарылып, өлгөнү жатам – дейт аял.

Чал артынан кирип келет.

– Эмнеге бербей жатасың баласын?

– Бул катын тууса берет элем. Теректин жаракасынан этеги чыгып турган нерсени тартып алсам ушу бала экен. Терек тууган баланы аял талашып жатат – дейт чал.

– Жыгач да бала туучу беле, бок жебей бергин – деди падыша. Падышанын бул сөзүн угуп турган аял чалдын колунан баланы жулуп алып кетип калат. Анда чал олтуруп:

– Ырахмат. Жыгач да бала туучу беле деп менин колумдагы баланы алып бердиң. Араба кулун тууйт деп сен деле бээм тууган кулунду арабакечке алып берип койбодуңузбу – дегенде падыша сөзгө сынып, увазирин чакырып кулунун арабакечтен алдырып берет.

Падыша ушул акылды ким айтып берди – деп ойлоп, чалды чакыртып сурайт.

– Чал өзүм ойлогом – деп айтпай жашырат.

Падыша чылгый төөнүн терисине оротуп, тамдын үстүнө чыгартып коёт. Тери ката баштаганда чал сары зил куса баштайт.

– Айтайын, айтайын – деп чал жалынат.

– Ким айтты – дейт падыша. Чал Манат айткан дейт. Ошентип падыша сөзгө сынат. Аялына жини келип чакыртат.

– Сени мен падышалык ишиме кийлигишпе дедим эле. Бир чалга сөзгө сындырдың. Эми үй мүлкүндөн каалаганыңды алып кеткин – деди падыша.

Аялы айтты:

Өлтүрбөгөнүңүзгө ыраазымын, бирок эки кесе көжө кылайын. Экөөбүз бирге отуруп ичели, анан кетейин – деди.

Падыша макул болду.

Манат көжө кылып, падышага берчү көжөгө суткасына уктап турган бир дарыны салып коёт. Падыша ичип бүтөрү менен уктап калат. Манат бир сандыкка төшөк салып падышаны ичине бекитип, увазирин чакырып:

– Падыша мага бир сандык берди – деп арабакечке сандыкты салдырып үйүнө келди. Падышаны сандыктан чыгарып, төшөккө жаткырып жанына Манат отура берди.

Падыша ойгонуп:

– Биз кайда келдик – деди.

– Биз үйдөн келдик. Үй мүлкүндөн эмне керек болсо ошону ал дедиңиз. Сизден башканын кереги жок экен, сизди алып келдим – дейт Манат.

– Эч ким көргөн жокпу – дейт падыша.

– Сандыкка салып келдим, эч ким көргөн жок сизди – деди.

– Эмесе сиз менен өмүрлүк жолдош болоюн – деп падыша үйүнө алып барды Манатты. Ошентип экөө түбөлүккө бирге өмүр сүрүп калышты.

САНЖЫРАЛАР

КЫРГЫЗДАРДЫН САНЖЫРАСЫ¹

Атасы Сатыбалды араб тамгасы менен санжыра жазган. Азыр уулу Нурматта сакталып турат. Чамасы мындан жүз жыл мурда жазылган болуу керек. Санжыра ошол кол жазманын өзүнөн окулуп жазылган.

Түрк элинин түп атасы Кахаб экен. Анын эки уулу болгон: Абубакир, Султандилдар.

Султандилдардан Сап дегенден туулган экен. Саптан Аким. Акимден Жалалидин, андан Төлөш баба, Төлөш бабадан Салай-Кабай болот. Алардын уругу өсүп жетимиш болгон экен. Салай-Кабайдан Түтүк хан хан болуп өткөн экен. Андан Баакы, Баакыдан Моңгол, Моңголдон Каракан, Каракандан Угуз кан, Угуз кандан Абулкайыр хан. Абулкайыр кандын эки баласы болот. Улуусу казак, кичүүсү кыргыз экен. Казактын улуу журт деп аталып аталышы ошондон калган экен.

Кыргыздан Сапар шаа, андан Алхак, Алхактан Куугамкан, андан Балакан, Балахандан Кабыркан, Кабыркандан Калидин, Калидинден Арслан бий, Арслан бийден Кылмый бий, андан Шопур бий,

¹ Инв. (5213) 575. №103 жылкы заводу. Нурмат Сатыбалды уулу Шумкар –Уя деген жерде 1892-жылы туулган (азыркы Конезавод 113я) 78 жашта, арабча жазат, окуй билет. Жазып алган Ж.Таштемиров.

Шопур бийден Темуш бий, Темуш бийден Арстан бий, андан Атан бий, Атан бийден Шүгүр бий, андан Сангем бий, Сангем бийден Сары бий, андан Муратай, Муратайдан Телкозу, Телкозудан Калпак, Калпактан Дуулан бий, Дуулан бийден Домбул, Домбулдан Акуул, Куул болгон экен.

Ак уулдан Адигине, Тагай болот. Адигиненин баркы деген уругунан Акылбек датка, Курманжан датка болгон. Булар Алайда жашаган.

Тагайдан төрт бала болот. Богорстон, Койлон, Кылжыр, Жанкороз. Кылжырдан Орозбакты, Дуулас, Элчибек деген балдар болот. Орозбактан Бугу, Дууластан Сарыбагыш, Элчибектен Манап, Манаптан Саяк, Саяктан Түнкатар, Чакыр, Молой болот.

Койлондон Жедигер, Жанкороздон көрөңгөлүү Көкүмбий, Көкүмбийден Багыш. Богорстондон Солто, Солтодон Култуу, Чаа болот. Култуудан Бөлөкбай, Чаадан Байсейит, Бошкой – буларды оң дейт. Эненин айтуусу боюнча эгиз уулунун оң бөйрөгүндө жатканын оң, сол бөйрөгүндө жатканын сол деп айтып, ошондон оң, сол аталып калган экен. Ошол сол деп аталган Куулдан тарагандар булар.

Куулдан алты бала болот: Кандабас, Мычак, Кулун, Каранай, Жайыл, Каратал. Кандабас, Мычак Кулундун уругу Кашкарда калган экен. Каранай, Жайыл, Каратал үчөөнүн уругу азыр Таласта жашайт. Каранайдан Покровкадагы кытай уругу тарайт. Алымкул ырчы да ошол кытай уругу. Жайылдан көнөк, Көнөктөн Саруу, Саруудан Кырк уул, Тубай, Төңтөрүт.

Тубайдан Тораяк, Торпо, Баркы, Жанболот, Келдейчаңгыл, Баласаруу, Теңечин, Колпоч, Ак кийиз, Куулек, Култай, Кезексары. Ушулар төрт аялынан.

Колпочтон – Томолок, Токтук, Чочой, Келдей, Мачак, Быры, Төкө, Болот уулу, Бабачүңгө, Жети

уруу, Айтамга, Оготур, Сакоо, Түкөк, Жолжакшы, Кашкатаман, Байдөөлөт, Шаа ушулар саруулар.

Караталдын үч уулу болот. Токтоболку, Томон, Накай. Томондон Мундуз. Токтоболкудан Кушчу, Кушчудан Картык, Карадеңиз. Картыктан Сакалды, Чейне, Көк кушчу, Таз кушчу, Тулга.

Карадеңиздин Меңдуулат, Жоош деген баласы болот. Жооштон Төрөсейит, Тынымсейит, Касымсейит. Төрөсейиттен Төбөй. Тынымсейиттен Чылпак кушчу. Касымсейиттен Үч куртка.

Үчкуртканын жети уулу болот. Кудайберди, Жантай, Бекитай, Куттуян, Каракужур, Болчу, Бийтаатыр.

Каракушчудан алтоо болот: Байдөөлөт, Караменде, Сырткары, Куют, Таштанбек, Чабаке.

Жанкушчунун үч аялы бар экен. Улуу аялынан Кагазды, Чалыке, Бырыке, Карды деген төртөө болот.

Ортончу аялынан: Шараноот, Шалка, Күнчей, Онок.

Кичи аялынан Кошкулак, Кубатбек, Нарбото, Тынымсейит. Кубатбек өз учурунда кан болуп эл башкарып өткөн.

Алакчын деген уругу кыргыз аталат. Эки атасы казакта өткөн экен. Кантурсундан Алакчын, Алакчындан Айрыжолон, Айрыжолондон Жонон, Жонондун үч аялы болот. Улуу аялынан Арсыгул, Бабыр, Актай, Түйтө, Жаныбек.

Ортончу аялынан Тагай, Эрегул, Кубатбек, Бекмурат, Сатылган.

Кичи аялынан Ажыбек, Чокон, Чиркей, Бошмоюн, Берен, Агынай. Ушулар казак жеринде жашайт. Кантурсун тың чыгат. Казактар тентиген кыргыз деп ардантат. Ошондо арына чыдабай Таласка көчүп келишкен экен.

Жетиген бу дагы улуту кыргыз. Кыргыз, Кубалдын атасы Молдоыбырайым, Молдоыбырайымдын атасы

Акман, анын атасы Эрик, анын атасы Түктүбаба, анын атасы Эр Адыке, анын атасы чачтуу Азиз, анын атасы узун сакал Шайык экен. Түркстөндө түрктүн мазарын кайтарчу экен.

КАЗАКТЫН УРУГУНУН ЧЫГЫШЫ

Казактын Эришак, Бууракан бий, Канбоз бий, Кышлак бий, Алыкан бий, Шаршен бий.

Шаршен бийден Байчоро, Жанчоро, Кыңчоро деген үч уул болот.

Байчородон Улуу жүз, Жанчородон Орто жүз, Кың чородон кичи жүз.

СЕКЕТБАЙ, КҮЙГӨН, АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ

СЕКЕТБАЙ¹

Ай тийген сенин маанайың,
Ай тийгенче карайын.
Ай тийгенде калбесең,
Азабың тартып калайын.
Күн тийген сенин сарайың,
Күн тийгенче карайын.
Күн тийгенде келбесең,
Күйүтүң тартып калайын.

* * *

Ырдаса, ырдап алалык²,
Калган жок бизде балалык.
Кундуздай болгон кара чач,
Эртелеп кетти агарып.
Күлгүн жаш өтүп кетерин,
Кунт алган эмес экемин.
Аны ойлоп азыр ич күйүп,

¹ Инв. 600. Талас областынын Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу сабатар.

² Инв. 600. Талас областынын Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Саадакан Ашырова 1928-жылы туулган, Чкалов колхозу, Ленин участогу, Кара-Ой селосу, Талас району. Уруусу кушчу, сабатар.

Аттиң, деп жүргөн кезегим.
Жаш өмүр өтүп кетерин,
Эске алган эмес экемин,
Аны да муну көп ойлоп,
Арманда жүргөн кезегим.

* * *

Сарыдан сенин саамайың¹,
Сан жылдыздай маанайың.
Сага ашык мен болуп,
Сагынып жүрөм ар дайым.
Сырларың бүтпөс ак маңдай,
Сымбатың сүрөт тарткандай,
Сыр алдырбай башкага,
Сергек болчу шалкайбай.
Акыры бир күн өлөбүз,
Сыр чечели картайбай.
Алмалуу булак алаша,
Алмасы чыгат жанаша.
Алмасы менен бир уруп,
Адамга салдың тамаша.
Жийделүү булак жанаша,
Жийдеси чыгат жанаша.
Жийдеси менен бир уруп,
Жигитке салдың тамаша.
Капталда каралар басып оттобойт,
Капталга буту токтобойт.
Калкыңдан сулуу көп көрдүм,
Кадырлуу сага окшобойт.
Кыядан кызыл басып оттобойт,
Кыяга буту токтобойт.
Кылыгы жакшы көп көрдүм,

¹ Инв. 600. Талас областынын Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу саватар.

Кылыгы сага окшобойт.
Бачайы жука, кыр жакка,
Басып келчи бер жакка.
Турсаң боюң көрөйүн,
Субагай беттен өбөйүн.
Букардын жолу бир мойнок,
Букардан чыккан жез оймок.
Дул дүйнөдө жалганда,
Ойнобой күлбөй ким коймок.
Кашкардын жол бир мойнок,
Кашкардан чыккан жез оймок.
Бул дүйнөдө жалганда,
Кадырлашпай ким коймок?

КҮЛҮЙПА КҮЛЖАР ЭКИ АШЫК¹ (секетбай)

Бозоргон таштан эл көчөт,
Боз арал дайра суу кечет.
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Боздоткон дартың кимге өтөт?

Карарган таштан эл көчөт,
Кара арал дайра суу кечет.
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Какшаткан дартың кимге өтөт,

Эңкейип зоодон эл көчөт,
Эки арал дайра суу кечет.
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Эстеткен дартың кимге өтөт?

¹ Инв. 600. (5232). Талас облусу, Киров району, 1971-жыл.
Сооронбек Чоюбеков 1908-жыл, Чолпонбай айылы.

Сары көл дайра тунук суу,
Саардан туруп бетиң жуу.
Самының сууга жошулсун,
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Зарланып кайдан кошулсун.

Кенен көл дайра тунук суу,
Эртелеп туруп бетиң жуу,
Эндигиң сууга жошулсун.
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Экинчи кайдан кошулсун.

Жылкыда болот кара боз,
Бир айга жетпейт болдук дос.
Айлыңдан кетип баратам,
Күлүйпа, Күлжар эки ашык
Шарийпа,
Бир каларым кайыр кош.

КЫЗ ОЮНУНДА ЫРДАЛГАН ЫР¹

Дүрүйө сенин көйнөгүң,
Көп күйдүрдүң дүйнө күн.
Мен эсимден жаңылам,
Дидарыңды сагынам.
Кеп билбеген нааданга,
Кечке кантип зарылам.
Саамай чачың жылтылдап,
Чыгып турат жаагыңдан.
Арман ай, качан сүйөмүн,

¹ Инв. (5213) 575 Талас районуну 1970-жыл июнь айы. Манас колхозунда 1891-жылы туулган Осмон Калмамбетовдон Ж.Таштемиров жазып алган.

Алкымыңдын агынан.
Сары ойдо бекен биздин эл,
Санайт бекен найча бел.
Көк ойдо бекен биздин эл,
Көңүлдүү бекен найча бел.
Сары-Ойду шамал айдасын,
Самаган найчам кайдасың?
Атакең салган боз коргон,
Сен буралып үйдөн чыкпайсың.
Кеп айтамын укпайсың,
Өйдө карап күлбөйсүң,
Өз убалың билбейсиң.

КЫЗ ОЮНДАГЫ ЫР¹

Сөз айтайын жарандар
Тыңшап кулак салыңар.
Абалкы сөзүм бысмылла,
Бысмылда бүтөт миң жылда.
Кыз келиндер чогулду,
Көмөкөй тилим кыймылда
Ак жоолугуң салынып
Апапак келин көрүнөт.
Калың аял ичинен ой
Кашкайып жүзү бөлүнөт.
Ак көйнөк кийдиң буралып,
Айылдан чыктың кубанып.
Азыраак сөзгө токтолчу да
Ачыгын айтып турамын.
Көк көйнөк кийдиң буралып,
Көбүнчө жүрдүң кубанып.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Ысманкул Баатов 1896-жылы туулган. Талас району Чкалов колхозу, уруусу чылпак, сабатар, кушчу.

Көп эле сөзгө токтолчу
Көңүлдөн айтып турамын
Эмигиңдин алдына
Келин кыз, ээрлүү тулпар байлансын.
Ыр билбеген боз балдар
Эмигиңден айлансын,
Эми эшикке чыгып ойнройбуз.
Ыр билбеген боз балдар,
Эмигиңден айлансын.
Капшытыңдын тушуна,
Каңтарып кара ат байлансын.
Эми эшикке чыгып ойнройбуз
Ыр билбеген боз балдар ой
Ошо как эмчектен айлансын,
Алмалуу булак адырың,
Адамга жеткен кадырың.
Жийделүү булак адырың,
Жигитке жеткен кадырың.
Бар болсо сенин акылың,
Байкайсың сөздүн акырын.
Бир оюңду билгизчи,
Бир туугандан жакыным.
Бөлүнтүп ичти күйгүзбөй,
Мөлтүрөгөн алтыным.
Сайрап ырдап шаңшыбай
Сарыкпаймын тамчыдай.
Сайрап ырдап жүрөмүн,
Жеңе, баягы өткөн жаштыкты ай.
Айтамын сөздүн болжолун,
Алтындан сылап колдоруң.
Абыдан ичти күйдүрөт,
Аңтара карап койгонуң.
Күмүштөн сыпай колдоруң
Күйдүрөт сенин болжолуң.
Күйүттү салат ичиме
Күлүмсүрөп койгонуң.

Убада сөзүң канаке,
Жеңе, ордунда болсо ойдогуң.
Талаага таштап бозортуп
Мен шордууну койбогун.
Аланы миндим кунандан,
Ак чымчык урдум дубалдан.
Ак ургузуп ырдатып,
Коркпойсуңбу, убалдан.
Тынч алып үйдө жатпайын,
Сулуу келин көрдүм деп:
Сураганга айтайын.
Шалдыраган мончогуң,
Жаркылдап өзүң жүрөсүң.
Жаштарга жалпы жагымдуу
Жайдары сенин мүнөзүң.
Жаныма жакын келгенде
Кыткылыктап күлөсүң.
Кайдан таап алгансың,
Жеңе, мындай сонун мүнөздү?

Ушинтип эле ырдай берүчүбүз.

Анан эми кыз келиндерге жакчу. Кыз оюндарда ушундай ырлар гана ырдалчу. Азыр кыз оюн жок, баары башкача болуп кетти.

– Ава биз көрбөй калдык, кыз оюн кандайча шартта кандайча болуп өтчү эле?

– Кыз оюн кыздын тоюнда болот. Айылдан бир кыздын тою түшкөндө, кудалап кыз бергенде ошол айылдын жаштары бүт чогулат. Боз балдар, жигиттер бир тарапта өздөрүнчө турушат, кыз-келиндер өздөрүнчө бир үйүр болуп турушат. Ортодо оюн башкарган шапылдаган аялдардан бир экөө болот. Жигиттер ырдашат, жанагыдай эле ырларды ырдай беришет, ырдай беришет. Анан жана ортодогу келин аны алып келет колтуктап кыздардын тобуна. Бир кыз менен өбүштүрөт. Ортосуна жапанды жайып

таштап коюшат. Экөө эки четинде бирин бири карап турушат да эңкейишип колдорун кайчылаштыра кармашып, сол колу менен сол колун, оң колу менен оң колун, анан өбүшөт. Эгер жыгылып калыпса, же бир этек-жеңи жердеги чапанга тийип калса жазага тартылышат, тогуз токмок, жоолуктан эшилген токмок болот же кайра ырдоо же дагы бирдеме жасап айыпка жыгылат. Жакшы ырдаган балдар жамактарын өзү кайсы кыздын беттен сүйөрүн кошо айтып ырдашат. Аларга ортомчу жеңе ошонусун алып келет. Көбүн эсе жигиттер жеңелерин тилеп ырдашат.

Бул оюн аябай кызык болор эле. Эми азыр убак өттү эл өзгөрдү, баары маданияттуу болду. Эски оюндар эстен чыкты.

Азыр башкача оюндар чыкты.

– Ава, бу айтышат, илгери кыздарды бекем кармап, эшикке чыгаруучу эмес, балдарга кошчу эмес деп кеп кылышат. Анан бу кыз оюнда андай эмес экен го.

– Ким айтат ошону? Таң аткыча эле ойноп жүрчүбүз. Ак чөлмөк, селкинчек, кур таштамай, шакек бекитмей, кыз оюн дегендерди ойногонбуз. Кыздарды өпчүбүз. Алар анда кичинекей кыздар боло турган. Келиндерге чоң жигиттер, бойдоктор тийишип калышчу. Жеңелерибиздин жанын койчу эмеспиз.

– Жеңе болгондо кандай, агаңыздын аялын айтасызбы?

– Кайдан. Андай эмес. Айылдагы сенден улуу келин, сага тең гана келиндер эле болсо жеңең да:

Жеңе-жеңе жең сал,

Төшөгүңдү кең сал.

Алты түндө келемин

Агам экөөңөрдүн ортоңорго мени сал – деп эле жалына берер элек. Ал кезде адат ошол эле. Башкасын билбейм, мен чоңойгон кезде Таласта ошондой болучу.

КҮЙГӨН¹

Алышып ойноп жаш гүлдөш,
Абалтан калган жол экен.
Айнектей көзгө жаш алып,
Аттиң, алыска кеткен кор экен.
Айланып элден туз таттым.
Менин асили бактым чоң экен.
Айтпадың беле күйөм деп,
Мейли, алты жыл болсо жүрөм деп.
Айылдан кетсе унуткан,
Андыганы куруткан,
Каапыр аялда уят ой жок экен.
Кадырлашып жаш күлмөй,
Кадимден калган жол экен.
Капалуу күнгө туш болуп,
Калкынан кеткен кор экен.
Кайрылып элден туз таттым,
Менин, кадимден бактам чоң экен.
Каргандың эле күйөөм деп,
Деги, канча жыл болсун күйөм деп.
Карыш кетсе унуткан,
Калгандын баарын куруткан,
Катында уят жок экен.
Жагалданып жаш күлмөй,
Жалындан калган жол экен.
Жалооруп көзгө жаш алып,
Жалындап кеткен кор экен.
Жанынан кетсе унуткан,
Жалганда бактым жок экен.
Жалындың эле күйөм деп,
Жанагы сөздө жүрөм деп.
Жанынан кетсе унуткан,
Жандаганын куруткан,
Жаштарда уят жок экен.

¹ Инв. 600. Талас обл. 1971-жыл Киров району, Чолпонбай айылы. Сооронбек Чоюбеков 1908-жылы туулган. Киров району.

Эзилишип жаш күлмөй,
Эзелтен калган жол экен.
Эки эле көзгө жаш алып,
Элинен кеткен кор экен.
Экинчи элден туз татып,
Эзелтен бактым бар экен.
Эч унутпайм күйөм деп,
Эки жыл болсо күтөм деп,
Эшиктен кетсең унуткан,
Эбин таап куруткан,
Эмкиде уят жок экен.
Кыялданып жаш күлмөй,
Кылымдан калган жол экен.
Кылчайбай кеткен кор экен,
Кайрылып элден туз таттым,
Кыйладан бактам чоң экен.
Эчен жыл болсун күйөм деп,
Кыйналсам да, жүрөм деп,
Кылчайбай кетсе унуткан,
Кыябын таап куруткан,
Кыздарда уят жок экен.
Айтпадың беле түгөнгүр,
Азабың тартып жүрөм деп,
Алты жыл болсун күйөм деп.
Антташып жүрсө жоо менен,
Асылкеч анда силер деп,
Аз эле алтоо болуптур,
Алдырганың үнөмдөп,
Каргандың эле түгөнгүр,
Кадырың сыйлап жүрөм деп,
Мейли, канча жыл болсо күйөм деп.
Карганбагын ачык айт,
Калыс киши отурат,
Канчасын алдың түгөлдөп?
Ар ким айтат күмөндөп,
Сенин, алдырганың түмөн деп.

* * *

Жалындай болгон кой көзүм,
Жүрөктүн башын өйкөйсүң.
Башкага башка болсоң да,
Жаным, өзүмдү сүйөт экенсиң.
Ар дайыма да көңүлдө,
Аргам жок күндө келүүгө.
Айланып көрдүм силерди,
Арманым болбос дүйнөдө,
Айылда кыздар жок эмес.
Алмашпайм он беш келинге,
Кээ бирөө бизден жаш чылап,
Керемети барчылап,
Кетирбей ойноп күлсөм дейм,
Кезектүү жашты жакшылап.
Арманым айтам деп ойлоп,
Сени алган окшойм камчылап.
Өмүрдүн гүлү беш күндүк,
Өмүр өтсө эчкирдик,
Балапан башың өткөн соң,
Байласа болбойт эч кимдик.
Ар маселден чыгарым.
Арманда бар чырайың.
Ала качкан атка ошкоп,
Ала салма кыялың.
Азапка мени кыйбачы,
Алтыным сенден сурарым.

КҮЙГӨН¹

Айтамын эми күйгөндөн,
Ашкере жаным сүйгөндөн.

¹ Инв. 600. Талас областынан, 1971-жылы Киров району, Жерге-Тал айылынын тургуну Турдаалы Жаныбек уулунан (72 жашта) А.Кулматова жазып алган.

Аянып адам токтобойт,
Ак шейшеп ачып киргенден.
Азамат болсоң эр жигит
Ашына күткүн бир бирден.
Бир бирден туткун ашына,
Бир азамат башына,
Эртели кеч эки убак
Эрмек болот кашыңа.
Копшогондой жумуру,
Колдоруңдун салаасы,
Өз көзүңө көрүнөт.
Бейиштен чыгып келбесе,
Перизаттын баласы.
Бербесе кудай андайды
Пенденин барбы чарасы.
Жүрөктөрдү күйгүзгөн,
Сурмалуу көздүн карасы.
Көрүнбөй койбой көзүмө,
Күйүттү салды карачы.
Сурмалуу көз ак маңдай,
Сүрөткө боюң тарткандай.
Сезип турат жашчылык,
Сергек болгун шалкайбай.
Экөөбүз билер күн болсо.
Өмүр өссүн картайбай.
Жаргак таман каз болуп,
Жайылма сазга кондуң сен.
Жаныңда жарың мен турсам,
Жароокер жарым болдуң сен.
Көгала шайы жоолугуң,
Бир жуугандай көрүнөт.
Көңүлдөш жүрүп ойносом,
Бир туугандай көрүнөт.
Агала шайы жоолугуң,
Бир жуугандай көрүнөт.
Айылдаш жүрүп ойносом,

Алганымдай көрүнөт.
Акырын басып баралы,
Акылга салдың жараны.
Акылдашсак, көрүшсөк,
Акылда жара калабы.
Бала кезде жайланып,
Жоолугун кайра байланып,
Кечкурун барсам айлыңа,
Турумтай куштай айланып.
Ар качан айтам арманым,
Ашыктык үчүн зарланып,
Жароокер жаным сен үчүн,
Башкага көңүл салбадым.
Бар эле сенин дартыңан,
Бардыгы бүттү дарманым.
Төлгө тартсам төп келбей,
Төгүлөт ичте өрт жалын.
Айла жоктон көтөрөм,
Алланын жазган барманын.
Асылкеч секет сен үчүн,
Айбыкбай элден зарладым.
Акырын басып баралы,
Акылга салдың жараны.
Айкалышсак, көрүшсөк,
Акылда жара калабы?
Арманда жүрсө кошулбай,
Армандуу жандын талабы.
Аркалуу тектир белимсиң,
Атыр жыттуу келинсиң.
Анжиан барсам унуткус,
Атагың артык келинсиң.

* * *

Айтайын сөздүн тартибин,
Алланын салган барманы,

А деп үндү козгосо,
Айтылат сырдын калганы.
Алты сан журтту көтөрөт,
Атадан сөздүн калганы.
Анык уксаң чыкпаган,
Айткан сөздүн жалганы.
Акылдуулар уксун деп,
Ак кагазга салганым.
Жалгаган кудай жигиттин,
Жакшы чыгат алганы.
Жакшы катын алган соң,
Жалганда жоктур арманы.
Жакшы катын мүнөзү,
Жайгарылат бүлөсү.
Кенен пейли болгон соң,
Чечилет мунун күнөөсү.
Тим кылат адамдан,
Бир кудайдан тилеши.
Сап көңүлүң кай болот,
Түгөнбөс азык түлүгү,
Жакшы катын белгиси,
Шамдагай киет күрмөнү,
Азил айтсаң жылмыйып.
Кирпигине кир жукпайт,
Түлөө куштай чыймыйып.
Көтөрүлүп зоболоң,
Душмандын бели шылпыйып,
Кийимдерин жуунуп,
Кекиликтей тытынып.
Сыпаалык менен сыналып,
Сынабастан ынанып.
Малы башың көбөйөт,
Барган сайын уланып.
Артыкча болот ургаачы,
Ак сакалдан дуба алып.
Карсылдап барып баягы,

Катарланып суу алып,
Ашып күйүп сарамжал,
Бир бирине уланып.
Жакшы катын белгиси,
Өлчөгөндөй отуруп,
Кылган ишин болтуруп,
Алып келсең базардан,
Ак матаны топулук.
Толук куржун бүтүрөт,
Курап-курап отуруп.
Ар кызматың шайма-шай,
Астында атың токулуп.
Арбактарың ыраазы,
Аптада куран окулуп.
Аны алсаң айына,
Киреше кирет кошулуп.
Жаркылдаган жан болот,
Чоргоодой мойну созулуп.
Айындаган душмандар,
Алдыңа келет кошулуп.
Шамалдай болот жүргөнү,
Жакшы катын белгиси.
Шамдагай киет күрмөнү?
Алган эри дардаңдап,
Артыкча дооран сүргөнү.
Эри билген болбосо,
Ар убак өзү билгени.
Желе басып шыпылдап,
Жылмыйыңкы күлгөнү.
Бура салып сүйлөгөн,
Бузукуга кирбеген.
Жаман ишти жакшыдан,
Ажыратып айрыган.
Кагаздай болуп агарып,
Кайсы жери кирдеген?
Каалаганы болбосо,

Кайгырып издеп жүрбөгөн,
Жакшы катын белгиси,
Ойноп жүрүп от жагат,
Нагыз кылып нан жабат,
Ичтери тыштан иргелеп,
Иштери менен мал табат.
Колу жетип алган соң,
Бей бечара карыпты,
Баарын берип бүт багат.
Дүйнөдө жакшы катындар,
Байралуу болот ойнуңа.
Кайнене менен кайната,
Батып алат баарына.
Эли журттун баарысын,
Көтөрүп алат жонуна.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ¹

Артыкча менде мүдөө жок,
Бир сөз айтсаң үчөө жок.
Койчу десең коёмун,
Жазган кулда күнөө жок.
Сайрап ырдап таңшыбай,
Сарыкпаймын тамчыдай.
Даракка жемиш айдабай,
Салкынга чыгат жайлабай.
Буулук салып мойнума,
Тартып турсам бошотпой,
Шайыр шамал бул жигит,
Зарланганым опондой.
Күйгөн оттой жайнабай,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Ысманкул Баетов 1896-жылы туулган, Чкалов колхозу, Талас району. Уруусу чылпак, сабатар, кушчу.

Бир казанда кайнабай,
Сага ашык мен болдум,
Тайыр менен Сайрадай.
Алтыным күйсө сен үчүн,
Көрбөсмүн кылча залалдай.
Күйдүргүчө мендейди
Калсаңчы деймин жаралбай.
Орток менен Бурган Суу,
Ойноп күлсөк жыргалдуу.
Көк-Сай менен Мас булай,
Көрүшпөдүк астайдил,
Ташрабат, Сарыкты.
Элиң Ак-Сай жайыкты,
Элиңден издеп нечен күн,
Таппадым сендей зарыкты.
Улуу тоонун боорунан,
Улар болуп тил каттым.
Улуу сөзгө бел байлап,
Мен, уурудай болуп түн каттым.
Кара тоонун бооруна,
Кайберен болуп тил каттым.
Каймана сөзгө дем байлап,
Каракчы болуп түн каттым.
Кала-Белде өзөнүң,
Кейиш менен өтөмүн.
Тегерек саз ит албас,
Теңтушуң таап ойно жаш.
Теңтушуң таап ойносоң,
Теңириң болот жардамдаш.
Теңтушун таап ойносоң,
Кара Кыя ойдуң жол,
Кат жазып подпись койдум кол.
Кайда жүрсөң аман бол,
Кадыр кеч курбум эсен бол.
Мен эле кеттим алыска,
Кат жазып күндө салышка.

Зарыкпаймын тамчыдай,
Сага ашык мен болдум,
Тянь-Шань менен Шамшыдай.
Агала болуп кеч калат,
Ай тийгендин алмасы.
Алтынымды көрсөтпөйт,
Агарган тоонун далдасы.
Көгала болуп кеч калат?
Күн тийгендин алмасы.
Күкүгүмдү көрсөтпөйт,
Көрүнгөн тоонун далдасы.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ¹

Жалбырактуу тескейди,
Жайында жылкы тепсейди.
Жароокер бала Нургунча,
Жаныбыздан кетпейди.
Кымыздыктуу тескейди,
Кышында жылкы тепсейди.
Кыз кыялдуу Нургунча,
Кыйкырсам үнүм жетпейди.
Ордуңдун жолу он күндүк,
Оң жүрчү атка бир күндүк.
Оюнпоз бала Нургунча,
Оюнуңду санап ич күйдү.
Кытайдын жолу кырк күндүк,
Кызыгам атка бир күндүк.
Кылыктуу бала Нургунча,
Кызыгын эстеп ич күйдү.
Тердеп-тердеп таштасам,
Телтору тайым бозгон жок.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Айткан: Абыке Жээнкулов 71де, Чкалов колхозу, Кара-Ой айылы, уруусу кушчу, сабатар.

Теңирим сага кошкон жок.
Куунап-куунап таштасам,
Куучунак тайым бозгон жок.
Кудайым сага кошкон жок.
Оң далымдан сол далым
Нургунча менин далдалым.
Оң көзүмдөн сол көзүм,
Нургунча менин кой көзүм.
Эшигиңдин алдында,
Эчки турат алмаң жок.
Илебинден искесем,
Нургунча менде арман жок.
Ак сайдын башы салкынды,
Аземге кийген балкыны,
Алыстан уктум баркыңы.
Көк-Дөбө Чүйдүн салкыны,
Көрк үчүн кийдиң балкыны.
Көрк үчүн кийсең балкыны,
Мен көптөн бир уктум даңкыңды,
Кулаган-Таш, Чоң-Чычкан,
Катындар кесип тон бычкан.
Кара-Кол менен Киндик-Таш,
Кең Каракол Четинди,
Керкимдин учу кетилди
Чоюлуп туруп бир өпсөм,
Чолпондой аптак бетинди.

БОЗ БАЛАНЫН ЫРЫ¹

Жорго минип жол жүрүп таңда келем,
Байкабаймын жол боюн далда белем.
Капысынан сулуу кыз чыга калып,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициянын материалдары. Кожогоул Үметалив жашы 51де, Чкалов колхозу, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, анын ичинен сабатар, сабатардан чылпак.

Кабыргага бир койду алма менен.
Алма менен бир койду,
Аны жолго ким койду?
Үлпүлдөгөн тар жолдон,
Үркүп кетти сар жоргом.
Мөлтүрөгөн тар жолдон,
Мөңкүп кетти сар жоргом.
Камчыланып атымды жалбыз менен,
Караңгылап жол бойлоп жалгыз келем.
Карпа-курпа алдымдан чыга калып,
Как маңдайга бир койду дарбыз менен.
Дарбыз менен бир койду,
Дагы муну ким койду?
Канап калды маңдайым,
Кайдан билдим андайын.
Туюк-туюк тар жолдон,
Туйлап кетти сар жоргом.
Чогонолу тар жолдон,
Чоочуп кетти сар жоргом.
Арбак урган сар жоргом,
Аттап кетти коргондон,
Секирип кетти чарбактан.
Басып кетти мүрдөнү,
Коркуп кетти арбактан.
Сар жоргом кетти жүгүрүп,
Ошол кыз калды күлүп.
Ургандыгын эмне үчүн,
Билбей калдым,
Уйгу-туйгу ичине салды бүлүк.
Бүлүк салды ичине,
Бүлүндүрдү кичине.
Кирпиктерим жумулса,
Кирчү болду түшүмө.
Сыздап ооруп жүрөгүм
Сыркоо болуп жүрөмүн.
Кайдан буга жолуккам?

Какшап ооруйт омурткам.
Аңдоостон чыкпаса далда менен,
Ат үркүтүп урбаса алма менен,
Бети ачык бейкут жерден жолукканда,
Белинен бек кучактап калмак элем.
Аттигиниң, аттигиниң,
Аны ойлоп тапты ким?
Өткөн жолдун четинен,
Өпмөк элем бетинен.
Соолуп калдым эми мен,
Сормок элем эрдинен.
Карайт элем көзүнөн,
Кармайт элем төшүнөн.
Канмайынча каркыным,
Жыттайт элем алкымын.
Чыкпайт элем жанынан.
Чымчыйт элем санынан.
Кетенчиктеп тар жолдон,
Кесир кылды сар жоргом.
Сар жоргомду сатпасам,
Сайга алпарып баштатан.
Сокур болгон чочкону,
Союп койбой капкачан.
Ак мөндүр, ак мөңгү баскан жар башы,
Аттиң ай алиги жолдун далдасы.
Мага суроолуу болду табышмак,
Өзгөчө сулуунун урган алмасы.
Эмнеге кылды мени келеке,
Кызыкты бекен эмесе.
Сүйгөнүн кайдан билейин,
Сүйдүм го сени дебесе.
Арыктын суусун бойлосом,
Ал мага ашык го эми ойлосом.
Алдымдан чыгып жолукса,
Андан мурун кол салып,
Ашкабак менен койбосом.

Коюп кармап албасам,
Аны коргонго байлап салбасам.
Жыга коюп албасам,
Аны чынжырлап байлап салбасам.
Болбойт экен,
Мен оңбойт экем.

КОШТОШОМ¹

Жөнөр кезде алтыным,
Жүрөккө кайгы чок салдың.
Аны муну шылтоолоп,
Айлыңа нечен мен бардым.
Жайлоодон кеттик бөлүнүп,
Жаркының айдай көрүнүп.
Калдым го мен да аргасыз,
Кайгыга терең чөмүлүп.
Көңүлүм кетти бузулуп,
Көчтү деген кабардан.
Чырактай болгон алтыным,
Чыкбайсың менин санаамдан.
Жароокер сенин өзүңө,
Жүрөгүм өтө берилди.
Тилектеш секет сен үчүн,
Таштагым келет элимди.
Санаамдан кантип унутап,
Садага деген кебиңди.
Санааңыз тартып жүргөнчө,
Сен үчүн таштайм жеримди.
Жаштыктын күчтүү анты бар,
Жароокер болсоң башкага.
Алтыным сени сагынып,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Айлыңа бардым бешимде.
Жүгүргөн күлүк ой менен,
Жүрбөгүн мага ишенбей.
Эзилишип сүйүштүк,
Олжобай менен Кишимдей.
Жашынан ашык болушуп,
Жетишпей кеткен убайга,
Кыйындык күндө калышкан,
Кожожаш менен Зулайка.
Жеримден көчкөн бөлүнүп,
Жаркыным менен коштошом.
Жарпымды жазып сыр чечкен,
Санаамды жазган ар убак,
Курдашым менен коштошом.
Безенип бакта сайраган,
Булбулум менен коштошом.
Кучакташып муң жазган,
Кумарым менен коштошом.
Ушу бир тоодо таңшыган,
Уларым менен коштошом.
Санаалаш курбум өзүңдү
Сүйдүм го тандап келинден.
Күйүтүң тартып жүргөнчө,
Таштагым келет жериңди.
Алышып ойноп жүрбөдүк,
Антты бир күтүп түбөлүк.
Кызыгып сени унутпайм,
Калбаса суум түгөнүп.
Ашыктык кыйын иш экен,
Ар кимге жалын чок салган.
Ушу бир жалган дүйнөдө,
Ойнобой күлбөй ким калган?
Өткөргөн жыргал түндөрдү,
Ойго алып өзүң жүрөсүң.
Айтылган шондо нечен сыр,
Алтыным өзүң билерсиң.

Сүйгөнүм өзүң билерсиң,
Санаада калды бир башым.
Кат жазып жаткан кезимде,
Тамган бир ушул көз жашым.
Чолпонум сени көрсөм деп.
Чыгармын бийик аскага,
Оолугат жүрөк элестеп,
Ойлоном секет сени эстеп.
Барганда сенин айлыңа,
Батса экен эрте күн кечтеп.
Ойлоном сени ойлоном,
Уйкуман дагы ойгоном.
Аллага мен да таарынам,
Алганым кылып койбогон.
Жөнөр кезде аттанып,
Жаш төгүп калдың жалжалым.
Жайлоодон көчтүң бөлүнүп,
Жанымдай көргөн ардагым.
Жүрөрсүң басып буралып,
Жериңдин бадал черинде.
Жалындап күйдүм берилип,
Жароокер сиздей келинге.
Эркелеп турсаң кашымда,
Оң ийнимен таянып.
Кайра бир качан кошулам,
Капалуу көңүл жай алып.
Көрүнүп сенин элесиң,
Көз алдыма келесиң.
Ийилип келип көрүшүп,
Колуңду качан бересиң.
Сакталып жүрөт жанымда,
Саймалап тиккен белегиң.
Санаамда турат кылт этип,
Сагынам сизди дегениң.
Маңдайга өтүп карадым,
Көрүнөт деп карааның.

Чай коюп менин алдыма,
Чолпонум жалжал карадың.
Салкының соккон шамалдай,
Сагынармын табалбай.
Бөлүнбөй кошо бир жүрсөк,
Боз жигит менен Анардай.
Эрмегим жакын жүрсөңчү,
Эт жүрөктү зилдетпей,
Түбөлүк шертти сактасак,
Төлөгөн менен Жибектей.
Кошулса бирге жаныбыз,
Кан менен соккон жүрөктөй.
Саргайып ашык биз болдук,
Семетей менен Чүрөктөй.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫНАН¹

Жаштыктын сүйөр жөнү бар,
Чын сүйсөң элден бөлүп ал.
Сүйдүрүп туруп сен анан,
Келин сүйгөндү менден көрүп ал.
Сүйдүрбөй туруп оболу,
Калп го деп,
Сүйбөймүн деген болобу?
Сүйгөнүм сени деп жүрүп,
Сүйлөйсөң жашым короду.
Оюндун кайсы билгени,
Отуздан жашың илгери,
Чыныңды толук айтсаңчы,
Сүйдүрмөк элең кимге эми?
Дитинде болуп министр,
Балким, түшүңө сенин кириптир.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апөй жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Мен сени сүйдүм дебесең,
Министр кайдан билиптир,
Кезинде мен деле болом министр.

АЗЫРГАН СҮЙҮҮ¹

Эзилтип тынбай соккон жүрөгүмдү,
Жалбарып жалооруган жүрөгүмдү.
Биз калкып мухаваттын дайрасына,
Узаттык кирпич какпай нечен түндү.

Ой сулуу сүйөм дедиң, жылдыз күбө,
Так салган ал сөздөрүң жүрөгүмө.
Берилип бейпил жаткан жароокерим,
Канчы эле суусаганым сени өпкөндө.

Жайкы түн мемиреген жели жумшак,
Жүрчү элек кетише албай далай узак.
Ыргалган жалбырагы шыбырашып,
Жашыл саз биз кезикчү дале турат.

Тунук түн аллея бойлоп бирге басып,
Өткөрдүк нечен түндү кол кармашып.
Көрбөсөм күн алыстан карааныңды,
Сагынып тынчыбадым жүрөк пашып.

Жалындап болдук ынак сүйүшкөндөн,
Кайдасың кайып болдуң эми көздөн.
Эштелип эзилишкен мени унутуп,
Жүрөсүң кайсы жерде эми көрсөм.

Азгырдың айла менен мени сулуу,
Алданбайм сендейге мен эми сулуу.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунун тургуну Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Кош сулуу калды көңүл карааныңдан,
Жек көрөт абил оюм жүрөгүңдү.

СҮЙҮҮ¹

Оболой, ойго батам оолуккандай,
Жан кыйнайм тоскоолдукка жолуккандай.
Көз чүмкөм жүрөгүмө тычтык бербейт,
Сүйүүнүн жалындаган оту кандай.

Сен сүйүү мынча эмне жалындайсың,
Сен сүйүү эмне мынча жан кыйнайсың.
Же баштан жаралдыңбы ушул бойдон,
Октон да оттон да тартынбайсың.

Кийгеним болсо дагы баалуу кымбат,
Жүрсөм да мен бейиште дайым жырғап.
Тартылды бир элесин көз алдыма,
Чын эле сен экенсин сүйүү кыбат.

Чынында мен кабылдым сүйүү сага,
Күйгүзүп өчпөс шамын байкуш жанга.
Эй сүйүү, таттуусуң го кес келгенде,
Сайрайсың уккун үндү конуп талга.

СҮЙГӨН КЫЗГА²

Суналып агып жаткан тентек сууну,
Бөлөм деп шамшар урса ажырабас.
Эр жигит эрке кызга эрмек болсо,

¹ Инв.(1876) 467. Талас обл. Будённый району, Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Чечилип жүрөктө сыр такыр калбас.
Асылкеч өбөйүнчү тос бетинди,
Колдогу сүйүү гүлүн эч ким албас.

ЖАПАР МЕНЕН ЖЫПАР¹

Согуш чыгардын алдында Жапар, Жыпыр деген кыз менен жигит бир айылда бир чоңоюп, бир өсүшүптүр. Окууну бүтүшүп шаарга барышып жогорку окууну окушуп, үйлөнөөр маалда согуш чыгып калыптыр. 1941-жылы Жапар аскерге кетип Жыпар калат. Жапар армияга барып эки көзүнөн ажырап келет. Жыпар окуусун бүтүп сүйгөнүн күтүп жүрө берет.

Ошону менен үйүнө келип, эл менен учурашат. Кечинде Жапарга учурашканы Жыпар келет.

Ошондо Жыпарга Жапардын айтып турган кези:

Аралап колхоз чарбагын,
Кызылын издеп алманын,
Акылдуу Жыпаш угуп тур
Айтайын сөздүн жагдайын.

Алыскы жерде жүргөндө,
Жете албай сизге зарладым.
Жүрөбү эсен, саламат,
Менин жүрөгүм сүйгөн ардагым.

Күйгөн бир окшойт кызарып,
Күн уяга батканда.
Жымыңдашып от чачып,
Жылдыздар ойноп асманда.

¹ Инв 600 (5232). Талас районунун Жергетал айылынын тургуну Турдаалы Жаныбек уулунан (72 жашта) А.Кулматова жазып алган.

Жаркылдап ойноп жанымда,
Сен кубат бердиң жаш жанга.
Амалым жок кетчү элем,
Агарып таң атканда.

Кечээ касиеттүү согушка,
Кетээримде аттанып.
Сүрөтүң берип колума,
Сен сүйлөй албай муңканып.

Эчкирип ыйлап ийиштен,
Энеңден чоочуп жазганып.
Сүрөтүң берип колума,
Сен турдуң анда муңканып.

Эсен барып келгин деп,
Сен калбадың беле муңканып.
Ата Журтту коргоого,
Аттандым кыргыз тобунан.

Ак жүзүңдү көрө адбайм,
Айнектей көздүн жогунан.
Айнектей көзүм бар болсо,
Көрбөйт белем жамалың.

Сен аттанып шаар кеткенде,
Чыкпайт белем жолуңдан.
Жарыгын көрбөй дүйнөнүн,
Азыр эмне келсин колумдан.

Колума тийбейт мээримиң,
Козголот чиркин жүрөгүм.
Эки көздүн жогунан,
Мен эжекеси жүдөдүм.

Каарына эми турмуштун,
Кандайча кылып көнөмүн?
Минтип кайгы тартып күргөнчө
Жыпаш,
«Уу берчи ичип өлөйүн» – дегенде,

«Аттиң баягы сүйгөн,
Жапашым ушул тура.
Эки көзү жок болуп калса,
жетелеп жүрүп багып албаймынбы» – деп Жапарга
айтып турган кези:

Берметтей гана тунук булактан,
Мен бетимди жууп келатсам.
Алдымдан тосуп сен чыктың,
Ардагым Жапаш антташкан.

Кантип кетсин эсимден,
Кечээ кара бактан бир баскан.
Уктасам көрдүм түшүмдө,
Умачтай көзүм ачылган.

Армандуу мендей бар бекен?
Шумкарын колдон качырган.
Айланып келдиң элиңе,
Арылып кайгы башыңдан.

Себепкер болсом жаныңа,
Секетиң Жапаш, болсун асыл жан.
Кайрылып кондуң тууруңа,
Карала барчын ынагым.

Кармашып бирге баспасак,
Канткенде таркайт кумарым.
Кармашкан колдо бирге ойноп,
Кашыңа келди ынагың.

Жанаша басып жүрүүгө
Жапаш,
Жаныңды койсун ылайым.
Сталин барда көзүң бар,
Ырысың бар, өзүң бар.

Шаңданып сүйлөп олтурсаң,
Оозуңда шекер сөзүң бар.
Кыйындык түшсө башыңа,
Кыз сүйгөн жарың өзүм бар.

Өз жарың минтип турган соң
Жапаш,
Өлүшкө кандай дилиң бар – деп экөө

кошулган экен.

СҮЙҮҮ¹

Сүйүү сүйкүм, сүйүү назик,
Турмушундун көркөмү.
Ким кубанбайт, ким мактанбайт,
Сүйсөң сулуу эркени.

Сүйүү кымбат, сүйүү назик,
Кызык бардык нерседен.
Жетүү максат сүйгөнүнө,
Тилек кылып эңсеген.

Сүйүү кубаныч, сүйүү таттуу,
Ширин таттуу балдан да.
Таттуу бирок калгандар бар,
Кайгы менен арманда.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Сүйүү толкун, сүйүү ысык,
Алоолонгон ал жалын.
Сыпаттоого сөз да жетпейт,
Айта албаймын бүт жагын.

Сулуу десең жылуу тийет жүрөккө,
Толкундатат күч берчүдөй билекке.
Ошондуктан жаш адамдын баарысы,
Оролушат сулуу сүйүү тилекке.

Бирөө жетет бирөө калат талаада,
Бирөө толкуйт, бирөө учсуз санаада.
Бирок да мен калгым келбейт каңгырап,
Айтчы деги кара көзүм жадаба.

СҮЙГӨНҮМ¹

Атайы келип мен көрдүм,
Адырдын кызыл гүлдөрүн.
Сайрандап ойноп күлөлүк,
Кайдасың келчи сүйгөнүм.

Карай берип көз талып,
Кайда экенин билбедим.
Кабагын ачып курбундун,
Кайрылчы бери сүйгөнүм.

Жанаша басып жүрөлүк,
Жыргалын көрүп дүйнөнүн.
Көңүлдүн кирин кетирип,
Көрүнчү көзгө сүйгөнүм.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Гүл ичине отуруп,
Күкүк сымал үндөдүм.
Кошулуп мендей теңиңе,
Колуңду берчи сүйгөнүм.

УБАДАГА БЕК БОЛГУН¹

Ойлойм сени, ойлобоймун башканы,
Бирок билейм сен кандайча жүрөсүң?
Келем дейсиң күтсөм алдап келбейсиң,
Билбейм ачык кандай сенин мүнөзүң.

Билсең жүрөк токтобогон сымап го,
Доо кетирбе текке зыян тартпасын.
Чынчыл болчу убадага бек туруп,
Кагып жүрөк күндүр-түндүр жатпасын.

Өмүрлүккө бирге болом сен менен,
Эсиңдедир айткан сөзүң о селки.
Жылдыз күбө ошол түнкү жайнаган,
Сууроо бердиң колду кызып «а сенчи».

Арта салып бул колумду мойнуңа,
Мен тараптан кам жебе деп айткамын.
Кучактадым ак бетинден мен өптүм,
Айттың күлүп, шаттуу ишке талабың.

Көзүм жетпейт убададан тандыңбы,
Көп күттүрүп кече эмне келбедиң.
Өткөн күндөр көз алдыма тартылды,
Эмне мынча жүрөгүмдү дегдеттиң.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

АЖЫРАШАР БЕКЕНБИЗ¹

Кошоматтан кол кармашып жүрбөймүн,
Ой сулуу кыз, болду текке күлбөгүн,
Шарактайсың алды, артыңды ойлобой.
Кызыгынан четте калбайм дүйнөнүн,
Уулантпастан таза канды, кет ары,
Нурлансаң да эми сени сүйбөймүн.

Өттү арадан бир эки күн билинбей.
Сыр чечиштик бир орундан кетпестен,
Ар кимибиз ар башканы айтыштык,
Терең сырдын так түбүнө жетпестен.

Ооба деди сүйүү кыйын баарынан,
Мен да айттым, аның чын го билемин.
Мухабатым күндөн күнгө артылды,
Тынчтык бербей сенин ысык илебиң.

Чынын айтсам сенден артык жокко окшойт,
Ал кезекте бир башкача көрүндүң.
Ай күбөдүр мен чынымды айткамын,
Болсоң боло сүйгөн жарым өзүмдүн.

Чынында ашык болуп сүйүп сени,
Ар качан түшүмдөн да кетпегенсиң.
Эгерде көрбөй калсаң анда мени,
Жүрөгүң алоолонуп эстегенсиң.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

БИР СЫР¹

Оорсунба жөнсүз эле козголбой,
Жеңил болбо кол тийсе эле тозгондой.
Калың сынып кампайбагын көп эле,
Жука болбо кол тийсе эле тозгондой.

Бийиксинбе боюңду өзүң көтөрүп,
Сырттан сүйбө ичиңден чын кекенип.
Жапыс болбо жепирейип жер менен,
Энөө болбо ага берчү сел менен.

СУЛУУГА КАТ²

Сулуу кыз кулак салгын айткан сөзгө,
Мейли көн, айтканыма мейли көнбө.
Сиз менен сыймыктанып көккө учамын,
Бирок да азырынча турам жерде.

Жүрөктө сүйүүчүлүк оту жанып,
Ээлэнди жанган жалын курчап алып.
Апачык чынын айтсам ушул менчи,
Жалындап күймөкчүмүн отко калып.

Жардамды өчүрүү үчүн элден сурайм,
Эл эмес жалгыз гана сенден сурайм.
Өтүнүү кайрымдуулук кыла көргүн,
Өкүнтпө жаш сулуу деп дегдей сурайм.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённий районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

КЫЗДЫН ЖООБУ¹

Жаш жигит катыңды алдым сыры терең,
Курчалды жаш жүрөгүм отко кенен.
Сурапсың менден жардам өчүрүү үчүн,
Ишенгин мен өнөктөш жардам берем.
Бололу чын жардамдаш түбөлүккө

Өмүрүң өтсүн бирге сени менен,
Жок мунуң болбойт десең таң калбасмын.
Алдоочу оюң болсо жаңылбасмын,
Жаш жигит шашып-шушуп сүйдүм дебей.

Эң мурун ушул сөздү айткын ачык,
Жүрөктү бекер эле кыйнабайлык.
Кокустан кийин арман болуп калар,
Кармашуу жолубуздун ачпай астын.

ЭСИМДЕ²

Атасам атың сонун дагы кандай,
Нурланып тамылжыган жүзүң айдай.
Күнсүңбү, чолпонсуңбу билалбаймын,
Эстесем жүрөк толкуп тура албаймын.

Ай белең, чолпон белең толукшуган,
Чын сүйүп ашык болдум ушул сага.
Сен дедим сенсиз мага жашоо кыйын,
Жазылды бир сен үчүн ушул ырым.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

КЫЗЫЛ ЖҮЗДҮҮГӨ¹

Жүзүң кызыл жүрөгүмдүн канындай,
Же болбосо жылынарсың жалындай.
Жүзү кызыл жер жүзүнө көрк берген,
Жайдын жаркын сулуу сүйкүм таңындай.

Кызыл сени анык сүйөт жүрөгүм,
Сага гана кошулушкан жүрөгүм.
Жер жүзүндө сенден сулуу нурдуудан,
Эчтекенин жок экенин билемин.

БИР ЫР²

Чыбыр чаар кекилик,
Чыгасың ташка секирип.
Ак туйгун таптап куш салсаң,
Алдырбайсың бекинип.
Мүнүшкөрдөн же менден,
Кимибизден чекилик.
Жаман чүйлү туш болуп,
Жүрөгүң бир өкүнүп.

ЖАШТАР ЫРЫ³

Акырдан кунан жем жейби?
Азапка салба мендейди.
Алышып ойноп жүрүүгө,
Жаштардын баары сендейби.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

³ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый районунан Токтогазиев Басылбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Колунда кыш-кыш билерик,
Кол кармашып жүрөлүк.
Мүмкүн болсо экөбүз,
Түбөлүк ойноп күлөлүк.
Ай, күндөй болгон чүрөгүм,
Азабың тартып жүрөмүн.
Ал түндө жатып түш көрдүм,
Алгандай болуп жүрөмүн.
Ойлосоң жоксуң жанымда,
Ошонуңа күйөмүн.

Үзүлбөйт менин күдөрүм,
Жетсем деп сага тиледим.
Тилеген максат орундап,
Качан өмүр сүрөмүн.

Жазганым жашыл карандаш,
Жалганда сиздей табылбас.
Өмүр шерик кат жаздым,
Түбөлүк сизден айрылбас.

Берки тоонун жылгасы,
Бетинде ойнойт кулжасы.
Арманы болгон жаштардын,
Өзүңдөй болсо курдашы.

Талаага чыккан чогойно,
Талыкпай алтын көп ойно.
Менин айткан сөзүмдү,
Терең чечип көп ойло.

Зым карагай тилгарам,
Амандыкты билдирем.
Алтыным анда мен мында,
Зыркырап ырдап мен жүрөм.

Биринчи колум бармагым,
Кат жазып сага арнадым.
Менин айткан сөзүмдү,
Көңүлгө бекем кармагын.

Экинчи колум сөөмөйүм,
Тозчу беттен өбөйүн.
Тозогуң тартып күйгөнчө,
Коргошун ичип өлөйүн.

Алтынчы колум билегим,
Алсамбы деп тиледим.
Тилеген максат ордуна,
Качан өмүр сүрөмүн.

Жүрөгүм башы камыгып,
Жүз көрүшөр бекенбиз.
Жүрөктөн кайгы арылып,
Бир көрүшөр бекенбиз.

Минген атым боз болсо,
Мойну кулач кес болсо,
Алыска сапар жол жүрсөм,
Жан жолдошум кыз болсо.

Жайында жайлоо чыкканда,
Жанаша бирге конолу.
Ак данакер калайдай,
Ажырашпас бололу.

Отурсам турсам ойлоймун,
Ойлосом ойго тойбоймун.
Түбөлүк жарым сен болуп,
Жүрсөмбү деп ойлоймун.

Асманда булут жашынат,
Кат келсе көңүл ачылат.
Ойлоймун максат ордуна,
От жүрөк качан басылат.

Жазгы чыккан гүлкайыр,
Биздин жаштар эң шайыр.
Ардактуу селки сиз үчүн,
Арнап жаздым далай ыр,

Ар-качан эңсейм мен сени,
Ойлогон ойдон жазбаган.
Тоодон шамал соккондо,
Тал терек башы ыргалат.

Ашык болуп кол берсең,
Көңүлдө кайдан муң калат.
Ашык болуп сүйбөсөң,
Айланып сага ким барат.

Ойлогун алтын эми сен,
Курдашсыз кай жан жыргамак.
Ай тамак асыл ынагым,
Бурала басып сен келип,
Ак сайдан келип суу алсаң.

Ак мандайың жаркырап,
Ак калтардай кубансаң,
Алтыным угар бекенсиң,
Адырдан туруп ырдасам,
Кубанам го ошондо
Кадырын билип сыйласаң.

КАТТАН ҮЗҮНДҮ¹

Бул каттын татаалдашкан сыры терең,
Эгерде терең ойлоп чече билсең.
Берилбейт алтынга да кымбат нерсе,
Жүрөктү ээлеп алган сүйүү деген.

Анткени колундагы күзгү эмес,
Каалаган колуна алып карай берген.
Турмушта нелер болуп, нелер болбойт,
Мисал көп, катарлата санап өтсөк.

Аз эмес арабызда болуп жатат,
Калгандар өкүнүшүп бармак тиштеп.
Эч качан биздин сүйүү болбос андай,
Эгерде тең киришсек тайбай таамай.

Кана мен түбөлүк деп колум сунам
Асылкеч айтчы деги дейсиң кандай.

ПАЙДАҢ ЖОК²

Алгын деп берген саймаң жок,
Асылкеч келин пайдаң жок.
Кучактап жатып калсам дейм,
Куруюн, кантем айлам жок.

Жоргомду берип тартуулап,
Жоноско чыгам артуулап.
Тарттырып койчу келин деп,
Тамеки сурайм каңкуулап.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусунун Будённый районунун Сталин колхозунун тургуну Жалпакбеков Манасбектен (жашы 17де) С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв (1876) 467. Талас облусунун Будённый районуна караштуу Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

Таарынгансып жообуң жок,
Тарууча келин сообуң жок.
Жаралып кантип кыйнайсың,
Жан экенсин обуң жок.

Күнөөлүү ишти оңдойлу,
Күлүп койсоң болбойбу.
Санаалуу жүрсөң жабыгып,
Саргайып өңүң оңбойбу?

Учурсаң чымчык торгойду,
Ушу тоого конбойбу?
Короондон баш багып,
Кол булгап койсоң болбойбу?

Жаркырап күйгөн шам чырак,
Жакуттуу алтын тамчылап.
Жакындап өтүп сен кетсең,
Жарыгың мени мас кылат.

Туралбай кетем мас болуп,
Турган боюм пас болуп.
Кызыл чай ууртап тура албай,
Кыйкылдап калам каз болуп.

Эрикпей жылдыз санарсың,
Эндиктүү төрдөн марал тап.
Эл билбес кенен ойнойлук.
Эптеп келин амал тап.

ЧЫРАГЫМ¹

Келчи, келчи жакындачы чырагым,
Мен байкушту анча эмне сынадың?
Колуң сунуп колтугуңа кыспасаң,
Коргошун жеп өлүп кеткен турамын.

Эсенсиңби, саламатпы күндөйүм,
Сени көрүп канткенде мен күлбөйүн.
Мен күлгөндө сен сумсайып тим болсоң,
Ыза болуп өтүп кетип жүрбөйүн.

Айт чырагым сен эмнеге таарындың?
Унчукпайсың же күлбөйсүң жалындым,
Жарымын алып отко салып жибергин,
Кайран кырчын, кайран алтын жанымдын.

Айсыз түндө ачык күйгөн чырагым,
Бир кезекте сен элең го ынагым.
Сүйгөнүмдөн күйгөнүмдү билбедиң,
Энди кантем, кандай айла кыламын.
Мына ашыктык, мына жаштык ушундай,
Сүйүү деген мүнүшкөрдүн кушундай.

ЖЕҢЕЛЕР²

Алышып ойноп жаш күлмөк,
Абалдан калган жол экен.
Айнектей көзгө жаш алып,
Алыстап кетсең кор экен.

¹ Инв (1876) 467. Талас облусунун Будённый районуна караштуу Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Киров району, Сталин колхозунун тургуну Сооронбек Чойбековдон С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Айланып элден мен таптым,
Азили бактым чын экен.
Айтпадың беле күйөм деп,
Азабын тартып жүрөм деп.
Айылдан кетсем унуткан,
Ар-ар кимди куруткан.
Капырай аялда уят жок экен.

Кадырлашып жаш күлмөк,
Кадимден калган жол экен.
Кайгылуу күнгө туш болдум,
Калкынан кеткен кор экен.
Кайрылып элден туз таттым,
Кадимден бактым чоң экен.
Каргандым эле күйөм деп,
Кадырың сыйлап жүрөм деп.
Карыш кетсе унуткан,
Калгандын баарын куруткан,
Капырай катында уят жок экен.

Эзилишип жаш күлмөк,
Эзелтен калган жол экен.
Эзели көзгө жаш алып,
Элинен кеткен кор экен.
Экинчи кетип туз таттым,
Эң эле бактым чоң экен.
Эч унутпай жүрөм деп,
Эче жыл болсо күйөм деп,
Эшиктен кетсе унуткан,
Эбин таап куруткан,
Капырай эмдигиче уят жок экен.

Жайдары күлүп жаш жүрүп,
Жапыдан калган жол экен.
Жалдырап көзгө жаш алгам,
Жалооруп кетсең кор экен.

Жаңыдан кайра туз таттым,
Менин жашомдон бактым чоң экен.
Жалындап эле жүрөм деп,
Жаш өтсө да күйөм деп,
Жанынан кетсе унуткан,
Жандаганды куруткан,
Капырай жаштарда уят жок экен.

Керилип айтам жаш күлмөк,
Келечек калган жол экен.
Кейитип жаштык жаныңда,
Кете берсең кор экен.
Келгенче сен деп жүрөм деп,
Келгениңче күйөм деп,
Кетер замат унуткан,
Кез келкенин куруткан,
Капырай келинде уят жок экен.

Кыялданып жаш күлмөк,
Кылымдан калган жол экен.
Кыйналган күнгө туш болуп,
Кыргыздан кетсең кор экен.
Кылчайып элден туз таттым,
Менин кыйладан бактым чоң экен.
Кыйбаймын сен деп жүрөм деп,
Мейли кырк жылы болсо күйөм деп,
Кылчайбай келсе унуткан,
Кайынын таап куруткан,
Катыгун, кыздарда уят жок экен.

Айтпадың беле түгөнгүр,
Азабың тартып жүрөм деп.
Азапта болсо алты жыл,
Албетте сизге күйөм деп,
Алышып жүрсө жоо менен,
Ардактуу курбум силер деп,

Азына алтоо болуптур,
Ал сенин алганыңбы үнөмдөп.
Каргандың эле түгөнгүр,
Кадырың сыйлап жүрөм деп.
Кармашып жүрсө жоо менен,
Кадыркеч калды силер деп,
Эми карганбачы ачык айт,
Канчасың алдың түгөлдөп,
Ал келгенче жүрөм деп,
Ал жагын өзүм билем деп.
Айылдап барсаң бир жакка,
Ак сакал жүрөт жаныңда,
Бул мени ала турган күйөөм деп,
Ар-ар ким айтат ал чынбы,
Сенин алты айлык балаң күмөн деп.

ЖЕҢЕЛЕРГЕ ЖАРАШУУ¹

Жүзүңдө болгон кой көзүң,
Жүрөктүн башын өйкөйсүң.
Башка башка болсоң да,
Жүрөгүм сүйгөн эркемсиң.

Ар убак сенсиң көңүлдө,
Ар ким айтса берилбе.
Алыстан келип баш коштум,
Арманым жаш теңиме.

Айылда жаштар кыздар көп,
Алмашпайм он беш келинге.
Адырга чыккан гүлдөйсүң,
Алмашып келген үрдөйсүң.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Киров району, Сталин колхозунун тургуну Сооронбек Чойбековдон С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Ардактуу өмүр өткөн соң,
Ай болуп кайра тийбейсиң.
Аялдык кылып жүрбөсөң,
Мен сүйсөм кантип сүйбөйсүң.

Көктөмдө чыккан гүлдөйсүң,
Кокустан келген үрдөйсүң.
Көркөмдүү жашың өткөн соң,
Күн болуп кайра тибейсиң.

Көңүлүң менден калбаса,
Мен сүйсөм кандай сүбөйсүң.
Сагынам сизди көп жерде,
Зарланам бат-бат көргөнгө.

Аялдык ой кыял макул деп,
Алдыңа мынча келгенге.
Жетишсек ойноп күлөлүк,
Жер мактабайт өлгөндө.

МЫРЗАУУЛ¹

Кыз:

Түлкү бир тумак түлкүчү, досум,
Түшүмдөн кетпейт мүнөзүң, досум.
Ак сүлөөсүн арсы ичик, досум,
Көңүлдөн кетпейт мүнөзүң, досум.
Айылымдан кетпейт Мырзауул досум,
Көк сүлөөсүн көрпөчө, досум.
Көңүлдөн кетпейт Мырзауул досум,
Эне бир затың бөө найман, досум.
Экөөбүз өттүк бүт арман, досум,
Ата бир затың кам кыпчак, досум,

¹ Инв. 657 (3295). Талас району Кең арал селосунун тургуну
О.Казанкаповдон К.Бакивалиева жазып алган.

Ичимде дартым бир кучак, досум.
Чакырган жериң Айры-Бел досум,
Кым бадам гүлдөп кыш болор, досум,
Короосун терип чыгалы, досум,
Ырдап абаз угалы, досум.

Жигит:

Жогортон келем жок сурап, досум,
Жорго боз минип ак урап, досум.

Кыз:

Айтайын жигит Мырзауул досум.
Мунканган жарың мундуу уул, досум.
Жоготкон жогоң сурайын, досум,
Ычкырың папик кырк муунак, досум,
Мууну сайын чырмайын, досум.
Айлыма келген мейман деп, досум,
Эки жагын карасаң, досум,
Эрмегиң бала жок экен, досум,
Эңкейип атың мен алдым, досум.
Эңкейип атың аларда, досум,
Эңилип барып токтодум, досум,
Шоктугуң шондо билгенмин, досум.
Айтайын жигит Мырзауул досум,
Бозала торгой сайрайт го, досум.
Таң бир атып калган го, досум,
Качсаңчы жигит койнуман, досум.

Жигит:

Турбаймын сенин койнуңдан, досум,
Тартпаймын колум суксурдай, сулуу,
Сенин мойнуңдан, досум.
Боз бала торгой сайраса, досум,
Турмушта жолум бир болсун, досум.

Кыз:

Короодо койлор бышкырат, досум,
Таң бир атып калган го, досум.
Койчумандар ышкырат, досум,
Кетсеңчи менин койнумдан, досум.

Жигит:

Короодо койлор бышкырса,
Эки жагын жаланган, досум,
Ач бөөрүгө жолуксун, досум.
Койчуман балдар ышкырса,
Тиш ооруга жолуксун, досум.
Таң атмактан күн чыксын,
Тар төшөктө жытташып жатып,
Жан чыксын, досум.

Кыз:

Эшиктен келди бир добуш,
Эчки мал дедим так жатып,
Эчки мал десем киши экен, досум,
Элиме маалим иш экен, досум.
Короодон келди бир добуш,
Торпогуң десем киши экен, досум,
Короомо маалим иш экен.
Кош алакан кош камчы,
Тиет шоруңа, досум,
Бат эле турчу койнуман, досум.

Жигит:

Тору атыңа каңтарсын,
Тобуман бирөө эшитсе.
Күл дөбөнү аңтарсын, досум.
Кара атыңы каңтарсын,
Калкыман бирөө эшитсе,
Күл дөбөнү аңтарсын, досум.

Кыз:

Кым алакан кым камчы,
Тийди шоруңа, досум.
Кым бычак тийди бооруңа ай, досум,
Бооруң бир жерге ыргыды, досум,
Айылдан эрте кет десе болбой,
Шоруң бир катты ай, досум.

КҮЙГӨНДҮН ЖАШЫЛ КЫЯСЫ¹

Күкүктүн салган уясы.
Күзгүндү бердиң белек деп,
Күйкөдөй жаным ыраазы.
Өйдөкү жолдун кыясы,
Өрдөктүн салган уясы,
Өзгөчө жаным ыраазы.
Мен элиме кеткенде
Берки Беш-Таштын суусун кечкенде,
Ак мата алсаң кестеп жүр,
Ар түндө мени эстеп жүр.
Сүлөөсүн чачың тарап жүр,
Эми сүрөтүм бердим карап жүр.
Ак шекер бердим жалап жүр,
Алтыным деп санап жүр.
Кыштагың элден башка экен,
Кылгырган көзүң жакшы экен.
Кылгыртып сага кошпогон же,
Кудайга кайдан жазды экен.
Кудайга болуп жазыктуу
Анын куурайын эмне басты экен?
Тегирмениң сазда экен,
Телмирген көзүң жакшы экен.
Темтеңдетип кошпогон
Же теңирге кайдан жазды экен.
Теңирге болуп жазыктуу
Анын тептайын эмне басты экен.
Селкинчегин талда экен
Сергидим, жытың алма экен.
Эзилген жыпар чагыңда
Сени мен,

¹ Инв. 600. Талас областы Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Кожогол Үмөталиден (жашы 51де) жазылып алынды. Чкалов колхозу, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, анын ичинен сабатар, сабатардан чыппак.

Эмне үчүн көрбөй калды экем?
Сен селкинчек тээп жатканда мен
Сенделип кайда барды экем?

Өрөөндүн жолу таман жол,
Өрөөнүң машина барбас жаман жол.
Сени мен кайра көрбөймүн
Секетим жигит аман бол.
Белекке бердим күзгүнү,
Пейилиң мага түштүбү?
Кайрадан алып көрүп жүр,
Күзгүнү катып коюп үч күнү,
Тырмактай белес кыярбы,
Тындырбай кеттиң санаамды.
Көзүмдүн жашы көл болор
Көрө албай жүрүп караанды.
Тийбей да койбой тим койбой,
Жаш жигит калдың ошентип
Жанымдын болуп шериги.
Сырдашпай койбой жазында,
Сый эле жүрбөй башында.
Сыздатып жигит сен кеттиң,
Сыйыртмак салып асылма.
Асылып калдым арканга,
Эми ак бала сенин аркаңда.
Арыктап онтоп суу ичип,
Сенин азабыңды тарттым го.
Күл болуп калдым кантейин.
Кунан кой байлап сойгондой
Куйкалап кеттиң кантейин.
Сен элиңе барасың,
Зерикпей сөзгө канарсың.
Айылда келин керек бар,
Аларга берер эсеп бар.
Жез мойнок кылган керкиң бар,
Жериңде жеңе желпиң бар.

Кадырың сурап келишсе,
Алар күзгүнү карап көрүшсө.
Күмөн бир сөзүң бүттүбү,
Ким берген десе күзгүнү.
Үн салып жооп айтпастан,
Жигит, үшкүрүп койгун үч күнү.
Кош энди, жигит кош энди,
Эми менин да белим бошонду.
Сары алтын жигит экенсиң
Сага эле кудай кошорбу.
Жабдыктап минип карагер,
Кыйналбай жигит бара бер.
Кыздар көп колхоз айылында,
Кыргызыйн тандап ала көр.
Кете бер жигит кете бер,
Элиңе эрте жете бер.
Кара бак жакка жүрчү деп,
Сени калган жок алым жетелер.

* * *

Ак кагазга кат жазып,
Арбаңдатып бат жазып.
Жөн билбес бир жат кишиден,
Жөнөтүпсүң атказып.
Кат жазып мага берипсиң,
Катасын чала терипсиң.
Кара көз толук айтпапсың,
Канча да күндүк шериксиң.
Калпагым кийбей топучан,
Катыңды алып окусам,
Көйнөк алып бер депсиң.
Көңүлдөш болом мен депсиң,
Көйнөк кийим курсун,
Көйнөк да алып берем го,
Убактың жаштык чак эле,

Мен ишенбей турам сага эле.
Алдабасаң болду го
Алданчаак башым бар эле,
Көйнөктү кийип алган соң,
Санаанды буруп башкага,
Сандалтып мени таштаба.
Узун болжоп чек кылчы,
Убаданды бек кылчы.
Ойнобосоң кетерсиң,
Бирок, мен эмесмин кек кылчы.

* * *

Кабарын сурап иликтеп,
Кайдасың алтын жигит деп.
Почтодон сурайм катың жок,
Болгонсуңбу көөнүң ток.
Мен кеткенде алыска
Көлүккө түшүп алыска.
Бир ашык күтүп алдыңбы?
Бир жылдык, оңой карызга.
Эмине болду болбосо,
Аны эшиктен бирөө оңдосо.
Салам катка келбейби,
Чала сабат молдочо.
Мен айылда жүргөндө,
Барып, мейман болгон күндөрдө.
Ошондой сүйөм сени деп,
Секетим оозуңду тосчу бери деп.
Өпкөмдөн кысып бышактап,
Өпчү элең мени кучактап,
Ал сүйгөнүң төгүнбү?
Аздырбай менин өзүмдү,
Сүрөтүң салып жиберип,
Тындырсаң боло көңүлдү.
Же көңүлүң тынычпы,

Карматып кыргызчылыкты,
Көңүлдөш күтүп алдыңбы,
Көрсөтүп бая кылыкты?
Ак тайлактай телчитип,
Артындан кошо ээрчитип,
Моймолжуп токой аралап.
Кыйча басып аралап.
Эми кой көзүм, минтип жүрөсүңбү?
Айылдан кечээ кат келди,
Аны бир аксакал киши алып келди.
Абайлап окуп мен чыктым,
Алып коюп шапкемди,
Айылда калыс бир келин,
Сен үчүн айтыптыр жазып билгенин.
Башында бар көкүлү,
Өзү парткомдун дейт өкүлү.
Тааныш таап алыпсың,
Талаштырып экинчи.
Болгон соң сенден түңүлүп,
Ары бери жүгүрүп,
Мен деле таптым бирөөнү.

ЖЕР-СУУ ТУУРАЛУУ ЫРЛАР

ТАЛАСТЫН КӨРҮНҮШҮ¹

Аркарын аткан адырдан,
Кулжасын аткан күбүрдөн,
Текесин аткан сеңирден,
Булар тилеп жүргөн теңирден.
Бугусун кууган сайынан,
Карагай арча көп болот,
Булар атылбаган жайынан.
Эми Кеңколго келип жайлады,
Жылкысы шибер чайнады.
Малы башка жерден токтобой,
Таластан келип май алды.
Кеңколдун өзөн башында
Барыкак менен Башкы-Суу
Бакайдын үңкүр ташында,
Мал жайлоочу өзөнү,
Бакай барып мал коёт.
Байкагыла тегиздеп,
Жалгыз талдын кезеги,
Тай кунанын үйрөткөн,
Азоолорун кармабай,
Далай укурук кыйраткан.
Азоосун кармап тай сойгон,

¹ Инв. 363. Найманбай Балык уулунун ырлары Суйлайман Ырыскулбек уулунан жазылып алынган.

Анда Манас эринбей,
Адамдын көөнү куунаган,
Асыл Кеңкол жерим ай.
Мал жайлоого тар кылган,
Жошоолу, Чочой сайым ай,
Өз курбудан бай кылган,
Асыл Манас байым ай,
Марттыгың журтка даң болду.
Терек менен Чачыке,
Мал айдасак чаң болду.
Мал салууга өзүңө,
Жылкы жүрбөс тар болду.
Далай адам жетем деп,
Хан Манаска зар болду.
Обоо менен Куйган таш,
Асыл Манас төрөбүз,
Кыргыз журтка баш болду.
Кыштын күнү болгондо,
Жатар эле жылкысы,
Терс кол менен жумшоого,
Жатар эле аралап,
Төмөн жагын карасаң,
Көк мойноктун кезеңи.
Кара чоро кара саз,
Күн чыгышта кара таш.
Камыр бөлөк дөбөсү,
Мазар кылып койгон го,
Эр Манастын сөөрүсү.
Төмөн жагын карасаң,
Көк мойноктун кезеңи,
Кезеңге чыгып карасаң,
Алды жактан көрүнөт.
Ак дөбөнүн түзөнү,
Табылгысы укурук
Ак куурайы шырмыйдай,
Аралап барсаң элигин.

Айдаган малдар өрүктөй,
Маңдай жагын карасаң,
Алтыбайдын ашык саз,
Аралашат өрдөк каз.
Кең Таластын өзөнү.
Кыдыра бүткөн кырчын тал,
Кыйла жерден өргөмүн.
Кызыгат муну көргөн жан,
Өзөн өөдө чынар бар,
Чынарга тийген жаныбар.
Мен көрбөгөн жаныбар,
Окшобойт мында жаныбар.
Кырк-Казык менен Акжарды,
Мындай жерди алам деп.
Баатыр Манас эр төрөң,
Кыйла чачкан эмеспи.
Кызыл дилде, ак зарды.
Ак-Чий менен Кең Арал,
Жылкы менен бир жүрөт,
Бугу менен көп марал.
Мунун балтырканы билектей,
Малдары кашка инектей
Коргоолдору короздой,
Короздору көнөктөй,
Кыргоолдору кызарган,
Каз, каркыра аралаш,
Учуп кетсе каркылдап,
Кадимки желедей болуп узарган.
Көк шумкары чаңырган,
Көз уялат аңырдан.
Ак шумкары талпынган,
Тоодагы жүрөт сыртында.
Жайылганда көрөсүң,
Койдой болуп тоңкулдак,
Эртең менен салкында.
Булбул жарга бурулган,

Булбулдун үнүн угам деп,
Мында аз күн турулган.
Баатыр Манас төрөмө,
Жорто турган болду деп,
Ошондо кабар угулган.
Байлады күлүк аттарын,
Кабар берип чогултту,
Жортуучу баатыр марттарды,
Мен үргүттөн барып үй алам,
Жоодон кайтып келгиче,
Жылкыма тийбе май кетет.
Сары кемер так булуң,
Алып барып ташка ким жетет.
Малын айдап жиберди,
Ким көрүштүр агатай,
Мындай калың чеберди.
Кекилик, короз аралаш,
Камышы көп кара саз,
Жогорку жагын карасаң.
Кызыл ташы түлкүлүү,
Кыз-келини күлкүлүү.
Кара ташы түлкүлүү,
Катын-кызы күлкүлүү.
Анан төмөн барганда,
Бөөт ойбут сазы бар,
Оргуп учкан казы бар,
Чоң боо терек мазары,
Манаска кудайдын тийген назары.
Болгон экен оолактап,
Чоң Ташкендин базары,
Балдарга кийим алам деп,
Тукур аттан миң кылып.
Тууганына дүң кылып,
Казылуу аттан миң кылып.
Калың журтка миң кылып,
Айдаган жолду чаң кылып.

Акмактын башын маң кылып,
Келинге келет алам деп,
Кыздар кызыл салам деп,
Атам менен энеме,
Ак жубала ичиктен.
Арзан баага алам деп,
Асыл Талас жериме,
Абыдан жыргап калам деп,
Майдамтал Манас барганым,
Майданда жылкы салганмын.
Мен жер маанисин алганмын.
Алтыны бар суусунда,
Асылы бар тоосунда,
Бетегеси белден го,
Берекелүү элден го.
Май чайнамак байдан го,
Мамырламак жайдан го.
Мындай жерди таппадым,
Бар агайын кайдан го.

АККАН СУУ¹

Акындын эшит жамагын,
Айталык суунун абалын,
Алда дебес пендеге,
Кыла турган залалын,
Эшитсең акын жамагын.
Энди айтам сонун абалын,
Кашкар ылдый куюлуп,
Агып жаткан аккан суу,
Ар шарият буйругун,
Билип аткан аккан суу
Көк шар ылдый куюлуп

¹ Инв. 200. Талас Чычырканак суунун башында Сулайман Конокбай уулунан 1923-жылы К.Мифтаков жазып алаган.

Кирип аткан аккан суу
Көп шарият буйругун
Билип аткан аккан суу
Аягы бийик ак жалтаң,
Таштан чыккан аккан суу,
Ар шатият буйругун,
Баштап чыккан аккан суу.
Ак жалтаңдын боорунан,
Канат алган аккан суу,
Алты белес көрүнгөн,
Көп пайгамбар чогулуп,
Даарат алган аккан суу,
Алты белес көрүнгөн,
Сайда болгон аккан суу,
Жети белес көрүнгөн,
Кырда болгон аккан суу.
Жетип колду жууганда
Нурда болгон аккан суу,
Алты белес көрүнгөн,
Кырда болгон аккан суу,
Жети колду жууганда
Нурда болгон аккан суу,
Баш аягы былкылдак,
Дайра болгон аккан суу.
Бир чымындай жаныңа,
Пайда болгон аккан суу.
Каба тулла шаарга,
Дайра болгон аккан суу,
Төгөрөктүн төрт бурчун
Жаймап алган аккан суу.
Ар шарият буйругун,
Угуп аккан, аккан суу,
Ак турпакка кынадай,
Жугуп аткан аккан суу.
Адамзатка көп пайда,
Кылып аткан аккан суу.

Ак буудайың буралып,
Чыгып аткан аккан суу.
Баш аягы былкылдап,
Жылып аткан аккан суу.
Кара асканын боорунан,
Жарып чыккан аккан суу.
Кайрышынан жез канат,
Балык чыккан аккан суу.
Муздак тоонун боорунан,
Жарып чыккан аккан суу.
Күнөсүнөн бак болуп,
Арып чыккан аккан суу.
Тууган айдай иреңи,
Жарып чыккан аккан суу.
Кара жердин алдына,
Тумчукпаган аккан суу.
Душманыдыр, орустур,
Башын салса тур кет деп,
Үн чыкпаган аккан суу.
Булбул да сайрап жарыктык,
Тил чыкпаган аккан суу.
Алтын башат төрүндө,
Кайнап жаткан аккан суу.
Атын сайрап так кайрап,
Алтымыш кой саабалар,
Кудай деген пендеге,
Куурабаган аккан суу.
Муздак шайтан көргөндө,
Жолобогон аккан суу.
Алла деген пендени
Арып кылган аккан суу,
Алла дебес пендени,
Балит кылган аккан суу.
Аксы менен Таласка,
Бакта кылган аккан суу.
Алла кылган пендени,

Такыба кылган аккан суу,
Күңгөй белде куюлуп,
Агып аткан аккан суу.
Күлүңдөгөн келиндер
Алып аткан аккан суу.
Алып бийик ак жалтаң.
Зоодо болгон аккан суу.
Алтын бара тегирмен,
Ноода болгон аккан суу,
Тай кыямат болгондо
Бир чымындай жаныңа
Соода болгон аккан суу.
Биз дагы айтып бүтүрдүк,
Аккан суунун абалын,
Акындын чийдим жамагын.

ЖАЗ КЕЛДИ¹

Дыйкандар кошко камынды
Кар эрип суулар чамынды,
Түлөп түшүп буудандын.
Кундуздай жүнү жаңырды,

Эгизден койлор төлдөдү.
Төлүнөн бир баш өлбөдү,
Төлдөтүп бүткөн бир короо.
Каракол чатын өрдөдү,

Кубантып ачып көңүлдү.
Жер бети күлгө көмүлдү,
Ушундай жыргал заманда.
Ким сүрбөсүн өмүрдү,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району, Сталин колхозунун тургуну Солтоев Бейшенбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Эмгекчи эле кетмен саптары.
Бүт шайманын тактады,
Карып калган экем деп,
Карылар карап жатпады.

Бактылуу элим эринбей,
Гүлдөгөн жазгы жериндей.
Бозой селки, кайраттан,
Кайратың болот темирден.

Келиндер келип кол берди,
Курдашым агызгын эми терди.
Үч ай, токсон күн күткөн,
Жайдарым сүйгөн жаз келди.

ШИЛБИЛИ¹

Өзгөчө болду шилбили,
Өзөнүнө мал толуп.
Жалгыз таман чубатма,
Жазылып кенен жол болуп.
Ат менен араң өткөн жер,
Арышын жайып кең болуп.
Тар капчыгай бузук тер,
Тептегиз болуп оңолуп.
Асманды мелжип кырлары,
Кара-Буура бир жагы.
Гүлдөп эми ачылды,
Шилбилинин сырлары.
Өргүп конот жайлоочу,
Өзөнү узак кенен сай.
Жүздөгөн чабан кышташат,

¹ Инв. 600. Талас облусунун Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Дыйканова Апей жашы – 68, Чкалов колхозу, уруусу – саватар.

Өрүмү сонун малга жай.
Көркүн ачып жайкысын,
Күкүгү таңшып сайраган.
Керилген жети төрү бар,
Көргүң келет кайрадан.
Жашыл ыраң бетеге,
Жашырган жерди тулаңы.
Кымызы күчтүү кырың от,
Көргөндүн таркайт кумары.

АЛТЫН МЕЗГИЛ¹

Ак буудай башын ыргаган,
Адамзат толкуп жыргаган.
Алтын мезгил күз айы,
Табияттын ушу айы.
Береке чачып калкыма,
Пейилин төгүп жалпыга.
Жыл сайын берген жемишин,
Даң жерлердин салты да.
Көңүлү толуп калкылдап,
Көл боюнда каркыра.
Алма, өрүгү эзилген,
Ашкабак, дарбыз чечилген.
Туурулуп жүзүм, коону,
Туурасынан кесилген.
Алтын мезгил күз убак,
Алтынды тууган ушу убак.
Алтынга мүлдө бөлөнүп,
Адамдын көөнү куш убак.
Армиядагы уулуна,
Апалар токоч бышырат.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району, Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

ТАЛАС СУУСУ¹

Эң башың майда-майда тунук булак,
Алдастап ак мөңгүдөн түшүп кулап.
Куралып миң булактан Талас суусу,
Жамбылга жол тартасың убап-чубап.
Күч менен машинадай жаркырайсың,
Алдастап атырылып, мөңгү кулап,
Учуруп ташка тийип, таштан-ташка.
Бул салтың дайым бирдей күндө-күндө,
Таңкалам таасириңе Талас суусу.
Эмне үчүн болду экенсин мынча шашма,
Төкпөй тур Талас суусу шашпа-шашпа.
Келечек, кечеки жыл жайда, жазда,
Эгин жайга жетелеп эми барар.
Ээрчитип канал менен баш-башка,
Ошондо сары ойдуңга байланарсың,
Калкылдап тору сындуу айланарсың.
Керилген кең Таласты көрккө бөлөп,
Ак буудай арпа менен саймаларсың.

КАРАКОЛ ЖАЙЛООСУ²

Таластын кең Каракол жайлоосу бар
Сымаптай мөлтүр кашка суусу агат шар.
Аптаптуу жайдын ысык күндөрүндө,
Чалкайып тоолорунда эрибейт кар.
Ушундай салкын жайлоо арасында,
Канткенде семирбесин төрт түлүк мал.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району, Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый району, Сталин колхозу Солтоев Бейшенбектен С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

Каракол сууң таза, жериң алтын,
Кениң бар чыгып жаткан күмүш, алтын.
Эч качан түк ойдо жок кенди тапкан,
Советтик зор күжүрмөн менин калкым.
Тырыхий сенин мындай байлыгыңдан,
Угулган бүт дүйнөгө чыгып даңкың.

«Сырыбай» «Жанчар» төрлөр мага жайыт
Жыргашат эмгекчи элим малын жайып.
Жайнаган Караколдун кең жайлоосу,
Колхоздор дүркүрөшөт жылда байып.
Жердеген Караколду жаш уландар,
Берилген келбедиби туусун сайып.

Каракол ар тарабың абдан терең,
Жаркырап күлдөйсүң го жазың менен.
Жаз алды көккө тойгон саан уйлардан,
Саанчысы брекелүү Суусар жеңем.
Май жайын, план үчүн сүтүн төккөн,
Кадырлуу колхозчуга Кенжеш энем.

Каракол калың арча, корум аска.
Текеси тепсеп жүрөт киндик ташты.
Жарашкан бул жайлоого колхоз малы,
Таасирин көп тийгизет кары, жашка.
Алтыбай жылкычынын үйүрүнөн.
Жылына кулун берет фонду кашка.

«Үч корум» төрүң сонун жайлуу малга
Жагыштуу соккон желиң ар бир жанга.
Сүлөөсүн, суусар, түлкү, аюу, илбирс,
Толуптур корумдарың түрдүү аңга.
Корумдан койбой алып жырткычтарын,
Баратат кыргыз элим жылып алга.
Каракол эмгекчи элге жериң жакын,
Колхоздор кыштыр, жайдыр малын баккан.

Жериңде малың баккан Шаршен агай,
Төшүнө алтын жылдыз медал таккан.
Жайлоодон өсүп чыгат малдын саны,
Арыктар өзөн салат кирип жаны,
Абаңдан таңда жүрүп дем алгандын,
Толкундап минут санап, толот каны.
Жылына алган төлүң аман сактап,
«Баатыр» деп наам алды Мамбет чалы.
Жеринде завод орноп, алтын чыгып,
Таалайым Сталиндин күйдү шамы.

АК-ТАШ КЕНИ¹

Эчен жыл түк ойдо жок «Ак-таш» кени,
Эскерип совет элим тапты сени.
Көргөндүн көз кумарын кандыргандай
Бул кезде завод орноп күлдөйт жээги.

Капталдан, кара аскадан жолуң кеткен,
Мээримдүү желиң жүрүп сылайт беттен.
Кайраттуу селки, уландын колдорунда,
Бургусу, куш тумшук, күрөк кетмен.

«Ак-таш» деп зор атагың,
Үн кошот агаларың орол тойго,
Заводунда алтын калып, кумдар агат,
Жаркырап көбүктөнүп толот сайга.

«Ак-таштын» ачылган кез чыгып көркү,
Боорунда иштеп жүрөт бозой, селки.
Алтыны күмүш менен мисте калып,
Таштары чыгып жатат келки-келки.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый району, Сталин колхозу Солтоев Бейшенбектен С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Тоосунан шылдыраган булак аккан,
Түз жердей тоо боорунан жолун чапкан.
Иштей бер талыкпастан замандашым,
«Баатыр»деп наам алсын орден таккан.

ТАЛАС¹

Бетеге белден буралган,
Бейпил Талас жерибиз.
Канат кагып жырлаган,
Калыңдап чыккан кара тал,
Кушчу болот элибиз.
Аты Талас район,
Шаардын өзү болбогон.
Партия менен өкүмат,
Таласка карап орногон.
Партия менен өкүмат,
Айнектеп салган тегирмен.
Партия менен өкүмат,
Буудайык куштай теминген.
Жаркырайт Талас көчөсү,
Биринен-бири кем эмес,
Салынган үйлөр мүчөсү.
Партия менен өкүмат,
Илеси абдан күчөдү.
Айтылган сөздүн тарыхы,
Азыркы Москөө түрүндөй,
Айнектей болуп жаркырайт.
Ааламга тийген жарыгы,
Абасы салкын кең Талас,
Жердеген экен эр Манас.
Аркар, кийик жайлаган,

¹ Инв. (5213) 575. Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркуловдон (1889-жылы туулган) 1961-жылы 4-январда Ж. Таштемиров жазып алган.

Колхоз-совхоз биригип,
Кең Талас менен айдаган,
Суусамыр чыга жайлаган,
Беш атарын асынган,
Планынан кутулуп,
Москва барып жазылган.
Алтындан тагы курулган,
Азыркы Москва шаарынан,
Кабары кетип угулган.
Чыгыш менен батыштын,
Баарын бирдей кураган.
Партия менен өкүмат,
Атпай аалам сураган.
Партия менен өкүмат,
Үйлөрүн барын сырдаган.
Картайганда карыңыз,
Садырын кошуп ырдаган.

АЙТЫШТАР

МАЛЧЫ МЕНЕН ДЫЙКАНДЫН АЙТЫШЫ ¹

Дыйкан:

Кең далы, балбан кол менен,
Керилип кетмен чабамын.
Эринбей иштеп жыл сайын,
Эки эсе эмгек табамын.
Канаке, малчы айтып көр,
Угайын сенин кабарың.

Малчы:

Муздуу күнү бурулбай,
Муңдуу доошум угулбай,
Атайын келсем алдыңа,
Атактуу сөзүм чурулдай.
Кышкысын семиз кыштатып,
Жайкысын төргө багамын.
Туут кезде асырап,
Төлдөн арбын аламын.

Дыйкан:

Көрүнгөн кызмат менде деп,
Өзүңдү өзүң мактайсың,
Кызматың бизге белгилүү,
Колхозчуга жетпейсиң,
Кымыз сатам деп жүрүп,
Эс алып бир күн жатпайсың.

¹ Инв. 657 (3295). Талас району Кең-Арал селосу О.Казанкаповдон К.Бакивалиева жазып алган.

Малчы:

Аман болсо бакканым,
Малчылар кошо сүйүнөт.
Ажылдайсың тим эле,
Дыйкандар мынча күйүгөт.
Иштегениң белгилүү,
Эмгегинен билинет.
Кеп сени десе дүкүлдөп,
Порбосун ала жүгүрөт.
Жашына берип башкача,
Дыйкандар мынча бүгүлөт.

Дыйкан:

Балтадан курч орогум,
Боолоп буудай оромун.
Эгинден түшүм көп алып,
Береке дыйкан боломун.
Сааган бээң менен сүтүңөр,
Каныма толуп күчү бар.
Эмгектин кандай блгонун,
Эмдиги жылы күтүп ал.

ЖИГИТ МЕНЕН КЕЛИН¹

Жигит:

Суу боюнан жолуктум,
Субагай сулуу келинге,
Туш келгенин карачы,
Туура бир келип пейилге.
Чыдабай жаштын денеси,
Чыккан бир экен сейилге,
Күтүүсүз жерден жолуктум,
Оо деги, ыраазымын теңирге.

¹ Инв. 657 (3295). Талас району Кең арал селосу О.Казанкаповдон К.Бакивалиева жазып алган.

Келин:

Ашык бир болуп сүйүшмөк,
Абалтан берки элде бар,
Абайлап жигит ойногун,
Арзып келген ишиңди,
Аткарарлык менде бар.

Жигит:

Көргөндө көөнүм кубанат,
Көркөмдүү сенин мүчөңдү.
Көп элден издеп таппайсың,
Көңүлдү сенден үзөмбү.
Жаш өмүр кайра келеби,
Жамалың кетпей эсимден,
Жалындатты денемди,
Жароокер өзүң ойлочу,
Жаштыктын жок го ченеми.

Келин:

Сыртыңдан көрүп жактырып,
Мен дагы сени сүйгөнмүн.
Жолум тар болуп айта албай,
Ичимден сызып жүргөмүн.
Жолугуп калар бекен деп,
Суу бойлоп күтүп жүргөмүн.

Жигит:

Албырттап жүрөк токтобойт,
Ашыкмын деп сөз айттым.
Сүйнүп жатып тилегим,
Сүйөсүңбү деп айттым,
Эрикпестен ойноого,
Элүү жылдан чен айттым.

БАЗАРКҮЛ МЕНЕН АЙТКУЛУ МОЛДОНУН АЙТЫШЫ¹

Молдо:

Кара бир камзир кийгенсиң,
Калың топ эл ичинен,
Алымкулдай кедейге,
Каалап өзүн тийгенсиң.

Базаркүл:

Кара камзир кийгенмин,
Калың топ эл ичинен,
Каалап өзүм тийгенмин.
Кандай айла кылам деп,
Кайрат кылып жүргөнмүн.
Кадыр абал болгон соң,
Кадырлап аны сүйгөнмүн.

Ушул айтышкандан кийин шарт туура келбегендиктен бейишин ырдабайт. Молдо Базаркүлдү сыртынан элге жамандап ырдап жүрөт. Базаркүл бирөө (элчи) аркылуу ырдаганы.

Айтылуу молдо болобуз,
Адамдан ашык көрөбүз.
Анча мынча кабарсыз,
Аста секин жүрөбүз.
Белгилүү молдо болобуз,
Мелдешип ырдап көрөбүз.
Ак-ала тоонун боорунан,
Ак жолборс качса тозот дейт.
Ардактуу молдо болобуз,
Алыстан бизди кошот дейт.
Көк ала тоонун боорунан,
Көк жолборс качса тозот дейт.
Көркөм бир молдо болобуз,
Ак жолборс качса кайыптыр,

¹ Инв. 657 (3295). Талас району Кең-Арал селосу О.Казанкаповдон К. Бакивалиева жазып алган.

Алыстан кошсом айыптыр.
Көк жолборс качса кайыптыр,
Көрбөй кошсом айыптыр.
Кыл мадиям буудайы,
Оромол берсе кудайы,
Оромол берсе мейли эле,
Ойлонбой келчи айлыма.
Түрлүү түрлүү жибектен,
Түрү сайын кол жетпес.
Түңүлбөгөн молдо жок,
Түнөп кеттиң бир нече.
Талдуу талдуу жибектен,
Талы сайын тор кеште.
Тамтырабай молдо жан,
Айтышып кеткин бир нече.
Карчыга кыраан куш эле,
Калың багың ичинде,
Карындаш сүйгөн киши эле.
Турумтай туйгун куш эле,
Туйгун бир багың ичинде,
Тууган сөрөй киши элек.
Кара макмал тонунуз,
Качан бир калды көөнүңүз?
Төмөндөн келет төрт аттуу,
Төрт аттуунун ичинде,
Төрөдөй молдо салмактуу.

Молдо Базаркүлгө беттешип ырдаганы келсе Ба-
заркүл үйдө жок болот. Ошондо молдонун ырдаганы:

Майданга бүткөн талсыңбы,
Базаркүл үйдө барсыңбы?
Кештелеген торбоңуз,
Келиштирип ыр кылып,
Келип калды молдоңуз.
Манаптан калган торбоңуз,
Келиштирип ыр кылып,
Келип калды молдоңуз.

Манаптан калган торбоңуз.
Мааниси менен ыр кылып,
Барып калды молдоңуз.
Акарат сөздү кылбаңыз,
Айылды көздөй жылбаңыз,
Алайна шайыр бала экен,
Алымкулдун жары экен.
Отуз беште жашы экен,
Олтурган жубан башы экен,
Жыйырма беште жашы экен,
Жайылган жубан башы экен.

ЭКИНЧИ ЖОЛУ БЕТТЕШИП ЫРДАГАНЫ

Молдо:

Комбайындын дүмбүлүн,
Чоң-чоңунан аласың,
Чөнтөгүңө саласың.
Кыт деп койсом күйөөсүн,
Колуңа алып сүйөсүң.
Акарат сөздөр кыласың,
Артыңа эч карабай,
Аста басып жыласың.

Базаркүл:

Конбайындын дүмбүлү,
Чоң-чоңунан алгамын,
Чөнтөгүмө салганмын.
Кокуй бир молдо тура тур,
Коомайланып калганмын,
Катындар менен барганмын,
Капсалаңга калганмын,
Билбестиктен алганмын,
Бир балаңа калганмын.
Терме дүмбүл маканы,
Теңирберди коруду.
Тентип жүргөн молдобуз,

Ар нерсеге жоруду.
Пачки чыккан дүмбүлдү,
Базарбай отуруп коруду.
Орозо туткан молдобуз,
Ар нерсеге жоруду.
Өзүң бир жакшы бөлөсүң,
Байталды жакшы көрөсүң.
Маргалаң базар барасың,
Куран китеп илесиң.
Кудаанын сөзүн билесиң,
Куйруктатып байтал минесиң.
Алты бир ооз сөз уксам,
Айтканы келем дамбылда.
Аккула артып жүргөндөй,
Байталың белең дамбылда.
Эки бир ооз сөз уксам,
Айтканы келем дамбылда.
Чакса бир буудай аккула,
Жаның болсо чапкыла.
Эки чакса аккула,
Эстүүсүнгөн Молдожан,
Эки жакка чапкыла.
Оболку айтар болгондо,
Орозо, битир аласың,
Орозо, битир тийбесе,
Ойлонуп отуруп каласың.

Молдо:

Чакса бир буудай аккула,
Чараана жакын уй болот.
Эли бир чакса аккула,
Элүү бир чейрек ун болот.
Базаркүл сенин калыңың,
Эки кадак ун болот.

Базаркүл:

Уктабай көзүң ирмедиң,
Уялбай мени тилдедиң.

Ачпай көзүн ирмедин,
Акыреттик Молдожан,
Алыстан мени тилдедиң.
Карпа сабы көк чанач,
Кайрып ишке табасың,
Катын менен айтышып,
Кай жерден абийир табасың.

ТУРГАНБАЙ БИЙ АЛЫМКУЛГА ЧЫГЫМ САЛАТ, ОШОНДО БАЗАРКУЛ КЕМПИРДИН ЫРДАГАНЫ

Камчымын учу кайыш дейт,
Каңеши биздин жарыбыз.
Калыңы көп деп, кейит дейт,
Чыныгы биздин жарыбыз.
Чыгымы көп дейт кейит дейт,
Чын кадыржан болгон соң,
Чаласы болсо келишер.
Кыяны кыйлай баскан түлкүнүн,
Кылыгын билген пендеге,
Кыйбастыктын мүлкүмүн.
Кылыгым билбес пендеге,
Кылчая баспайм бир күн да.
Капталдай баскан түлкүнүн,
Кадырым билген пендеге,
Казанаштын мүлкүмүн.
Кадырым билбес пендеге,
Кайрылбасмын бир күн да.
Жалгыз жаңгак жарты өрүк,
Жарымын бөлүп жебесмин.
Жакшысынган Тургамбай,
Жаамы күнү бириксе,
Жарым пулча дебесмин.
Эки жаңгак, бир өрүк,

Этин бөлүп жебесмин,
Эки күнү бириксе,
Эки пулча дебесмин.
Элге салдым көп алдың,
Эстүүсүнгөн Тургамбай,
Элүү боочо чөп алдың.
Адамга салдың көп алдың,
Алтымыш боо чөп алдың.

САРИНЖИ МЕНЕН ЖЭЭНБАЙДЫН АЙТЫШЫ¹

Жээнбай:

Төбөңдө бар күмүшүң,
Төрөлөрдөй жүрүшүң.
Башыңда бар күмүшүң,
Байчабайдай жүрүшүң.
Атымды талга байлатпадым,
Алпынган таман ууруну,
Мен таз башымдан айлантпадым.

Саринжи:

Күлүктү минсе жүгүрөт,
Күнчүлүк келип бүгүлөт.
Кудай урган көрдөй кол,
Башымдагы таз жерим,
Күмүшүм деп сүйүнөм.
Аргымак минсе жүгүрөт,
Алыска келип бүгүлөт.
Айнектей болгон такырым,
Алтыным деп сүйүнөм.

Жээнбай:

Сенин атаң сурасаң,
Курмушу менен бел бууган,

¹ Инв. 657 (3295). Талас району Кең-Арал селосу О.Казанкаповдон К.Бакивалиева жазып алган.

Кулдар менен тең тууган.
Менин атам сурасаң,
Шаалар менен тең тууган,
Шайы менен бел бууган.

Саринжи:

Атаң менен куруп кал,
Эшигин алдын тал кылган.
Эки бирдей баласын,
Карабаштан кал кылган.
Атаң менен куруп кал,
Жандоонун баарын тал кылган.
Жакшы асырап бага албай,
Жалгыз уулун кол кылган.
Адырга чыккан бир кайың,
Тал болобу Жээнбай?
Атуулунун баласы,
Кал балабу Жээнбай?

Жээнбай:

Менин атам сурасан,
Тобурган менен дуулаган,
Токойдо коён, уулаган.
Менин атам сурасаң,
Аргымак минип дуулаган,
Адырдан түлкү уулаган.

Саринжи:

Толгон тооке эл билет,
Атамдын аргымак ат мингенин.
Бекботонун ашында,
Аргымак минип дуулап,
Алыстан чаап келгенин.

Жээнбай:

Калың Өзгөн жерим бар,
Басыз сары уруум бар.
Шалы бышкан көлүм бар,
Алма бышкан чөлүм бар,
Ошо жерде элим бар.

Саринжи:

Өзгөнүңдү көргөнмүн,
Кыйчак болот балдарың.
Чычкан болот чалдары,
Бааз-бааз күн басып,
Курттап кетет балдары.

КЕЛИН МЕНЕН ЖИГИТ¹

Жигит:

Басып жүрүп жол кылдым сарайыңды,
Балакетке калтырдың агайыңды.
Барган менен ал жерден таба албадым
Пакта терген жериңе барайынбы?
Алдап соолап калтырып, жеңейимди,
Алган пактаң канча экен ченейинби?
Өзгө жанга билгизбей, шектендирбей
Өзүм жалгыз бул жерге келейинби?
Ак пахта жериңде
Ушинтип, айтыптыр жигит келинге.
Кетенчиктеп бир аз кайтыптыр
Анда келинчек минтип айтыптыр.
Эрип турган сары майым
Ээ, кагылайын, кагылайын.
Колумдагы сары майым
Койчу, койчу кагылайын.
Азыр сен мага келбегин,
Мен ак пахта терип тердедим.
Түңүлбөгүн сен менден
Түбүндө, түгөнгүр,
Түбөлүк сенсиң эрмегим.
Сени мен эң эле жакшы көрөмүн,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Кожогол Үмөталиев жашы 51де, Чкалов колхозу, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу кушчу, анын ичинен сабатар, сабатардан чылпак.

Андыктан эрмегим деп тергедим.
Азыркы жумуш бир болду,
Ак тамагым кир болду.
Агарып аткан таң болду
Ак көйнөгүм чаң болду.
Карасаң үнүм кер болду,
Кара чачым тер болду.
Башында аппак бубагы,
Азыр пахтанын терим убагы.
Алтынга баркы тепетең
Аны биз терип албасак
Адамга жетер убалы.
Тоодой болуп үйүлдү,
Кырдай болуп жыйылды.
Буга балдардын жетпейт эсеби
Азыр пахтанын терим кезеги.
Жактырбай жаткан бирөө жок,
Жаман көрүп же сени.
Ак пахта терип бүтөйүн
Анан мен сени күтөйүн.
Зарланып тартып убайым
Самындап бетим жубайын.
Сагызгандай кулпунуп
Санаамды сага бурайын.
Агын сууга чөмүлөйүн,
Анан сага көрүнөйүн.
Муздак сууга чөмүлөйүн,
Мурун сага көрүнөйүн.
Балчык сууга чөмүлөйүн,
Башка жанга көрүнбөйүн.
Башка жанга мен көрүнсөм,
Балдыркандын көгүн жейин.
Ууланып жатып калайын,
Угуп кой сөздү агайын:

деген экен дейт.

Көрүүгө мындай чыкпай эле

Таза келиндин сөзүн укпай эле.
Көр болуп калган эмече,
Келинге болуп келече,
Кем болуп калган эмече,
Оң далысын тырмаптыр,
Жигит ошондо минтип ырдаптыр.
Сол далысын тырмаптыр,
Ошондо солкундап минтип ырдаптыр.
Кайгыдан кайыга түштү бозоюң,
Канчага күтүп созоюн?
Караңгыбы, күндүзбү?
Айтсаңчы кай жерден,
Кай маалда сени күтөйүн?
Сүйүүдөн тарттым убайым
Сүйлөчү кебиң угайын.
Мени да сүйүндүрүп кеп айтсаң
Сени да сүйүндүрсүн кудайым.
Көгөрүп өнгөн чөп болду
Сени,
Көрбөгөн күнүм көп болду.
Жабагы өсүп тай болду,
Жаз өтүп мына жай болду.
Айдоонун баары түз болду,
Ак пахта бышып күз болду.
Ак пахта терген келин кыз
Алты миң жети жүз болду.
Сени менен сегиз жүз,
Мени менен тогуз жүз.
Баарылап терип олтуруп
Пахтаны терип болуппуз.
Чокудай пахта үйүлдү,
Тиякта,
Чондордун баары сүйүндү.
Рахмат айтып элдерге,
Ырапортту бергенде
Жамынып алып чепкенди

Экөөбүз

Жата турган кез келди.
Айлуу түндө сырдашып,
Айтышып өткөн кеткенди.
Таарынычты айтышып,
Далай жерден кайтышып,
Сенден ката кетти деп,
Менден ката кетти деп,
Жерди тепкилеп, деген экен.
Анда келберсип пахта териптир, келинчек
Ушинтип жооп бериптир:
– Сен кайгырып үнүң созбогун
Жолумду,
Караңгыда тоспогун.
Ак куудай мойнуң созбогун.
Азыр сен мойнуң созбогун.
Азыр аземде жүргөн жерим жок,
Ак пахта терип Оштомун.
Саласындай чочконун
Бакырып ыйлап боздодум.
Ак пахта терип бүткөнчө
Агарып кар түшкөнчө
Сен өлүп кетет окшодуң.
Жок, өлбөгүн жигит, өлбөгүн,
Кыямат жайын көрбөгүн.
Кыяматта эмне бар анда,
Кыйналып жаткан пенде бар,
Кыяматка барбагын
Кыйноону тартып калбагын.
Кышында келе жатып жолдо айткан
Кыдырмыш деген молдо айткан.
Анда кып-кызыл күйгөн сар жалын
Сары жалынга күйбөгүн.
Сапырылып жүрбөгүн.
Мээнетинди тарттырба
Мен болом сенин сүйгөнүң.

Өлбөгүн жигит өлбөгүн
Өзүңдү менден белбөгүн.
Мен ак пахта терип бүткөндө
Агарып кар түшкөндө
Экөөбүз кубабыз суунун өрдөгүн.
Өзөндө сууга барабыз,
Өрдөктү
Экөөлөп кармап алабыз.
Экөөбүз тең балабыз
Мен кучактап,
Моминтип кармап турамын.
Өзүңүз жүнүн санаңыз
Эркек бекен кыз бекен?
Эче жашка чыкты экен?
Кармалып турган кезекте
Өрдөктүн,
Канаттарын эсепте.
Кыз болуп калса кокустан,
Кыйкырып жибер эшекче...

ЧОР ЫРЧЫНЫН ЫРЫНАН¹

Анын бир келин менен айтышканы.

Чор:

Кызыл тилиң бу кезде,
Бүлөп келген турбайбы.
Кыз келиндер чогулуп,
Сүрөп келген турбайбы!

¹ Инв. 600 (5232). Талас областы Талас району, Жергетал айылы, 1971-жылы Киров районунун тургуну Турдаалы Жаныбек уулуна (72 жашта) А.Кулматова жазып алган.

Кара тилин бу кезде,
Бүлөп келген турбайбы.
Катын кыздар чогулуп,
Сени сүрөп келген турбайбы.

Келин:

Алыстан келген Чорум ай,
Айткан сөздүн боруму ай.
Андай айтпай түз айткын,
Көрсөтөмүн сонунду ай.

БАЛДАРГА АРНАЛГАН БЫРЛАР

КАРА УЛАК¹

Кенже тууган кара улак,
Менден качпа нарылап.
Айыктырып жубайын,
Котуруңду дарылап.

ҮКӨНТАЙ²

Бышты калды аргымак,
Тур Үкөнтай туралык.
Камыр болуп, кыл болду,
Колубузду жубалык.
Бет жуубай эле коёлук,
Буламык жеп тоёлук.
Кадырлап бет жуугандай,
Калды бөбөк чоңоюп.
Ач уйкуңду Үкөнүм,
Бирөөсү жок чүкөнүн.
Алса керек уурдап,

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл, Будённий району Ленин колхозу Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл, Будённий району, Ленин колхозу Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

Уулу келип бүткөнүн.
Тур тура гой Үкөнтай.
Алып берем чүкөңдү.
Анын жаагын үзөмүн.
Муздап калды сүтүңүз,
Ичирейин туруңуз.
Кагылайын Үкөнтай
Качан басат бутуңуз.
Бутуң эрте басса экен,
Тырмактарың катса экен.
Кагылайын Үкөнтай
Кардың жаман ачка экен.
Айланайын мурдуңан,
Айран ичсе кулгуган.
Атасына саттырып
Ал кунанын үйрөтүп,
Жулкундуруп туйлатып
Минтип жүрөт Үкөнтай.
Атасына байлатып,
Кер кунанга токутам
Кейпи жаман Үкөнтай
Кечиктирбей окутам.

ТАЙГАНЫМ¹

Келчи куба тайганым,
Билегинден кармайын.
Туруп турчу былк этпей,
Тумшугунду майлайын.
Күчү-күчү жез билек,
Кишидей бул эс билет.
Оозун ачат май бер деп,
Бербей койсом эчкирет.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж. Төлөевдер жазып алган.

Тиштегилеп каргысын,
Тырмап, тырмап жамбашын.
Ичпей коёт таарынып,
Апам куйган жармасын.
Жыл маалына жете элек,
Багып көөнүн кете элек.
Эне сүтү оозунан,
Эмдигиче кете элек.
Куйту-куйту жез билек,
Жер тырмаба тешкилеп.
Эт да берем, сүт берем,
Эми мына кеч кирет.
Жыл маалына сен жетип,
Тумшугуң суу тердетип.
Изин кууп издейсин,
Далай түлкү тиштейсиң.
Күл сыйпатам ашатып,
Тумак кием жасатып.
Элде далай тайган бар,
Сен алардан аша чык.
Сен тиштеген түлкүнү,
Сабагыма басайын.
Сабыркабай күлкүлүү,
Жат жезбилек, жезбилек
Эң бакшысы эс билет.

КӨГҮЧКӨНҮМ¹

Көгүчкөнүм мойну көк,
Көрүп турсаң ойну көп.
Көккө чыгып жарышат,
Койкондошуп алышат.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Канаттарын каккылап,
Куйруктарын чапкылап.
Уясына келишип,
Уктап калат магдырап.
Жумурткасын туушуп,
Жулкулдашып куушуп.
Чымын кагып жеп калат,
Чындап тойдум деп калат.
Жумурткасы көк болот,
Уруштурсаң бек болот.
Пионерлер бу кушту,
Баксаңыздар эп болот.
Тааруу чачсаң талаша,
Таза терип жеп коёт.
Көгүчкөнүм күйк-күйк,
Колго конот чыйк-чыйк.

АШЫМБЕК¹

Ой Ашымбек, Ашымбек,
Калдың неге башым деп.
Башың бүгүн жакшыбы,
Оокат ичсең жактыбы?
Жакшы болсо башыңыз,
Жагып калса ашыңыз,
Жүр мектепке келели,
Жүргүн эрте жетели.
Эжем берсе сабакты,
Ачып жарып кабакты,
Бүгүн билим алалы,
Билимге биз каналы.
Заманабыз көңүлдүү,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Шат кылабыз өмүрдү.
Биздин өлкө турагы,
Билимдин зор булагы.

КОТУР УЛАККА¹

Котур болгон кара улак,
Менден качпа арылап.
Айыктырам токтогун,
Котуруңду дарылып.
Ай кара улак, кара улак,
Сендик дары табылат.
Дарылатып албасаң,
Дал ортоңо жабышат.
Зыян болот жаныңа,
Шамал кирет каныңа.
Чыгалбайсың секирип,
Чыныбектин тамына.
Кеңдеген кара улак,
Кетпе менден арылап.
Алдыма кел жүгүрүп,
Азыр берейин дарыны.
Күкүрт менен кралин,
Аралаштырып жууймун.
Андан кийин айыгасың,
Ат баштыктай улагым.
Чудуң-чудуң чуркайсың,
Чултур сенин кулагың.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАР

САМАК¹

Бул турган Самак,
Эртеден кечке ичкени арак.
Акыл айтсаң көнбөйт,
Атасын күн сайын урат сабап.
Энеси байкуш бирдеме десе,
Эн тамга кетип калат камап.
Айла жок,
Үй-бүлөсү Самактан болду жадап,
Самак өзү жаш,
Тапкан эмгек пулу да аз.
Жазгы күнү жети,
Күзгү күнү эки,
Жайкы күнү алты,
Кышкы күнү эки
Эмгек табууну эч качан ойлобойт.
Эки жүз грамм эси дарты.
Самак,
Мейли ичсин арак
Жумушка чыксын эмгек тапсын,
Мына биздин күткөн талап.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл, Будённый району Ленин колхозу
Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөөвдер жазып
алган.

АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨ БИР¹

Кээ бирөө бар,
Калемдей кашы чийилген.
Капарында жок эле ай,
Какшангым келди бүгүн мен.
Ушакчылыгың кой эми,
Алды менен жүгүргөн.
Алын билбей бечара,
Чачы артына түйүлгөн.
Ошолор сулуу бир болсо,
Ошону да бизге тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Атырдап бетин жуунган,
Ак жибек кийип кубулган.
Агартам деген кайран бет,
Ага жетпей жуурулган.
Ошолор ай сулуу бир болсо,
Деги ошону эле тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Төшөк жатса жыйылбай,
Аны ойлоп да койбойт кымындай,
Азаңда кетет айылдап,
Жумушу жок тыйындай.
Бешимде келет бышылдап,
Саманга тойгон сыйырдай.
Ошолор ай сулуу бир болсо,
Ошону деле тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Жолдошун сыйлап күтпөгөн,
Ал ами жорудай орой тиктеген.
Сүйлөсө кетет ылгабай,
Сөзү жок бир сиз деген.

¹ Инв. 600.(5232). 1971-жыл Талас облусу Киров району Чолпонбай айылынын тургуну Сооронбек Чоюбековдон жазылып алынды.

Ошолор деги сулуу бир болсо,
Ээ ошолорду тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Балдарын таза бакпаган,
Алардын беттерин шакмар каптаган.
Өзү таза күтпөсө,
Карамак беле башка адам,
Ушундайбы жакшы адам?
Ошолор сулуу бир болсо,
Деги ошондойду тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Эндиктеп бетин кызарткан,
Ал эми этекти өйдө кыскарткан.
Эл турса да уялбайт,
Эч нерсе жок ызааттан.
Ошолор сулуу бир болсо,
Ошондойду тим койсо.
Кээ бирөө бар,
Талыкпай тиет күйөөгө,
Таанышып алып бирөөгө.
Таштап кетет анысын,
Эки конгон түнүнө,
Ошолор ээй сулуу бир болсо.
Кээ бирөө бар,
Кийимин туташ кир кылган,
Же анын жумушу жок бир кылган.
Сайраса кетет булбулдай,
Улууларга тил бурган.
Ошолор ээй сулуу бир болсо,
Деги ой, ошону тим койсо,
Кээ бирөө бар,
Эмгектен башын тартпаган,
Аны эл жактырып мактаган.
Акырын сүйлөп жыбылжып,
Акылы терең башкадан,
Ушундай болот жакшы адам.

Ошолор ээ сулуу бир болсо,
Ошолорду сүйгөн ким болсо.
Бизде бар кара көз сулуу ак маңдай,
Анын казына куюп баскандай.
Акырын сүйлөп жыбылжып,
Отура калып аткандай.
Күлсө тиши кашкаят,
Күн туруп келе жаткандай.
Эмгегинен эл тааныйт,
Өзү жүрөт мактанбай.
Ошол сулуу бир болсо,
Деги ошону сүйөр ким болсо.
Асылдай кылып умтулат,
Ачылган кызыл гүл болсо.

СОКУР КАЛЧА АКЫН¹

Сокур Калча акын бир ырдаганда тогуз малдан кем албаган экен. Кийинки убакта абдан картайган соң айтканы.

Ат картайды жал тайды,
Эр картайды мал тайды.
Калчакеңдин колунан,
Кара кыяк кылтайды.
Калчакеңдин арман күү,
Эсил өмүр гүлдөй жаш,
Атаны кокуй жыйырма беш,
Өтүп кетти кайран күн.
Ат картайды жал тайды,
Эр картайды мал тайды.
Үзөңгү тайды бут кетти,
Булгаарыдай жыт кетти,

¹ Инв. 442. Сокур Калчанын айылында 86га келген карыядан 1923-жылы биринчи августа Талас, Кең-Кол, Кара-Ойдо Токтогазы молдонун үйүндө, Эркебай Бердибай уулунан К.Мифтаков жазып алган.

Эңкейип белден күч кетти.
Кечеки көргөн жыйырма беш,
Бир кайрылып келбеди.
Камыш башы калемде,
Кан Бүргөгө салам де.

КАНЫШБЕК¹

Талабы мундуз төрөсү,
Таталы мундуз төрөсү.
Ойрон бир мундуз төрөсү,
Орчун бир мундуз төрөсү,
Көрпөчөнүн көбөөсү,
Көңкү бир мундуз төрөсү.
Коюмду жайдым быткылга,
Кордук болдум хан атам,
Абылайдай ит кулга.
Жамандап болсо Абайга айт,
Күрөңкөлүү Көкүмгө айт,

Көп саруудан бешимге айт – деп, качып баратып элиндеги адамга салам айткан. Андан соң Тыныбек хандын кызы Канышбек Абылай хан тарабынан кармалып, Каныбектин кайны саруу уруусунан кырк уул эли болуп күйөөнүн аты Кабай деген экен. Ошол салам менен барып Таластагы Кабайга кабар кылыптыр. Кабай жигит жалаң менен барып Таластагы Канышбекти тартып алган экен. Абылайды күзү сайган экен, андан соң курзы менен кайтадан келишип Канышбекти Кабайга берген экен. Бул да бир узун дастан болуптур.

¹ Инв. 442. Айдарраалы Бершүкүр уулуна 1923-жыл 12-августта К.Мифтаков жазып алган.

АК МӨӨРДӨН ҮЗҮНДҮ¹

Мөөрдүн Болот менен коштошуп айтканы

Жылгача жерге таш үйдүң,
Жылмакай жерин сен алдың.
Жылас күн Жантай мени алды,
Жылкыдай ыйлап сен калдың.
Коктуча жерге таш үйдүң,
Көкөмдүү жерин мен алдым.
Кокуй күн Жантай сен алдың,
Кокуйлап ыйлап сен калдың.
Аланы минип эл алды,
Алты эле жашта мени алды.
Артылып бойго жетсем да,
Ант урган Жантай бул алды,
Же ал өкүрүп ыйлап калат дейт.
Коктуча жерге таш үйдүм,
Токумдуу жерин мен алдым.
Кокуй күн Жантай сен алдың,
Короодо гана ыйлап мен калдым.
Жылгача жерге таш үйдүм,
Жылмакай жерин мен алдым.
Жылас күн Жантай сен алдың.
Жылкыдай ыйлап мен калдым,
Аланы минип эл алдың.
Алты эле жашта мен калдым,
Артылып бойго жеткенде,
Ант урган Жантай сең алдың,
Айылда ыйлап мен калдым.
Жээрдени минип эл алдың,
Жети эле кашта мен калдым.

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Ысманкул Баетов (1896 – жылы туулган). Чкалов колхозу, Талас району. Уруусу чылпак, сабатар, кушчу.

Жетилип бойго жеткенде,
Куруп кет Жантай сен алдың,
Желеде ыйлап мен калдым.

ОКТАБРЬ ТУУСУ¹

Октябрь ай нурусун кучак жайган,
Эмгекчи эл туусу көтөрөт жандан, сайдан.
Ошол туу чоң бирдиктин чын белгиси,
Желбиреп маалым кылат алда кайдан.
Октябрь тууң жакшы кылкылдаган,
Алтындай ариптери жылтылдаган.
Ушул туу сенин күнүң, сенин гүлүң,
Түнөрүп түбөлүккө жылтылдаган.
Октябрь тууң кымбат, атың сонун,
Сарайдай заңгыраган ачык сонун.
Андыктан бүт дүйнөнүн эмгекчи эли,
Жетсем деп сенин тууңа созот колун.
Чет элдин дыйкандардын тигип торун,
Ариптин таалайына бүткөн шорун.
Жылдыздай туу түбүнө чогултасың,
Шаттык жүз сайрандатып баары жогун.

ЖАШ АКЫНДАРГА²

Сары сабага Бишкек салып ургандай,
Биздин ырлар бышыкталып чайкалат.
Келечекте окуучулар сынга алат,
Жаман-жакшы мына ошондо байкалат.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Бир айтканды токсон тогуз, жүз айтып,
Жазып жүрбүз миң мертебе кайталап.
Ошол ырда окуя да таасир жок,
Ким жактырып, ким жакшы деп айта алат.
Аны билбей бой көтөрүп жүрөбүз,
Бул өнөрдүн жүздөн бирин тааныбай.
Кай жаш акын өзүн-өзүн жактырып,
Ал өзүнчө, ал Токтогул акындай.
Тигил Мукай, бул Жоомарт, ал Жусуп,
Мен өзүнчө Темиркулдай, Аалыдай,
Өзүбүзгө акын болуп алабыз,
Ала-Тоодон ырдын кенин казгандай.
Жатып-туруп өзүбүздү мактайбыз,
Бир ыр жазсак миң роман жазгандай.
Бир жазып келтирбесек көркөмүн,
Койсок экен бой көтөрбөй мактанбай.
Жаш акындар, биз мактанар боло элек,
Билим тайкы мээге акыл толо элек.
Жазуу керек, сапаттуу ыр,
Күндөп, түндөп окуш керек талыкпай.

ПАРТОРУК¹

Жапжаш бала ушул биздин парторук,
Колхозчуга жол көрсөтөт арпа оруп.
Боосун байлайт бир да боосун түшүрбөйт,
Чактап жасайт ар жерине алып барып.
Айры менен өзү сузуп алып берет,
Арабачы жүрүп кетет даң салып.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

ЭРКЕ¹

Иреңден таң алдында тургун эрте,
Дарыйка колхоз кызы, жеңем эрке.
Жең түрүп, белин бууп уй саайт,
Шаңданып жоону жеңген баатыр эрче.
Сайракан эрке жеңем чындыгында,
Бир уйдун үч миң литр жылдыгында.
Сүт алып чоң жарышта алды болду,
Башкача таасир үлгү кылды мына.
Бекиген он музоосу тегиз аман,
Алдына эртели кеч ташып саман.
Ач кылбай маалы менен тоюттатып,
Ар дайым суу жылытып берет ага.
Бактылуу таалайы бар эрке жеңем,
Эмгектин этин туурап, майын жеген.
Өзүнүн эмгегинен баар тапкан,
Өлкөмдүн эң бактылуу кызы белем.

БЕТЕГЕ²

Күңгөйдүн сары бетеге,
Күлүңдөп турган кече эле.
Бул бүгүн кардын алдында,
Күлазык болду нечеге.
Тескейдин сары бетеге,
Теңселип турган кече эле.
Чарадай куйрук байланат,
Чайнашып койлор жесе эле.
Колхоздун жылкы, уйлары,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Карды ток мөңкүп туйлады.
Бетеге чөбүн терип жеп,
Белине майын жыйнады.
Кар жааган күнү кайышпай,
Каруусу кетип майышпай.
Солкулдап эттүү болушат,
Заводдон чыккан кайыштай.
Бетеге малга күлазык,
Береке берет кунашып.
Төрт түлүк баары, бүт аман,
Төр-төрдө турат чубашып.

АГАМА¹

Жыгылып там-тум басып жүргөнүмдө,
Ат кылып жаш чырпыкты мингенимде.
Кийимим байпак бойдон өтүк кийбейт.
Арыкка чалчык сууга киргенимде,
Агайын бир уялаш карап туруп.
Бир кыял ой пикирин мага буруп,
Сен мындай жаман шалаа өспөгүнүң,
Насаат кеп айтар элең эң бир сылык.
Ошол кез жүрөгүмдө кала берди,
Өстүрдү тарбиялап агай мени.
Өтүкчөн чалчык сууну кеччү күн жок,
Бой жетип өзүм жигит болдум эми.
Аркамда кала берип ошол чагым,
Тоотпой кар бороонду, күйсө жалын.
Жүрөмүн кур жайлоодо чабан болуп,
Өстүрүп колхозчунун ыйык малын.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

КЕРМЕ ТОО¹

Кыргызда бар Керме Тоо,
Кыздары эндик терме тоо.
Кызыл алтын, ак күмүш,
Кыйла кепти берме тоо.
Калайы көп көмүрлүү,
Касиеттүү менде тоо.
Өрүгү бар, талы бар,
Өзөнүндө малы бар,
Өзөн толо кыргыздын,
Өсүп жеткен талы бар.
Тукуму өсүп бээлери,
Тул кара ат тууду жаныбар.
Булагы бар, көлү бар,
Булуну кең төрү бар.
Көлдөрүндө каз ойнойт,
Төрдөн көлгө сабалап.
Төбөсүндө куш ойнойт,
Оюм сенде Керме Тоо.
Өзөн бойлоп жарышкан,
Өз өзүнчө кабышкан.
Бирде алышса, тиштешип,
Бирде кайра кабышкан.
Калтарларың, суусарың,
Кармай албай суусадым.
Кагылайын Керме Тоо,
Кабыргага түрткүлөп,
Качан эле мени жумшадың?
Оюм күлкү тамаша,
Совхоз, колхоз жанаша.
Баары сенде Керме Тоо.
Адам өлбөс картайбас

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Дары сенде Керме Тоо
Беш жылдыкты, төрт жылда
Аткарууга күч кубат
Дагы сенде Керме Тоо.

АРМИЯ¹

Сүрү бар Ала-Тоодой кебелбеген,
Эл коргоп Родина камын жеген.
Кармашта беш мүнөттө жексен кылат,
Жер жүзүн кууруп чыккан жалын менен.
Армиям,
Өнөрү арбыган,
Жат душмандар өтө алышпайт алдынан.
Эл үчүн СССРдин өмүрү үчүн,
Аябайт кашык канын, бардык күчүн.
Алдырбай, алпурушуп жоосун жеңген,
Ар убак таңыркатат, жердин жүзүн.
Атактуу,
Сапаттуу,
Кызылдар!
Кечеки кандуу согуш кагышууда,
Качырып кылыч сууруп чабышууда.
Армияң, немецтерди койду кырып,
Баштарын кесип алып салды сууга.
Жерге кирди,
Гитлер жинди,
Көргө минди!
Армияң жексен кылат, бири миңди.
СССР гүл ичинде сайран курар,
Чарбагына мүрөктун суусун бурар.
СССРде ардактуу армияң бар,
Келген жоосун кетирбей алып турар.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Армияң,
Жанган шам,
Аткан таң!
Башка өлкөдөн жаралган артык жан.

КОМСОМОЛ¹

Сен комсомол партиянын жолунда,
Сен иштейсиң алтын закон колунда.
Ал законду иш жүзүнө ашырып,
Мына жеттиң эң биринчи орунга.
Фаврика завод эң бир сонун кубулуш,
Курулушта кошо иштейсин бурулуп.
СССРдин бир булагы өзүңсүң,
Атак-даңкың бүт дүйнөгө угулуп.
Сен комсомол өндүрүштө малда да,
Сен ар дайым, сен үлгүлүү анда да.
Сен ар дайым кайсы жумуш болбосун,
Сен ар дайым партияда алдыда.
Сен комсомол быйыл отуз жаштасың,
Баа жетпеген атагың бар башкасың,
Келечекке сен эгесин дагы үрөөн.

АКЫН²

Турмушка сергек болуп чыныгы акын,
Жүрөктүн толтосунда турат жакын.
Ар качан чыгармасын сүйүп окуп,
Калайык түбөлүккө санайт атын.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Турмуштан четтөө сымал кай бир акын,
Жазам деп чаташтырат курган башын.
Жазганы көркөмү жок, мааниси аз,
Жоголуп ошол замат закым болот.
Өз ою акынмын деп калем кармайт,
Курулай текке аткарып кырчын жашын.

КЫРМАН¹

Карасам көз жиберип тиги жерден,
Көрүнөт ар кай жерден кызыл кырман.
Колхоздор бака-шака иштеп жатат,
Ак бермет, ак алтынга көңүл бурган.
Ак алтын арпа-буудай көп дан болуп,
Чоюла чоң кырманга бутун сунган.
Бул кырман бизге бүт жакшысынан,
Башкарма эмгек болот, келип мындан,
Карк болуп кап-кап кылып эгин алат,
Колхозчу эл, кайраттуу эл, жалпы тууган.

КЫРГЫЗСТАН 25 ЖЫЛДА²

Ала-Тоо тороп тургандай,
Ай нуру менен туугандай.
Арыштап алга жүгүрдүк,
Аргымак күлүк буудандай.
Санжыра шаар артымда,
Шапардын күүсү тартылды.
Камыштай өскөн кыргыз эл,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж.Төлөөвдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөөвдер жазып алган.

Алтынбы десем пенде экен,
Алтындын көркү менде экен.
Ай көктөн күн нур төккөндөй,
Ал көрктү ким берди экен.
Партия бизге көрк берди,
Учууга канат эрк берди.
Эрк алып жоюп жок кылып,
Элди эскен залым бектерди.
Баарысын алдык кеңейтип,
Байлардан алаган кеңерди.
СССРге бел болдук
Мекен үчүн жан берип.
Эл журтум эсен болсун деп,
Мөөрөйдү алган бу дагы.
Балбанга салдык Дайырды,
Баркка алды биздин айылда.
Ал жигит түшкөн балбанда,
Ааламга даңкы жайылды.
Коргоп калды душмандан,
Колоттуу, кендүү жайымды.
Мурунку кыргыз эл эмес,
Мурдагыдай кем эмес.
Даанышман союз болгонбуз,
Тарыхка жазды бир элес.
Кыргыздай учкул эл болгон,
Кыргыздын көөнү кир эмес.
Каналды казып чыгардык,
Какшыган чөлдү сугардык.
Жел тийсе учуп желбирейт,
Жеңишке кызыл туу алдык.
Жеңишти көрүп урматтап,
Жергебиз менен кубандык.
Көк-Жаңгак, Арым, Сүлүктү,
Көмүрдүн болду дайрасы.
Опол тоодой кен берип,
Өлкөмө тийди пайдасы.

Сурмабыз суудай төгүлдү,
Сур тоонун оозу бөгүлдү.
Киндиги чыгып сымаптын,
Килемге салып ташыдык.
Килеси башка бөлүндү,
Кениңди суудай ташыдык.
Бекемде жаткан жашынып,
Алексей сындуу атактуу,
Шахтерлер чыкты машыгып.
Пейилин чечип иштешти,
Бештен норма ашырып.
Ардакдап кабак аскалар,
Багынды бизге баш уруп.
Заводду сайга орнотуп,
Кен тандап, көп жыл окуттук.
Инженерди ойнотуп,
Инженер окуп жетилди.
Коргошун, сымап, калайдын,
Көтөрттү башын ойготуп.
Жемиштер жайнап төгүлдү,
Жер калбай эгин эгилди.
Артелдин күлүк тулпары,
Ак буудай чайнап семирди.
Ойдуң жер келсе ойноктоп,
Ооздугун кемиртип.
Урматтап буга мингиздик,
Ударник кызды, келинди.
Эмгегин баалап кадырлап,
Депутат кылдык аларды.
Калк тапшырган кызматы,
Кадырлап колго ала алды.
Сталин менен Маскөөдө,
Эл дактарын кеңешип.
Колхозго такты орнотуп,
Кутулуп тозок ызгаардан.
Кул менен күндөр кыскарган,

Муңканбай окуп жетилип,
Мугалим чыкты кыздардан.
Балыкчы жакка жол салдык,
Параход айдап муздардан.
Аскалар түптүз жол болду,
Айрыдай типтик учтанган.
Дайраны түзгө бурадык,
Далайды жасап курадык.
Күмүштөй суулар күркүрөп,
Гүлдөттү жерди сугарып.
Жер майышат эгинден,
Желпилдеп чыккан буралып.
Ыраңы өсүп жетилген,
Ыйлабай мунун кетирген.
Береке чачкан төр бизде,
Бетеге белден эшилген.
Көк-Ойрок, Алай, Суусамыр,
Арапбай, Жайлоо, Таласым,
Алтын жер кетпейт эсимден.
Колхоздор жылда жайлаган,
Жылдыздай малын айдаган.
Койлорум баспай кур болгон.
Колоттор сайма тур болгон,
Карышкыр өрдөп өтө алгыз.
Короого салдык миң коргон,
Эчкибиз маарап шагылдан,
Эмчектен сүтү агылган.
Эңишке жуушап, тоого оттоп,
Эң жакшы семиз багылган.
Жалт барып сайга чуркашат,
Жолуңдан учса сагызган.
Уюбуз сайдан сайгактап,
Сар сойгок төрдөн тайгактап,
Чарада сүтү каймактап,
Жылкыбыз сайдан кишенеп,
Теңчилик келди эртелеп.

Жыргадык, качан киши элек?
Жамачтык тартып, жабыркап,
Жалданган байга биз элек.
Бейпайда калган журт элек.
Бээ байлап кымыз иче элек,
Балапан элек күч алдык,
Байгеден чыгып мүчө алдык.
Мөндүрдөй колхоз эл менен,
Мөөрөйдү жеңип үч алдык.
Биринчи мөөрөй биздики,
Малыбыз өсүп артылдык.
Вагонго батпай, ак буудай,
Батышты көздөй тартылды.
Чыкылдап завод күн-түнү,
Чыгарып жатат кантымды.

ЭМКИ ЗАМАН ТАҢ ЗАМАН¹ (аялдарга арналат)

Аябаймын казелди,
Айтпаган мурун казелди.
Эптеп айтам казелди,
Эшитсең сөзүң масели.
Эскилик кылсам жоюлсун,
Эмкиден айтайын,
Илгеркини жан кылсын.
Ленин биздин атабыз,
Эскиликтен кутулуп
Эркиндүү иштеп жатабыз.
Кызыл гүл ачып ортого
Кызык иштеп жатабыз.
Мал чарбасын өстүрүп
Мактоого чыгып жатабыз.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый району, Чкалов колхозу Шамыратова Сайрадан С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Малын баккан чиленди
Маскөөгө чейин жазабыз.
Кагаз, калам дапдаяр,
Окууну көздөй барабыз.
Окуп билим алгыла,
Аял, эркек баарыңыз.
Билимдүү аял эркектен
Кызматта турат канчабыз.
Сабатыбыз жоюлса
Социалга басабыз.
Окусаң күндө илгерлеп,
Иш жүзүнө ашабыз,
Эч адам ойлоп жүрө албайт,
Эскиликтин кайгысын.
Эмки заман тең заман,
Эч адам артта калбасын.
Закон жолдон көп чыгат,
Уят болуп калбагын.
Тандап тийип бирөөгө,
Дал ошону кармагын.
Качан тандап тийчү элең
Калган жок аял арманың.
Сегизинчи март майрам,
Азаттык берген аялга.
Андан мурун аялдар
Мал ордуна сатылып,
Ушундай тартип көрчү эле,
Эми эскилик доор жоюлсун.
Көп сатуучу жоюлсун,
Кызын малга саткандын,
Кылмышы жаза коюлуп,
Өзүнчө жооп болушсун.
Аял, эркек бир дешип,
Колгозго чындап моюн сун.
Колхозчу кылып аттанткан,
Партия, өкүмөт урааны.

Бардык аял эркектер,
Колхозго иштеп турганы.
Колхозчу кылып аттанткан
Партия, өкүмөт урааны.
Сталин атам урааны
Ушундай устап куралы.
Устапты күтүп колхозчу
Урмат кылып туралы.
Колхоздун аты Сталин
Колхоздун оку уставын.
Колхозчу кылып атанткан
Жашасын улуу Сталин.
Совхоздун аты Сталин
Совхоздун оку уставын.
Совхозчу кылып атанткан
Жашасын улуу Сталин.

МЕНИН АТАМ¹

Чокчо сакал, кара киши кичине,
Атам келди алтымыштын үчүнө.
Жатып албай, жашым өйдө чалмын деп,
Жардам берет жаш баланын ишине.
Жаштар менен кошо барып сарайга,
Аттар менен уйлар турат сарайда.
Сугарышып, чөп салышып, байлашып
Колдо күрөк иштейт, иштейт далайга.
Бул дейсиңби, мындан башка жана да,
Араба айдап, алыс барса талаага.
Кошо барып, чөбүн жыйып үйүшүп,
Жардам берет арабакеч балага.
Менин атам, менин чалым ушундай,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Бул мүнөздө иштей берет бузулбай.
Колхозумдун субай уюн кайтарып
Суусамырга чыгамын дейт ушул чал.
Күз болгондо көрүп тургун балам дейт,
Субайларды семиз кылып багам дейт.
Эң жогорку эттүүлүккө жеткирип,
Башкармадан баалуу сыйлык алам дейт.

ТЫНЧТЫКБҮБҮ¹

Мындан улуу экөө бар үчтүн бири,
Жарым бийкеч төрөдү кече күнү.
Аксакалдар чогулуп, жентек жешип,
Атын коюп беришти Тынчтыкбүбү,
Селсовет да ушинтип ЗАГСы жазды.
Туулду бир бала деп кагаз ачты,
Тынчтыкбүбү тынчтыкта жашасын деп,
Кол коюп, ЗАГСысына печать басты.
Атам болсо арчадан жасап бешик,
Иштеп жатат түрүнүп, белин чечип.
Кемпирлер келип көрүп, кеңеш берет,
Жатканга кененирээк болсун дешип.
Апам да Тынчтыкбүбү ойлоп жатып,
Селподон алып келчи атыр, самын,
Киринтип бешигине бөлөймүн деп
Олтурат, ороолорду кармап барын.
Мемиреп уктап жатат Тынчтыкбүбү,
Кың-сың этип ыйлабайт, күнү-түнү.
Ата деги балага сынчы дейт го,
Тынчтыкбүбү тынчтык болор гүлү.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

ЧАБАНДЫН ЫРЫ¹

Кара коюм кара козу толготуп,
Кара козум карды ачкадан өлбөдү.
Кара коюм каймактатып сүт берди,
Кара козум карды тойгон кой болду.
Кызыл коюм кызыл тууду эгизди,
Кыя тартып, боюн берип эмгизди.
Курсагы ток кыйтың-куйтун чуркашып,
Эгиз козум эркин ойноп тебишти.

БИЗ УШУНУ ШАЙЛАЙБИЗ²

Жашоосун эл жыргалын, ойлоп камын,
Эл үчүн аябаган канын, жанын.
Комбайн, тракторист, уйчу чабан,
Элимдин эмгек сүйгөн уулдарын.
Шайлайбыз темир соккон усталарды,
Жылдыздай көкүрөктөн чыккан жалын.
Турмуштун тунук ойлоп келечегин
Ак карлуу Ала-Тоонун ачкан кенин.
Тоолорду топурактай изилдешкен,
Элимдин инженерин техниктерин.
Бирдикте бир кишидей добуш берип,
Шайлайбыз ушуларды сүйөт элим.
Пахтачы, тамекичи, кызылчачы,
Пайдалуу шекер болгон кызылчасы.
Пактасын табар кылып калкка берет,
Шаардын завод менен фабрикасы.
Ушундай эл камы үчүн иштегенди,
Эл шайлайт тике туруп кары, жашы.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

ТИЙГЕН ЖОК МАГА ЭЧТЕМЕ¹

Арыгын чаап жазында,
Айдоонун жүргөн башында.
Жайкалтып өңүн чыгарып,
Жайында беде сугарып.
Эмгегин толук сиңирген,
Эпкиндүү адат күжүрмөн.
Эми көрсөм күзүндө,
Кубанып турат жүзүндө.
Алтымыш бут ак буудай,
Абанска тийди жездеме.
Сегизин сатып акчасын,
Сельподон алды кездеме.
Тим жүргөн жайлай иштебей,
Тийген жок мага эчтеме.
Жалкоолук жаман курусун,
Коёюн эми мунусун.
Катардан калбай иштейин,
Колхоздун берген жумушун.

ВЕТВРАЧКА КАТ²

Колхоздогу калың малдын врачы,
Калыс болуп, карап өзүң сыначы.
Калп жеринен өлдү деген акты кеп,
Колхозчулар качан сага ыраазы.
Кээ бир күнү ферма экөөң биригип,
Кыласыңар өзүңөрчө тирилик.
Калп актынын катуу тийип пайдасы,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Кампаңарга келет эттер илинип.
Кой врачым, менин берген кеңешим,
Сени көрүп башкалар да жебесин.
Албай эле кой акты менен чыгарып,
Асыл тукум, ак козунун энесин.
Чынымды айтам мени жаман дебейсиң,
Менин оюм, колхоз малы көбөйсүн.
Эгерде сен ак ниеттүү иштесең,
Оору малды, соо малдарга теңейсиң.
Кээ колхоздо жогоркудай факты бар,
Жалган жерден, жасап койгон акты бар.
Мындайларды алдын ала жойбосок,
Колхоздорго зыян гана арттырар.

ЧОҢ ЭНЕМ¹

Жер тиктеп бүкчүндөгөн байкуш энем,
Берешен бейпил мүнөз, пейли кенен.
Же түштө, же кечинде мен барганда,
Чайы отто дасторкондо наны белен.
Ичип жеп, көңүл куунак кете берем,
Өзүмдүн жоро-жолдош курбум менен.
Эч качан моюн сунбайт жокчулукка,
Анткени небереси баары дыйкан,
Буудайдан ун салдырып койгон упа.
Балдары колхозго иштеп жумуш кылфт,
Ой жерде тегиз кылып тоону буза.
Чоң энем, ошондуктан берекеде,
Ал эмес, шылдың кылар келекеде.
Кыш күнү, жылуу үйдө мешке жакын
Жай күнү тал арасы көлөкөдө.
Барганга балпаң-булпаң даамын берет.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённий району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Бала деп алкыш айтат энекеме.
Энекем колхоз турмуш жыргалында,
Туптуура бугүнкү күн кырдаалында.
Укмуш кылып?
Кызылын тоодой кылып жерге үйүп.
Алпарат колхозунун кырманына.

МУГАЛИМ¹

Ой мугалим, мугалим,
Өзүңдөн мен сурадым.
Кир болуптур кулагың.
Тармалданып каштарың,
Таралбаптыр чачтарың.
Силкип койсоң саксаят,
Шилбисиндей асканын.
Анык айтып ырдадым,
Алынбаптыр тырмагың.
Ойной кетип досуңду,
Кокус майып кылбагың.
Тамашалап жазганым
Таңда көңүл ачканым.
Тамашамды көтөрбөй,
Тамдан чыга качпагың.

БИЗ КОЙДУК²

Кечеги түнү,
Бейшемби күнү.
Жолдошум Карык,

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусу Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

² Инв. (1876) 467. Талас обл, Будённый району, Ленин колхозу Кожомкул Үмөталиев. Жазып алган: С. Байходжоев, Ж.Төлөев.

Экөөбүз буфетке барып.
Иликтир күйүп турат жарык.
Шампандан бирди,
Актан экини,
Акчасын нак төлөп берип,
Столго отурдук, үч бутылка алып.
Опусалап жапырып,
Оокат бергичти чакырып
Бат кетебиз, убактыбыз тар,
Кандай оокатың бар?
Башканы көрбөй эп,
Ошол замат сүйлөбөй бөтөн кеп.
Заказды бере баштадык,
Апкелиңиз жумурткадан онду деп.
Жумуртка келди
Эки,
Шампан менен аркты кошуп
Кекиртекттерди кержийте созуп,
Үч бутылканы иче баштадык
Арадан бир саат өтү,
Баш айланды
Тил байланды.
Оңкобуздан сайылар убакыт жетти.
Карып экөөбүз эле,
Башканын баары кетти.
Жолдошум Карып,
Отурат эле башын жерге салып.
Чалкасынан түшүп эле,
Бир убакта жатып калганы талып.
Мен карышка да карабай,
Темтеңдеп жаңы баскан баладай,
Ылайды белден кечип.
Чалчык сууну аралап.
Караңгы түндө,
Жөнөптүрмүн үйгө.
Сарайга жатып калыпмын барып.

Музоо, тооктор менен бирге.
Тооктор төбөмө конуп,
Музоокелер беш манжамды соруп.
Таргыл күчүк таманымды жалап,
Таң атканча тамаша кылышыптыр толук.
Шампан менен арак,
Туугандар көргүлөчү карап,
Зыяндуу экен ишке
Шимирип силер деле ичпе.
Карып экөөбүз,
Бүгүндөн баштап койдук,
Ишенгиле, ишенгиле бизге.

АЯЛДАРГА СЫН¹

Мөлтүрөгөн туугандар,
Мени карап тургандар.
Кара сакал болгончо,
Катындарын ургандар.
Катындарын тепкендер,
Касиети кеткендер.
Камчыларын өргөндөр,
Катынын жаман көргөндөр.
Каралышын байкагын,
Катындын жөнүн айтамын.
Келип мында туруптур,
Көр кулактар угуп тур.
Алдыма келип туруптур,
Акылы жоктор угуп тур.
Кара катын болбосо,
Кажылдаган эркектер
Кайсы жайдан чыгыптыр,

¹ Инв. 600. Талас обл. Киров районуна уюштурулган фольклордук экспедициялык материалдар. Кожогол Үмөталиев (жашы 51де). Чкалов колхозу, Талас району, Кара-Ой селосу. Уруусу гушчу, анын ичинен сабатар, бабатардан чылпак.

Каяктан чыгып өнүштүр?
Жанагы кара сакал эркектер,
Катын издеп жүргөндөр.
Кара бука челиптир,
Катындын баары барыптыр,
Кайрадан жыртыш алыптыр.
Карап көрсөң артыңа,
Катын жакшы жан тура.
Көтөрүлүп ойлобой,
Көчө берген шартыңа.
Биринчи байлык ден соолук,
Экинчи байлык ак жоолук.
Аксакалдар сүйлөгөн,
Айтканындай бар тура.
Аял жакшы жан тура,
Ак сарайы там тура.
Жээриңе нан тура,
Жыйырыңа мал тура.
Жетип алсаң баркына,
Аял болот турбайбы,
Адам колу жетпеген
Асмандагы каркыра.
Жайдын күнү чөлдөсөң,
Жазда суусун көрбөсөң,
Муздак сунат кымызды,
Мында турат ырыскы.
Катын берет кымызды,
Катында экен ырыскы.
Карыялар дуруспу?
Катын кылат жумушту,
Ырас жерин айтканда,
Ырысы жок эркекке,
Ырыскысын жугузду.
Чайды берет кайнатып,
Чабагысын жайнатып.
Ичин сылап эркектер,

Иче берет жай жатып.
Үйдүн ичин чаң кылып,
Ун элешет нан кылып.
Кош кирпичин чаң кылып,
Камыр жууруйт нан кылып.
Күйүк экен деп коёт,
Күлүп эркек жеп коёт.
Камыр экен деп коёт,
Калтырбай эркек жеп коёт.
Алактап, күйүп ысылап,
Аялдар сүттү бышырат.
Өтүгүнүн такасы,
Өмүрү тынбайт кычырап.
Өргөөндүн ичин шыпырат,
Айранды катын уютат,
Аны да эркек курутат.
Жасап койсо жарманы,
Жатканга чейин калбады,
Аны да эркек жалмады.
Аял деген ким экен?
Эмгекчинин бири экен.
Эч бир ийтен талыкпас,
Эмгекчилдин бири экен.
Селпектеген эркектер,
Сенин кеткен берекең.
Баланы катын төрөсө,
Маалы менен бөлөсө.
Кыз балдары ыйласа,
Кыңыраңдап эркектер,
Кылчайбастан жөнөсө,
Кырдантып кийип калпагын,
Кыргыздан чыккан төрөчө.
Соорот десе баланы,
Солкулдаса таманы.
Алгын десең баланы,
Ачылбаса кабагы.

Арбак урган жанагы,
Ушундай эркек болобу,
Ушундай эркек оңобу.
Аял кандай иш кылды,
Ак каймакты сызгырды.
Аял сайды сайманы,
Тамдын ичин майлады.
Жуурканды каптады,
Жука салып пахтаны.
Оюп койду шырдакты,
Ошол бизди жыргатты.
Ошол катын төрөдү,
Осмон менен Сыргакты.
Терип айткан жомокту,
Темираалы, Болотту.
Ормон менен Кумашты
Осмонаалы, Жумашты.
Камбараалы, Жусупту,
Катын тууган ушуну.
Эркек кирип жууган жок
Эч балакеткылган жок.
Чыгарып кирип жууган жок.
Кара бетин жуунду
Калк катындан туулду.
Эндикке бетин жуунду,
Эл катындан туулду.
Этегинин алдынан,
Эгиз балдар чуурду.
Ак калпак кийдим жайында,
Августтун апкак айында.
Бааналап калдың жаныма,
Барганда колхоз айылга.
Саратан аптап ысыкта,
Эми сары калпак кийдим ысыкка.
Карайсың мени жаш ко деп,
Калпагым көрүп кызыкпа.

Артыңда ээрчип акмалап,
Мен аңдып да калдым мышыкча.
Кумарым канып алдыда,
Көп кучактайт экенсиң,
Көнө албай койдум шартыңа.
Ысык тер агып мойнуман
Секетим ысуулап кеттим койнуңан.
Кара да терге чөмүлбөй же,
Качсам деп кээде ой кылам.
Бирок да кол кармашкан жигиттен,
Коркомун таштап кетиштен.
Сен бир амалдуу келин экенсиң,
Адамды аркандай байлап, бекиткен.
Ошондо кол алышкам бейиттен,
Капырай, көркөмүң арбак, шейиттен.
Арбактар мени соо кылбас,
Сени азапка салып кейитсем.

ТОКТОГУЛГА УЧУРАШУУ¹

Булбулум Током аманбы,
Сага бергени келдим саламды.
Пейилиң менен кабыл ал,
Мендей безилдеген балаңды.
Беш алты ооз айтайын,
Токо,
Же жакшыбы, жаманбы,
Ардагым Током аманбы?
Сага мен айтканы келдим саламды,
Ардактап Токо кабыл ал,
Аздыр көптүр айтайын,
Же жакшыбы, жаманбы?
Жашым жетип он төрткө,

¹ Инв. 600. Талас облусу, Киров району, Чолпонбай айылынын тургуну Сооронбек Чоюбековдон жазылып алынган.

Жолуктум Токо он төрттө.
Токомду көрсөм экен деп,
Эңсечи элем көп жерде.
Артыңа Токо ала жүр,
Мен ант берейин кетпеске.
Айтайын Токо жайымды,
Ачагөр менин багымды.
Артыңдан эми ала жүр,
Мендей алабарман тайыңды.
Эсиңе алгын жан Токо,
Энтеңдеген шайырды – дедим. Током
күлүп калды. Айылдагы аксакалдар ага:

– Э, Токо, баланын шагы сынбасын, беш-алты
ооз кайрып бер эми – деп калышты. Ошондо Током
минтип ырдады эле:

Амансыңбы тай балам,
Ашыкбай сүйлө жай балам.
Акыны болот экенсиң,
Агайын элге сайраган.
Кетмен-Төбө кенен жер,
Телегейи терең жер.
Айылдап келип калыпмын,
Балам мен көрөмбү көрбөйм кайрадан.
Эсенсиңба тай балам,
Энтикпей сүйлө жай балам.
Эрмеги болот экенсиң,
Эл ичинде сайраган,
Экинчи кимди ким билди,
Көрөмбү же кайрадан.
Жакшы аттын көркү басыкта,
Жай ташта балам ашыкпа.
Сүйлөгөндөн сүрдөнбөй,
Балам көркөмдүгүң басыкта.
Жай таштап үйрөнсөң,
Түбү сүрүп чыгасың,
Катуу таштан чуркасаң.

Колун баскан атка окшоп
Бир күнү жолдо турасың.
Эмитен минтип калыпсың,
Өлбөй тирүү бар болсоң,
Кең Таластын ичине
Балам сен,
Бир жойкомду кыласың.
Тартынба балам ырдай бер,
Сен эки жылдык кунансың.

ТАЛАСКА ТААРЫНЫЧ¹ (коштошуу ыры)

Качып жүргөн келиндей,
Калдыңбы Талас көрүнбөй.
Кашыңдан кетип баратам,
Кашайып кал керилбей.
Жонундан мөңгү кетпеген,
Жорулар учуп жетпеген.
Жоголуп кал керилбей.
Атадан калган кең Талас,
Сенден кантип баратам,
Ак мөңгү баскан тоолорду,
Элден кантип баратам.
Алты жашта сен калдың.
Аттанды сапар кара атаң,
Ажал жетип күн бүтсө,
Арманда кетип баратам.
Айланып келсем болгону,
Балам мага да тубар сары атаң.
Басканы кетип баратам,
Фашисттерди талкалап,
Атканы кетип баратам.

¹ Инв. 600. Талас облусу, Киров району, Чолпонбай айылынын тургуну Сооронбек Чоюбековдон жазылып алынган.

Бардыгы кетип мен жалгыз,
Шашканда кетип баратам,
Саламат болуп эр жеткин,
Эми,
Сапарга эле барат ай хан атаң.
Батышка барам бет алып,
Балам,
Баарынан калдым кеч калып,
Өкүмөт мени жиберди,
Менин өз оюмду эске алып.
Атадан жалгыз бала элең,
Артыңда тууган бала жок.
Балам,
Ким карар экен ай көз салып?
Намысты жеңип келсем дейм,
Ардагым сени көрсөм дейм.
Ар дайым эстен чыгарбайм.
Атадан жалгыз бар бекем.
Жолборстой балам качырып,
Жоонун баарын жеңишке.
Чымырканып көрөйүн,
Чыдап барып намыска,
Кантип жооп бербейин,
Чыкырганда өлүшкө.
Башынан бери улуу орус,
Жеңиш менен келген жер.
Ак деңиздин жанында,
Адебин колго берген жер.
Атабыз Манас эр сырттан,
Улуу орус баш кошуп,
Абалтан баатыр биздин эл.
Эми, аман келсем кайрылып,
Балам атакең таап бул элди.
Абалкы жалгыз мен элем,
Атадан жалгыз сен элең.
Аттиң арман күн экен,

Алтоодон болсун дебеген.
Бекитип койсоң жан балам,
Ажал жетип күн бүтсө,
Үйдө жатсам да мен өлөм.
Саламат эсен кайрылгам,
Бир кишиге тең элем.
Баланы жаман какпагын,
Баланын баркын сактагын.
Аялдык кылып жүрбөстөн,
Уултай, жолдоштукту актагын.
Ажал кетип күн бүтсө,
Атам кайда калды деп,
Кийин айта жүрсүн акмагың.
Саламат болгун жан балам,
Мен өзүмө өзүм арданам.
Кайрат кылып өлбөсөм,
Өз намысым карманам.
Элдин баарын жеңди деп,
Жарым жерден келди деп,
Ушуну айтканына арданам.
Колумдан келсе фашишти,
Талкалаймын жан балам.
Мен да бата сурайын,
Манастай болуп аркадан.

ФРОНТТОГУ ЫР¹

Жарачу кадыр тилекти,
Берер күнү бар бекен.
Жайнаган кыргыз көп элди,
Көрөр күнүм бар бекен.
Жалгызым Солтом бетинен,
Өбөр күнүм бар бекен.

¹ Инв. 600. Талас облусу, Киров району, Чолпонбай айылынын тургуну Сооронбек Чоюбековдон жазылып алынган.

Кат жазсам жакшы дейсиңер,
Карашар тууган жок эле,
Ал бала кантин калды экен.

Жараткан берди жардамды,
Жаңыдан көрдүм калганды.
Калдайган кыргыз кең журттан,
Кайрадан көрсөм калганды.
Кагазга жазып калтырып,
Ичиме толгон арманды.
Теңирим сүйүп тилектеш,
Берер күнү бар бекен.
Телмирген кыргыз көп журтту,
Көрөр күнүм бар бекен.
Тентегим Солто бетинен,
Өбөр күнүм бар бакен.
Телмирбесин бечара,
Деген күнүм бар бекен.

* * *

Жараткан берди жардамды,
Жана да көрдүм калганды.
Калдайган кыргыз Таластын,
Кайрадан көрдүм калганды,
Жүрөктө кетер арманбы.
Ачылар бекен көңүлүм,
Армандуу кылба теңирим.
Уулумду сүйсөм бетинен,
Мен урматын көрүп элимдин.
Тагдырга болбойт эч арман,
Таласта калса өлүгүм.

* * *

Жараткан берди жардамды,
Жана да көрдүм калганды.
Калдайган кырыз көп журттан,
Калаадан көрсөм калганды.
Кайрылып барчу жан барбы,

* * *

Ошентип далай жүрдүк кайгы тартып.
Эчендер кулап жатты бара жатып,
Асмандан бомба түшүп жер бузулса,
Канчасын калып жатты турпак басып.
Кээ бирөө жардам бергин жалгызмын деп,
Жатышты бөйрөгүнөн канын чачып.
Кээ бирөө уктагандай сүзүлүшөт,
Аппак болуп иреңи калган катып.
Саламат кайра келдик кыргыз эли,
Азаптуу канча күндүн тузун татып.
Андайлар миң, миллион далай болду,
Мен жүрөм бир чекесин мисал айтып.

ӨМҮРКУЛОВ МОЛДАЛЫНЫН АЙТЫП БЕРГЕН ЫРЛАРЫ¹

Мурунку өткөн замандарда байлар манаптардын убагында. Кедейлердин башы туткунда болуп, өз башыны ээ болбой малай болуп келген. 1917-жылында совет өкмөтү орноп, кедейлерди туткундан бошотуп, Никайлайды айдап, бай-манаптарды жайлап, эки колун артына байлап, чынжыр менен жөө айдап, ар ким өз башына ээ болуп, жыргалдуу партияга жеткирген партиянын жол башчысы жолдош Ленин экинчи партия башчысы жолдош Сталин жана Хрушевге тынчтык доорго жыргалдуу турмушка жеткиргенине чоң рахмат айтабыз. Өмүркулов Молдалы 75 жашта, Таластын тургуну сөзгө чечен ырга жакын таланттуу адам. Кыргыз элинин баатырлары көп болуп душмандар менен беттешкен жерде, «Эр Манас» колдо деп далай душмандарды кыйратышкан. Душмандар беттей албай качышкан.

Он жетинчи жылында,
Никалай тактан кулады.
Ленин менен Сталин,
Партиянын жолбашчысы.
Бүтүн элди сурады.
Бай манаптар кармалган,
Арманын айтып зарланган.

¹ Инв. (5213) 575. Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркулов 1889-жылы туулган. 1961-жылы 4-январда Ж.Таштемиров жазып алган.

Эки колун байлаган,
Түрмөнү көздө айдаган.
Кызыл аскер жашасын,
Кыйгач калпак найзасын,
Кырып жоюп таштады.
Николайдай падышасын,
Кыркынчы жыл болгондо,
Бүтүн дүйнө козголду.
Ленин менен Сталин,
Аскерлерин айдады.
Төрт жыл бирдей согушуп,
Душмандарын жайлады.
Кекенишкен душманды,
Пулёмот менен жайлаган.
Алдына келген душманды,
Ак жолборс болуп чайнаган.
Казак кыргыз эл болгон,
Каптаган жагы сел болгон.
Душмандарды айдаган,
Бетине адам барбаган,
Далай жоону жайлаган.
Урааны Манас чакырган,
Канча жоону качырган,
Акылынан тайдырган.
Булар беш атарын майлаган,
Душмандарды жайлаган.
Ак шумкардай ойногон,
Душмандарды койбогон.
Партия менен өкүмөт,
Бай-манапты жайлаган,
Акылынан тайбаган.
Акындарды ырдаткан,
Советтин элин жыргаткан.
Ай тийген тоонун кериси,
Алышкан жоонун бөрүсү.
Күн тийген тоонун кериси,

Күрөшкөн жоонун бөрүсү.
Көк жалдар танке менен жайлаган,
Бетине адам барбаган.
Советтин элин калкалап,
Душмандарды талкалап,
Партия менен өкүмөт,
Москва барып орногон.
Турган жери болбогон,
Дүнүйө жүзү жырлаган.
Картайганда Молдалы,
Касел кылып ырдаган.
Партиянын зорлору,
Советтин элин коргоду,
Москва шаары борбору.

КПСС¹

Ленин менен Сталин,
Алтын болот коргонуң.
Алтындай болуп жаркырайт,
Маскөө шаарың борборуң.
Фрунзе менен Рыбачы,
Акындар сайрап ырдачы.
Мунун жолун жайлаган,
Колхоз совхоз биригип,
Калың малын айдаган.
Кең-Кочкор менен Соң-Көлгө,
Колхозчу жердеп жайлаган.
Ысык-Көлдүн үстүндө,
Параход кеме баркырайт.
Ысык-Көл жүзүн карасаң,
Айнектей жүзү жаркырайт.

¹ Инв. (5213) 575. Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркулдовдон (1889-жылы туулган) 1961-жылы 4-январда Ж. Таштемиров жазып алган.

Ырбачынын тобунан,
Адырлуу аска зоосунан,
Жол чыгарган партия,
От араба дүркүрөйт,
Асмандан айры-буран күркүрөйт.
Адыр-адыр бели бар,
Кара-Балта эли бар.
Асмандан булут кетпеген,
Аскалуу бийик зоосу бар.
Ак дары менен бустурган,
Аскалуу бийик тоосу бар.
Жол жасаган Ленин,
Машинени айдаган.
Колхоз, савхоз биригип,
Суусамыр чыга жайлаган.
Төмөн жагын айтайын,
Чоң Кара-Кол четинде,
Колхоздун малын айдаган.
Ырысы өсүп жетилди,
Жамбыл менен Ала-Бел,
Мунун жолун жайлаган.
Күркүрөө менен Бакайыр,
Кең Талас менен айдаган.
Жайлоонун жайын айтайын,
Суусамыр чыга жайлаган.
Суусамырдын сазына,
Сур кашка кулун байлаган.
Колхозчу жердеп байлаган,
Индия менен Кытайды,
Акылы менен кураган,
Азыркы Хрущев аксакал.
Атпай аалам сураган,
Алтындан тагы курулган.
Азыркы Москва шаарына,
Кабары катуу угулган.
Анжиян менен Алайга,

Даңкы кеткен далайга.
Ала-Тоонун нары жагы,
Кетмен-Төбө жери бар,
Калың саяк эли бар.
Колхоздун малы жайнаган,
Ак Шамшыкал кени бар.
Колхозчу жер деп жырлаган,
Ар бир узун төрү бар.
Айланып жору кетпеген,
Аскасы бийик тоосу бар.
Башынан булут кетпеген,
Аскасы бийик зоосу бар.
Аркар-кулжа кетпеген,
Ашуу бийик тоосу бар.
Асмандан айрыпулан жарышат,
Азыркы борбор Маскөөгө,
Төрт саатта учуп барышат.
Кабактын жолу ачылган,
Жол башчы партия,
Ааламга нуру чачылган.
Анжиян менен Алай бар,
Акындар сайрап ырдаса,
Аңгемеси далай бар.
Маргалаң, Кокон, чоң Ташкент,
Үйлөрүнүн баарысы,
Алтын, күмүш, каухардан.
Борборубуз Фрунза,
Айтылган сөздүн тарыхы,
Ай тийген тоонун жарыгы.
Азыркы Маскөө түрүндөй,
Айнектей болуп жаркырайт,
Ааламга тийген жарыгы.
Алматы менен Новосибир,
Арасын айтсаң далай жер.
Тынчтыкты Хрущев жүргүзгөн,
Пайдасын журтка тийгизген.

Мамлекеттин баарын жайлаган.
Акылынан тайбаган.
Партиянын жолунда,
Кылган иши оңунда,
Өкүмат буган дем берген,
Омууроого алтын чем берген.
Жетимге кайыр көп кылган,
Адамдан артык туулган,
Кабары калкка угулган.
Советтин ишин жүргүзгөн,
Акындарды ырдаткан,
Советтин элин жыргаткан.
Жер менен зымды жүргүзгөн,
Пайдасын журтка тийгизген.
Чыгыш менен батыштын,
Баарын бирдей кураган.
Партия аксакалы,
Атпай аалам сураган.
Төртүнчү асман ай болгон,
Мунун жаткан жери жай болгон.
Самолёту учканда,
Карайып көзгө илинбейт,
Кай кеткени билинбейт.
Ракета Айга барышкан,
Айдын ченин алышкан.
Планын тартып өнөрпоз,
Эрдик менен кайтышкан.
Өнөрүн калкка билгизген,
Пайдасын журтка тийгизген.
Борборубуз Фрунза,
Советтин ишин жүргүзгөн.
Баатырлыгын билгизген,
Жарыгын калкка тийгизген.
Эки Кемин жериңиз,
Колхозчу жер деп жыргаган.
Көп сарбагыш элиңиз,

Ысык-Көлдүн башында.
Соң-Көл деген жери бар,
Кытай менен Советтин,
Ортосунда чеги бар.
Узун-Акмат башында,
Үйүр марал, Күмүш-Таш,
Бир заманда бул жерге,
Курулган экен алтын так.
Аксылыктын жайлоосу,
Кара-Кулжа, Ат ойнок,
Колхозчу жердеп жырлаган.
Калп айткан менен пайда жок,
Аяк жагы Ыдырыс,
Чаткалдын өзүн айтайын.
Өкүмат кылды курулуш,
Туура жагын айтайын.
Авлетимдин аскасы,
Башы мунар көрүнөт.
Сур эчкини кармайм деп,
Кытайлардын Кожожаш,
Көзүнөн жашы төгүлөт.
Кытайлардын калың эл,
Кожожаш калды аскада.
Жалгыз уулу Молдожаш,
Атасынан ажырап,
Арманын айтып зарланды.
Букардын кара тоосу экен,
Бар тоолордон чоң экен,
Ар өзөнү зор экен.
Колхозчу жер деп жырлаган,
Партия менен өкүмат,
Атпай аалам сураган.
Алтындан тагы курулган,
Азыркы Үргөнч шаарына,
Кабары катуу угулган.
Колхозчу жер деп жырлаган,

Бетегеси деги бар,
Пейли кенен эли бар.
Өмүркулдун Молдаалы,
Турган жерим кең Талас.
Колхоздун наамын сурасаң,
Илгерки өткөн чоң Манас.
Колунан калем тайбаган,
Казел кылып сөз жазса,
Өзү кары болсо да,
Боз жоргодой айдаган.
Асмандан айрыпулан жүргүзгөн,
Пайдасын журтка тийгизген.
Асмандан айрыпулан жарышат,
Кара жолдон машинелер кагышат.
Поюздун үнү баркырайт,
Электири жаркырайт.
Ырчыларын ырдаткан,
Советтин элин жыргаткан.
Нечен түркүн зоолор бар,
Ашуу бийик тоолор бар.
Жол жасаган партия,
Машинени айдаган.
Эрегишкен душманды.
Партия менен өкүмат,
Ак жолборс болуп чайнаган.
Николайды жайлаган,
Душмандарды айдаган.
Бай манаптар жоголгон,
Советтин иши оңолгон.
Нечен канал чыгарган,
Бош жаткан жерлер сугарган.
Арпа буудай жыйнаган,
Советтин элин сыйлаган.
Зордукчуну жок кылган,
Советтин элин ток кылган.
Илгерки заман убакта,

Каракчы ууру көп болгон,
Бу заманда жок болгон.
Ушу заман тез келди,
Жакшы заман кез келди.
Аялдар тууп байге алган,
Жетим менен жесирге,
Казына оозу ачылган.
Партия менен өкүмат,
Ааламга нуру чачылган.
Бүтүн Талас боюнча,
Партия менен өкүмат,
Колхозду булар кураган.
Атпай аалам сураган,
Азыркы Маскөө шаарына,
Кабары катуу угулган.
Партиялыгын билгизген,
Советтин ишин жүргүзгөн.
Бактысы мунун ачылган,
Партия менен өкүмат,
Ааламга нуру чачылган.
Маскөөнүн кара кундузу,
Асмандын сары жылдызы.
Партия берген багыңыз,
Куттуу болсун тагыңыз.
Борбордун жайын айтайын,
Кирип барсаң чыккың жок.
Ичи гүлдөп заңгырайт,
Кыргызстан караган,
Сакүн жүзү саясат,
Борбордук жерден тараган.
Аскерлер беш атар мылтык асынган,
Душмандар беттей албай жашынган.
Партия менен өкүмат,
Үйлөрүн баарын сырдаган.
Ырчылары ырдаган,
Советтин эли жырдаган.

Картайганда Молдалы,
Казел кылып ырдаган.
Үй үстүнө үй салган,
Муну көргөн адам таң калган.
Ак боз ат жорго мингизген,
Кара жол менен жүргүзгөн.
Кадырыңды көтөрүп,
Самаган жерге жеткизген.
Бар төшөк салып жаткырган,
Сүйүнүшүп каткырган.

Өмүркулов Молдалы жашы сексенден ашкан 1889-жылы туулган. Казал кылып тарых жазат, Манас колхозунун мүчөсү. Каракөл колхозу Таластын башындагы бөлөк калхоздорго караганда жерине өрүк, алма жемиштер, арпа, буудай бышпаган жер. Малдын жайыты болгон бул колхоздун жетекчилери партия билимдүү болду. Бул колхоз жүн, май пландын барынан өз деңгээлдеринде аткарган алдыңкы колхоз. Ар кайсы улуттан келгендер бир миң үйгө толот. Абдралиевдин билим үчүн үйлөрүнүн баарын салып бүтүрүп берди. Колхоздун күчү менен бүтүрдү. Канча бир колхоздор Талас району боюнча жеткен жок. Булардын жери бөлөк колхоздорго караганда эң аз, уругу жетиген деген болот.

УРУГУҢУЗ ЖЕТИГЕН¹

Колхозуң жырғап жетилген.
Жетигендин кулуну,
Алтын тактын үстүндө.
Сайрап турган булбулу,

¹ Инв. (5213) 575. Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркуловдон (1889-жылы туулган) 1961-жылы 4-январда Ж. Таштемиров жазып алган.

Аккан дайра тунугу,
Түпкү атаңыз жетиген,
Брысы өсүп жетилген.
Ак Шамшыкал кемирген,
Койлору сонун семирген.
Булардын жердеген жери Талас,
Булар жетигендин баласы,
Жети уруу элдин Манасы.
Партия менен өкүмат,
Колхозду булар кураган.
Азыркы Москва шаарына,
Кабары катуу угулган.
Ак буудай биздин жемибиз,
Аял эркек иштесе,
Артыкча экен жемиңиз.
Колхоздун малын айтайын,
Каракөл барып семирген,
Ак Шамшыкал кемирген.
Партия менен өкүмат,
Буудайык куштай теминген,
Үйлөрдүн жайын айтайын.
Орноткон экен темирден,
Кара-Суу менен Киндик-Таш,
Бул ортого орногон.
Көчөнүн өзү болбогон,
Жаркырайт колхоз көчөсү.
Биринен-бири кем эмес,
Салынган үйлөрүнүн мүчөсү.
Жаркыратып салдырган,
Борборун айтсак болбойбу.
Беш гектир жерге салдырган,
Ордосун айтсак болбойбу.
Кара жол менен салдырган,
Жоргосун айтсак болбойбу.
Жасалгалап салдырган,
Формасын айтсак болбойбу.

Кыз-келин кийип жасанган,
Торкосун айтсак болбойбу.
Жигиттерин айтайын,
Беттеринен нур чалган.
Ударник, ишкер атанып,
Ленинден орден алган.
Жигити менен келини,
Баш кошуп баары ырдаган,
Колхоздун эли жыргаган.
Тоют, көрүк камдаган,
Малдарын аман асырап,
Өкүмат көөнүн жайлаган.
Жерлери сонун келишкен,
Койлору тууйт эгизден.
Койду баккан чабандар,
Каракол жайлоо барышкан.
Биринен-бири ашмакка,
Мал баккандар жарышкан.
Малдарын жакшы семиртип,
Колхоздон байге алышкан.
Партия менен өкүмат,
Апийим менен жүгөрү,
План берип айдасаң,
Трактир менен жайлаган.
Трактир жайын айтайын,
Учкан куш менен жарышат.
Аягы менен башына,
Көз канганча барышат.
Байгени сонун алышат,
Уйду баккан уйчулар,
Түндөп уйду жайгыла,
Койгон план куткарып,
Колхоздон байге алгыла.
Уйду сааган Дайреке,
Үч ачик турат башында.
Уурдабагын сүтүңдү,

Артындан ушак чубалат.
Түтүнүңдү чыгарат,
Жылкы баккан жылкычы,
Жылкыңды жакшы төлдөткүн,
Кымызыңды көлдөткүн.
Баштыгы болот ферма,
Машинени айдагын.
Көп кылып бээни байлагын,
Чалдардын көнүн жайлагын.
Бригадир менен башкарма,
Тоюткорун камдагын.
Планынан ашырып,
Арпа буудай айдагын,
Члендин көөнүн жайлагын.
Элиңдин көөнү калбасын,
Картайганда Молдалы,
Казел жазып сайрасын.
Аягы Талас, Чат-Базар,
Силерге колхоз жетпеген.
Зар талаага орногон,
Үйлөрү баары болбогон.
Айтылган сөздүн тарыхы,
Азыркы Москва түрүндөй.
Айнектей болуп жаркырап,
Ааламга тийген жарыгы.
Чоң Каракөл Четиндин.
Колхоздун малын айдаган,
Брысы өсүп жетилди.
Турган жериң Майдан саз,
Турган экен эр Манас.
Абасы салкын кең Талас,
Аркар кийик жайлаган,
Ашуусу бийик жери бар,
Алтын чыккан кени бар.
Айланып жоору кетпеген,
Ашуусу бийик тоосу бар.

Аркар кийик кетпеген,
Ашуусу бийик зоосу бар.
Субайы туйлап семирген,
Жайлоо чалкөк жери бар.
Жайкалып койлор семирген,
Салынган үйлөр темирден.
Жигити менен келиндер,
Сүйлөгөн сөздөн эринген.
Кетиктин бели кетилген,
Жигиттери жетилген.
Салынган экен тегирмен,
Планынан кутулуп,
Арпа, буудай берилген.
Партия менен өкүмөт,
Баш кошуп баары чогулса,
Жигиттерин айтайын,
Ак булбул куштай сайраган.
Акылынан тайбаган,
Бетине адам барбаган.
Аскерлер беш атар мынтык асынган,
Пландан ашык кутулуп,
Москва барып жазылган.
Карыларын айтайын,
Паянын барын жыйнаган.
Партия менен өкүмат,
Карыларын сыйлаган.
Үйүнө булар барбаган,
Сөзүнөн булар тайбаган.
Чабаны малды айдасын,
Суусамыр чыга жайласын.
Партия менен өкүмат,
Тийгизген колхоз пайдасын.
Колхозду чалдар курчаган,
Партия менен өкүмат,
Атпай аалам сураган.
Чалдардын көөнү калбасын,

Жигити менен аялдар,
Иштегенден талбасын.
Бригадир менен башкарма,
Алсыз жака барбасын.
Планынан ашырып,
Арпа, буудай айдасын,
Члендин көөнүн жайлагын.
Салынган үйлөр кем эмес.
Фрунзенин мүчөсү,
Партия менен өкүмат,
Илеси абдан күчөдү.
Сар-Далаа деген жери бар,
Алтын чыккан кени бар,
Касиет чалган эли бар.
Аял эркек иштесе,
Артыкча мунун деми бар.
Илгерки заман убакта,
Арпа, буудай бышпаган.
Партия менен өкмөт,
Колхозду булар куштаган,
Буудайы сонун ыктаган.
Аягы Жамбыл, Чат-Базар,
Силерге колхоз жетпеген.
Колхоз менен колхоз жарышкан,
Жарышкан колхоз жете албай,
Арт жагында калышкан.
Бакканын жайын айтайын,
Лугевайдын букасы,
Уйлардын жайын айтайын,
Он килограмм сүт берет.
Терисинин жукасы,
Буканы булар алганы,
Оорлугун айтайын.
Беш жүз кило салмагы,
Мунун кай жеринде жалганы.
Булардын кең Талас деген жери бар,

Ар бир узун төрү бар,
Айтыла турган жөнү бар.
Кашарлап сонун салдырган,
Кампасын сонун айталы.
Берки кампа ичинде,
Арпасын айтсак болбойбу.
Тоо текедей секирген,
Субайын айтсак болбойбу.
Наркы кампа ичинде,
Буудайын айтсак болбойбу.
Жылкысы сонун немецтен,
Койлору тууйт эгизден.
Жек-жаат урук эл келсе,
Пейилинин кеңдиги,
Чаткалдын кара колоттой.
Мал бакканда дуулаган,
Байгени булар көп алып,
Үйлөрүн барын сырдаган.
Колхозчулар жыргаган,
Партия менен өкүмөт,
Акылы артык пендеден,
Сырдарыяны жер деген.
Бульдозор менен жайлаган,
Таластын суусун байлаган,
Жер койбой эгин айдаган,
Партия менен өкүмат,
Он гектрдан нормасы.
Жолдордун баарын оңдоду,
Караңгыда жаркырайт,
Салдырган колхоз ордосу.
Бүтүн колхоз барынан,
Артык экен формасы.
Кош тегирменин айтайын,
Москвадан уста алдырган.
Ток менен сурап жүргүзгөн,
Пайдасын элге тийгизген.

Жакшылык менен карылык ортосун,
Айтып берем формасын.
Карылык келди башыма,
Кайгырам өткөн жашыма.
Карылык бекем кармады,
Кайгырып карың зарлады.
Бутту колду кармады,
Арманын айтып зарлады.
Кедейликтин жаманы,
Жөө баскан көрүнөт.
Картайган кезде жөө басып,
Колхоз төрүн бербесе,
Жанынан адам түңүлөт.
Бассаң муунуң бүгүлөт,
Бетиңден нуруң төгүлөт.
Күзгү менен карасаң,
Жүзүң жаман көрүнөт.
Нанды чайнап жегенде,
Мурун ээгиң былкылдайт.
Сөөгү жаман адамдар,
Кыры менен ортодо,
Ошондо туруп картаят,
Эки көзү жыртаят,
Эти качып тыртаят.
Эр элүүгө чыкканда,
Эби кетет оюндун.
Аял кырктан ашканда,
Жылуулук качат койнуңдан.
Алтымышка барганда,
Колуңда дөөлөт бар болсо,
Ак боз ат минип дуулайсың.
Кыз кыркыңга барсам деп,
Үйүңө чалдар турбайсың.
Жетимишке барганда,
Озуңда отуз эки тиш кетет,
Кубатың качып күч кетет.

Сексен жашка барганда,
Катарынан кем болот,
Кара жер менен тең болот.
Жаштарга бар заман,
Карыларга тар заман.
Карылык өзү эң жаман,
Жоон тарамышың узарат,
Кузгундай көзүң кызарат.
Басканда жерге жүгүнөт,
Карылыгың жетти деп,
Көргөн адам түңүлөт.
Эшек менен жылкы кармашат,
Эшекке чалдар жармашат.
Арпа берип сыйлаган,
Жай жүрүп эшек кыйнаган.
Жылкынын жайын айтайын,
Кымызы ичтен кызарат,
Өмүр жашың узарат.
Жылкы жыпар жыттанат,
Минсем деп адам суктанат.
Көтөрүлөт адам көңүлү,
Узун болот өмүрү.
Эшек минген маанайы,
Абдан төмөн пас болот,
Көңүлү абдан саз болот.
Эшек минген адамдын,
Буту жерге тиет го.
Эч нерсе жеп коротпойт,
Жерине колхоз жолотпойт.
Кароолчу атат эликти,
Эшекке бербейт эсепти.
Талдарды көрсө талкалайт,
Кулагын кезип култуктайт,
Куйругун кезип чултуйтат.
Балалыктын белгисин,
Айтып берем үлгүсүн.

Он жашка чейин барасың,
Он беш жашка келгенде,
Оттой болуп жанасың.
Жыйырма жашка келгенде,
Жай кунандай секирет.
Жыйырма бешке келгенде,
Акылы ошондо жетилет.
Отуз жашка келгенде,
Дүнүйөнү жыйнайсың.
Жакшы болсо балдарың,
Ата-эненди сыйлайсың,
Жамандык жакка кыйбайсың.
Жаман болсо балалар,
Аялдын тилин алат го,
Жөн отур деп ата-эне,
Тили менен кагат го.
Кырк жашына келгенде,
Ошондо барып токтолот.
Баласы жакшы болсо,
Атанын көөнү ток болот.

УЧУРАШУУ КАТ¹

Карың айтат каселди,
Калкым аман эсенби?
Байкап айтам каселди,
Партия менен өкүмат,
Баарыңа ман эсенби?
Тууралап айтам каселди,
Туугандар аман эсенби?

Секиндеп айтам каселди.
Селсөвет аман эсенби?

¹ Инв. (5213 575) Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркуловдон (1889-жылы туулган) 1961-жылы 4-январда Ж. Таштемиров жазып алган.

Касел айтат карыңыз,
Калайык уккун баарыңыз,
Жомоктоп айтат карыңыз.
Жоомарттар уккун баарыңыз
Партия менен өкүмөт,
Куттуу болсун тагыңыз.
Аман болсун жаныңыз!
Артылсын сиздин багыңыз.
Картайганда Молдалы,
Партия менен өкмөткө,
Кадырын кошуп ырдады.
Көргүн дүнүйө жыргалын,
Аман болгун тууганым.
Алдымда турган тууганым,
Манас колхоз элибиз.
Кең Талас биздин жерибиз,
Аял эркек иштесе,
Артыкча экен демиңиз,
Ак буудай биздин жемибиз,
Кай жеринде кемиңиз.
Картайганда ырдайм деп,
Келеке кылба элибиз.
Улуу-кичи карыңыз,
Ушак кылба баарыңыз.
Картайганда Молдалы,
Кашыңызга келгени.
Карап турган калайык,
Айтылса терме эрмеги.
Суусамыр чыга жайлаган,
Планынан ашырып,
Өкүмат көөнүн жайлаган,
Малды баккан чабандар,
Көкөбайдан үлгү алгыла.
Айнектеп үйдү салгыла,
Көкөбай койду көп багып,
Таманы ташка тешилген.

Малды баккан Көкөбай,
Ырысы өсүп жетилген.
Апийим менен жүгөрү,
Көп кылып колхоз айдаган.
Малыңды жакшы семиртип,
Суусамыр чыга жайлаган.
Апийим баккан келиндер,
Жакшылап сыйлык алгыла.
Жакшылап иштеп кыз-келин,
Колхоздон байге алгыла.
Түн ичинде баргыла,
Апийимди жаргыла.
Апийимден албагын,
Бригадир турат кашыңда,
Бир балээге кабылба.
Малды баккан чабандар,
Эмгекти сонун алышат.
Биринен-бири өтөм деп,
Мал баккандар жарышат.
Булардын кең Талас деген жери бар,
Ар-бир узун төрү бар.
Малдары сонун семирген,
Ала-Тоодой кени бар.
Кыздары менен келини,
Духовой менен шай кийген.
Эли сонун Ала-Тоо,
Өзөнү бийик төрү кең,
Жери сонун Ала-Тоо.
Аркар кийик жайлаган,
Жери сонун Ала-Тоо.
Башынан булут кетпеген,
Аскасы бийик Ала-Тоо.
Жериңди жакшы жайлагын,
Апийим менен жүгөрү,
Көп кылып колхоз айдагын.
Апийим менен жүгөрү,

Атыңды булар чыгарат.
Иштеп жаткан жигиттер,
Алар койбой сугарат.
Иштеп жаткан жигиттер,
Чогулуп карта ойнобо.
Чыгып калат өкүмөт,
Уятыңды чыгарып,
Артыңдан ушак чубалат.
Уйду баккан чабандар,
Түндөп уйду жайгыла.
Ударник аталып,
Планынан куткарып,
Кохоздон байге алгыла.
Койду баккан чабандар,
Адыр жерге жайгыла.
Ак Шамшыкал кемиртип,
Койду жакшы семиртип,
Көкөбайдан үлгү алгыла.
Көкөбай атка минсе теминген,
Койлору жакшы семирген.
Бригадир менен башкарма,
Тоют корун камдагын,
Малыңды жакшы жайлагын.
Планынан ашырып,
Арпа-буудай айдагын,
Чилендин көөнүн жайлагын.
Жигиттериң шайлаткын,
Жакшылап эгин айдаткын.
Жигиттери талбасын,
Сугарбай эгин калбасын.
Партия менен өкүмөт,
Колхозду булар кураган,
Айтпай аалам сугарган.
Алтындан тагы курулган,
Азыркы Маскөө шаарына,
Кабары катуу угулган.

Партия менен өкүмат,
Апийимди айдаган.
Иштегин десе кыз-келин,
Кумурскадай жайнаган,
Үйүнө булар барбаган.
Планынан ашырып,
Өкүмат көөнүн жайлаган.
Өзөнү бийик төрү кең,
Жери жакшы Ала-Тоо.
Алтын күмүш кен чыккан,
Аскасы бийик Ала-Тоо.
Манас колхоз наамынан,
Жерге сарай салдырган,
Чекесин мыктап кактырган.
Партия менен өкүмат,
Сарайын булар жактырган.
Он эки канат ак ордо,
Ак бор менен бордогон.
Керегенин көздөрүн,
Ак сый менен тордогон.
Буранза менен Маскөөгө,
Ак ордо барып тигилген.
Жүз миң сом менен победа,
Кирешени киргизген.
Партия менен өкүмат,
Пайдасын журтка тийгизген.
Ак жүгөрү кемирген,
Уйлары жакшы семирген.
Кулакка бирка таккыла,
Уйду сааган келиндер,
Уурдабагын сүтүңдү.
Түтүнүңдү чыгарат,
Артыңдан ушак чубалат.
Апийим баккан келиндер,
Апийимди катпагын,
Чыгып калса апийим,

Элдин бетин карабай,
Үйүңө барып жатпагын.
Жылкы баккан чабандар,
Жылкыны жакшы төлдөткүн,
Кымызыңды көлдөткүн.
Баштыгы болот ферма,
Машинени айдаткын,
Чилендердин көөнүн жайлаткын.
Кымызың берсең арыбайт,
Иштеген чилен талбасын.
Жоргонду бекем байлагын,
Чалдардын көөнүн жайлагын.
Ленин, Хрущев аксакал,
Акындарды ырдаткан,
Советтин элин жыргаткан.
Бетегеси деги бар,
Пейили кенен эли бар.
Өмүркулдун Модалы,
Турган жер кең Талас.
Колхоздун наамын сурасаң,
Илгерки өткөн чоң Манас.
Колхоз совхоз биригип,
Кара тор чыга жайлаган.
Калың малын айдаган,
Аркар-кулжа жайнаган.
Беш атарын асынып,
Мергенчилер жайлаган.
Тайгандары жойлогон,
Тоолдордон кийик койбогон.
Жаркырап төрдө көлү бар,
Жайлоонун жашыл гүлү бар.
Өрдөк чүрөк ойногон,
Куш салгандар койбогон,
Карайган токой кени бар,
Касиет чалган эли бар,
Жердеген экен эр Манас.

Зоолордо кийик ойногон,
Кыз-келиндер болбогон.
Зоолордон булут кетпеген,
Буларга адам жетпеген.
Тайганы таштан түлкү алган,
Көргөн адам таң калган.
Тайгандары көргөндө,
Кийикти көздөй жөнөгөн.
Кийикти барып жайлаган,
Оозу мурдун майлаган.
Карышкырды качырган,
Элиги тоодо бакырган.
Коммунизм колхоздо,
Шералы деген кары бар,
Сексенден ашкан жашы бар.
Карайган калың багы бар,
Ай така минип бастырса,
Алдынан кийик табылар.
Беш атарын майлаган,
Карышкыр менен кийикти,
Бирин бирдей жайлаган.
Беш атары эрмеги,
Жалгыз бала бар эле,
Аскерден бала келбеди.
Көрүп алып мен дагы,
Ленин менен тааныштым,
Лениндин көчөсү.
Өлгөндөй түрү көрүнбөйт,
Лениндин көчөсү.
Жаркырап алтын кийинген,
Жаңы туулган баладай.
Жаш бала түрү көрүнгөн,
Алтын такка орногон,
Өлгөн жок деп болжогон.
Өлгөндөй болуп билинбейт,
Өлүктүн түрү көрүнбөйт.

Чөнтөккө колду салышкан,
Баргандар менен таанышкан.
Алтын-чынар түркүгү,
Сайрап турган күкүгү.
Күмүштөн чынар түркүгү,
Күндөй болуп жаркырайт,
Күмүш тактын үстүндө.
Партия менен өкүмат,
Лениндин жолунда,
Кылган иши оңунда.
Картайганда Молдалы,
Партия менен өкүмат,
Кадырын кошуп ырдады,
Советтин эли жырдады.
Сайрап турган күкүгү,
Алтын чынар терегим.
Алыстан душман көрүнсө,
Атып салчы береним.
Күмүштөн чынар терегим,
Күн чыгыш менен батышка,
Күндө тийчү керегиң.
Бу дүнүйө жалганда,
Буну көрбөгөн адам арманда.
Фонар койгон башында,
Кайтарган адам кашында.
Ленин жоону сайдырган,
Акылынан тайдырган,
Жыгылган жоолор кайгырган.
Партия менен Ленин,
Алтын чынар тереги.
Атышкан жоону кыйраткан,
Адамзаттын берени,
Бүтүн совет элине,
Тийип турчу кереги.

СҮЙГӨН ЖАРГА¹

(Жигиттин каты)

Арзыган дилгир даанышман,
Айылда калган киши жок.
Арнаймын жазып катымды,
Алыста жүргөн жарыңдан.

Катымды салдым тосуп ал,
Калтарым окуп болбо дал.
Казатка келип кан аккан,
Кайрылам сага кулак сал.

Кошулуп кыйбай сүйгөн жар,
Кезигет ар кыл жоруктар.
Кошогум иргеп ылгасам,
Козгоого мындай сырлар бар.

Эсимде али жалжалым,
Эңсетип мени барганың.
Эбиңди таппай ал кезде,
Элирип калам каралдым.

Сөз салсам ким деп кенебей,
Сөзүмдү укпай, элебей.
Сумсайып гана жүргөндө,
Сырт салып бойго теңебей.

Томсортсоң качан тартыңгам,
Токтолбой күчөп талпыңгам.
Тынычтык бербей элирген,
Толкуган сүйүү дартымдан.

¹ Инв. №391 (1299) Талас р-нун Кырк-Казык айылынын тургуну Талант Байгабыловдон 1944-жылы 11-октябрда жазылып алынган.

Майтарып нечен мизимди,
Муздатсаң дагы ичимди.
Муңайып калбай уланткам,
Мурунтан болгон ишимди.

Жалындуу, билгич жайдарым,
Жашарган бозой-ардагың.
Жалооруп бийлеп суктанып,
Жеталбай көпкө баргамын.

Жоюлтуп кырды күмөндүк,
Жан биргем болдук түбөлүк.
Жортуучу сенин артыңдан,
Жоголду оюм түгөнүп.

Алышып ойноп сырдашкан,
Ар кандай ишти сындашкан.
Алганым болдуң жактырып,
Айтышып ар ким ырдашкан.

Башынан самап келгенин,
Башкага пикир бербедим.
Бир кезде болсо биз болсок.
Бүгүн мен жигит, сен келин.

Сөзүмдү эки кылбастан,
Сайранда дайым бир баскан.
Сейилдер али оюмда,
Сендик деп биздер сыйлашкан.

Каргаша болуп капыстан,
Кол салды душман батыштан.
Кызыктуу күндө жөнөдүм,
Кырсыккан жоого атышкан.

Аттанып элден узадым,
Айлыңдан селки кусамын.
Айланып эрте барууга,
Арсыздын үзөм тузагын.

Түбөлүк бирге жүргөнүм,
Түңүлбө өмүр сүргөнүм.
Түшүмдө дайым элестейт.
Түн сайын жыттап сүйгөнүм.

Капасыз өткөн күндөрүм,
Кайгысыз шайыр күлгөнүм.
Кадыркеч эстен чыкпады,
Канча бир сонун түндөрүм.

Кошулуп аз күн ойнодум,
Көрбөсөм бир аз ойлодум.
Көксөгөң менен жакыным,
Көңүлдөн кетпей койбодуң.

Кебездей болуп агарган,
Келбетиң артык жаралган.
Кектеген жоону сүргөндө,
Кетпеди асты санаамдан.

Жүздөшүп жалаң сен деген.
Жүрөгүм согот дегдеген.
Жүзүңдү сезем бүркөлгөн,
Жүралбайм анда мен деген.

Калкымда сендей жаркындан,
Курчаган кыял артынган.
Кат жазам чанда кыскача,
Кысталыш кыйын шартымдан.

Алдыдан байкап ойлогун,
Айтканга жеңил болбогун.
Алдымда зоодой милдет бар,
Айталбайм убак болжолун.

Белгилүү элге даңкыңды,
Бекем тут эске баркыңды.
Берилбе жатка өзгөрүп,
Бергенсиң жаштык антыңды.

Айгышкан намыс учур чак,
Аңдышып турган ушул чак.
Алышкан колду «бекмин» – деп,
Алдатпас үчүн болгун сак.

Ойнобой «түтөм» деген кеп,
Олтурсаң, жатсаң болсун бек.
Оолугуп сага катылар,
Оюнда мага түйгөн кек.

Табалап сүйүү турганда,
Таарынып бекер муңайба.
Таласта бирге жүргөндөй,
Таарынуу барбы бу жайда.

Сайышта тозок ашынган,
Санатсыз октор чачылган,
Сөз көтөрбөй турган кез,
Сүйбөгөн... ичтер ачылган.

Бербеске жоого жыргалды,
Беттешип жарак сырдалды.
Берениң артка чегинтет,
Бет алып кыйын кырдаалды.

Абалды ойго албагын,
Анда сен дагы чамдагын.
Айылда болгон жумуштан,
Алдыда бол, кийин калбагын.

Эзелден жырткыч немистер,
Эңсеген канды фашисттер,
Эсепсиз жатат кырылып,
Эсинен танып фашисттер.

Качышты душман батышка,
Кайрылып келбей атышка.
Казылган көргө куларга,
Каракчы жоого күн кыска.

Сагындым айтар саламым,
Самадың, барып каламын.
Согушуу бүтөт аз калды,
Сабыр кыл, тосуп аларсың.

САГЫНЫЧ¹

(Фронттон кат)

Адырлуу жерим тургандыр,
Ак эгин каптап талаасын.
Ар адам арзып сүйгөндүр,
Атырдай жыттуу абасын.
Алдейлеп багып жетилттиң,
Айланайын Таласым.

Жыттасаң жыпар буркуган,
Жылганын терип гүлдөрүн.

¹ Инв.№391 (1299) 1944-жылы, июлда Талас областынын Буденновский районунда С.Эралиевден жазылган.

Укканда курчум канчы эле,
Укмуштуу күкүк үндөрүн.
Бактылуу болуп сенде өттү,
Балалык ойноо күндөрүм.

Айкашып учуп көк менен,
Ала-Тоо сени чектеген.
Ак жайдын ачык күнү да,
Айланып булут кетпеген.
Аскаңды жүрөм сагынып,
Ак кептер учуп жетпеген.

Арстандын уулу Семетей,
Ак шумкар таптап салган жер.
Ак куу болуп Айчүрөк,
Айылын таштап барган жер.
Абалтан бери айтылып,
Атагы даңкы калган жер.

Тескейин жайлап өткөн,
Терегин сүрүп тал өскөн.
Макмалдай сакал карың бар,
Мал багып, укурук сүйрөткөн.
Армия үчүн ат камдап,
Азоосун төрдө үйрөткөн.

Каныкей, Манас жактырган,
Каситеттүү жер тура.
Адырын, оюн, тоолорун,
Арыта баскан Ак-Кула.
Ар тарабы туура суу,
Агылат Нарын, Ак-Буура.

Тоолору бийик төрүңдөн,
Тергенбиз далай көбүргөн.

Селкилер менен барчу элек,
Сеңселип чачы төгүлгөн.
Каткырып күлгөн ошол кез,
Канткенде чыксын көңүлдөн.

Агарып сакал карыган,
Аталар кантип калды экен.
Эрлерди төрөп өстүргөн,
Энелер аман бар бекен?
Жүздөрүн барып көрсөм деп,
Жүрөгүм туйлап дегдеген.

Жорусу көктө калкыган,
Жондорундан кеткенде,
Жол тартып кандуу сапарга,
Жоргонун белин кескенде,
Жашымда төгүп бул ырды,
Жазды элем чөнтөк дептерге.

Көк дөбөт Гитлер катылды,
Каралбай элдин таалайын,
Жылдызга жетип үнүбүз,
Жыргалда элек ар дайым.
Карабет сени жеңбесем,
Как талаада калайын.

Айтылган ушул антымдын,
Актоого өзүм талпындым.
Ардактап баккан ата-энем,
Айлымда алыс калтырдым.
Алышкан жоого көрсөттүм,
Атагын кыргыз калкымдын.

Бир жылдан ашты келгеним,
Бир барып кайра келбедим.
Сапарда жүргөн кезимде,

Сагынтты мени эл-жерим.
Сагынсам да чыдаймын,
Санааны согушка бергенмин.

ЖИГИТТИН СҮЙГӨН ЖАРЫНАН¹

Кылчайып барак ачканда,
Кыялым учту асманга.
Караның турду элестеп,
Кагазга калем тартканда.
Оюнуң эстен кетпеди,
Отурсам турсам, бассам да.

Аларсың ушул кайгымды,
Билерсиң окуп айлымды.
Сагыныч оту толкуса,
Садагам төкпө жашыңды.
Айчылык алыс кетсең да,
Аманын тилейм башыңдын.

Жайлоонун толгон убагы,
Жайкалып жердин тулаңы.
Асманды карап атылган,
Адырдын тунук булагы.
Ушундай жерде бирге өскөн,
Урматың эстен чыгабы?

Дозокко кирсең кирмекмин,
Бейиште болсоң биргемин.
Сапарга кетип баратам,
Саргайып азбай жүр дегин.
Арадан ай, жыл өтсө да,
Айтканың эстеп жүрөмүн.

¹ Инв. №391 (1299) 1944-жылы, июлда Талас областынын Буденновский районунда С.Эралиевден жазылган.

Кадырлаш алыс сен анда,
Мүмкүндүк эмес барарга.
Табылса канат учууга,
Тагдырдан болуп бир арга.
Барганда сага кошулуп,
Багынтсак жоону куралга.

Автомат атсак бирге атсак,
Акопто жатсак бир жатсак.
Таттууну жесек тең бөлүп,
Ачууну татсак бир татсак.
Арыдым, талдым небесмин,
Айчылык алыс жол бассак.

Бирок мен терең тылдамын.
Биргадир иши кылганым.
Армия үчүн, өлкө үчүн,
Азыркы терген жыйганым.
Сен айткан сөздү эч убак,
Секетим эки кылбадым.

Алышкан жоону жеңгенче,
Айланып өзүң келгенче,
Аман бол, секет аман бол,
Ашыгың жүзүн көргөнчө.
Ал күндөн бери айрылгыс,
Антыбыз бирге өлгөнчө.

СҮЙГӨНДӨН СҮЙГӨНГӨ¹

(Фронтко)

Күндүзү эстен чыкпаган,
Түнүндө түштөн кетпеген.
Жаш чагымда сүйгөнүм,
Жер үстүндө бар бекен?

Чын милдетим аткарып,
Фашисттерди батышка,
Сүргөн аскер ичинде,
Сүйгөнүм жаным бар бекен?

Алыста жүрүп жер үчүн,
Ардактуу калың эл үчүн,
Алдырбас үчүн намыска,
Шерменде бет бак, ач көзгө
Аралашып согушуп,
Аткарып жүргөн милдетим,
Ардагым аскер барсыңбы?

Эстүүлөрчө ойлонуп,
Элим, жерим, намыс деп,
Эрикпестен, шашпастан,
Сагынганга чыдаган.
Жан чыгарган октордун,
Далайына чыдаган.
Ысыкка да, суукка да,
Экөөнө бирдей чыдаган,
Жалжалым аман барсыңбы?

Жырткычтарды күндөө кууп,
Артында жүрүп чыдаган.

¹ Инв. №391 (1299) 1944-жылы 28-майда Усупбеков Шаршеке тарабынан жазылган.

Чарчаганды билбестен,
Уйкусуна чыдаган.
Кызыгына түшкөндө,
Ток ачкасын билбеген,
Сүйгөнүм секет аманбы?

Төшөк көрбөй барганы,
Уйку соодо сак жаткан.
Эгер жылса душманы,
Тиктеп жаткан кишидей,
Соройто коюп таң аткан.
Аяктабай милдетин,
Өжөрлөнүп согушуп,
Бир кайрылып келбеген,
Мурункудан эки эсе,
Сүйгөнүм эсен соосуңбу?

Оор жүктү көтөрүп,
Жүрбөй такыр калбаган.
Боортоктоп жылганда,
Көрүнбөй жетип душмандын,
Далайларын жок кылган.
Душман көрүп коёт деп,
Акоп казып жашынган.
Милдеттерин приказдын,
Баардыгын тең аткарган.
Алган жар соо барсыңбы?

Жырткыч Герман кол салып,
Баштаганда согушту.
Алды жагын тозом деп,
Жөнөп кеткен бул жерден
Сүйгөнүм аман барсыңбы?

Тынчтыкта туруп согушкан,
Бети кара душманга,

Берип келем жообун – деп,
Жөнөп кеткен бул элден,
Алтыным аман барсыңбы?

Советтик элдин жерине,
Кирип келген шашылып,
Окуучусун Гитлердин,
Аягына чыкканча,
Атышамын деп кеткен,
Алтыным аман жүрдүңбү?

Кул кылууга камынып,
Кирип жатса бетсиздер,
Чыдап жатам кантип деп,
Чымырканып жөнөгөн,
Чын сырдашым барсыңбы?

Бир туугандай бириккен,
Мамлекетин сактоого,
СССР эли милдетти,
Ошондуктан менимче,
Барбашыбыз уят деп,
Намыстанып жөнөгөн,
Сүйкүмдүү жарым аманбы?

Жумушчулар салышкан,
Завод жана фабрик,
Алам деген ач көзгө,
Аянбастан жанымды,
Салгылашып алсам деп,
Сагынгансып бат кеткен,
Сагынган аман барсыңбы?

Эгиндердин сортторун,
Күжүлдөшүп дыйкандар,
Куюп койгон кампадан,

Даяр эгин алам деп,
Кирип жатса чоң курсак,
Канткенде тири берем деп,
Кара жанды аябай,
Кайраттанып жөнөгөн,
Кадыркеч аман эсенби?

Чекесинен тер агып,
Азаптанып өстүрүп,
Ардактаган жемиштин,
Арасында жүрөм деп,
Айбанча оозун чоң ачып,
Арсылдаган иттерди,
Айдап чыкпай эр жигит,
Алыс жерде жатканым.
Аябагын жөн эле деп,
Алышканы жөнөгөн,
Асылым эсен соосуңбу?

Бул милдеттин баарысы,
Калың элдин ичинен,
Мага дагы тиешелүү деп,
Элиң менен коштошуп,
Учкан куштай зуулдап,
Узун жолду бат басчу,
Улуу тулпар поездге,
Түшүп алып жөнөгөн.
Кадырлашым санаада,
Саламат аман барсыңбы?

Жигиттерден калышпай,
Милдетин өзү билди деп,
Жол алышып кол берип,
Азык түлүк мол берип,
Жеңиш менен келгин деп,
Узун бакыт жол берип,

Узаттык эле бул жерден.
Урушууга барган сен,
Ушундай эле барсыңбы?

Милдеттенип сен барып,
Курал жабдык мол алып,
Аралашып атышып,
Аткарылган милдет бул.
Арылап жатат батолён,
Санап ката ойлобо
Тылда жаткан биздерди.
Эгер болсоң бир сөздүү,
Ойлоп барган милдеттин,
Аягын жеңип чыга көр.

Ыраак тылда жатсак да,
Силер чыкпай ойдон көп.
Кара жанды аябай,
Ар түрдүү чыккан планды,
Ашыгы менен орундап,
Совет герман согушу,
Жеңиш менен бүтсө деп,
Сен көргөндөй бул жерде,
Аман-эсен жатабыз.

Каттап турган почтодон,
Кабарыңды толуктап,
Канкорлугун билгизип,
Каттарыңды салып тур.

Кичинемде сүйүшүп,
Кадырлашып бирге өскөн,
Ысык жүрүп кошулган,
Кош секетим аман бол!

Айланага угулган,
Ата Мекен согушу,
Жеңиш менен бүткүчө,
Аман болгун сүйгөнүм.

Кылмыштуулар колдорун,
Көтөргөнчө багынып,
Кызыл аскер кыйкырып,
Самаган жерге так жетип,
Кылымдар бою урагыс,
Кызыл желек сайганча,
Аткарып бүтүп милдетти,
Үйгө келип түшкөнчө.
Көкүрөк черин жазышып,
Жүргөндөн кепти салышып,

Бирибизди бирибиз,
Кучакташып сүйгөнчө,
Кош, жан бирге аман бол!

АСКЕРДЕН АМАН СЕН КЕЛСЕҢ¹

Аскерде жүргөн курбума,
Алыстан салам жиберем.
Аябай бергин соккуну,
Ошону күтөм сенден мен.

Шинелиң узун чубалып,
Кателок менен суу алып,
Кайсы шаарда жүрөсүң,
Тагдырдан кубат суранып?

¹ Инв. 299. Б.Байсымановадан 1944-жылы фольклор жыйноочу М.И.Богданова жазып алган, башка мааламат жок.

Германдын кылган ишине,
Жардам барбы кичине?
Жалдыраттың жаштарды,
Жабышканың биз беле?

Туура жагым Түркстан,
Туйгундар чыкты кыргыздан.
Чыгарган согуш басылып,
Санаабыз тынса турмуштан.

Карайган тоонун боорунан,
Кара чаар жылан сойлосун.
Бизге каршы ок аткан,
Капыр Герман оңбосун.

Кара тоонун бооруна,
Чай кайнаттым көмүрсүз.
Бизге каршы ок аткан,
Өтсүн деймин өмүрсүз.

Аскерден аман сен келсең,
Алдыңдан чыгып кол берсем.
Арманым болбос ичимде,
Өткөнчө өмүр бир сүрсөм.

Сыя менен ыр жазсам,
Ичтеги болгон сырды ачат.
Токтолуп жүрөк калбаса,
Ойлогон максат ишке ашат.

Сайраймын сары булбулдай,
Санаалаш өскөн, курбум ай.
Ойлогондо кат жазчы,
Саанамды курбум миң кылбай.

Биз азыр жаш балапан,
Уядан чыгып жаңыдан.
Өлгөнчө көңүл калбаса,
Жаш кошулган курбудан.

Толкуну токсон буралып,
Ойлосо жүрөк кубанып.
Буйрук болсо курбум ай,
Турмушту бирге куралык.

Көйнөгүңдүн жакасы,
Кызыл жылдыз турбайбы.
Ойлобой койсом сени мен,
Кудайым калыс турбайбы.

Сүрөтүң алдым почтодон,
Сүрөтүң менен коштошом.
Тил билбейт экен сүрөтүң,
Сырымды айтып боздосом.

Алтындан кылган сөйкөмдү,
Айды карай илсемчи.
Армия кеткен агайдан,
Ар убак кат келсечи.

Желке чачым жазылса,
Жетиден кылып өрөмбү.
Аскерге кеткен агайды,
Аман бир эсен көрөмбү.

Кийгениң аскер шинели,
Кейсем курбум келеби.
Келечеги түз болуп,
Кеңештеш курбум келеби?

Чылк жибек менин кийгеним,
Чымындай жаның тилеймин.
Чыгарчы жүрөк капасын,
Чын эле сени сүйөмүн.

Атың сенин беш тамга
Асылкеч курбум муңайба.
Аман болсоң келерсиң,
Сүйгөнүң эстеп муңайба.

Беш атар мылтык колго алып,
Белсенип фронт жөнөрсүң.
Беш энеңе жазганды,
Бел байла курбум көрөрсүң.

Сагынып жаздым санамды,
Санаалуу курбум аманбы?
Санаалашым жан биргем,
Саламатың угамбы?

Эр жигит жоого аттанса,
Ар намысын албайбы.
Антташканы мага окшош,
Амандашып калбайбы.

Камчы чапай ат баспайт,
Сүйбөгөн адам кат жазбайт.
Кадырың эске түшкөндө,
Күн чыкпайт да таң атпайт.

Калың токой ичинен,
Жаш булбул үнүн угамбы.
Ажырармын сүйгөндөн,
Жаратпаса кудайым.

Жоодурайт көзүң айнектей,
Жоругуңа жан жетпей,
Көрүшөбүз бир кезде,
Сарынжи менен Берметтей.
Автомобиль кайык жел,
Аскерден курбум аман кел.

*Сталин мектебинин окутуучусу.
21. 03. 1945-жыл.*

БОЗ КАГАЗ МЕНЕН САЛАМ БАР

Шилениң узун келишкен,
Католок менен суу алып.
Кайсы шаарда болду экен,
Душман менен атышып.

Поезд болду жүргөнүң,
Бозоруп жалгыз жүрөмүн.
Болжогон жерге сен кетип,
Боз шинель болду кийгениң.

Жаралган жанда болобу,
Жаш кезде ойноп күлбөгөн.
Жалганда муңдуу өтпөйбү,
Жаштыктын жайын билбеген.

Ар убак сени эстеймин,
Көңүлүмдөн кетпедиң.
Түгөнгөн согуш курусун,
Эңсеген менен жетпедим.

Чач алдырдың куюшкан,
Сарала атка жарашкан.

Сен алыста мен мында,
Саргайып өңдөн адашкан.

Жалжылдап көзүң жайнаган,
Жалындап ичим кайнаган.
Тагдырдан күчтүү табият,
Адамдын багын байлаган.

Сагынычтуу саламым,
Кайта жазып арнадым.
Баатыры болуп элиндин,
Аман келчи жалжалым.

Атадан жалгыз баласың,
Аскерге кетип барасың.
Аман бир көрөр бекенсиң,
Агайын тууган арасың.

Ата-энеңер жүрүшөт,
Саргайып өңдөн асышып.
Баламды бир көрсөм деп,
Көзүнөн жашын төгүшөт.

Жок дегенде кашыма,
Жүрсөңчү курбум он айга.
Канткенде курбум жетемин,
Алган жарым жаныңа.

Ашыктык отко күйөмүн,
Арманда болуп жүрөмүн.
Алган жарым сен менен,
Качан ойноп күлөмүн.

Каламдын сыя челеги,
Кайгыдан адам өлөбү.

Кадырды билген жан элең,
Курусун жандын бөлөгү.

Кара каптал сыясы,
Кара куштун уясы.
Сүйгөнүм келсең аскерден,
Капалуу жаным ыраазы.

Кыштоонун башы кызыл гүл,
Кызыл гүл болот нечен түр.
Аскерден аман сен келип,
Сүгөнүң менен ойноп күл.

Фронтто жүрөр сүйгөнүм,
Кор болду менин өмүрүм.
Аман болсо көрөрбүз,
Бул дүйнөнүн бөлүгүн.

Колго кылыч бек кармап,
Чек арага бардыңбы?
Кат жазып кабар алалбай,
Сар-санаага баттыңбы?

Мүнөзүң сонун барынан,
Муңайып сени сагынам.
Ойноп-күлөр чагымда,
Бөлүндүм сенин жаныңдан.

Алыста иштеп жүрөмүн,
Ар убак эстеп сүйгөнүм.
Эскерип сенин сүрөтүң,
Ардактап сактап жүрөмүн.

Аскерге жүрүп сен келсең,
Элде жүрүп мен көрсөм.

Ушул жаштын тилеги,
Ошол тилекке мен жетсем.

Сөз баштайын жаңыдан,
Сааналаш сени сагынам.
Эсиңе ала жүрсүн деп,
Эскерме жагын калтырам.

Көгөрүп асман көрүнөт,
Мөлтүрөп көз жаш төгүлөт.
Көрөйүн десем сен жоксуң,
Көңүлүм нечен бөлүнөт.

Госпиталда жаттыңбы,
Саргайып өңдөн аздыңбы?
Ошол азапка калтырган,
Германга каршы аттыңбы?

Тордомо жоолук салындым,
Толгонуп сени сагындым,
Жаман экен жашчылык,
Торуңа кайдан чалындым.

Атагың кызыл армия,
Аласың жакшы тарбия.
Унутуп калган экен деп,
Кат барганча таарынба.

Саналуу тартып жүрөмүн,
Сагынып сени күтөмүн.
Эсен койсо табият,
Фронттон кийин көрөмүн.

ФРОНТТОГУ ДАҢКТУУ АЗАМАТТАРГА¹

Эртеңки саат сегизде,
Чет кабар биз угабыз.
Кандай кабар болот деп,
Кулак салып турабыз.

Кечеги күнү биз уктук,
Фронт жактан кабарды.
Укканда жалпы чуу этип,
Артыкча бекем кубанды.

Жогорку аты жазылган,
Тандалып чыккан баатырдан.
Жол баштаган Сталин,
Таптап койгон башынан.

Тарыхтагы жазылган,
Жол баштап өткөн баатырдан.
Окуп үлгү алышып,
Ошолордун жолунан.

Команда берген баатырлар,
Жогорулар эмеспи.
Жоону көрсө жулунган,
Жоокерлердин келбети.

Таптап койгон баарын да,
Азаматтан канча бар.
Кыргын кылып душманын,
Туш-тушуна таркатар.

Өңү сүрдүү шамдагай,
Жоокерлердин мүнөзү.

¹ Инв. 391 (1299). 1945-жылдын чабуулуна жазылган кымбаттуу салам. Султакеев Жумакадыр.

Душманын көрсө тартынбай,
Бар өнөрүн көрсөттү.

Аэроплан асмандап,
Танкелери алдыда.
Шаңы катуу сүрү бар,
Советтик шумкар балдарда.

Жабдык жарак жетиштүү,
Мүнөзү артык келбеттүү.
Советтин кыраан уулдары,
Германдын элин жүдөттү.

Асман ачык күн жарык,
Ай жылдыз чачып нурланып.
Бүт ааламдын жүзүнө.
Орнотуп баатыруулдарың.

Умтулушуп алдыга,
Капаста жаткан шаарларга,
Туу орнотуп гүл чалып.
Бараткан биздин балдарда.

Теңдиги жок колунда,
Уу тырмактын алдында.
Кызмат кылган кургулар,
Жарыкка чыгып аларда.

Кандай жыргал болду деп
Сүйүнүшүп өз ара.
Кубанышып тургандыр,
Ошо курган бечара.

Команда берген маршалдар,
Жогорку аты жазылган.

Ийгиликтүү жеңишин,
Күндө өлкөгө чачылган.

Баатырлардын иштери,
Күндө өлкөгө белгилүү.
Жеңиш алса баатырлар,
Элге карай болбойбу.

Улуу маршал Сталин,
Баатырларынын иштерин.
Приказ кылып печеттап,
Күндө угузуп турбайбы,
Алган шаар жерлерин.

Күндөлүк чыккан газеттен,
Алып колго окуйбуз.
Фронттук болгон иштерге,
Артыкча кубат кылабыз.

Бүт дүйнөнүн жүрөгү,
Москванын ичинде.
Ата Сталин даңк кылып,
Куттуктап ишин ашкере.

Баатырларын сыйлыктап,
Күндө курал аттырып.
Жарыялап жалпыга,
Бар өнөрүн даңк кылып.
Куттуктап ата турбайбы,
Өнөрүн ишке ашырып.

Бүт аалам силкинди,
Баатырлардын ишине.
Даңкына коюн ачышты,
Умтулуп дагы киргиле.

Эрдикти дагы көргөзгүн,
Тынчтыкты бербей иттерге.
Жаралуу болгон иттердин,
Тынчын алып тепкиле.

Атанын улуу сөздөрүн,
Эсиңерден кетирбе.
Команда берген маршалдар,
Жоо сайган курбу агалар.

Жеңишиңди ардактап,
Минут сайын тилешер.
Илгери үмүт боордош,
Араңдагы иниң биз.
Талыкпай өнөр үйрөнүп,
Жоо саюуга даярбыз.

БИЗ¹

Артыңдагы даярдык,
Биз болобуз жаш тилек.
Билим алып биз өсүп,
Бар алдыга биз келсек.

Исмен кылчу артында,
Жаш тилектен болобуз.
Душманга каршы барууга,
Минутуна даярбыз.

Окуп билим алышкан,
Сталиндик уставдан.
Тарбиялап тынымсыз,
Душманга каршы куралдан.

¹ Инв. 391. 1945-жылдын чабуулуна жазылган кымбаттуу салам. Султакеев Жумакадыр.

Даяр турган азамат,
Биз болобуз артында.
Исмен кылып алабыз,
Сиз катарга барганча.

Булчуң толуп колдорго,
Балбандардан болобуз.
Билим менен биз өсүп,
Баатырларча толобуз.

Байкал чыгыш фронту,
Тарбиялап биздерди.
Окутуп жатат тынымсыз,
Душманга каршы иштерди.

Окуп билим үйрөнүп,
Тартип алып улуудан.
Каршы тике барышка,
Даяр турган баарына.
Ата Сталин жасаган,
Приказ, докладдарына.
Окуп бойго сиңирген,
Нускалуу кайран сөздөрүн.

Жалпы ишке таанышып,
Биз даярбыз баарына.
Тартиби бар темирдей,
Умтулушат алдыга.

Эр жигиттин мүнөзү,
Биринде эмес баарында.
Даярдыкты көрсөтүп,
Шаң көрсөтөт душманга.

Ой баатырлар сиздердин,
Күндө алган жеңишиң.

Күүлөндүрөт биздерди,
Душманга каршы иштерин.

Уккан сайын иштерин,
Жагалданып умтулуп.
Бир жагынан жоо сайып,
Кол кабышты кылсак деп.

Каршы жоонун жазасын,
Катыра колго берсек деп,
Жеңишиңе кубанып,
Кыраан шумкар куш болуп,
Асмага карай учсак дейм.

Күүлөнүп турган артында,
Эрлериң бизбиз чынында.
Даярдыгын көрсөтөт,
Фронтто жүргөн жалпыга.

Эрдикти көрсүн фашистер,
Баатырларым чапчаңда.
Ар убакта биз даяр,
Балбанча торой чалышка.
Минутуна даярбыз,
Душманга каршы барышка.

ЖОЛДОШТОР МЕНЕН СҮЙЛӨШҮҮ¹

Чогулупсуң жалпыңар,
Ар кайсы полктон жыйылып.
Чогулуп жалпы турабыз,
Өткөн ишти сөз кылып.

¹ Инв. №391(1299). 17-январь, 1945-жылы Султакеев Джу-макадырдан жазылып алынган.

Ардактуу агай Тайыр сиз,
«Үкөйдү» ырдап коюңуз.
Элдин баарын чогултуп,
Үндү бийик созуңуз.

Алдыды турган Тайырсыз,
Колундан келет баарлык иш.
Жаман жериң ушул да,
Орус тил сүйлөп билбейсиз.

Сизди мактайт баардыгы,
Командирлер ашкере.
Келгениң бир топ жыл болду,
Тил билбейсиң аз деле.

Абдырасул Узакбай,
Турмушуң кандай агатай.
Айлыңардан кат алып,
Турасыңбы жалпы агай.

Тезекбай менен Каргабай,
Узун күндө айткын ай.
Элге кубат бу дагы,
Илгеркинин сөздөрү ай.

Сапар менен Муканбет,
Кандай алда жүрүшөт?
Ушундай жерде болчу эле,
Алар бүгүн көрүнбөйт.
Келе жаткан экөө да,
Күлүшүп бачым баскын дейт.

Абдыраев Кенже агай,
Үй жагынан кат албай.
Капа болот окшойт бейм.
Турмушун алын биле албай,

Кат жазамын деп айтат.
Күндө эмес ар кайсы ай,
Эмине үчүн кат албайт.

Биле албаймын мен дагы,
Сиз тууралуу мен дагы.
Кат жаздым эле бир далай,
Согуш бүтсө өлкөдө,
Баарыбыз элге кайталык.
Үй бүлөнү көп ойлоп,
Капа болбо сиз агай.

Ийса, Баяз, Бердигул,
Жүрүшөт үчөө бирге бир.
Ийсасы эски кишиден,
Кеп салып берет элге бир.
Жамактатып жарыктык,
Айтып иет билгенин.

Жакшы айтат окшойт башында,
Байкасак сөзүнүн түрлөрүн.
Азыраак айтып токтотот.
Болгон иштин жөн-жөнүн.
Кат билбеген жери да,
Жазса айткан сөздөрүн.

Илияс менен Анарбек,
Санаасында не дешет.
Мен ойлонуп жүрөмүн,
Түбөлүктүү жолдош деп.
Өлбөй жүрүп жүздөшсөк,
Өз элден жолдош болот деп.

Анарбекти көрбөдүк,
Көптөн бери биз аны.

Ал бала кайда жүрөт деп,
Суроо чыгып калганы.

Бир топ күн болду кезиктим.
Окуп жүрөт ал дагы.
Турмушу жакшы туруптур,
Командирлик окуудан.

Өмүрдүн уулу Мурадил,
Азамат экен бул бала.
Бир жатып бирге турдук бир,
Бир топ күнчө бир жайда.
Эриктирбейт адамды,
Өткөндөрдү эскерет.
Жомок кылып билгенин,
Көз алдына келтирет.
Душман кылган иштерге,
Сени деп жаман кекенет.
Колума тийсе шүмшүктөр,
Кармап көзүн ойсом деп.

КЕЛЕРИҢДИ КҮТӨБҮЗ¹

Жаралуу деген жаман ат,
Жаштарга келген аманат.
Жакшы болуп айыгалы,
Жатасыңарбы саламат?

Жаралуу катты биз алып,
Жатабыз мында муңайып.
Жакшы болуп баш көтөр,
Бул турмуш бизге ылайык.

¹ Инв. 391. Жазган А.Тайгүрөңов.

Тылга берип жардамды,
Айтабыз ички арманды.
Жаштыктын күнүн бул жерде,
Өткөрүү секет жаманбы.

Германдан алып келгиче,
Кадырлуу кыргыз элиңди.
Жеңиш менен жаркырап,
Аман жүр тууган жериңде.

Мында турган биз жаштар,
Тилегиңди күтөбүз.
Жеңиш менен алгалап,
Келериңди күтөбүз.

Фашистке тийип бүркүттөй,
Жеңишиңди күтөбүз.
Берлинге барып туу сайып,
Келериңди күтөбүз.

КҮТӨЙҮН¹

Качырып жоону жеңип,
Келериңди күтөйүн.
Кыргыздын болсоң кырааны,
Өнөрүңдү күтөйүн.

Тай-тайлап жоону качырып,
Жеңериңди күтөйүн.
Атагың чыгып аман жүр,
Ушул менин тилегим.

Үч жылдан бери жетилип,
Келгендирсиң табыңа.

¹ Инв. 391. Жазган Сталин мектебинин окутуучусу.

Баатырларча жоону жең,
Кайгырбай менин алыма.

Сүйгөнүм сени жоктоймун,
Ордуңда иштеп жүрөмүн.
Мүмкүнчүлүк таба албай,
Болсом деп сенин куралың.

Сүйгөнүм кеткенден бери карай,
Ушундай ойго түшүп мен.
Кыйратып жоону жеңсе деп,
Ичимден ойлоп жүрөмүн.

Душманды жеңгин дегеним,
Жолдоштук менин кеңешим.
Ардакталып эл үчүн,
Аман жүрсөң келерсиң.

Баатырлардан болорсуң,
Кадиксиз болуп сен келсең.
Кайрылып колго конорсуң,
Эмине болуп жүрөт деп,
Эч оюңда болбосун.
Ардактап күтүп кат жазып,
Өмүрлүк сенин жолдошуң.

КАЧЫРЫП ЖООГО КИРЕМИН¹

Кадимки Манас сынындай.
Тарыхта даңкы калуу үчүн,
Жаштарын жазам калтырбай.

Өнөрүн көрүп кубансын,
Окусаң баарын угарсың.

¹ Инв. 391. Сталин мектебинин окутуучусу. 21.05.1945.

Артыкча алып учат жүрөгүм,
Окуган жаштар кубансын.

Тилеги болуп жаштардын,
Тарыхта аты жазылды.
Эл-жер үчүн согушкан,
Аты калсын тарыхта.

Атактуу өлкө жаштары,
Баары бирдей өскөнүн.
Өнөрүн көрүп жасаган,
Өлкөмдө элим кубанды.

Зыпылдап учуп жаштары,
Алыс учуп турганы.
Жыргалын татып өлкөнүн,
Жеримди коргоп турганы.

Күлүп жыргап иштешет,
Өнөрүн элге таратып.
Өлкөдө эркин гүлдөшөт,
Гүлдөрдү эркин жытоо үчүн.

Жыттары сонун искөөгө,
Жибек желге жашынып.
Алыстан сезип жыттуусун,
Рахат алып жашайлы.

ЛЕНИН¹

Партия менен өкүмөт,
Чыгарган сенин даңкыңды.
Өмүркулдун Молдалы,
Айтып берет барыңды.
Асыл туйгун Ленин,
Ак шумкар куштай айланган,
Таластан келип жайалган.
Улуу партия Ленин,
Улуктардын сардалы,
Урматтап ырдайт Сардалы,
Келтирип ырдайт Молдалы.
Партиянын Сардалы,
Мактап ырдайт Молдалы.
Лениндей партия,
Таласта карап турганы.
Өмүркулдун Молдалы,
Көчөгө мен да барыштым,
Айтып берет термени.
Касиет чалган кең Талас,
Жердеген экен эр Манас.
Аскалуу бийик зоосу бар,
Алтын күмүш кен чыккан,
Аскасы бийик тоосу бар.
Жайкалып чөбү гүлдөгөн,
Мал баккандар түрдөгөн.
Колхоздун малын айдаган,
Желелеп кулун байлаган.
Ырчылары ырдаган,
Мал баккандар жырдаган.
Өмүркулдун Молдалы,
Колумда бар каламым,

¹ Инв. (5213) 575. Талас обл. Талас району, Манас колхозу. Молдалы Өмүркуловдон (1889-жылы туулган) 1961-жылы 4-январда Ж. Таштемиров жазып алган.

Жашым жетти сексенге.
Партия менен өкүмат,
Силерге айткан саламым.
Өз жайымды айтайын,
Отуз жыл кохоз иштедим.
Алы күчтөн ажырап,
Эки бутум көп ооруйт.
Ар түрдүү ырды курадым,
Ордумдан сорго турамын.
Баламдын аты Эсенжан,
Он экиде жаш бала,
Ойноп жүрөт жаш бала.
Эки иним кетти аскерге,
Экөөнүн тең дайын жок,
Колхоздон бизге кайыр жок.
Кайгырам өткөн жашыма,
Кедейликтин таманы,
Жөө басканда көрүнөт.
Картайган кезде жөө басып,
Бригадир көлүк бербесе,
Жанынан адам түңүлөт.
Манас колхоз наамынан,
Келиндерин айтайын.
Сүлөөсүндөй керилген,
Сүйлөгөн сөздөн эринген.
Апийим менен жүгөрү,
Жер калбай баары себилген.
Жигиттерин айтайын,
Беттерине нур чалган.
Ударник аталып,
Ленинден орден алышкан.
Жигити менен келини,
Баш кошуп баары ырдаган,
Манастын эли жыргаган.
Тоют корун камдаган,
Малдарын аман асырап,

Партия көөнүн жайлаган.
Бүтүн Талас боюнча,
Колхоз менен колхоз жарышкан.
Сегиз миң сом кызыл туу,
Манас колхоз алышкан.
Жарышкан колхоз жете албай,
Арт жагында калышкан.
Клубунун жайын айтайын,
Бетине чийим коюлган.
Партия менен өкүмат,
Сүрөттөрү коюлган.
Малдары сонун семирген,
Ак Шамшыкал кемирген.
Беш жүз үй экен чилени,
Июнь айдын ичинде,
Беш жүз кап буудай берилген.
Көкөбайдан туулган,
Мунун аты Базарбек,
Буранза менен Маскөөгө,
Кабары каты угулган,

АЛТЫН ЖАЛБЫРАК¹

Карындаш жеңе, калың эл,
Касиеттүү келиндер.
Алтын ай жайын издеген,
Алтыныңа көңүл бөл.

Өндүрүш план түзүлгөн,
Өстүрүү үчүн жазында,
Ар заводко өзүнчө,
Планың бар башыңда.

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Киров району, Калинин колхозу
Үкүев Мырзабайдан С.Байходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Жеткире жумша күчүңдү,
Жериңде жаткан асылга.

Күн мурунтан билип ал,
Күндөлүк иштин нормосун.
Күндөлүгүң аткарсаң,
Үзгүлтүктө болбойсуң.

Эртелеп таңып жөнөтүп,
Бапестеп сортун көбөйтүп,
Кишинин санын көбөйтүп,
Киргиле ишке демитип.

ЭЛИМЕ

Тынчтык менен жыргалдын,
Жүрөгүсүң партия.
Дүйнө бою жаштардын,
Тилегисиң партия.
Бүт бүйнөнүн борбору,
Тирегисиң партия.

Дүйнө бою турмуштун,
Чеберисиң партия.
Өлкөбүздүн өрчүгөн,
Желегисиң партия.
Билим, илим техника,
Бириккен коом шартыда,
Жетекчибиз партия.

Жеткирди жемиш жалпыга,
Жер жүзүнө шам жакты.
Жетели элим баркыңа.
Түп көтөрө шымаланып,
Түшөлү иштин артына.

Камынып жазга элибиз,
Кадимки Талас жерибиз.
Өрчүгөн чарба өндүрүш,
Өстүрүп байлык кенибиз,
Элим жазга камынып,
Эмгекке көңүл бөлөбүз.

Алдыңда турат түзүлгөн,
Алтынчы беш жылдыгың.
Өндүрүштүн ичинде,
Өрчүсүн элим кыймылың.
Көрүнсө иштен жаш балдар,
Көрөсүңөр жемишин.
Бурулуп артык аткаргын
Пландын ар бир жылдыгын.

ЭМГЕК КӨРКҮ¹

Таң атарын салкын жел,
Сыдырым согуп эркелеп.
Эмгектин көкү турчу деп,
Көк шибер желге теңселет.

Ойготуп таңда жумушка,
Аймалап беттен жумшак жел.
Эр жигит бели чечилбейт,
Маңдайдан чыкпай мончок тер.

Кумсарган өңсүз талаага,
Кулпунтуп эмгек өң берет.
Кайраттуу эрдин күчүнөн,
Кара жер күлүн терметкен.

¹ Инв. (1876) 467. Талас облусунун Будённий районунун Сталин колхозунун жашоочусу Солтоев Бейшенбектен С.Бай-ходжоев, Ж.Төлөевдер жазып алган.

Жайлоонун жашыл гүлүндөй,
Талаанын көркү селкилер.
Тандалып чыксаң жумушка,
Чыккан күн менен теңсиңер.

**ЛЕНИНДИН ӨТКӨН КҮНДӨРҮН
АЙТЫП АКЫЛ НУСКА
КЕП ЧЫГАРДЫМ¹**

Абалы сөздүн баштадым,
Өкмөт болду жазганым,
Өкмөткө айткам дастаным.
Өкмөт жолун айтууга,
Аста сөздү камдадым.
Кыргыздын болуп чыгааны,
Кылымдан өкмөт сынады.
Бай манапты таркатып,
Түрмөгө барып салганы.
Сызыкка калам кададым.
СССРге айткан саламын.
СССРде турган Калинин.
Кайрылып өзүң карагын.
Өмүргө тагам сениңди,
Айтамын сендей бегимди.
Кашкайтып таккан чениңди,
Кагазга бербей чеминди.
Калинин сындуу бегимди,
Калам алдым бармакка,
Кайрылып туруп сүйлөймүн,
Арт жакка өрнөк салмакка.
Калам алдым алыска,
Казал айтып күүлөймүн,
Калкка өрнөк калышка.

¹ Инв. 243 (454). Талас кантону, Кара-Ой селосунун тургуну Минекеев Абдысатардан жазылды.

Карууң келбес жумушка,
Какылдап айтып тырышпа,
Кыргыз болгон жерибиз,
Кызыкка кошуп жүрөбүз.
Акыл алып өкмөтү,
Асылдыгын көрсөттү.
Жарышка чыгып калкыбыз,
Кана агайын калкыбыз,
Жакшы болду наркыбыз.
Кармаганым каламым,
Ленинге айткан саламым.
Салам айтып мен калдым,
Сагынгандан жобону.
Лениндин салган коргону,
Айтамын далай болжолду.
Асылдын салган сабагы,
Кедейге кенен кол ачып.
Бечерага жол ачып,
Бай-манапты карматып,
Түрмөгө кийрип камады.
Кедей кыйын иш кылса,
Чарык колго салары.
Бай-манапты карматып,
Кедейдин багын ачканы.
Башына чынар бак конду,
Алтын чынар орноду.
Орноткон чынар сынбайбы,
Кедей байкуш жыргайбы.
Байлардын көңүлү тынбасын,
Куу кедейлер жыргасын,
Кубанып көңүл тынбасын.
Мурунку заман өткөндө,
Муңдуу болгон кедейлер.
Энди заман кеткенге,
Эрктүү болду кедейлер.
Эрк өзүнө коюлду,

Байлардын иши жоюлду.
Чоң кусактуу манаптар,
Кар башына жоюлду.
Тартамын кагаз бетине,
Кадырман өкмөт четинде.
Кеңеш өкмөт тушунда,
Оңолду өкмөт ушунда.
Айтканда сөзүм ашыгат,
Айтып болсом сөзүмдү,
Арт жагымда басылат.
Айтамын сөздүн болгонун,
Өкмөттүн салган коргонун.
Казганда сөзүм оңдолду он,
Кармаймын сөздүн албанын.
Карачы өкмөт палванын,
Колго темир салганын.
Сайрап айтам албанын,
Кармадым калам алыска,
Ылайык келбес жумушка.
Намыстанып калышка,
Байкабасаң балдар ай,
Жаман ишке катышпа.
Айтпадым ээ бир жалганын,
Өкмөт сенин салмагың,
Арбын ишти аткардың.
Аргыл сөздү болжогон,
Өзүмө тартып алганмын.
Жаман жуман сөз жазбай,
Жалган айтып салбадым,
Менин жазган казалым.
Кандай болот мазалым,
Мен айтпадым жалганды.
Жакшы маанай сөз кылдым.
Бетине кагаз жазалы,
Мен айтамын тамаша,
Чыккан сөзгө жараша.

Чыгып тургун сөздөрүм,
Чын сөздөрдү көздөдүм.
Жанаша тартып кедейлер,
Жарышка чыкты малайлар,
Малайга бердиң мандатты.
Буржуй менен манапты,
Бурултуп алыс айдатты,
Уруну издеп карматты.
Жалга жүргөн кедейлер,
Коммунисти сайратты.
Калк агартуу бөлүмү,
Катыштырбай сөз айтам,
Кечиктирбей тез айтам,
Аз гана кылбай көп айтам,
Аңгеме кылып сөз айтам,
Азыркы тушта көп айтам.
Эмдиги элге жол болду,
Эми заман оңдолду.
Жүзөгө чыгып калк деп,
Ушундайча нарк деп,
Окусаң оку жарык деп.
Колума карма калып деп,
Белги кылып чыгарды,
Төлөйсүңбү налог деп.
Санагандан чыгардым,
Сайраган өкмөт чолпону,
Санатыңыз оңолду.
Илгерки заман жоголду,
Эмдиги заман келген кез,
Жазгы чөптөй өнгөн кез.
Жарыкка чыккан өкмөт,
Жардамыңыз тийген кез.
Жаңсап айтып билебиз,
Жаныма жагып баратат,
Жалпы өкмөт сөздөрү,
Жакшы жайын көздөдү.

Жаратып алып турамын,
Жарылдап сөзгө чыгамын.
Жарактуу өкмөт жаштарга,
Кадырлуу өкмөт жазарга,
Абайлап туруп сөз айтам,
Арт жакка бизди таштаба.
Асыл өкмөт жалгаптыр,
Арманда калып жетпеген,
Кайгыда бизди карыптар,
Кечеги өткөн Лениндин,
Кебетесин көрбөдүм.
Кебин угуп калганда,
Кадырына жетпей кедейлер,
Кейип калдык арманда.
Кеңешин угуп калсакчы,
Гений Ленин сыязын.
Чогулганда барсакчы,
Кебин угуп калсакчы.
Кайгырып калды кедейлер,
Капа тартты кедейлер.
Кебин көрбөй Лениндин,
Акырында кейидим,
Сталин деп багынам.
Ызаат айтып зар кылам,
Билгенимче сөз кылып.
Ат көп сенин наамыңдан,
Маскөө менен Ташкендин,
Маанисин ар кез билбедим.
Билип туюп калганда,
Билишимче сүйлөдүм.
Билбей калып арманда,
Сүйлөй албай калганды,
Айткан сөзүм арманбы.
Арман айтып көп адам,
Арт жагында калаганбы.
Арманда жетпей калагандан,

Абыдан айтып зарланам.
Кейип айтып сүйлөймүн,
Кымбат баа Лениндин,
Кыйып айтып сөздөрүн,
Кыйналып сизди көздөдүм.
Сталин менен Лениндин,
Эчтекесин көрбөдүм.
Мактоо кылып алардан,
Бар маанисин чыгардым.
Кыргыз болуп бөлүндүк,
Кыяга чыгып көрүндүк.
Кызылдан байрак байланып,
Кылымга өкмөт шайладык.
Панардан байрак байладык,
Жарышка чыгып шайладык.
Азыркы өкмөт жакшы го.
Ким экенин билалбай,
Кирдеп көңүл баралбай,
Талас го биздин окуруг,
Талап кылдык өтүнүп.
Талашабыз өкмөттү,
Жакшы жакка өткөрүп.
Абдысатар мен айтам,
Абайлап жазган санатым.
Бала күндөн бер жакка,
Кылып жүргөн адатым.
Өдө оргуп көз ачпай,
Кемчиликте баратам.
Кеңеш өкмөт силерге,
Кейигеним таратам.
Карл Маркс булардын,
Кебин айтып чыгардым.
Кеңчилик кылып биздерге,
Керектүү ишке жаратам.
Кебимди айтып баратам,
Келишкен ишке жаратам.

Кейип айткан сөздөрүм,
Кебиңди өкмөт көздөймүн.
Санап айтам калайык,
Өтүп кеткен Лениндин,
Бар сөзү мага ылайык.
Колума алган каламым,
Ошону жакшы сөз кылып,
Кагазга тартып саламын.
Ак кагазга кол салып,
Болжолуна карадым.
Артыкча туулган Лениндин,
Ар жоругун санадым.
Өкмөттү бел кылып,
Өзүмчө жазып жатамын.
Өкмөткө айткан саламым,
Өзүмдү айтып барамын.
Айтып турган сөзүмдүн,
Маанисине карагын.
Жамак сөзгө салганда,
Жарышка чыккан баламын,
Жамак сөз жамай саламын.
Кыргыз деген атабыз,
Кушчу деген затыбыз,
Кайып назар уругум.
Кан Ленинден сөз кылып,
Кайрып айтып турамын.
Калк үстүндө сөз айткан,
Карап турган улугум.
Караңгылык иш кылбай,
Калкты кармап турумун.
Рыков деп ыр кылдым,
Иреттеп коштум калкты,
Ынтымак кылып кармадың,
Эсеп жетпес калкты.
Кедейлер билбей жүргөнү,
Кеңешке чыктык куралып.

Карл Маркс баш болуп,
Кейитпеди башыңды.
Кедейлер байкуш чогулуп,
Келип турган чагыңды,
Келгендигин карадым.
Кенен башчы Лениндин,
Кеткендигин санадым.
Келтирип сөздү санадым,
Австрия, Германдан,
Англия, Армандан,
Ашырып журтка сүйлөдүң.
Артыкча туулган Лениндин,
Ар сонун ишин көрбөдүм.
Артында калып биле албай,
Агыл менен болжодум,
Кандай кылам Лениндин,
Капа тартып кейидим.
Жүргүздүм эми сөз кылып,
Жүзөгө чыккан заманым,
Кантип токтоп турамын,
Кайран Ленин амалын.
Съезд болду агартуу,
Сыр дайрадан беркиси,
Зым, темир салып таратты.
Сынга чыккан Лениндин,
Сырт болумда каратты.
Карл Маркс жагынан,
Кеңеш Өкмөт наамынан,
Кебин айтып зар кылам.
Ири көп кол, кол салып,
Айрылган кыргызды.
Асылдыгын билгизип,
Станция салып бекетке,
Имаратка кошуп тургузуп.
Жолду салды темирден,
Жаккан оту көмүрдөн.

Жакшылыгын билгизди,
Трамвайды жүргүздү.
Тынчылыгын кылгызды,
Тынчыктырды кедейди.
Тынч жумушту кылгызды,
Тынымдык болгон жеринде.
Жумушуңа ээринбе,
Өтүп кеткен жеринде,
Акырында кейибе.
Азамат болсоң эр жигит,
Жетишкин айткан кебиңе.
Колума алган калемим,
Мен ошондой баламын.
Оюма келген сөздү,
Осуят кылып саламын.
Ойлогонум насыят,
Ойлогонум Фрунзе.
Жер дүйнөнүн жүзүндө,
Кыбыраган калайык,
Бул өкмөт изине,
Кандай да болсо жараган.
Катка кошту калкты,
Мурун мындай көргөн жок,
Бу шекилдүү карыпты.
Көп айтам наркты,
Заманабыз оңолду,
Илгерки манап байлардын,
Зордуктары жоголду.
Баарысын мен да айтамын,
Айтпаганда кантейин.
Тарып кылып сөз айтам,
Тамашама байкагын.
Талас деген жеримде,
Тамаша кылып жатчу элем.
Колума калем алганда,
Кагазга нуска тартчу элем.

Өзүм кедей молдомун
Өкмөттүн алдында,
Ат шаштырган жоргомун.
Тамаша айтып сөз таштап,
Өкүмөттү колдодум.
Малай болдум бир далай,
Мандат бергин колума.
Айтамын сөздү бир далай,
Мендей айткан булбулга,
Белет берип жөндөсөң,
Сен өкмөт көрбөсөң.
Калети болсо сөзүмдүн,
Башчылары жөндөсүн.
Ырдап турган бул сөзүм,
Ырааттуулар көргөн соң,
Карап тургун кебиме,
Кадимкилер баарыңа.
Казел болсо сөзүмдө,
Катыштырбай катка сал.
Кайгы чеккен адамга,
Кайрылып өзүң көзүң сал.
Чыгарам деп ар сөздү,
Чындап айтам далайды.
Чын өкмөт көргөздү,
Чын го сөзүм оң десем.
Калаты болсо ар жерде,
Кадимкилер жөндөсүн.
Казынасы төрөлөр,
Карасаңчы кебиме.
Калет болсо көрүлөр,
Кайран Ленин өткөндө.
Какшаган бакуш кедейлер,
Кабыргасы сөгүлөр,
Кайраным Ленин кеткенде.
Планды жаздың калкыңа,
Мусулмансың деп айтып,

Бул өкмөт жалпыга.
Арканда калды деп айтып,
Асылым Ленин көрбөдүм,
Артыла сүйлөп чыгардым,
Азабын айтып тынармын,
Асыл Ленин чынарым.
Арбагын айтып тынармын,
Айроплан машина,
Ар сөзүңө сагына.
Тартамын калем жол салып,
Тамашаң айтам мол салып.
Тартыша калып дубанда,
Элден мурда кол салып.
Өзөңдө калып көп элиң,
Алды менен кол салып.
Абдан сенин жыргалың,
Аныктап айтып турамын.
Асыл Ленин тынарым,
Тигилип турган чынарым.
Агылып айтып турамын,
Асманымды жоготуп,
Арканда какшап турамын.
Ар кандайча сөз менен,
Абыдан болжоп сынадым.
Ак кагазга бурадым,
Арманым айтып турамын.
Ал абалың кандай деп,
Азапты тартам кайгы жеп,
Арманым жазган кедейдин.
Кедейлер кайгы мен жеймин,
Бура басып бурулба,
Ачуулу адам сүйлөсө,
Сениби деп жулунба.
Жаман иш кылып агайын,
Бир балага урунба.
Мен айтамын калайык,

Кайсы сөзүм ылайык?
Ортого салып агылды,
Душманга салба укурук.
Колуңдан келсе селт этип,
Бере койгун дүйнөңдү.
Акыл салба катынга,
Бурадардан жакынбы,
Абайласаң агайын.
Ажыратып сөз кылат,
Бурадар жакын тууганды.
Бекем карма катынды,
Бейбак кылба сөзү жок,
Сырыңды айтып катынга,
Колуңда дүйнө көп болсо,
Талаага таштайт башыңды.
Миң кылган менен бир тууган,
Кетирбейт сенин баркыңды.
Ата билет баланын,
Кандай кылса баркыңды.
Эки агайың бир болуп,
Ынтымагың бир келсе,
Кайраттуу бол катынга.
Душман менен айтышсаң,
Кезектүү сөздөн тартынба.
Өз бир тууган катындын,
Жумушуна ар кылба.
Айыл болуп коңшуңа,
Кыянаттык кылышпа.
Пайдасы кетпес алыска,
Жаман айтып тоорушпа.
Колдон келсе кагыңба,
Жакшылыкты аяба.
Колдон келбес жумушка,
Аламын деп тырышпа.
Мен айтамын акыл сөз,
Айтканымдын баары түз.

Чыга берген чыпылдап,
Көкүрөккө келген сөз.
Аябайын жел сөзүм,
Акындыкты ойлосоом.
Ар бир ишти жүргүздү,
Аян болуп ар жерде.
Кайсынысын айтайын,
Катылбаган жел сөздү.
Болжолума карасам,
Мына сөзүм карасаң,,
Бастырсам деп мен турам,
Баарын бирдей кезитке,
Баарын айтып нетейин,
Казынага жазылып,
Катышкан сөздү бүтөйүн.
Айта берсем жел сөздөр,
Алыскы максат ким көздөр.
Агайын токтоом кылалы,
Катыштырып сөздөрдү,
Башканы көздөй жылалы.
Айтып болуп эртерээк,
Бир тетират кагазга,
Толушунча жазалы.
Жазып болуп эртерээк,
Башка жолго басалы.
Түз жолго түшүп кыймылдап,
Иреттүү жолго басалы.
Бир кылып сөздү жазалы,
Ынтымак берип баарына,
Ыймандуу жаш, карысына,
Билгенимче сөз айтып,
Осуят кылып жүрөмүн.
Каалоого салган казалым,
Кайран пашаа Ленин,
Сөздөрүң уксам сагынам.
Карыбасам мен дагы,

Казал сөзгө машыгам.
Жетим болуп жашымдан,
Мээнет кетпей башымдан,
Көп азапты тартканмын.
Пейлим чечсем ар сөзгө,
Белен ишке мас кылып,
Бул өкмөт көргөздү,
Билгенимче мактадым,
Өкмөт бизге жакканын.
Параны жеп бузулган,
Башка жакка барбадың.
Кызылдап берген белегиң,
Кылт этсе билген серегин,
Тилипонду жүргүздүң.
Тил бардыгын билгиздиң.
Адилдигин тийгиздиң.
Арбагын элге көргөздүң,
Зоод жолун жүргүздүң.
Залаканды тийгиздиң,
Сарамжалын кылгыздың.
Салайынчы кагазга,
Зоод салып ар жерге,
Кор кылбай бүткүл байларга,
Сонун ишти көргөздүң.
Казак менен орустан,
Кайрып алдың жеринди,
Ормууроого таккан сениңди.
Советке салып сөз кылып,
Ажыраттың жемиңди.
Жашасын өкмөт адамы,
Ашып барат кадамы.
Ажыратып сөз кылып,
Ак кагазга саламын.
Калам тартакан молдолор,
Өкмөттү карагын
Топ алдында жорголор.

Толтурамын кагазга,
Толуп жаткан кебим бар.
Ар өкмөт ишине,
Акыл ойго кечине,
Абайлабай иш кылсаң,
Кармап алат өкмөт,
Акырындап отуруп,
Колумда коомай каламым,
Куп билсин өкмөт саламын.
Абдысатар баланын,
Өкмөткө айткан саламын.
Өзүм карой болушмун,
Чыгарганым далил сөз.
Асыл Маркс сөз кылып,
Адилдик кылып жүрөбүз.
Молдолук менен чыгардым,
Тартамын кагаз эрдикке,
Маркстын сөзүн айтууга,
Турамын сөзгө желиге.
Эртеден кечке жазууга
Саптар турат ээрчише,
Баштаймын Маркс сөзүнөн.
Кантип барып көрөмүн,
Карайып турган көзүңдү.
Казылды сөздөр алышка,
Жакшы кылып сөз салам,
Арт жакка нуска калышка.
Табамын сөздү далайдан,
Тамаша кылып караймын.
Казал сөзгө саламын,
Катыштырбай сөз кылып,
Кармагандай табамын.
Кадимки өкмөт заманын,
Какшаганга көз салып,
Кайрылып бери карагын,
Тамаша айтсам өкмөт,

Талабыма карадың,
Тамашалуу өкмөттүн,
Сактыгына карагын.
Тайгылбагын кызыл тил,
Тамашаны өзүң бил.
Тайгаланган немедей,
Тартуу алып келгенди,
Таза бол өкмөт жебедей.
Советке салган иши бар,
Кылмыш кылган кишини,
Акыйкатын кылдырып,
Чайнап коёр тиши бар.
Эч нерсени ойлобос,
Эмне менен иши бар.
Адал ойлоп түз жүрсө,
Адам дейт аны өкмөт.
Өкмөттүн заманы,
Өсүп турган кадамы.
Өзүнчө заман сүргөндө,
Кармап алып өкмөт.
Түрмөгө барып камады,
Түздүктө жүргөн адамды,
Түз көзү менен карады.
Түз сүйлөдү өкмөт,
Жаман жакка барбады.
Жакшынакай иш кылып,
Бай-манапка куш кылып,
Жашасын өкмөт жашасын.
Жарыбаган манаптар,
Өкмөттү көргөндө,
Бейбаштыкты базасың.
Түз сүйлөөдө өкмөт,
Тайбасын сиздин бутуңуз.
Миңге чейин жашасын,
Машина жүргөн кара жол.
Асыл өкмөт тушунда,

Ачылганы мындан мол,
Кылган иши андан мол.
Бура баскан байларды,
Кармап берди солдатка,
Кармаган соң байлардын,
Акыр жагы болор кор.
Абайлаган куштууну,
Адам билип боло албайт.
Кушун көргөн мындан көп,
Күлдөсүн өкмөт чарбагы.
Далайга кеткен даңктары,
Бул жолун адам биле албайт.
Абдан оор салмагын,
Бир сөзүңдөн танбадың,
Ошондойго салмагың.
Сөзүңдү сенин жандадым,
Чыгарамын арбагын.
Чындап сөзүм сүйлөсөм,
Куш кармаган баламын.
Абдысатар молдомун,
Чоң жолго чыгып салдырсаң,
Ат чаптырган жоргонун.
Дүйнөдөн өткөн Лениндин,
Далай иш түшкөн башына.
Карылык келбей кашына,
Дүнүйөнү кармадың.
Австрия, Германга
Кагаз таштап барганда,
Ошончо журт болсо да,
Жол баштадың намыска,
Сапар жүрдүң алыска.
Асыл тууган Лениндин,
Арманын айтып кейидим.
Китептен окуп сөздөрүн,
Муунум бошоп ээридим.
Кызыл тилим сүйлөгүн,

Кызык сөздү көргөнүң.
Кызыгы кеткен сөздөрдү,
Кызык алып көздөдүм.
Алыс сөздү болжолдоп,
Акыл менен кыл өзүң.
Ар сонун ишти кыласың,
Адамдай сенин мүнөзүң.
Кыргыз деген атыбыз,
Кызыл талдуу затыбыз.
Чыгыш өкмөт болгону,
Жакшы болду колдору.
Темирден мунун коргону,
Кантип билет адамзат,
Кай зилзала болгонун.
Билалбадым аныктап,
Алтындай сенин жериңди,
Аныктап айтчы билбедим.
Айтып турган кебиңди,
Ак кагазга салайын.
Абыдан болжоп карайын,
Анык болсо бул сөзүң,
Ошол ишке барайын.
Макул болсо сөзүмдү,
Эрикпестен жазайын.
Эркин тоого барайын,
Эркин тоо болду белгибиз,
Эп айтайын калайык.
Эсиме түшсө көп сөздү,
Эрикпестен жазайын.
Талыбасын бармагым,
Тамаша сөздү ыр кылып,
Ак кагазга жазайын.
Али күчтүү жел сөзүм,
Арманды айтсам мен дагы,
Акыл менен өкмөт,
Көр дүйнөнү алганы.

Канча темир жүгүртөт,
Карап турам таң калып.
Ичинде толгон соко бар,
Иштеткендер амалы.
Ошондойго өкмөттүн,
Куруп турган заманы.
Тилгеремден чыгарган,
Тили бардын адамы.
Айдап койгон ороктой,
Азып барат кадамы.
Ынтымагы биригип,
Бу большевик заманы.
Калинин деп сөз кылдым,
Келжиреген соң мен өзүм.
Маркс деп атын эшитип,
Мактайын деп мен турам,
Маркс деген атыңыз,
Башкача болду салтыңыз.
Совет ачты өзүнчө,
Калинидин көзүнчө.
Угуп турат калайык,
Узун сабак сөзүңдү.
Аттиң сени көрсөм деп,
Карайып турган көзүңдү.
Сүйлөтүп коюп уксам деп,
Оозуңдан чыкан сөзүңдү.
Уксам эгер эшитип,
Анык сенин сөзүңдү.
Казел кылып чыгардым,
Көрбөсөм да көзүңдү.
Жазайын чогуу кагазга,
Жакшы өкмөт атыңды.
Аты жок жүргөн араба,
Алты миң бут жүк болсо,
Аны үстүнө салады.
Кара буга куштуусу,

Аны тартып барады.
Саламын кагаз бетине,
Макул десең өкмөт,
Көп ишиңди ишине.
Бизди алып барсаң келгин деп,
Бир четинде бололу.
Айтайын деп мен турам,
Азыркы өкмөт жобону.
Арбагыңыз оңдолду,
Башыңызга бак конду.
Кантип таштап коёсуң,
Мен шекилдүү жоргону.
Акыл менен табамын,
Адашып кеткен чоң сөздү.
Асыл өкмөт көргөздү,
Атаңда мындай айткан жок,
Акыл менен чын сөздү.
Чын ойдо жок жумушту,
Асыл өкмөт көргөздү,
Көргөндө сөзүм акыл дейт,
Түшүнгөндөр макул деп.
Абийир болду өкмөткө,
Айтып турган сөздөрүң,
Акыл жагын көздөдүң.
Заманабыз чын болду,
Илгеркинин жанында,
Жан сактоо кылышка,
Илгерки элден көрбөдүк.
Карысы айтып сөз кылат,
Казак-кыргыз кармашын.
Канын төккөн бир-бирин,
Убал кылып көп элге,
Өлтүрүшкөн эрлерди.
Беш киши бирөөн өлтүрсө,
Баатыр деп аны атаган.
Канчада болсо кутулбайт,

Жылкы ичинде качаган.
Кайыптан сөздү табамын,
Казы тач төрөлөр.
Кайрылсаңчы мен жакка,
Казел айтсам сен жакка,
Калет болуп калбасын.
Кагазга жазган көп сөзүм,
Пайдаң болсо көргөзгүн.
Басмага баскан турулуу,
Калет болсо кармалар,
Кагазга бизди алыңар.
Жаман кылып жазды деп,
Түрмөгө мени салбаңар.
Калет болсо көп сөзүм,
Дагы ичинен тандалар.
Катуу кармап койгонун,
Кантип айтпай коёмун,
Ушундай заман болгонун.
Айткан сөздүн барманын,
Агыл нуска көтөрүп,
Асыл тууган Лениндин,
Артында өрнөк калганын.
Арбагын козгоп Лениндин,
Ар сонун сөзгө кейидим.
Мартабаң айтып тынайын,
Ар сөзүн кошуп Лениндин,
Мартабасын айтайын.
Маркстын сөзүн кантемин,
Мартабаңды мактадым,
Маркс чалга жакканың.
Ак шумкардай таптадың,
Алтын тыйын бакырга
Арсыз тууган кедейди,
Алмаштырып сатпадың.
Акысынан ажырап,
Кедей байкуш жатпадың.

Бечерага кол ачып,
Байды көздөй каптадың.
Адилдигиң айтпайын,
Абдан сөздү байкайын.
Талас кантон жеринде,
Осуят айтып көп элге.
Молдо акең мен болом,
Ушундайча кеп айтып,
Кебим менен тең болом.
Сөз айтууга чебердик,
Өз ордуна коёмун.
Көңүлүмдөгү сөздөрдү,
Ушинтип мен да коёмун.
Жакшы-жаман сөз болсо,
Ичимдеги сөздөрүм,
Кокустан катуу козголсо.
Жаман адам айтышат,
Бирөө менен дос болсо.
Кандай кылып айтайын,
Казел сөздү байкагын.
Кадимки чыныгы сөздүмдөй,
Чынга тартып айтайын.
Чыны эмес молдомун,
Күлүк эмес жоргонун.
Күндө үч убак сөз кылган,
Ушинтип айткан сөзүмдө,
Өкмөткө көз кылам.
Адил жүргөн жигиттир,
Кылган иши эликтир.
Анын кылган жумушун,
Адам кантип билиптир.
Ишин билбес жамандан,
Ичи жаман арамдан,
Асты агайын аларга,
Кулак салып караба.
Эми өкмөт замана,

Эриккенде сөз кылып,
Өзүңүзгө көз кылып,
Саламын каалап катарга,
Ушундай кең Таласка,
Агайынга кас болуп,
Намысын сатып талашпа.
Дос кишиңе кас болуп,
Жаман пейил санашпа,
Пайдасы жок жумуш го,
Мага бер деп талашпа,
Жаман менен талашпа.
Жакшы менен кас болуп,
Пайда бардан талашпа.
Пейили бузук адамга,
Жакын болуп караба.
Сүйлөгөнүм казел сөз,
Аткан октой баары түз.
Ар сөз айтып кайыптан,
Кыйнап алып жүрөбүз.
Мен айтамын акылга,
Болжогондо айтар сөздү,
Адам тапбас болушту,
Асыл өкмөт көргөздү,
Талыбаймын агайын,
Айта берем жел сөздү.
Асты жалган болбосун,
Айтып турган ар сөзүм.
Талабы ашты өкмөттүн,
Тааныбаган ишкерди,
Тартып алып көргөздүң.
Кагыштырып сөз табам,
Кагаз калам тартканда.
Ак кагазды бурадың,
Кыргызстан чек кылып.
Республика деп сурадың,
Осуятын мен айтып,

Ойго салып турамын.
Фрунзе деп атын эшиттим,
Баралбадым шаарыңа.
Орду келбес жумушта,
Албадың өкмөт кадырыңа.
Тирүү турсам кыбырап,
Барамын өкмөт шаарыңа.
Барып калсам жол тартып,
Ала көрбө каарыңа.
Эркин тоого жол салам,
Көрөйүн өкмөт нарымды.
Көрсөтөйүн өкмөттөр,
Айтып турган зарымды.
Айтайын сөз баарыңа,
Өлгүчөктө казелди.
Осуятын тыңшагын,
Уккан калк баарыңа.
Бел бастырып түзөтүп,
Колго бербес калкты,
Азоо тайдай үйрөттүң.
Атасы айтпас акылды,
Айткан сөзүм акылдуу.
Саламын өкмөт баркыңды,
Айтамын сенин тарыхыңды.
Кармап алдың өкмөт,
Ушунча журт калкыңды.
Тамашаңа карайын,
Тартип кылып көп айтып,
Кагазыма салайын.
Буржуй менен байларды,
Буктурдуң салып камакка.
Кедейге кенен сөз айттың,
Жаман эмес түзөттүң.
Каткыртып байкуш кедейди,
Катарга коштуң калктын,
Кылыгын айтам өкмөт,

Кылт этсе билген серекти.
Тууралыкты сүйлөдүң,
Тулпарлыгың эмеспи.
Душманды аңдап көргөнүң,
Ошондой жакшы өрнөгүң.
Маркс деп атың эшиттим,
Баралбадым жаныңа.
Уксам деп туруп сөздөрүң,
Ушунча калк көп журтту.
Жакшы жакка көздөдүң,
Башында казак, кыргыздын,
Чек арасы бир эле.
Казак менен кыргыздын,
Бийлик кылган ким эле?
Бийлигин кармап төрөсү,
Социализм заман деп,
Илгерки заман жаман деп,
Чек арасын ачышты.
Башка-башка амалдап,
Орусия асылды.
Бул жүрүштү жаман деп,
Социализм заман деп,
Аралашып кирүүгө,
Болбойт бул иш жаман деп.
Колунда бар зооту,
Койбойт мында амалдап.
Тамашаңды бир-бирден,
Тейледим салып кагазга.
Дайындуу сөзүң уга албай,
Муунум бошоп жүрө албай,
Буулуккандан чыгардым,
Оозумдан сөзүм тыялбай.
Оолуккандан далайды,
Чын экен өзү алтындай.
Чын сөз айтам тартынбай,
Башында теңге көп чыгып,

Басылды баары асылбай.
Билбей калдым дүнүйө ай,
Коммуниске жазылбай.
Эгерде билип калганда,
Барат элем тартынбай.
Катарга коштум калкты,
Күндө айтамын наркты.
Айтамын го сөз кылып,
Күнүгө кеткен карыпты.
Калам алып болжоймун,
Кадырлуу сөздү болжоймун.
Дептер кармап колума,
Тереңдик сөз бар оюмда,
Кечеги өкмөттүн тоюнда,
Өзүмчө сөздү кармадым.
Бейчеки сөз каманды,
Каламга тартып албадым,
Кантип айтып жүргүзөм,
Ойдо жок сөздөн калганын.
Ордуна келбес сөз болсо,
Байкап туруп кармадым.
Айтпаймын сөздүн жалганын,
Анык сөздү кармадым.
Арипке карап сөз салып,
Абайлаймын арипке.
Кайрыласың үч убак,
Кармаш менен карыпка,
Жакшы болдуң өкмөт,
Айтылган сөз тартипке.
Сталин деп айтамын,
Иреттүү сөздү байкадым.
Ирет болот көп сөз деп,
Ынтымакты байкадым.
Жардам бердиң далайга,
Жаман айткан бул сөзүм,
Жардыгыңа карабай,

Сталин деп аталдың.
Сталин деп мактайын,
Сыртыңдан мага жагасың.
Ак шумкардай таптадым,
Асыл тууган Сталин.
Республика бакканың,
Ашып кетти мартабаң.
Айткан сөзүң тептерең,
Акыл менен жөндөдүм,
Ак дидарың көрбөдүм.
Асыл өкмөт барыңды,
Абдан айтам зарымды.
Орто кылып айтайын,
Олуттуу өкмөт ал-жайын.
Кадырыңды мен айтып,
Кадимкедей тартайын.
Казынасы төрөлөр,
Кайсыныңды байкайын.
Салып берген кагазга,
Бир-бир башка койбоюн,
Кеп сөздү байкап тозоюн.
Кетип айтам капырдай,
Керге салган мамырдай.
Калинин деп сөз айтам,
Баарыңызга кеп айтам.
Жаман эмес сөз айтам,
Жакшы кылып түз айтам.
Жамак сөзүм узартам,
Кадимкидей түз айтам.
Жол айтып салдым кагазга,
Агылып кетпей Таласка,
Өз жолумда тим жүрдүм,
Туура жүргүн адашпа.
Көтөрттүң кызыл желекти,
Акылдыгың азыгы.
Гүлдөдүң көк теректей,

Айтып турам күнүгө,
Акыл болжоп зерикпей,
Айта берем эрикпей.
Жазамын сөз талкыпай,
Айткан сөзүм аныктай.
Көзүңдү салгын өкмөт,
Мен шекилдүү карышка.
Арманым бир аз айтамын,
Калсын өрнөк жалпыга.
Поюз курду чоң жолго,
Эми заман оңолду.
Илгерки заман манаптын,
Чоңдук иши жоголду.
Чоңдук кылган буржулар,
Акырында кор болду.
Абдысатар кедейдин,
Айткан иши оң болду.
Риков деп баштайын,
Ишарат сөздөн качпайын.
Жамандыктан өзүмдү,
Алты имерип жазкайын.
Жакшылыгың байкайын,
Өкмөткө сөзүм тартайын.
Болот калам колумда,
Болжоймун сөз ордунда.
Болжогонум бул сөзүм,
Баары өкмөт жолунда.
Жаш карынын эсеби,
Испискенин боорунда.
Тартып турат күнүгө,
Маскөөнүн жолунда.
Качкан жанды түшүрөт,
Акыр бир күн колуна.
Чеки жумуш кылганды,
Айдадат Сибир жолуна.
Малга салды тамганы,

Акылдуусун мындан бил.
Алыстагы жумушту,
Чагып тартып алганы,
Башында эски турмушум.
Качып тургам эскиге.
Жакшы билим жоктуктан,
Жарышка алсаң өзүмдү,
Жарышамын далайга.
Окуп көрсөм деп турам,
Жаңы тартип даржасын.
Билбей калып өкүндүм,
Үч ай болжоп окусак,
Өөдө ылдыйга чыгарын.
Төрт ай окуп алган соң,
Далайды чалып жыгамын.
Ичимден чыккан сөзүмдү,
Талаага айдап турамын.
Үн салып турам мен дагы,
Өнсө деп турам артынан.
Илгеркинин калп сөзү,
Айткандан мен да тартынам,
Чын сөз айтам жымылдап,
Чымырканып кымылдап.
Жарышка салсаң зымылдап,
Чыгат го деп турамын,
Оюмдан өзүм зуулдап.
Байкасаң келбейт калайк,
Балалыктын айылы.
Жашка толгон мезгилде,
Жаман сөздү адам тыйбады.
Акылдуулар мүлк кылып,
Жакшы сөз ишке сыйады.
Жакшылардын кыялы,
Белет бердиң далайга,
Жакшылык көрбөс кедейлер,
Жарыкка чыкты талабы.

Жакшылап айтып мен турам,
Чалдуу өкмөт сырыңды.
Далайдан ашкан кылымы,
Кылымы ашкан жөнүнөн,
Кызыгын айтып зеригем.
Кыялы сөздүн келгенде,
Кызыгып сөзгө келейин.
Бекер карап туруштан,
Абыдан жаман эригем.
Жазамын сенин баркыңды,
Жалындап турган наркыңды.
Жан агайын кулак сал,
Болжосом эгер өкмөткө,
Чыгарат сенин калпыңды,
Чын айтып жүргүн өкмөткө.
Чын жаман сөз айтканда,
Абдысатар тартынды.
Жайында сары гүлдөгөн,
Жайлоонун сары чачыгы.
Жайдары жакшы жигиттин,
Жаман чыгат зайыбы.
Акыл айтам деп жүрүп,
Айласы кетет акыры.
Бактың арткан чагында,
Кыргый салган турна алат.
Бактың кайткан чагында,
Шумкар алсаң куу алат.
Жазга маал болгондо,
Малың көктөйт тырмалап.
Ала шалбырт жыл келсе,
Сай-сай болуп жылгалап.
Мингениң жаман ат болсо,
Жакшылап аркалап.
Сонун-сонун базарлап,
Кечке маал болгондо,
Үйдү көздөй бастыргын.

Кудайдын жаман пендеси,
Куру бекер эринчээк.
Тааныбайбыз кудайды,
Курсак тоюп семирсек.
Өкмөттүн ишинен,
Баш калкалап семирсек.
Жайдын күнү жел өтсө,
Салкын болот жеңилдеп.
Айтылар сөздүн барманы,
Акылдуулар уксун деп,
Ак кагазга саламын.
Айтылар сөздүн тармагы,
Алышка чыкты көтөргөн,
Атасы нардын балбаны.
Ырысы бар жигиттин,
Жакшы чыгат алганы.
Алганы жакшы болгон соң,
Ичинде калбайт арманы.
Жолуккан соң сокурга,
Жыгыласың чуңкурга.
Ажылдашып жаман деп,
Абийириңди жоготпо.
Абийириңди жоготсоң,
Айланасың акмакка,
Асты көздөп жутунба.
Пейили жакшы адамдын,
Берекесин мындан бил,
Белестеги чатырдай.
Белен кылып сөз таптайт,
Сүйлөгөнү тарбия.
Сөзүмдү уккун калайык,
Өлгүчөктү агайын,
Казелимди айтайын.
Асмандагы ай туйгун,
Алдын келип морлосун.
А дагы түшөр бармакка,

Абдан айтып мен турам,
Агаң кемек салмакка,
Артка өрнөк калмакка.
Байга кедей жалынат,
Орток болуп алмакка.
Кара күчтүү адамдар,
Сыйыңары бармакка.
Агалык кылып айтайын,
Калам тартам жазмакка.
Сүйлөгөнүм намыспы,
Айткан сөзүм калыспы.
Казылган сөзүм бир далай,
Жамаганым ар далай.
Дүнүйөнүн салмагы ай,
Келе албайт адам эркинче,
Талпынган менен ар далай.
Айткан сөзүм жетеби,
Зоотко темир салгандай.
Өнөрпостор дүйнөнүн,
Ишин тартып алгандай.
Акыл жетпес алардын,
Кылган иши ар кандай.
Жер дүйнөнүн кыртышын,
Танап менен тарткандай.
Тарбия айтам калайык,
Тамашага кулак сал.
Тагылет салдым кагазга
Кара жолду каздырып,
Үстүнө темир бастырып.
Баштады өкмөт чоң жолду,
Өкмөт жолу оңдолду.
Өкмөткө кара санаган,
Шордуулар оңбоду.
Багы ашты өкмөттүн,
Баары бирдей оңдолду.
Кызыгамын өкмөттүн,

Кылган иши сонун го.
Кылымдан ашкан жолуна,
Кылымдан бого жетпеди.
Кыйшайтпады өкмөт,
Салып турат оңуна.
Тескерилик кылганды,
Тескеп алат колуна.
Ай аралап асманга,
Адис менен жүргүздү,
Ачыгын журтка билгизди.
Мындай өнөр калыпты,
Билгенде эмес калайык,
Мурун мындай жарлыкты.
Агып барат өкмөттүн,
Ар кылган иши бул болду.
Каратып айтам мен дагы,
Аз гана эмас көп салып.
Абдысатар мен атым,
Абайлап жазган санатым.
Сайрап ырдап баратам,
Санаамды ичтен таратам.
Өзүм кедей молдомун,
Кеңеш өкмөткө сөз айтам,
Сөзүмө менин карагын.
Сөзгө чечен баламын,
Сүйлөгөндө сөзүмдүн,
Маанисин кылып кеңешке,
Мудатыма карагын.
Муңумду кошуп барамын
Бир жылда эки китепке
Ыр жазып наама аламын
Маяна берсең казынадан,
Айтып турам булбулча,
Жарышка салсаң чыгамын.
Мындан да кыйын сөзүм бар,
Көрүп турар көзүм бар,

Саламын талап кагазга,
Ачамын оозум тыйылбай,
Айткан сөзүм кыйынбы ай.
Өндүрөмүн артынан,
Өнөрүмдү асылдай.
Кызыл тилим сүйлөй бер,
Кыядан учкан шумкардай.
Акылы бар адамдар,
Жерге салган майырдай,
Айтып турам ар сөздү,
Жолго тактай салгандай.
Чогултуп көп айтам,
Жол-жобонун баарысын.
Айтып жүргөн ар кандай,
Калам менен болжоймун,
Арабага жүк салгандай.
Эми азиз Лениндин,
Эсиме түштү акылы.
Турганда журтка аялдап,
Турмушун айтты калкты,
Тегерете ойлоду,
Калкка түшөр салыкты.
Батып кетти кайран эр,
Тийип турган жарыкты,
Жарыгың калды жалтырап.
Осуятын уккандар,
Ортодо калды олтуруп,
Көңүлгө капа толтуруп.
Кайсынысын айтайын,
Кайран шумкар асылдын.
Каныш окуп болгон соң,
Союзуна жазылдым.
Сталин мунун жолдошу,
Карл Маркс болуптур.
Эми көр менин тунугум,
Ушундайча болордун,

Иштерин айтып турумун.
Иштеп жаткан советтер,
Кармап алып жок кылды,
Бай-манаптын тукумун
Түз жүргүн деп көргөздү,
Жамы калкка сөз айтып.
Кара менен төрөнү,
Кайран Ленин көргөнү.
Акыл менен болжолдоп,
Абийир болду кылганы.
Катын кыздын баарысы,
Эркинче жатып жыргады.
Эми баштап айтайын,
Республикеден боломун,
Аныктап айтар сөзү жок
Окурук келди жакындап.
Жерге салды машина,
Жер асылын жазды,
Жетпеген байкуш кедейге,
Алып берип болумду,
Ошондой ишке жарады.
Жетпегенге токто деп,
Жетишине карады.
Колумда күмүш каламым,
Күндө эргип тургандан,
Көңүлгө күзөт далайы,
Тамаша сөздү карайлы,
Тарбия кылып далайды,
Акылга болжоп алалы,
Аман болсом мен өзүм,
Ар түрдүү кызык көрөрсүң.
Алды менен чыгардым,
Болуп калсын жакшы иш деп,
Асылдардын алдына,
Аман болгун өкмөттөр.
Көз салгын мендей кедейге,

Кызыл тилим сүйлөгүн,
Жарышка чыгып сайрагын,
Эп келтирип сүйлөгүн,
Тишине тилин кайрагын.
Жаямын элге сөзүмдү,
Жан агайын кулак сал,
Казылган менин сөзүмө.
Айтамын го агайын,
Көңүлгө салган маселем.
Көп элге айткан казелим,
Көпкө айткан бул сөзүм,
Көргөндөр угуп түшүнсүн,
Көңүлгө келсе ылайык.
Жан бүткөңдүн баарысы,
Жумуш кылат муңайып.
Калыс сүйлөп биз дагы,
Капилеттен чыгалы,
Кайран башым аман бол,
Өлгөнүмчө жеме жеп,
Өткүрө жакшы сөз кылып,
Өкмөттүн жолуна.
Ажап эмес макул деп,
Мандат берсе жаркырап,
Мактап өкмөт көрөйүн,
Бешенеми сыйдырып,
Арт жагын көздөп көрөмүн.
Аман болсо өкмөт,
Алабы бизди макул деп.
Аракет кылып жатырмын,
Жетемин деп теминип.
Киргизер бекен биздерди,
Арасына жетелеп.
Кирип калсак эгерде,
Кетирбестен сүйлөдүм,
Килитин ачкан сарайдай.
Кебетеси жакшыны,

Келтирип адам карайды.
Маскөөнүн атын эшиттим,
Баралбадым шаарыңа.
Байкасаңыз боз балдар,
Албасын өкмөт каарына.
Күнөөлү болуп кармалсаң,
Салады мылтык жанына.
Акыл ойлоп түз жүргүн,
Токтом болду аягы.
Толук сөздүн бул жагы,
Абдысатар баланын,
Айткан сөздөн сыяды,
Көңүлгө алса жел сөздү,
Дем албастан чыгады.
Чыгып турган сөздөрдү,
Кантип адам тыяды.
Басылгын сөзүм басылгын,
Көкүрөккө алган сөз,
Ак кагазга жазылгын,
Болду сөзүм аягы.
Айткан сөзүм көп болот,
Мындай ырлар кыязы.
Китеп болсо басмага,
Андан кийин көрүп ал,
Айтылган сөздүн аягы.
Токтобойт сөзүм бир жерге,
Айткан сөзүм тилгерем,
Абдысатар Менеков
Эки күн айтып жазганы.
Ушуну менен оозум,
Дем алдырып басканы.
Он үчүнчү сентябрь,
Айына болжоп жазганы.

БҮГҮН БИЗ¹

Иликтер шамы жагылган,
Инженери жабылган.
Издесе кени табылган,
Станциясы курулган,
Сталин жазган токтому,
Бүт СССРге угулган.
Кеңештин өскөн балдары,
Кең ырыскы туулган.
Кең Талас эгин айдаган,
Кеңештин өскөн балдарын.
Депутатка шайлаган,
Трактор айдап жериңди.
Дыйкан кылды элинди.
Колхозчу кылып аттанткан,
Унутпайм улуу Лелинди.

ЛЕНИНДИН ЭЛЕСИ²

Ар күнү түнкү саат бирде келип,
Ал Ленин Сталинге кеңеш берип.
Олтуруп жасалгалуу кабинетке,
Эртеңки иштей турган иштей болуп.
Жеңиштүү жер жүрөгү Кремлде,
Биз менен кошо иштешип жүрөт бирге.
Ал Ленин өлгөн эмес дайым тирүү,
Бак берген колу менен эмгекчиге.
Бирдикте,
Азербайжан, казак, түркмөн,

¹ Инв. (1876) 467. Талас обл. Будённый району, Чкалов колхозунун тургуну Шамыратова Сайрадан С. Байходжоев, Ж. Төлөөвдер жазып алган.

² Инв (1876) 467. Талас обл. Будённый району Ленин колхозунун тургуну Кожомкул Үмөталиевден С. Байходжоев, Ж. Төлөөвдер жазып алган.

Кучакташып, дос болушуп биригишкен.
Кан майданда качпай бирге киришкен,
Казатка бир кара тулпар минишкен.
Орус, кыргыз, тажик баары бир болуп,
Кайда барса бирге түнөп бир конуп.
Бир энеден туулгандай бир өскөн,
Каршы айтканын кара жерге жапырып,
Кан майданда мөөрөй алган күрөштө.
Турган бою жемиш чачкан жемишчил,
Түнөп кеткен жерлерине гүл өскөн.
Украина, Молдовия, Армиян,
Тосуп чыгып келген жоонун алдынан,
Кандуу согуш кандар аккан майданда.
Кайышпастан жеңип чыккан ал күндү,
Кыраандардын кылычынан кырылды.
Соромун деп сойлоп келген сар жылан,
Буда менин күндөн бүткөн күмүшүм.
Күмүшүмдүн нуру күндөй жаркылдап,
Чоң согушта панар болду күн-түнү.
Бул жеңишти бүт элге тегиз чачамын,
Менин өлкөм менин ата-мекеним.
Жатка бербейм жарты чырак кыштагын,
Бир тилекте, бир пикирде, бир ойдо,
Жеңип алат жеңип чыккан душманын.
Мен эркеси, мен баласы бул элдин,
Айды аралап асман менен учамын.

ЫРЛАР¹

Бербеске жоого жыргалды,
Беттешип жарак сырдалды.
Берениң артка чегинет,
Бет алып кыйын кырдаалды.

¹ Инв. 1299. Ырларды Талас областынын Кырк-Казык сель-советинин Кырк-Казык орто мектебинин завучунан 1944-жылы, 11-октябрда Талант Байгабылов жазып алган.

Абалды ойго албагын,
Анда сен дагы чамдагын.
Айылда болгон жумуштан,
Анда бол кийин калбагын.

Эзелден жырткыч немистер,
Эңсеген канды фашисттер.
Эсепсиз жатат кырылып,
Эсинен танып фашисттер.

Качышты душман батышка,
Кайрылып келбей атышка.
Казылган көргө куларга,
Карачы жоого күн кыска.

Сагындым айтар саламым,
Самадың барып каламын.
Согушуу бүтөт аз калды,
Сабыр кыл тосуп аларсың.

ЭНЕМЕ¹

Кат жазыш үчүн энеме,
Калем алдым колума.
Баласынын ал жайын,
Окуп энем уксун да.

Мен чыкканда айылдан,
Ый кылдың эле энеке.
Балаңа акыл сөз айтып,
Жөнөттүң эле аскерге.
Ал жөнөткөн өз балаң,
Бир канча өстү бул күндө.

¹ Инв. № 1299. Султакеев Жумакадырдан 23-январь, 1945-ж. жалылып алынган

Тарбия алып улуудан,
Тартиптүү болгон ал балаң.
Тартиби артык темирдей,
Талпынып алга умтулган.

Турмуш жакшы деним соо.
Турамын элдин ичинде.
Балаңызды көп ойлоп,
Капа болбо энеке.

Келгеним болот бир топ жыл.
Сагындым дээрсин балаңды.
Балаңыз барат эсен соо,
Аткарып ыйык катарды.

Жөнөттүң эле энеке,
Өз колуң менен аткарып.
Балаңыз жүрөт катарда,
Военный деген атты алып.

Беш жылдыз таккан маңдайга,
Беш атар мылтык далыда.
Мерген болгон балаңыз,
Кетирбейт огун талаага.
Үйрөнгөн өнөр эң артык,
Даярдык күтүп душманга.

Балаңыз болгон акылман,
Партия деген атты алган.
Даярдык күтөт тынымсыз,
Ленин-Сталин жолунан,
Ошолордун уставын,
Тырмышып окуйт абыдан.

Өкүмөт менен партия,
Тарбия берди балаңа.

Жоо жүзүнөн кайтпаймын,
Барсам барам алдыга.

Тентектикти таштаган,
Таңиз болгон балаңыз.
Шайырлык жагын көп ойлоп,
Жазгын катын аларсыз.

Эрмегим деп энекем,
Маңдайдан сүйүп өстүргөн.
Акыл сөзүн айттыңыз,
Эс тарткандан бериден.

Акыл сөзүң эсимде,
Унутпаймын мен эне.
Тартипти дагы чыңагам,
Элдегиден ашкере.

Түшүнөсүзбү сиз эне,
Болуп жаткан иштерге,
Качырып кирген тынымсыз,
Сокку берип иттерге.

Ал кууп бараткан,
Советтик кызыл шумкарлар.
Асмандап учуп алыска,
Душманын кырып таркатар.

Ойлойсузбу сиз эне,
Душмандар катуу келди эле.
Советтин кыраан балдары,
Таамайлап сокку берди эле.

Ошондон кийин ал канкор,
Кайталап чыгуу токтолгон.

Германдар үчүн советтер,
Таптаган шумкар куш болгон.

Герман курусун энеке,
Акылынан танышкан.
Советтик кызыл шумкарлар,
Тегеректеп барышкан.

Жанын койбой фашистин,
Тынчын алып жүдөттү.
Ошол советтин кыраан балдары,
Энеке ойноп көрсүнчү.

Биздин тилек башта эле,
Ушул ойлор эмеспи.
Душман көрсүн эрдикти,
Жеңиш деле биздики.

ЫР САПТАРЫ¹

Сен үчүн жазган ырларым,
Качсаң калам убайым.
Эркин жатып сүйлөшүп,
Жазчы алтын менин кумарым.

Суктантып мендей адамды,
Күлүкан неге жаралды.
Душмандын сөзүн уккудай,
Сүйгөнүң сенин жаманбы?

Ар дайым жаркын көрүндүң,
Кетирип кирип көңүлдүң.
Антташкан сөзгө жетишсем,
Кызыгы канча өмүрдүң.

¹ Инв. №391 (1299). Киров районунун жашоочусу Баялиева Уулбүбүдөн М. Мураталиев жазып алган.

Күкү десем, сүйөм дедиң,
Жүрөктү алоолонттуң сөзүң менен.
Арада бузук сүйлөп жүргөндөрдөн,
Сен үчүн болуп жатат алар кегим.

Ырасы жалгыз башым отко түшсө,
Сүйгөнүм убаданы, күлүм күтсө.
Душманды, бузуктарды байкар элем,
Сен келсең убадалуу сөзүм бүтсө.

СҮЙҮҮ ЫРЫ¹

Убада аткарылбай күндөр өттү,
Сен үчүн отко салдым жаш жүрөктү.
Куйкалап көп сүйүүнүн жалынына,
Күкүшүм мага келбей көп жүрмөкпү.

Сөзүбүз көпкө чейин созулабы,
Эки жаш көп кайгырбай кошулабы.
Чыгат деп мен Күкүнү көпкө күттүм,
Чырагым чыкпай койдум көзүм талды.

Көзүмө көрүнөсүң ай сүйгөнүм,
Азапты мен тартсам да сен билбедиң.
Сырдашып узак түндү узатканбыз,
Элестеп сүйүндүрөт ал күндөрүм.

КЫРААН КУРБУМ БАРСЫЗБЫ?²

Туурадан аткан таңсызбы,
Түбөлүктөш жарсызбы?

¹ Инв. №391 (1299). Киров районунун жашоочусу Баялиева Уулбүбүдөн М.Мураталиев жазып алган

² Инв. №391 (1299) Киров районунун жашоочусу Баялиева Уулбүбүдөн М.Мураталиев жазып алган.

Кымбаттуу жандын күткөнү,
Кыраан курбум барсызбы?

Саламат болсо жаныңыз,
Биз түгөлбүз баарыбыз.
Амандык айтып сурашып,
Тылда турат жарыңыз.

Кеттиңиз батыш тарапка,
Кат жазып сизге карата.
Баш кошобуз өлбөсөк,
Табият жакшы караса.

Душмандан коргоп өлкөнү,
Кармашып четте турасыз,
Жеңиштүү болсо ишиңиз,
Гүл турмушту курасыз.

Жагалмай болсок асманда,
Ак булут менен сызганга.
Катюша болуп калсаңчы,
Душманга окту атканга.

КУПЛЕТТЕР¹

Мааниси терең ыр жазып,
Маласың ичке канжарды.
Жаштык менен кетирдим,
Жароокер сиздей жалжалды.
Жан кейитип жүргөңчө,
Жаралбай эле калсамчы.
Жаш кезде бирге жүргөн кез.
Жана келер күн барбы?

¹ Инв. №391 (1299). Кимден жазылгандыгы, ким жазып алгандыгы тууралуу маалымат жазылбаган.

Күйүттүү болуп калгамын,
Арылбай ичте арманым.
Дегениң сага таандык,
Дегдетип кетип калгансың.
Сиз үчүн соккон жүрөктү,
Сезбес кылып салгансың.
Кайгыртып мени кеткенсиң.
Кайдан болсун арманың.

Ар убак эстеп жүрдүм деп,
Айтпачы секет жалганды.
Көрбөймүн мен да түшүмдө,
Көңүлүң менден калганбы?

Көңүлүң менден калбаса,
Кирбейт белең түшүмө.
Ойлосо түшкө кирет деп,
Ойлоп жаттым күнүгө.

Мында да түшкө кирбедиң,
Бул жөнү кандай билбедим.
Билбейт деп мени алдаба,
Билинип турат сүйгөнүң.

* * *

Кыз деген кылыгы мол шактагы алма,
Дегениң эң туура сөз жакты мага.
Жаш жигит көк өрүктү үзүп алса,
Өзүңдөй сүйгөн достор жардамдаша.

Ошондуктан жардам күтөм сиздей достон,
Сен дагы бир досумсуң кудай кошкон.
Алданып мен да ага койбостурмун,
Ардактуу сүйгөн досум акыл кошсоң.

* * *

Сүйгөнүм ал кезекте сен жаш элең.
Алгын деп сөз болбосо айтмак белем.
Капыстан баш коштурган экөөбүздү,
Ал кезде үйдө болсо таажеңең.

Сен десем чыдабастан жүрөк туйлайт,
Ага жан башка жакка бар деп кыйнайт.
Чын сүйүп, жакшы көрүп калган жүрөк,
Кетүүгө башка жакка сизди кыйбайт.

Бирок да сөз айтпадың айла канча,
Жарашык болобу айтчы көп жалынса.
Канткенде сырдаша алам деп чыдабайм,
Сөз айтпай жаш жигитим мени чанса.

Ошол күн амалсыздан мен кеткемин.
Алтындай гүл мезгилди мен эстедим.
Жаныңда жарың болуп мен жүрүүгө,
Жалжалым ал кезекте сыр чечпедиң.

Жүрөктү куйкаладың какшык айтып,
Жүрсүн деп көп ойлонуп ырлар жазып.
Жароокер чыны менен сөз айтпадың,
Ошондуктан мен да кеттим айтпай качып.

* * *

Бирок да ичим толо арман калды,
Болсо да, жашабаска амал барбы?
Айыптуу сиз деп ойлоп мен жүргөнмүн.
Жашчылык өткөндөрдү эске салды.

Чимкентке мага келди асылым деп,
Чыдабай сизди көрүп мен сүйгөнмүн.

Сөз айтпай толкундатып кеттиң секет,
Ошондо сүйгөнүңүз чын билинген.

Чынында сүйгөнүм сиз эркем деген,
Болбогон ой пикирин таштайм деген.
Чын айтчы сырлашпай неге кеттиң.
Секетим чыны менен сүйгөн белең?

Ата-эне күйөөгө бар деп кыйнады,
Курбалың сизди кыйбай көп ыйлады.
Алтыным сизге барам дегеними,
Айтчы эркем ал кезекте ким тыңдады.

Жаш жигит сиз тараптан сөз болбоду,
Ата эне өз эркиме тим койбоду.
Ошентип орто жерде мен айыптуу,
Болбоду ал убакта сөз ойдогу.

Күйгүзүп, какшыктадың аябадың,
Жүрөгүң сезбейби чын айтчы жаным.
Мен дагы жүрөктөшүң болоюн деп,
Жүрчү элем пикиримде болуп жарың.

Асылым сизди сүйгөмүн,
Айыптуу ага жүргөмүн.
Балдан да таттуу сүйүшүү,
Басыла элек билемин.

Чындап сүйгөн жанымсың,
Арманым кантип арылсын.
Тынчтык бербей дегдеткен,
Айыптуу жүрөк жарылсын.

Кайгыртып мени кеткенсиң,
Кайдан болсун арманың.

Айыптуумун деп ойлобо,
Башканы булбул тандадың.

Чыны менен кайгырсаң,
Сөз айтпай неге алдадың.
Алтыным сиз деп көп ойлоп,
Азаптуу отто жангамын.

Сезбес болсо жүрөгүң,
Сүйөм деп неге жүрөмүн.
Билбепмин сезбей жүргөнүң,
Үзгөнүң чынбы күдөрүң?

Ойлонуп сиз деп күнү түн,
Сүйөт деп үзбөй үмүтүм.
Сырдашың болуп бул кезде,
Жакшы эмес менин жүрүшүм.

Сүйгөнүм эркем жаш жигит,
Сүйлөдүң кезек келтирип,
Жүрөгүм эми басылды,
Көрбөсө кетчи энтигип.

Ушунчалык толкундап,
Өткөндү неге эстедиң.
Ойлонбой эми жүрөлүк,
Ал болсун өткөн эстелик.

Сырдашып кагаз жүзүндө,
Сынга алдык өтө кечигип.
Катасы болсо булардын,
Кадыркеч койчу кечирип.

Кылтыйып карап дайыма,
Күлөсүң сонун башкача.
Жашчылык жанды кейитет,
Жарылып сырды айтпаса.

Сүйөм деп эркем башынан,
Сүйлөшүп жүргөм жашыман.
Сүйгөнүм түштө көрсүн деп,
Ойлонуп таңды атырам.

Ишенбей дайым турасың,
Сүйөм деп айтсам канчалык.
Канткенде эркем ишенет,
Болду берсем карганып.

Сүйөм деп алдап күн көрсөм,
Сүлдөрүм канган турбайбы.
Сиз үчүн айтсам жалганды,
Жараткан чындап урбайбы.

Кирбесем секет түшүңө,
Көңүлүң башка кишиде.
Алган болсом кайтарып,
Карабайт элем жүзүңө.

Алтыным айттың какшыктан,
Билинип турат сүйгөнүң.
Шылтоо кылып жок сөздөрдү
Айтууну кайдан үйрөндүң?

Суу бойлоп чыккан жекенсиң.
Сүйгөнүм булбул эркемсиң.
Айтпайын эми сүйүүнү,
Ишене албайт экенсиң.

**2015-ЖЫЛЫ Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУНУН
КЫЗМАТКЕРЛЕРИ ТАРАБЫНАН
ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ФОЛЬКЛОРДУК
ЭКСПЕДИЦИЯНЫН МАТЕРИАЛДАРЫНАН¹**

Индира Айтматова – дастанчы, 48 жашта, Талас областынын, Талас районуна караштуу Кызыл-Адыр айылында жашайт. Дастанчылык, ырчылык өнөрдү ата-энесинен жана чоң энесинен үйрөнгөн. Сарымсак датканын жарык дүйнөгө келиши жана анын баралына жеткенде өзүнүн жогорку кызматын, жогорку билимин эли жерине арнап азыркы кездеги Сарымсак датка каналын каздырган. Андагы Кара-Буура өзөнүндөгү сууну буруп, элине тегиз жер бөлүп, саймалуу болуп кийгени, сан жорго болуп мингени, түбөлүккө байлык куту даарып, ушул кезге чейин түбөлүккө Сарымсак датканын эли түшкөн жер тууралуу айтып берейин.

Тогуз тоомдун өзөгү,
Кара-Буура өзөнү.
Коюлган жайга шейиттер,
Мухаммед Алла элчинин
Керилген теке сабасы,
Урпагы келет жер кезип.
Он эки пирге кол берген,
Олуя келет жер кезип,
Ал кезде Кара-Буурада,

¹ КРУИАнын кол жазмалар фондусу Инв. №943

Эл бийлиги үчүн берилген.
Бекчото бийдин бийлиги.
Толуп бир турган кези экен.
Он эки канат ак үйдүн,
Сый төрүнө кондурду.
Олуя алым кеп баштайт
Түп тегиң түгөл хан өткөн
Карыганча улуусу,
Калганың кандай Бекбото.
Мээри түшкөн Алланын
Үйүрүндө мал турат.
Булагында шам күйүп,
Касиеттүү жан турат.
Тулпарын атап чакырсаң
Боюңа кирет күч кубат.
Айтканын угуп Бекбото,
Сан жылкы сары тулпарым.
Сарымсак деди үн созо.
Бүткөн бой кетти чымырап.
Тулку бойго күч кирип,
Калганын сизди оболу,
Карылык бойдон жоголуп,
Олуяга кыйналып
Берсем дейт уйун ыйгарып,
Айтарым анда Бекбото.
Шейит болгон мазарда,
Бабалардын арбагы.
Күбө болсун, жар болсун.
Сары тулпар айгырдын.
Кемин сага ыйгардым.
Зайыбыңдын боюнда,
Эркек бала төрөлөт.
Сарымсак деп чакырып,
Азан айтып ат койгун.
Арык казып тоо этек
Сарымсак деп суу коё бер.

Элге жерге кут консун.
Уулуңа чоң той бер.
Деп коштошуп олуя,
Сары айгырды жетелеп,
Кетти түшүп жолуна.
Төрөлүп уул мураскор
Жетилди туулуп алына.
Кызматын баалап Кокон хан,
Жеткин дейт датка наамына.
Бекбото чийген арыкка
Айлантты көздөн алышка
Тарыхта калды айтылып,
Сарымсак датка арыгы.
Калкына тийип жарыгы
Эл журту ырыс даарыды.
Калкына тегиз жер болуп
Саймалуу болду кийгени.
Сан жорго болду мингени.
Салаалап элге суу берер
Сарымсак десе чакырып
Суу менен кошо кут келет.
Түбөлүккө даарысын.
Сарымсак тулпар дем болсун!
Сарымсак датка дем болсун.
Кызматын төккөн көп кырдуу
Датканын тилеги элге тең болсун!

* * *

Кыдыралы Масалбек уулу деген чоң казалчы адам өткөн. Ошол жөнүндө айтып берейин. Кадимки улуу манасчылардай эле Кыдыралы уулу Масалбек дагы аянында кум талкан аралаш оозуна куюп кеткенден кийин касиет даарып «Манас» айта баштайт. Ал арапча кат тааныган билимдүү адам болгон. 1929-жылдары байларды кулакка тартканда байдын

уулу деп Кыдыралы уулу Масалбекти да кулакка тартат. Ал жерде камакта Үсөн молдо менен бирге жатат. Үсөн молдо болсо кара сөздүн чебери, жорго чечен экен. Ажыбек датка дастанын кошуп Таластын баш аягын жоо айткан адам экен. Анын айтканын угуп ошол камакта жатып акындыгы ачылып эки элиге жакын китеп жазып чыгат. Кийин камактан акталып чыгат. Ал Ажыбек датка казалынын көркөмдүгүнө, ажайыптыгына суктанган элдер тойлордо жоролордо аткара башташат. Эл оозуна тарап миң дилдеге сат деп келген элдер болот. Ошентип Кыдыралы уулу Масалбек фашисттер ажал огун аткан Ата Мекендик согушка кетет. Согушта жарадар болуп элине келер менен баягы китебин сурайт. Анын жоголуп кеткендигин уккандан кийин баласы өлгөндөй кайгырып ыйлаган дешет. А бирок согуштан кайра келсем мындан да көлөмдүү, мындан да адам суктанарлык дастан кылып жазам деп согушка кетет. Бирок согуштан кайтып келбейт. Ошентип эл арасында айтылын жүргөн дастандарынын бирин Боронбаев Назар Исакович эл чогулган жерде айтылып жүргөнүн угуп ошол дастанына обон жаздым эле. Негизи Масалбек уулунун билгичтик касиетин анын ырларынан сапаттарынан билсек болот. Айтсак Ч.Айтматовдун чыгарын, «ийрим аккан суусу бар мында ырыстуу киши туулар, аты жакшы Талас деп, ааламга даңкы угулар» – деп жазган. Анда Ч.Айтматов бир жашта болгон. Дагы бир айта турганы Кароол Тоо чокусунун алдында кут дарагы өмүр дарагы тургандыгын ыр саптарында чагылдырып өтөт. Ар өзөнү кең болгон арбак колдоп кут конгон деп ырга салган Масалбектин калган ырларынан үзүндү аткарып берейин.

Абалкы сөздөн баштадым

Апсана сөздөн таштадым.

Акылга тууган киши экен,

Аттиң ай мурда жазбадым.
Айылдан угуп бул кепти
Баштан ырга жазгамын.
Менин атым Масалбек,
Мен айтайын казал кеп.
Кабарлайын азыраак
Калайыкка болсо эп.
Жубатайын алдыңа
Чоң Таластын көйгөйүн.
Азыраак казал кеп кылып
Айтайын кең Таластан.
Асылы артык көп жери
Айтканыма жарашкан.
Өзөндүү жерим зор Талас,
Өстүргөн баатыр кан Манас.
Көп өзөндүү кең Талас,
Көп сарууга караштуу.
Кадимки Талас жериме
Канча мүлдө эл толгон.
Жайыгы кең Таласка
Жайкала көчүп эл конгон.
Ак жайдын күнү ысыкта,
Абасы салкын жел болгон.
Кышы жылуу жаз болгон,
Кыз келини наз болгон.
Тоосу бийик Таластын
Ар тарабы саз болгон.
Кеби Талас ушундай
Кедей адам аз болгон.
Ар өзөнү кең болгон
Арбак колдоп кут конгон.
Айта берсем ажайып
Азиз жанга кылайын.
Жалаа жаап Таласка,
Таба албайсың бир айып.
Үркөрү күндө сайраган,

Күн чыгарда кылайып,
Аты кыргыз элимдин,
Амандыгын сурайын.
Сулуусу көп кашкайып,
Суусу тунук кашкайып.
Аваз кылат коргоп жан
Аземине назданып.
Арбагы вазир Таластын,
Азыраак козгоп таштайын
Айткан тилим жаңылса
Айып көрбө калайык.
Ийрим аккан суусу бар,
Брыстуу киши туулар.
Аты жакшы Талас деп,
Ааламга даңкы угулар.
Аң уулаган адамга,
Атып алса тоосу бар.
Киши эригер жер эмес.
Кийик элик туулар,
Ак шумкар салам дегенге,
Алыста аппак куу бар.
Корголор адамзат,
Коён токой мүлкү бар,
Талап кылган адамга,
Тайган салса түлкү бар.
Кан ажайып Таласта,
Тамашалуу күлкү бар.
Арасында элинин
Каран тургай күлкү бар.
Азыраак казал кеп кылдым.
А кудайым болсо жар
Ар жеринде ар бөлөк
Ат коюлган жери бар
Бинтымагы жарашкан
Уруу-уруу эли бар
Айтканымды жакшылап

Кулак түрүп угуп ал.
Аягын айтам күркүрөп
Агын суусу күркүрөп.
Жалпы кут ай эл келет
Жаман жакшы бир жүрөт.
Эркин жаткан Таластын
Эли көчүп күркүрөр.
Күрө Манас бабамдын
Барса кумар жазылар.
Зыярат кылган пендеге
Кочкор Ата мазар бар.
Аяк жагын сурасаң,
Олуя ага мазар бар.
Айша бүбү аралаш
Айта турган казал бар.
Өйдө жакка жол тартсаң,
Көзү жакшы капка бар.
Ар кимде болсо мындай жер,
Ырдап айтып мактанар.
Каны-жаны күч коргор
Айта турган иш болгон.
Айылдагы Ажыбек
Ит аягы миз болгон
Алкым жагы жайылган,
Таластын суусу кайрылган.
Кайталап барсаң жогору
Кара-Буура ат койгон
Касиетин сурасаң,
Карып пенде бат тойгон.
Кыштын күнү чилдеде
Кыягына ат койгон,
Жалпы багыш эл деген
Сарымсак датка жердеген.
Туулганы ал дагы
Душманга намыс бербеген.
Келген адам айланып

Кеткиси кайра келбеген.
Бакайыр менен Шилбини,
Баркын адам билгиниң.
Ал жерде өткөн журт сурап
Басар молдо дилгири.
Ак шумкарын агытып
Ар түрдүү агын илдирди
Жанкелдинин казалы
Жалганга өзүн билдирди.
Жогору жагы булардын
Бейшеке менен Бакыян
Ташка таман төксөк деп,
Элинин жакшы аты бар.
Ээк жерге эл консо,
Эликке карай атыгар.
Качы кеби чоң болгон,
Кабыласың аты жар.
Өтө берсең Боотерек
Козу Сокук Көк Терек.
Олуясы болбосо,
Андай болбойт соо терек.
Бойлоп койгон бош моюн,
Боруму жакшы эл келет.
Эңкейиш жагы Кара Тоо,
Эчкилик аттуу бел келет.
Алкым жагы Күмүштак
Агын суусу таш сайга
Талды Булак жеңет ай,
Далай түркүн эл жайлап,
Андан ары Күлмарал,
Теги арылбайт алганга.
Теке, бугу түр марал.
Айтамга менен жети уруу,
Аралаш көчүп көп барар,
Ал жерде көргөн адамдын,
Карайган көөнү агарар.

Адалдан жыйсаң көп кылып,
Адамдын көркү мал болот.
Айтамга менен жети уруу
Аларга болгон коргоочу.
Аты чыккан жан болот
Баары түшүп жогору,
Баркын айтам беш таштын,
Барчага маалым болсун деп,
Бачымыраак мен жаздым.
Кетмен-Төбө барарга,
Кете турган бели бар.
Санжыргалуу колпоштун,
Санап айтар эли бар.
Сырдыбайдан тараган,
Сымбаттуу берер эли бар.
Кеңколдун оозун карасаң
Керилип жаткан саз экен.
Мал жайылып жаткансып
Майда чыбыр таш экен.
Эр Манастын күмбөзү
Ополдон күл топо алган.
Алты миң эркеч байына
Кыш бышырып бек салган
Алты кылым өткүчө
Турар бекен деп салган.
Эр Манастын күмбөзү
Күмбөзүн күнгө караткан
Күнүгө алтын жалаткан
Ыйыктыгы мынчалык.
Калган баатыр Манастан
Тескей жагы Кеңколдун,
Тегизине эл толгон.
Кушчу алакчы аралаш
Коңшулаш дайым журт конгон.
Аземи артык Кеңколго
Айылдап барган эл болгон.

Карасаң андан жогору,
Калба менен Кара Ой бар.
Жеталбаган ал жерге,
Даңкын угуп далайлар,
Калың эли кушчунун,
Кайраттуусу кан бүргө,
Тирүүсүндө адамдын,
Дене менен жан бирге.
Кушчудан чыккан кан болуп,
Кулак салсаң ал бүргө.
Айта берсек Таласты,
Аңгемеге тоёбуз.
Кыргоолдору кыпкызыл
Кыздары сулуу боёксуз.

КАНЫКЕЙДИН ТАЙТОРУНУ ЧАПКАНЫ

Кайран энем Каныкей,
Сегиз кан журту чогулуп,
Ат чабат экен деп угуп,
Хан Кошойдун Тайтору,
Тулпарын алып ошондо.
Күрүчтөн күндө жем берип,
Күнүгө терин алды эми.
Арпадан айда жем берип,
Кара терге салды эми.
Табына келип Тайтору,
Күлүктүгү көрүнүп,
Каныкейдин башында,
Алтымыш санаа бөлүнүп,
Каралдым балам Семетей,
Намыска тууган чунагым.
Жылгындуу Кеңкол, кең Талас
Жер экенин биле элек.
Ак калпактуу кыргыз эл.

Эл экенин биле элек.
Деп ошентип Каныкей,
Аттан түшүп жүгүрүп,
Энекеси Чыйырды,
Чоңдугу тоодой карыя.
Токсондогу олуя,
Кирип бата алсам деп.
Тизеси жерге бүгүлүп,
Моюнга камчы салынып,
Айланайын энеке,
Ак батаңды бере көр.
Төбөгө чаап көрөйүн,
Чыгып келсе Тайтору,
Семетейди көрөбүз.
Чыкпай калса Тайтору,
Ажалдан мурун өлөбүз.
Ак байбиче Чыйырды,
Көзүнүн жашы буркурап,
Ошондо бата берди дейт.
Арбактарым колдой көр,
Хан Манастын арбагы,
Тайторуну колдой көр.
Ажыбай, Бакай эки кан,
Арка болуп колдой көр.
Алмамбет, Чубак эгизим,
Сыргак, Серек теңизим,
Алсыратпай сүрөп ал.
А Каныкей кулунум,
Тилегиң теңир берсинчи.
Ушу турган Тайторуң
Байгеге чыгып келсинчи.
Оомийин, деп ошондо,
Бата алып Каныкей,
Тайторуну жетелеп,
Сегиз кан журту топтолгон.
Букарга чапчу күлүк ат,

Тезегин атка алганда,
Атты катка салганда,
Атаганат дүнүйө,
Алты жүз кырк үч ат болгону.
Муну көрүп энекең
Көңүлү кетти бөлүнүп,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Жаратканга сыйынып,
Кеп укчудай Каныкей,
Айланайын бууданым,
Айбан да болсо тууганым.
Бек байлаган белим жок,
Сүрөп аткан элим жок,
Сенден бөлөк буудан жок,
Ак калпак кыргыз тууган жок.
Башыңды жерге сала көр,
Артта калсак жаманат,
Ак калпак кыргыз мураты бул.
Жарыштан озуп чыга көр

Ысмайылова Анар – кошокчу. 66 жашта. Бакай-Ата районунун, Кызыл Октябрь айылынын тургуну, пенсионер. Бүгүнкү күндө элдик ырларды ырдап келет. Мисалы, «Кандай бир жансың курчуң жок», «Сары Ой», «Кызыма» деген ырларды жаштарга үйрөтүп келет. Мындан сырткары кошокчу катары да таанымал. Кошоктун көптөгөн түрлөрүн аткарып келет. Мисалы, «Жесир аялдын кошогу», «Күйөөсү өлгөндө айткан кошок», «Кайненеси кайтыш болгондогу айткан кошок» жана «Кызды узатканда» айтылган кошокторду аткарып жүрөт. Ошондой эле элдик макал-ылакаптарды, «Бешик ырларын» эл арасында көп колдонулбай жоголуп бара жаткан сөздөрдү жаштарга үйрөтүп, түшүндүрмөлөрүн айтып берип бир дептерге баардык жазгандарын түшүрүп сактап келет.

Кыргыз элинде адамды тиги дүйнөгө узатканда кошок айтышканын, кайненеси да абдан катуу кошокчу болгонун, өзүнүн апасы да кошокчу болгонун, жолдошум жаш кезимде кайтыш болуп кетип ошондо арга жоктон кошок айтышка туура келгенин айтат.

Бысмылда сөздүн башы экен,
Адам бир зат пендеси.
Ажалы жетип күн бүтсө,
Мейманга сойгон козу экен.
Алтынга зергер турбайбы.
Азаптуу өлүм турбайбы
Аа дүйнө кеткен пенденин,
Арманын айтып ырдайлы.
Күмүшүң зергер турбайбы,
Күйүттүү өлүм турбайбы.
Күтүүсүз келген пенденин,
Күйүтүн айтып ыйлайлы.
Алты бир күрөк топурак,
Бырпырап калсын дедиңби.
Артыңда калган балдарың,
Зыркырап калсын дедиңби.
Жети эле күрөк топурак,
Бырпырап калсын дедиңби.
Жетелеп баккан балдарың,
Ай мырзам, жетим бир калсын дедиңби.
Асмандан учкан ылачын,
Асманда жаят кулачын.
Алтымыш ашсаң не болмок,
Ай мырзам, балдардын көрүп ыраатын.
Жел менен учкан жети куш,
Жерге бир барып конбойбу.
Жетелешип бир жүрсөк,
Ай мырзам, жашоонун көркү болбойбу.

ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨ АЙТЫЛГАН КОШОК

Арка бир чачың ылаачын,
Ардактап баккан кубанчым.
Арка бир чачым ким өрөт,
Энеке, айылдап келсем ким көрөт.
Желкеде чачым кулачым,
Жетелеп баккан кубанчым.
Желке бир чачым ким өрөт,
Энеке, жетип бир келсем ким көрөт.
Башайы төшөк жүк жыйган,
Балдардын көөнүн куш кылган.
Көрпөдөн төшөк жүк жыйган,
Энекем, кыздардын көөнүн куш кылган.
Төрүнө килем таштаган,
Төрөдөй уул баштаган.
Капшытка килем таштаган,
Энекем, каныша келип баштаган.
Шайыдан төшөк жүк жыйган,
Барынын көөнүн куш кылган.
Шайыдан төшөк төрдө жок,
Айылдап келсем үйдө жок.
Барчадан төшөк жүк жыйган,
Балдардын көөнүн куш кылган.
Барчадан төшөк төрдө жок,
Энекем, басып бир келсем үйдө жок.

Асманда учкан көгүчкөн,
Ал эмне үчүн көгүштөн?
Көкөлөп учкан көгүчкөн,
Көркөмү сонун көгүштөн.
Ак булуттун үстүндө,
Асмандап учат кайрылып.
Алланын кылган иши экен,
Энекем, келбейсиң эми кайрылып.
Көк булуттун үстүндө,

Көк шумкар учат жай жылып.
Кудайдын кылган иши экен,
Энекем келбейсиң эми кайрылып.
Алакан толгон дилдени,
Көлдү бир көздөй чача көр
Аманат жанын өткөн соң,
Энекем бейишти көздөй паша көр.

КЫЗДЫ УЗАТКАНДА АЙТЫЛГАН КОШОК

Илгертен элибиз кызды турмушка узатканда жеңелери, апалары кошок айтып узаткан. Кошок айтып узатканда барган жериндеги элге, күйөө баласына, кайын журтуна дайындаганы болуп эсептелген. Аны сөз менен түшүндүрбөй ыр менен түшүндүрүшкөн. Кошокту жөн эле туруп айтышкан эмес. Кыз менен эненин үстүнө шайыны жаап коюп, кызды кучактап алып кошок айткан.

Бийкечке көк шайы жоолук жапканмын,
Бийкечти көлөкө жерге бакканмын.
Көк шайы жоолук жабып ал,
Бийкечти көлөкө жерге багып ал.
Башайы жоолук жапкамдын,
Бийкечти, бөпөлөп жүрүп баккамдын.
Башайы жоолук жабып ал.
Бийкечти, бапестеп туруп багып ал.

Жоолугуң учун бурадым,
Жолоочудан сурадым.
Жолоочу жакшы деген соң,
Сүйүнүп абдан кубандым.
Камчымдын учун бурадым,
Каттаган жандан сурадым.
Каттоочу жакшы деген соң,
Кайрадан жаркып кубандым.

Капталга атың тушагын,
Кан кудаң тыштан тыңшагын.
Кан кызынан кем эмес,
Кызымды, какпай бир силкпей жумшагын.
Белеске атың тушагын,
Бейиштик куда тыңшагын.
Бек кызынан кем эмес,
Бапестеп туруп жумшагын.

Аман бол, багың ачылсын.
Алдыңа каухар чачылсын.
Картайганда энекең,
Кызым, көп какшабай басылсын.
Аттанып үйдөн чыккан соң,
Алтындан сырың ачылсын.
Аттап үйдөн чыкканда
Алтыным, бактың сенин ачылсын.
Алтындан учук саптагын,
Кудагый, ак шумкар бердим таптагын.
Көк ийик бердим саптагын,
Кудагый, көк шумкар бердим таптагын.

БЕШИК ЫРЫ

Таңкы чолпон жан элек,
Таттуу уйкуда кана элек
Алдей, алдей жан эрмек,
Уктатайын мен термеп.
Алдей, алдей, ак балам
Ак бешикке жат балам
Таң агарып атканча
Уйку даамын тат балам.
Уктай койчу жан эрмек
Уктатайын мен термеп.
Энең иштен келгенче

Сага көңүл бөлгөнчө
Алдей, алдей бөбөк жан
Уктай койчу магдырап.

КЫЗЫМА

Кызыл гүл кайда деп жүрсөм,
Кырларда өскөн турбайбы.
Кыз күнүм кайда деп жүрсөм,
Кызыма өткөн турбайбы.
Балтыркан кайда деп жүрсөм,
Бадалга өскөн турбайбы,
Балалык кайда деп жүрсөм,
Балама өткөн турбайбы.
Кыргыек учат көкөлөп,
Кыздарды бактык экөөлөп.
Кызыгын көрөр бекенбиз,
Кызымдын кызын жетелеп.
Баламдын барсам үйүнө,
Келиним тозсо сүйүнө,
Кайненем келе жатат деп,
Балдарым чыкса жүгүрө.
Чоң энем келе жатат деп,
Балдарым, чыкса жүгүрө.

Кызымдын барсам үйүнө,
Кыз күйөө чыкса сүйүнө,
Таенем келе жатат деп,
Жээндерим чыкса жүгүрө.
Ак кирген менен чачыма,
Өкүнбөйм өткөн жашыма,
Өмүрлөр дайым узарып,
Балдарым өссүн татына.
Өмүрлөр дайым узарып
Кыздарым өссүн татына.

АК САЙДЫН БАШЫ АЛКЫМДА¹

Ак сайдын башы алтындан,
Ак боз ат оттойт салкындап.
Айтып бир айтпай не пайда,
Алыста калдың калкымдан.

Көк сайдын башы алтындан,
Көк боз ат оттойт салкындап.
Ойлоп бир ойлоп не пайда,
Көмүскө калдың калкымдан.

Тескейдин башы алкымда,
Текелер оттойт салкындап.
Теңтуштар ойноп күлө албай,
Арманда калдың калкымдан.

Мелтирей баскан көгөрүп,
Мен турам бакта жөлөнүп.
Кашаттан чыкты бир келин,
Алдына бала өңөрүп.

Жеңеке дедим бурулуп,
Аргендей үнү угулуп.
Токтолуп жооп бергенче,
Тор кашка турду жулунуп.

* * *

Илгери Кокон хандыгы өкүм сүрүп турган мезгилинде Кудаяр хан деген кан болуптур. Анын эзүүсүнө чыдабай Мурат деген баатыр чыгып Кудаяр хандын алдына келип мындай деген экен. Ой ханым элчи менен ырчыга өлүм жок дейт кыргызда. Мындан ары сиздин эзүүңүзгө чыдай албайбыз, сенин жигитте-

¹ Ниязалиев Алмаз – ырчы. Талас облусунун тургуну.

риң элибизге келип кысымын жасай турган болсо таарынба деп, жоо жарагын тагынып боз жоргосун минип кетет. Ошондо Кудаяр хан эмне кыларын билбей вазирлерин чакырып кеңеш салып, бул бала жөн бала эмес. Муну, эл-жерине жеткирбей кармап келгиле деп жигиттерине буйрук берет. Аңгыча жигиттери Муратты эл-жерине жеткирбей кармап келип жарга асмай болушат. Ошондо жарга асарда энесин чакыртып келип, Мурат баатырдын жанына келип мындай деп ыйлап турат:

Байлыгы жок жер болбойт,
Баатыры жок эл болбойт.
Элдин камын ойлогон, балам,
Бул дүйнөдөн кем болбойт.
Кан-жаныңды аябай,
Элге бердиң күчүңдү.

Ошентип Мурат баатыр даргага асылып кете берет. Энесинин көз жашы көл болуп, асылып турган баласынын жанына келип тизесин кучактап, мындай деп ыйлап турат:

Калың журтуң бир эле,
Кандай шумдук баштады.
Карып калган энеңди балам,
Кана кимге таштадың.
Мойнуңдагың чылбырга,
Асынып өлсөмчү.
Көрү жакын энеңдин балам,
Өз колуң менен көмсөңчү.

КАНЫКЕЙ – БУЛАК¹

Кыргыз эли байыртадан бери аялзатын аздектеп, эне катары ыйык тутуп, эмгегине таазим кылып, аларды үй-бүлөнүн очогу, балдарды тарбиялоодогу негизги күч катары баалап келүүдө. Аялзатынын башына көтөргөн оор жүгү мырзалардан кем калышпайт. Өйдө чыкса өбөк, ылдый түшсө жөлөк болчу – аялзаты. «Аял жакшы эр жакшы, вазир жакшы хан жакшы» демекчи, Манас атабыздын кеңешчиси, акылкөй Каныкей апабыз экени талашсыз.

Ал «Манас» үчилтигинин ар бир бөлүмүндө катышат. Айкөл Манастын жеке өзүнө, чоролоруна, ал эле эмес жалпы кыргыз элине кам көрүү жана алардын жакшы ой-тилектерин ишке ашырууда негизги ролду аткарат.

Кыргыз элинде ата-бабалардан бери колдонулуп, азыркы кезге чейин өз маанилүүлүгүн жоготпой, эл арасында кеңири таралган сыйынуулардын бири «мазарга зыяратка баруу» болуп саналат. Ушул мазар дүйнөсү менен байланышы бар адамдар бул дүйнөгө сүңгүп кирип, алардын адамга тийгизген таасирлери тууралуу элге айтуу менен аларды калк арасына кеңири таанытууда. Кээ бир адамдар аян аркылуу мазарга барса, кээ бирлери башка бирөөнүн таасири менен мазарга тооп кылып сыйынып келишет. Ушундай мазарлардын бири Талас жергесинде жайгашкан «Каныкей апа» булагы туурасында кеп кылып бермекмин.

Бул булак Кыргыз өкмөтүнүн алдындагы улуттук «Манас Ордо» комплексинин көзөмөлүндө турат. Булакта зыяратчылар үчүн бардык шарт түзүлгөн. Алар үчүн түлөө өткөзгөнгө чакан 2 бөлмөлүү кышкы жана жайкы түлөөкана курулган. Келген түлөө

¹ Инв. 943. Назгүл Асанакунова – Кыргыз улуттук «Манас Ордо» комплексинин кызматкери. 2015-жылы Талас облусуна уюштурулган, экспедициянын кызматкерлери тарабынан жазылып алынган.

берүүчүлөр отун, идиш–аяк ж.б. керектүү буюмдар менен камсыз болушат. Атайын мазардын кароолчулугуна штаттык бирдик ачылып, кароолчу дайындалган. Ага ай сайын айлык акы төлөнүп берилет. Ошондой эле Каныкей апа булагынын күтүлүшү үчүн атайын соопчулук кутучасы орун алган. Ал кутуча Ордонун кызматкерлери тарабынан түзүлгөн комиссиянын катышуусу менен ачылат.

Каныкейдин бейнеси

Белгилүү манасчы Сагымбай Орозбаковдун вариантында бай Жакып баласы баатыр Манаска баатырлыгын аздектеген, айкөлдүгүн даңктаган, мүнөзү токтоо, акылы бай, сулуулугу ички дүйнөсү менен шайкеш келген, аялзаттын нурдуусун издеп, тапкандарын сындан өткөрүп, аларды кайра жактырбай жүрүп, акыры Темиркандын кызы Каныкейге көзү түшөт.

Он алты жарым жашы бар,
Олоңдой кара чачы бар,
Келишкен кара кашы бар.
Ботодой бели ийилип,
Чийдей кашы чийилип.
Жазык маңдай, кара көз,
Жатык тилдүү, ширин сөз.
Аркасы кайкы, аркар төш,
Ай чырайлуу, бото көз.
Кызыл жүзү нурданган,
Кымча бели буралган.
(СОВ, «Манас» 1980. 354-б.)

Ал эми белгилүү манасчы Саякбай Каралаевдин вариантында кеменгер Бакай кызды көрбөсө да, Чубактын Каныкей жөнүндө айтканын угуп, аны акылга салып, калчап, Манаска төмөнкү сөздөрдү айтат:

1. «Алган зайыбың Акылай,
Адеби жок шыңкылдак.

Үтүрөң тентек экен деп,
Тилдеп коёр бекен деп,
Үйүңдөн качат кишиңиз,
Оңолбойт бир да ишиңиз.
Катыным бар деп ойлопсуң,
Канкорум Манас бойдоксуң»

Ушундай маанидеги сөздү Сагымбай Орозбаков-
дун вариантында Манаска Алмамбет айтат.

2. «Каныкей алсаң оңойсуң.

Ал Каныкей турганда,
Качканың келет колуңа.
Сан казына мүлкүңдү,
Келер замат толтурат»

3. «Ургаачынын төрөсү,
Алып калсаң Каныкей
Кырк чоронун энеси,
Ак жоолуктун мыктысы»

4. «Теңдик менен албасак,
Зордукка көнөр жан эмес.

Олжо болуп бизге эле,
Оңой менен Каныкей,
Колго тийчү ал эмес.
Намыс кылып барышсак,
Өлбөгөн жерде калышсак,
Ургаачы менен кармашсак,
Кыйшайып кетер ишибиз»
(СКВ, «Манас», I, 1984, 235-б.)

Ал кызды Бакай бабабыз кандын ак никелүү зайы-
бы болот деп, (кан+нике) «Каныкей» деп атап койгон.

Кайсы гана вариант болбосун Каныкей апанын об-
разы эң жогорку деңгээлде ачылып берилген. Кыргыз
эли үчүн жан аябай мээнеттенген, «сайып жүрүп тал
кылган, салып жүрүп там кылган» кыргыз аялзатына
тиешелүү жакшы сапаттардын бардыгы: колунан көө-
рү төгүлгөн узчулугу, мен-мен деген эрлерге тең ата
кармашка чыккан баатырдыгы, алдын ала көз салып

билген олуялыгы, ар кыл идеяга бай акылдуулуугу ж.б. сапаттар менен анын кулк-мүнөзү, кеңири чагылдырылат. Анын образы адабий көркөм каржаттар менен шөкөттөлүп, чындыкты айгинелеген, кыргыз элинин символу болгон эпикалык образга ээ экендиги ушул күнгө чейин эл оозунда айтылып келе жатат.

«Манас» эпосунда өзгөчө бир кайталангыс, башка каарманга таандык эмес, обочологонгон образдар Каныкей апага тиешелүү. Алардын ар биринин орду окуянын чиеленишине жакшы таасир этип, тематикалык идеяны тереңдетип, сюжеттин байламталуу өнүгүшүнө чоң таасирин тийгизет. Албетте, мындай окуялардын негизинде жаралган образдар Каныкей апанын жеке адамдык сапаттарын ачып берүүгө чоң шарт түзөт. Ал образдар менен канчалаган кыргыз айымдары өздөрүнө тиешелүү жакшы сапаттарды чогултуп, аларды келечек муундарга мурас катары сактап беришүүдө.

Каныкей апанын жакшы образдарынын бири бул-баатырдыгы. Ал төмөнкү окуяда кеңири чагылдырылып берилет.

Чубак баатырдын Букарды камалоосунда анын каарынан жалпы Букар эли коркуп, чаң-тополоңго түшүп калат. Ошондо он эки кыздын кенжеси, Темиркан кызы Каныкей эр Чубакты көргөндө атасына келип, муну айтат:

«Эшикке келди эпсиз жан,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Амалым жетсе ошого,
Кагыш кылып көрөйүн.
Жеңдирип салсам ал жанга,
Кордукту койдой көрөсүң,
Калбай баарың өлөсүң.
Алып салсам аны мен,
Өлтүрбөстөн житирбей,
Тирүү кармап алармын,
Алты ай тынбай чабышып,

Тикесинен салармын
Кайра тартып Букарга,
Келбегидей кылайын,
Кызыгып Букар калааны
Мындан кийин ал жанды,

Көрбөгүдөй кылайын!» – деп жоо кийимин кийинип, колуна жоо шаймандарын алып, Чубакты көздөй бет алып, аны качырып барып, жүрөгүнүн башына өлөр жери ушул деп найзасын сунганда, колундагы найзасы сексенге бөлүнүп быркырап кетет. Ошондо Чубак Көгала атынын үстүнөн кулап кете таштайт. Ал жаратканга жалынып, ушул кызга ал келгис, менин эмнемди кем кылдың деп Кудайга көп арман кылып, көзүнүн жашы төгүлүп, Букардын чек арасынан качып чыгат.

Каныкейдин баатырдыгы бир эле бул мисалда эмес, Манасты Көзкаман менен Көкчөкөз ууландырышканда Каныкей олоңдой болгон кара чачын түйүп, ок өтпөгөн кийимден кабаттап кийип, Аккуланы минип Көзкамандардын айылына кирип барып Манасты Беш-Ташты көздөй алып качып, тоонун арасындагы бир үңкүрдө Манасты дарылап аяктырат. Манасты аман алып калганы эле кандай баатырдык?...

Дагы бир баатырдыгын, тайманбастыгын даңазалаган бир эпизод Саякбай Каралаевдин вариантында мындайча берилет:

Алмамбеттин сөөгүн Сарала аман-эсен алып келгенин көргөндө Манастын оозунан өбөк-өбөк сары суу кетет. Аны көргөн Каныкейдин заманасы куурулуп, Манастан сураганда, ал намаз окуп жатканда, Коңурбай келип кыр аркага сайганын, найзанын учу омурткада калып калганын айтып берет. Ошондо кайран катын Каныкей кайратына келүү менен:

«Ошо кең Бээжиндин согушта
Кара-Көлдүн баткалда,
Ошондо катын болбой эр болсом,

Канкорумдун алдында
Кароолчусу мен болсом,
Канкорумду калча сайып турганда,
Сынабайт белем күлүктү,
Салбайт белем Бээжинге,
Киши кылбас бүлүктү,
Сайбайт белем дардайтып
Коңурбай өңдүү бүрүктү.
Ургаачы болбой, эр болсом,
Калчага көргөзбөйт белем кылыкты.
Салбайт белем Бээжинге

Пенде көрбөс бузукту!» – деп, өзүнүн баатырдыгын дагы бир ирет айгинеледи.

Мына, окурман! Жогорудагы келтирилген мисалдардан, Каныкей энебиздин кандай баатыр болгонун даана көрүп, анын эпостогу жараткан эрдиктерине күбө боло алдык.

Каныкей апанын эпостогу дагы бир баса белгилей турган өзгөчөлүгү –анын сарамжалдуулугу. Ал Кошой балбанга кандагай шымды алты жыл бою тиккендиги буга далил боло алат. Кандагай шым Кошойго батпай калып, Манас Каныкейди соймок болгондо, ортого Кырк Чоро түшүп, Каныкейди аман алып калышат. Ошондо Каныкей:

«Киерин билип абамдын,
Ичин буулум ичтедим,
Алты жыл тынбай тиштедим.
Кыз-келин сайып жатканда,
Жакпаган жерин сөктүрдүм,
Табак-табак болотту,
Ортосуна төктүрдүм.
Чыным менен жасадым,
Бир Кудайга зар ыйлап,
Башында эле мен бейбак,
Абакеме арнадым.
Кеңирээк кылсам кандагай,

Калайманды салат деп
Коркуп жүргөн ченим бар.
Ченин ченеп турганмын,
Алты сөөм, төрт эли
Багалектин учунан
Май куйруктун кашаттан

Капшырып койгон жерим бар», – деп
Алмамбет менен Чубакка тарттырса кандагай ке-
нейип, Кошой балбанга чак келип калат. Кудайдан
бала сурап жүргөн Каныкей апа калк атасы Кошой
карыяга жүгүнүп турганда, Манастын ачуусу тарап,
Кошойдон зайыбы Каныкейге бата берүүсүн суранат.
Ошондо Кошой:

«Кыдыра кырчын тал болсун,
Кырга чыга бергиче,
Семетейге кылуучу кудай жар болсун.
Бу Семетей эр болсун,
Кара кулак шер болсун.
Эңкейиштен эр сайсын!
Телегейи тең болсун,
Теңиз Манас тукуму
Атасындай шер болсун!
Белеске күйгөн от болсун,
Бет алган душман жок болсун!» – деп,

Кошой алакан жайганда, жалпы журттун баары бата
берет. «Бата менен эл көгөрөт, жамгыр менен жер
көгөрөт» демекчи, ошол батадан кийин Каныкей
апа уулу Семетейди төрөйт. (Б.Исаков, Т.Өмүрбеков
«Манас наама» 461-463-беттер)

Каныкей апа Манас жана анын Кырк Чоросу үчүн
колуна келген ишти бүт жасаган. Мисалы, Аколпок,
чоролор үчүн жасалган жолборс үртүктөр, күл азык,
мээр чөп ж.б. мындагы ар бир буюм толгон-токой
мээнет, түйшүк менен жаралган, уздук өнөр менен
иштелген. Мында билгичтикке чеберчилик, кылдат-
тык айкашкан. Булар мен-мен деген уздардын гана

колунан бүткөн, жаратылыштагы сапаттуулугуна төп клген буюмдар болгон. Ушундай аракеттери менен Каныкей Манасты жана анын чоролорун жортуулдарга даярдаган деп эсептешке да болот. Күн мурунтан, алдын-ала согушка керектүү буюмдарды камдай берген. Качан гана сааты келгенде жоокерлерге тартуу кылып, алардын ар бирин чексиз кубанткан. Чоң казатка чоролор жөнөрдө да ушундай иш кылып, алардын жеңиш менен аман-эсен кайтып келиши үчүн ок өтпөс кийимдерден бери камдап берген.

2) *Каныкей – нукура тарбиячы*

Каныкей апанын эпостогу таалим-тарбиялык ролу абдан жогору. Негизинен Каныкей апабыз Манас, Кырк Чоро дегенде бардык камын көрүп, алар эле эмес бүтүндөй кыргыз калкынын келечегин ойлогон, акылмандык менен Манас каза болгондон кийин уулу Семетейди Букарга алып качып кеткен. Ким билет? Балким, Семетейди ички жана сырткы душмандардан коргобогондо, кыргыз элинин учугу уланбай, азыркы күнгө чейин жашайт беле, же болбосо «кыргыз» деген атты кээ бир байыркы уруулардын аттары сымал тарых барактарынан гана кездештирип калышат беле, албетте, мунун баары күмөн болмок. Семетейдин бул дүйнөгө келгени кыргыз элинин көрөр күнү бар деген жакшы жышпаан болгон. Анын аман-эсен бой жетип чоңоюп, душмандардан өч алып, кыргыз элине чоң азаттык, бейкутчулук алып келишине ушул Каныкей апабыздын көргөн аракети абдан бийик экенинин эч тана албайбыз.

3) *Кыргыз элиндеги «мазар», «теңирчилик» тууралуу түшүнүктөр*

Кыргыз элинде байыртадан бери эле «мазарга таюу» түшүнүгү кеңири орун алган.

«Мазар» – табынуу, сыйынуучу ыйык жер. Андай тооп кылуучу жерлерге күмбөз, жалгыз түп дарак, булак, көл ж.б. кирет.

«Обо» – байыркы кыргыздардын түшүнүгү боюнча – ыйык жер, обочологон жер деген маанини берет. Кыргыздар жалгыз тал, булак ж.б. ыйык деп эсептелген б.а. обого барып, кой, эчки союшуп, куран окутуп, этин жеп бүткөндөн кийин сөөктөрүнүн баарын чогултуп, ошол ыйык деп эсептелген талдын же булактын түбүнө, же жанына көмүп кетишкен.

«Обо» – мазар таюу түшүнүгүнүн байыркы аталышы. Жерге сыйынуу, аны эне катары эсептөө кыргыздардын ислам динин кабыл алганга чейинки байыркы дүйнө таанымын туюндурат. Жер Күн менен Жердин эриш-аркактыгындагы негизги түгөй. Ал – жашоонун алтын бешиги. Биологиялык дүйнөнүн атасы – Күн болсо, энеси – Жер. Муну акылы менен туура баамдашкан биздин ата-бабалар Айга, Күнгө сыйынган сыяктуу эле Жерге да сыйынган. Айрым жерлерди өтө кастарлап, обого айландырып, ал чөлкөмдүн ээси бар деп эсептеп, айрым учурда бутакка чүпүрөк байлап белгилеп, мал союп, ошол жерге түнөп сыйынышкан. Мындай жер-сууга, Айга, Күнгө сыйынуу Сибирде жашаган боордошторубузда бүгүнкү күндө дейре колдонулат. Демек, обого сыйынып, мазар таюу кыргыз элинин Теңир түшүнүгүнүн чагылышы болуп саналат.

Жөнөкөй тил менен түшүндүргөндө оорулуу адам же болбосо руханий жактан арууланам деген адам, же өтүп кеткен ата-бабаларга куран окутам, мазарга (обого) барып суусунан ичем ж.б. ой тилектер менен адамдар мазарга зыярат жасашып, же мазар тайып кетишет.

«Манас» эпосунан бир катар мисалдарга токтололу. Мисалы, төрөбөгөн аялдардын бала тилешинен ачык көрүнөт.

Радлов жазып алган вариант боюнча Жакып аялы Чыйырдыны:

«Бул Чыйырдыны алганы

Жайы, кышы он төрт жыл
Бул мазардуу жерге сыйынбайт,
Бу алмалуу жерге оонабайт,
Бу арашандуу жерге түнөбөйт», – деп арман
кылат. («Манас» энциклопедиясы, 389-бет.)

Ал эми Сагымбай Орозбаковдун вариантында
Жакып мазарга барып:

«Мойнуна куржун салынып,
Мазарды көрсө бай Жакып,

Баркырап ыйлап жалынып» – деп жер-сууга
сыйынгандан кийин гана Чыйырдынын боюна бүтөт.
Демек, мазарга, жер-сууга табынуу, жердин, суунун
ээси бар деген элдик түшүнүк менен байланышкан.

Ата-бабалардын күмбөзүнө барып табынуу моти-
ви «Семетей» эпосунда да сакталган. (С.Орозбаков
«Манас» 1995-жыл. 82-бет)

С.Каралаевдин варианты боюнча:

«Ак күмбөз тайып келүүгө,
Атасы Манас арбагы

Ак боз бээ атап берүүгө» – барган учурда
Семетей баатыр кайып болгон же өлүмгө учураган.
(«Манас» энциклопедиясы 389-бет)

Жогорудагы «Манас» эпосунда кездешкен ма-
зарга таюу түшүнүгү байыртадан бери жашап келе
жаткандыгын эске алуу менен азыркы учурда эл
арасында кеңири тараган көрүнүш катары эсептелет.

Теңирчилик – эң байыркы, биздин доорго чейин
үч, үч жарым миң жыл мурун Волга дарыясынын
чыгыш тарабында Азия талаа-тоолорунда көчүп жүр-
гөн элдерде жаралып, адамдын руханий дүйнөсүн
түзгөн Ааламга, Жаратылышка, Адамга тиешелүү
түшүнүк, ишеним, көз-караш, ой-жүгүртүү болгон.
(Д.Сарыгулов «Теңирчилик-кыргыздардын дүйнө
таанымы, түбөлүк билими» 115-бет)

Ата-бабаларыбыз сый-урматын көрсөтүп, Кудай-
ды атынан айтуудан тартынып, тергеп, адам таңга-
лып, жетпес Улуу теңчилигин белгилеп – Теңир деп

коюшкан. (Д.Сарыгулов «Теңирчилик – кыргыздардын дүйнө таанымы, түбөлүк билими» 119-бет)

Теңирчилик – аалам, дүйнө таанымы жана коом-мамлекеттин адилет, калыс болуусунун, адамдын ыймандуу жашап, абийирдүү турмуш-тиричилигин өткөрүү эрежелерин белгилеп, сырын ачкан билим деп бааласак – толук негизделген акыйкат болот.

Жогорудагыдай Теңирчилик түшүнүгү «Манас» эпосунда да кеңири кездешет. Ошол доордогу жашаган адамдардын бардыгы Көкө-Теңирге сыйынышып, бата тилешкен.

«Мазар» түшүнүгү менен «Теңирчилик» түшүнүгү өтө жакындыкты берет. Себеби, Теңирден (Асмандан) кут түшсө, ошол кут түшкөн жер – мазар болуп эсептелинип, ал жерге элдер мазар таюу үчүн барышат. Кыргыз элинин генетикалык кандан-канга өткөн бул ыйык түшүнүгү аркылуу азыркы күндө Кыргызстанда кандай деген касиеттүү мазарлар жайгашкан. Мисалы, Талас жергесиндеги Кароол дөбө, Манастын күмбөзү, Каныкей апанын булагы ж.б. Демек, мазар дүйнөсү Теңирдин буйругу аркылуу кайыптар дүйнөсү менен терең байкалышып, кыргыз элинде кайталангыс бир өзгөчөлүктү туюндурат.

4) «Каныкей апа» – комплекстүү булак

«Каныкей апа» булагынын географиялык жайгашуусу, ар бир булактын сүрөттөмөсү.

Кыргыз элин жок болуп бара жатканда «кулаалы таптап куш кылган, курама жыйнап журт кылган, үзүлгөнүн улаган, чачылганын жыйнаган» Айкөл Манас атабыз экендиги шексиз. Ошол Манас баатырга колуна кол болуп, өзүнүн акылдуулугу, көрөгөчтүгү, сарамжалдуулугу жана башка аялзатына тиешелүү жакшы сапаттары менен айырмаланган жубайы Каныкей апабыздын кыргыз элинде, алардын жан дүйнөсүндө терең орун алып, теги Манас экендигине

сыймыктануу менен жашап келе жатышат. Азыркы учурдагы кыргыз элинин ички сезиминде Манас атанын Руху кандай байырлап, жүрөгүндө орун алса, Каныкей апабыздын да орду ошончолук.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы Кыргыз улуттук «Манас Ордо» комплекси «Каныкей апа» булагын да өз көзөмөлүнө алган. Келген зыяратчыларга ыңгайлуу шарт түзүү максатында бул булакка комплекс тарабынан ар түрдүү колдоолор көрсөтүлүп келүүдө. Алыстан зар болуп келген зыяратчылар бул жердин тазалыгына, жаратылышына суктануу менен, ар түрдүү ооруларга шыпаа экендигине терең түшүнүү аркылуу ыраазы болуп, зыярат кылышып, түнөшүп да кетишет.

Бул жерде «Манас» эпосунда баш каарман Манас атанын жубайы Каныкей апанын ыйык булагы жайгашкан. Ага жанаша «Кырк кызынын» булактары да орун алган. Бул булактар Каныкей апанын кырк нөкөр кызынын булактары деген нускалар бар.

Каныкей апа булагы – Манас атанын күмбөзүнүн түштүк-батыш тарабынан 1,5 км. аралыкта, Кең-Кол суусунун күн чыгыш тарабында 150-200 метр алыстыкта, Талас дарыясынын Түндүк тарабындагы Ак-Жар айылында орун алган. Бул булакка каттаган зыяратчылардын саны өтө эле арбын десек жаңылышпайбыз. Бул жерде жайгашкан ар бир булагы ар түрдүү ооруларга дабаа экендигин өзгөчө касиетке ээ адамдар айтып эле жүрүшөт. Ошол булактар өзгөчө көптөгөн зыяратчылардын оорусуна шыпаа, дартына дабаа болуп, мында келген адамдардын ишеничин, үмүтүн тереңдетүүдө. Ал булактардын ар бирине үс-түртөн мүнөздөмө берүү аркылуу, алардын ар биринин сүрөттөмөсүн сиздерге сүрөтү менен сунуштайбыз.

1-булак:

Бул булак Тепкичтерден ылдый булактарды көздөй түшкөндө эле көпүрөнүн оң жагында орун алган.

Төрдөгү негизги булактан баштап, бардык булактардын суулары ушул булактын жанынан агып өтүп, Кең-Кол суусуна барып куят. Булактын оң жагында булактарга кеткен жол, батыш тарбында кичинекей көпүрө жайгашкан.

2-булак:

Майда таштар менен тизилип, курчоого алынган. Булак бир теректин түбүнөн чыгат. Оң жагында бир түп ак кайың, үстүндө 2-3 метр бийиктикте «Каныкей апа ыйык булагы» деген жазуусу бар таш белги турат. Бул булак 1-булакка өтө жакын жайгашкан.

3-булак:

Булактын оң тарабында орто жоондуктагы теректер турат. Бул булак 2-булакка өтө эле жакын жайгашкан. Аралыгы бир, бир жарым метрди түзөт. Көзү чоң, чуңкурураак келип, суусу көп чыгат.

4-булак:

Бул булак 3-булактан эки метрдей алыстыкта жайгашкан. Булактын Түштүк-чыгыш тарабында бир түп терек турат. Бул булактын оюкчасынын көлөмү чоң, таштар менен бийигирээк кыналып коюлган жана суусу көп чыгат.

5-булак:

Бул булак болсо төрдөгү негизги булактан отуз метрдей алыстыкта жайгашып, 4-булакка өтө эле жакын, жанаша орун алган. Булактын үстү жагында бир чоң түп алма өсүп турат. Булактан суу көп чыгат.

6-булак:

Бул булак жүрөкчө сымал көрүнүштү берип турат. Булактын үстү жагында өрүктөр, алчалар өсүп турат. Түштүк-батыш тарабында эки түп терек турат. Ал эми жайгашуусу боюнча 5-булакка жакын орун алган.

7-булак:

Жолдун астында, төрдөгү негизги булактын түштүк-чыгыш тарабында жыйырма метрдей алыстыкта

жайгашкан. Булактын Батыш тарабында бир түп чоң терек турат. 6-булактан эки-үч метрдей алыстыкта жайгашкан.

8-булак:

Бул булак 7-булактын түндүк-батыш тарыбында жайгашкан. Булакты мындай караганда башкы булактардын суусу агып өткөн көпүрө сымал көрүнөт. Жанына келип жакшылап караса жердин астынан кадимкидей эле суу агып чыга. Бул булактын сол тарабында ак кайың турат. Суусу аз эле чыгат.

9-булак:

Бул булак болсо төрдөгү негизги булактан 10 метрдей алыстыкта жайгашып, алчалардын арасында орун алган. Бул булактын түштүк-батыш тарабында узатасынан жерге жыгылып өскөн тал турат.

10-булак:

Бул булак ушул булактардын ичинен эң төрүндө жайгашкан. Көлөмү жагынан да айырмасы бар. Башка булактарга салыштырмалуу көлөмү чоңураак жана суусу көп чыгат. Адам Түндүктү карап турганда (булактын бет маңдайы) булактын оң капталында 1 чоң бака терек турат. Булактын үстү жагында оң жак бетинде «Кырк кыздын» булагына кеткен тепкичтер жайгашкан.

«Кырк кыздын» булагы:

«Кырк кыздын» булагы деп аталып, «Каныкей апа» булагынын Түндүк тарабында элүү-алтымыш метрдей аралыкта орун алган. Үстүртөн караганда майда көздүү көп сандаган булактардан туруп, өзгөчө бир ар түрдүү көрүнүштөгү булактардын комплексин түзөт. Булактан агып чыккан суунун бардыгы Кең-Кол суусуна агып барып куят.

Жогорудагы «Каныкей апа» булагы «Манас Ордо» комплексинин көзөмөлүнө алынгандыктан, ар бир булак майда таштар менен тизмектелип тизилип, курчоого алынган.

5) «Каныкей апа» булагы

(уламыштар, аяндар, ырым-жырымдар)

Кыргызчылык дүйнөсү менен терең байланышы бар адамдар бул булактын касиети тууралуу көптөгөн маалыматтарды, аяндарды алышат. Мисалы Барчын эженин аян алуусу боюнча: «Бул булакка Ай толуп, жылдыз толгондо келип тилек тилесе, Улуу Теңирден суранса, тилегенин берет», – деген сөзү чындыкка жакындыр.

1-2-3-булактар тууралуу:

Бул булактар – «Кыз булактар» деп айтылат. Бак ачуучу, булардын бак ачуучу ай тамгалары да бар экен.

4-5-булактар тууралуу:

4-5-булак биригип – «Эгиз булак» деп да аталат. Мурду бүткөндөрдү, кекечтерди да айыктырат экен.

Алманын алдында турган эгиз булак – эгиз болот деп да айтылат.

5-булак тууралуу:

«5-булактын жанындагы алмалар – чоң энергетикалык кубатка ээ. Тегерегинде карыгын ата менен апа бар. Жүрөгү түшкөндөрдүн жүрөгүн көтөрө турган, кекечтерди айыктыра турган касиети бар. Түпөйүл болуп, көңүлү ооруганда ичсе ишенимдүүлүк, дух берет. Адамдын акыл-эсин калыптандырып, оюн топтогонго жардам берет. Эске тутууну бекемдейт. Бул булак «Акыл булагы» деп да аталат. Бул булак: «Жаштыкты ыйгарам, кут берем», – дейт.

Төрдөгү булак тууралуу:

Төрдөгүсү Каныкей апанын булагы – «Шам булак» деп дагы аталат. Түнкүсүн шам жагылып, муну көкүрөгүндө чалдысы бар адамдар көрөт экен. Түнкүсүн жарык чачып, бардыгын бириктирип турат.

Көпүрө булак тууралуу:

Көпүрө булак чечилбеген иштерди чечет. Ийилген тамыр бутактарда азис олтурат. Үзүлгөндү улаган касиетке ээ. Жин оорусуна кабылгандарды буттарына тургузуп, теректин ээлеринен кечирип сурап, чыбыктарынан сындырып алып, 3 жолу чапканда эле жин чыгып кетет.

Үстүнөн 3-булак тууралуу (ак кайыңдын тушу):

Бул булак – төрөбөгөн аялдарды төрөтө турган булак. Келип тилек кылып, дарактарды кучактап суранышса, дарактар даба болушат. Жуунуп-таранып, аруу тилек, таза ой, жакшы ниет менен суранса, дарактар дубасын, өтүнүчүн кабыл кылып, дарактай бутактатып, киндик эне болуп батасын берет. «Уучуң улансын, көпүрөдөн өт!», – деп көпүрөдөн өткөзөт. Бул булак – «Бата булак» деп аталат экен.

Үстүнөн 4-булак тууралуу (капталдагы булак):

Капталдагы булак – «Шар булак». Бул булакка дуба кылсаң, сөзүң шыр, ишиң оң болот. Берекелүү кылат. Беттеген маселелериң бат чечилет.

Кырк кыздын булагы тууралуу:

Төрүндөгүдөн, анан баарынан кочуштап ичиш керек. Сырыңды бекемдеп, бекемдөөчү күч берет. Ата-бабанын күнөөсүн кечирет. Мүрөк суусу ушул жерде. Сырдуу болосуң. Болгону бой келип, бой кетиш керек.

Жогорудагы айтылгандар боюнча «Каныкей апа» булагы ар түрдүү ооруларга дары экенин билдик. Демек, мындай ой пайда болот. «Каныкей апа» булагы – ар кандай дартка даба болуучу, бөксөнү толтуруучу, ниетти тазалап, күч-кубат берүүчү ажайып булак.

САРЫНЖИ-БӨКӨЙ¹

Кенен деген жерден, Самак деген элден чыккан Жамгыр деген кан Бөкөй дегендер болгон. Бөкөй байбиче катындан алты бир тууган Жамгыр кан болсо токолдон жалгыз. Ноомат байбичеден өттү, токолго жетти. Токолдун баласы Жамгыр кан алтын так минди. Такка мингенден кийин орустун каны Күлдүрхан менен кудалашкан дос болду. Бир тайпа элди билди. Күлдүрхандын аркасы менен кайраты күч болду. Элге мээримдүү, кедей-кембагалдарга кайрымдуу болду. Эл алдына алым-салым салган жок, мага ушу керек деп бир тыйын алган жок. Кедей менен байды жыйды, чек арасын бөлдү. Кедейге айына алтымыш сомдон, байларга жетимиш сомдон берди айына. Алты агайын Бөкөй баш болуп өздөрүнчө эле жашашат, алты байда малай. Малай болгону менен алты байды билет. Хан тукуму эмеспи, Жамгыр кандын аркасы тийип атат да.

Жамгыр хандын зайыбы Кемпир айым кырктан ашканча согончогу канаган жок. Бөкөй алты бир тууган астыртан сүйлөшүшөт: «Бул жалгыз Жамгыр элге кан. Байбичеден биз алтоо, токолдон ал жалгыз. Эми ал баласыз «куубаш» атыгып олтурат. Мына ушуну билгизип анын көңүлүн оорутуу керек. Акыры бийлик биздин колдо, аны эртерээк алуу керек» – деген чечимге келишет да ар андай жол менен Жамгырдын көңүлүн оорута башташат. Бул иш ырбап, Жамгыр кандын кабагына кар жаап, капа болуп өңдөн аза баштайт. Бир жагынан баласынын

¹ Инв. №600 (5238) 1971-жылы айтуучу Абыке Жээнкуловдон К.Ботояров жазып алган. Айтуучунун уругу кушчу, сабатардан, жашы 71де. Чкалов колхозу, Кара-Ой селосу, Талас району. Айтуучу аталган чыгарма тууралуу буларга токтолот: «Мен Сарын-жы-Бөкөйдү» 19 жашымда 1919-жылы Сартпай ырчыдан уктум. Бир тойдо айткан. Ошондо Сартпайдын жетимиштерден ашып калган кези эле. Чычырканактан Байсейит дегенден чыккан.

жоктугу, экинчиден аталаш бир туугандарынын акмакчылыгы жанына батат. Муну Кемпир айым да сезет. Элди чогултуп боз бээ союшуп, бата тилеп мазар кыдырмак болушат. Күлазык камдап алышып жолго чыгышат. Мына ошондо Кемпир айымдын Жамгыр канды карап арман айтып турганы:

Алганым Жамгыр сен элең,
Кайдагы бейбак мен элем.
Согончогум канабай
Алдейлеп перзент багалбай
Мен бир перзенттен кем элем.
Алты агайын Бөкөйдөн
«Куу баш» деп уккан сен элең.
Сен эмнеден кем элең?
Оң жолуң бүгүн келдиби
Кагылайын кан Жамгыр
Сага кабар бердиби?
Жана Бөкөй кулуң келдиби?
Бөлүнтүп кабар бердиби
Ушундай күндү көрдүңбү?
Аттиң ай, кандай айла кылайын
Бир кудай деп ыйлайын.
Кудайдан чындап сурайын
Бизди куу баш кылган кудайым.
Бир перзенттин айынан
Кыбыланы бет алып
Жамгыр кан элден бата сурайын.
Калктан алган батаны
Каңгытты биздей башманы.
Элдин баары дуулдап,
Кожо малдо чуулдап,
Кол куушуруп буркурап
Кыбыланы бет алып
Ак бата алдым зыркырап.
Калың элиң, көп журтуң
Артыңда калды чуркурап.

Ак никелеш Кемпир жан,
Мен да минтип ыйладым,
Чын кудайдан сурадым.
Түгөнбөгөн күл азык
Чоң куржунга салалы
Бирге жашап жүргөнчө,
Кудайдан перзент тиленип,
Кыбыланы бет алып,
Жүрү айдың көлгө баралы.
Берсе перзент алалы
Бербесе ай талаада калалы.
Бир баланын айынан
Жамгыр,
Ээрчитип кайда баралы?
Анда Жамгыр кеп айтты
Кагылайын кудурет
Алганым не деп кеп айттың?
Согончогуң канабай
Буркураган сен элең.
Алты сан жаткан көп журтту
Сурап турган мен элем.
Алты агайын кул Бөкөй
Башка азап салдыбы?
Экөөбүгздү каңгытып
Алты акты алдыбы?
Алтын так ээсиз калдыбы?
Эми кайда барабыз
Кайрылып мында келгенде
Такты кантип алабыз.

Ошентип ыйлашып турганда баягы досу Карача кан келди да:

– Кой, кайра келгениңизде тагыңды өзүңө берем
– деп колтуктап алып өзүңө алып келип жанына
тагына кошо коюп коёт.

Айланайын каным ай,
Калп айтса чыксын жаным ай.

Капырдын каны Карача,
Алтын такты алды го,
Оң колтуктан колтуктап,
Өз тагына барды го.
Жанына коё салды го.
Алты агайын бул Бөкөй,
Ай талаада калды,
Кудай ишти оңоду,
Кемпир айым Жамгырлар,
Экөө жолго түшүп жоголду.
Аттиң кандай кылсам деп,
Алдастаган Жамгыр кан,
Түгөнбөгөн күл азык,
Чоң чеңгелдеп алганы,
Оң ийнине салганы.
Алтын тактан ажырап,
Алган жарын ээрчитип,
Жамгыр кан,
Элден бата алганы.
Ай талаага барганы,
Артындагы калың эл,
Баарысы дуулдап,
Кожо-молдо чуулдап,
Ак бата бере салганы.
Батасын алды колуна,
Энди түштү жолуна.
Мазар терек бай терек,
Кудурети жар болуп,
Бу да түштү оюна.
Аттиң кандай кылам деп
Кемпир айым байбиче,
Артынан ээрчип жөнөдү.
Жамгырдын кылган өнөрү,
Алты агайын кул Бөкөй,
Алтын так турсун таш да жок,
Алтоо алты бай көздөй жөнөдү.

Алты байга барганда,
Бир тууганы Жамгырга,
Акты ыраа көрбөгөн,
Жакшылык кимге кылмак деп,
Алты агайын Бөкөйдү,
Бая жаткан алты бар,
Башынан таяк арылбай,
Абдан токмок алады
А тобокел деп калады.
Ошондо Бөкөй чыгып оюнан,
Жамгыр кан кайта келсе деп,
Беркилер арман кылып калады,
Бөкөйдүн эч нерсе менен иши жок
Аны токмоктоп жаткан киши жок.
Эми туруп Жамгыр кан,
Кантемин деп ыйлады,
Кудайдан перзент сурады.
Алган жары Кемпир жан
Арт жагынан жүгүнүп
Бир кудайдан түңүлүп
Бизге бала бербейт ко,
Эл бизди кайра көрбөйг ко
Деп кошо ыйлады.
Экөө минтип ээрчишип
Алты ай чама жол басты.
Эми Жамгыр кандын карды ачты.
Түгөнүп калды куржунда
Көтөрүп алган оокаты.
Эми кантемин деп буркурап
Жыланды мечит мазарга,
Алты түнөп барганда,
Андан кабар алганда,
Бир адам келип жолугуп,
Ал көзүнө көрүндү.
– Менин колумдан келбейт дейт
Сага кудай бербейт дейт.

Мындан да ылдый барыңыз
Да бир мазар дагы бар
Так ошерге түнөй калыңыз.
Андан да кабар алыңыз,
Ага да барган кезине,
Ошо күнү кечинде,
Бир адам келип жолугуп,
Бу да түштү эсине.
– Мен колумдан келбейт деп
Сага бала бербейт деп,
Ал дагы басын жөнөдү,
Дал ушундай темиреп,
Кемпир чал кордук көрөдү.
Аттиң ай, кандай кылам деп,
Жамгыр кан айласы минтип түгөндү.
Алым кайып жар болсо,
Чымын жаны бар болсо,
Кыйналып басып кылчылдап,
Кетип барат көрдүңбү?
Жамгыр кан байкуш шылкылдап.
Эрди катуу кеберсип,
Таноолору былкылдап,
Бияк жагын караса,
Бир адам келип көрүндү.
Жамгырдын
Көзүнөн жашы төгүлдү.
– Ой бери баскын сен деди
Бала берем мен деди.
Мындан башка иши жок
Сүйлөшүп коёр киши жок
Жакыныраак келгенде
А киши кайып болуп жөнөдү.
Ушу сырды көрөдү.
Анда туруп Кемпир жан,
Кантейин деп жылады.
Кудайына жалынып,

Жакасын кармап турады,
Кагылайын Жамгырым
Айлабыз кетти дегенсип,
Ай талаада буркурап,
Арманын айтып зыркырап,
Кичинекей сүйлөшүп,
Акыл айткан кезинде,
Жамгыр кан,
Эт бетинен кулады,
Кемпир айым алаң деп,
Бала тилеп келатып,
Мен байымдан ажырап,
Энди кайда барам деп
Арманын айтып ыйлады.
Мен балаңа ыраазы,
Кудурет байымды кой деп сурады.
Көзүнөн жашы кулады.
Төмөн жагын караса
Алган жарын ээрчитип,
Жамгыр кандан кем эмес,
Аны жан биле турган жөн эмес,
Жакыныраак келеди.
Жакыныраак келгенде,
Эки көзү бүртүктөп,
Көзүнөн аккан кара жаш,
Койнуна кирип үртүктөп,
Ал экөөнү тааныды,
Бирин бирден бир тиктеп
Булар кайдан кандай жан деди
О кудурет,
Эми сурарым бере кал деди.
Ошондо, Карача кандын айтканы,
Кемпир айым Жамгырдын,
Абалын мындан байкады.
Эси ооп калган Жамгыр кан,
Эки көзүн ача албайт,

Көңүлүн эч ким ача албайт,
Досумду деп буркурап,
Көрө салып чыркырап,
Бир убакта Жамгыр кан
Оң көзүн ачты жылтырап.
Жаны бар экен али деп,
Карача кан ой салып,
Колтугуна кол салып,
Түгөнгүрүң гүл азык,
Кичинекей калыптыр.
Жартысын чымчып алыптыр
Таңдайына салыптыр.
Таңдайына салганда,
Таамын жаңы адганда,
Жамгыр кан,
Үшкүрүп тура калыптыр.
Үшкүрүп турган кезинде,
Байкаса убакыт саат бешимде,
Кыбыланы бет алып,
Дааратын алып кечинде.
Кулагын кагып кудайлап,
Кыбыланы бет алып,
Башын коюп жатканда.
Бабайа төрө чайтараш,
Мандайында күлөдү.
Ошону билди жүрөгү.
Кабыл болду көрдүңбү?
Карача менен Жамгырдын,
Так ошерден тилеги.
Тилеги кабыл болгондо,
Ошо киши кеп айтат.
Жийдели булак мазар бар,
Ошого баргын деп айтат.
Эки чал калсын бул жерге,
Эки аял басып баргын тиерге.
Деп ушундай кеп айтат.

Эки аялды байкады.
Эрчишип алып эки аял,
Жийдели булак мазардын,
Кырына чыга бергенде,
Алды жагын караса,
Жийдели булак мазардын
Оң жагында туруптур,
Кара башыл ак улак,
Бут чалмага чалынып,
Бир кудайга жалынып,
Байланып турат биерде.
Айланайын кудай деп,
Бир шыбасы тиер деп,
Ак улак чечип алады.
Кемпир айым айтады,
Иттин болбойт атасы,
Аялдын болбойт батасы.
Эми ким муну мууздап берет деп,
Кемпирлер кейиш кылады.
Бабай төрө Чайтараш,
Булардын сөзүн байкады.
Быак жагын караса,
Карыш сөөм бир бычак.
Таяр болду бу дагы,
Төрт кулак казан тиерде,
Бу да турат асылуу.
А кудайдан маңдайына жазылуу
Ичине суу куяды.
Улакты мындай мууздап,
Баягы жаткан ак улак,
Энди жаңы чыкканда,
Ма деген добуш укканда,
Мууздап берген киши жок.
Атаны кандай болду деп,
Кемпирлер этти бөлүштү,
Кагылайын кудай деп.

Кан куда болсун Карача,
Карчыгасын жесин деп,
Өзүмдүн байым Жамгыр кан,
Улактын башын жесин деп.
Аны жакшы куйкалап,
Бычактап жууп сыйпалап,
Чоң казанга салады.
Эти бышар кезинде,
Бала чыгып оюнан,
Экөө таза уктап калады.
Баланы минтип унутуп,
Уктап жаткан кезинде,
Басып келди кечинде,
Түн ортосу оогондо,
Таң мезгили болгондо,
Келип калды бир киши.
Келген киши карады,
Чочуп кетет дегенсип,
Кабыргадан сылады.
Эки көзүн ачышып,
Экөө ордуна турады.
Эмне сурап жүрсүң деп,
Дал экөбүнөн сурады.
Кудай таала бербеди,
Сурап келген мен деди.
Көрүнүп калган сен деди.
Айланайын кудурет,
Көрүп турат байкаса,
Казандай болгон селдени.
Апшак сакал Айгожом,
Баарыбызды жасаган.
Кудуретим келгенби?
– Кырк уул, кырк кыз бердим деп,
Сексен бала бергени.
Сексен бала бергенде,
Эки аялды караса,

Чочуп кетип кудайлап,
Көп бала мунуң дегенсип,
Мунун баарын тууганга,
Чыдайбыз кантип кудай деп,
Жакасын кармап жылады.
Түгөнгөн түйтөк катынга,
Түк бербеймин дегенсип,
Түнөрүп турду абышка.
Койчу эми ушу байкуштар,
Тамтырап кур кетпесин.
Элине кантип жетет деп,
Куру кантип кетет деп,
Кайрылып артын карады.
Караганда көрдүңбү?
Ырайымы көрүндү.
Бирөөнө бир кыз берип,
Бирөөнө ал берди.
Чолпондой эркек баланы.
Ушуну айта калады.
Энди олжого салады.
Бая улактын эти бышады.
Он эки жилик мүчөдөн
Он эки кесип алады.
Алты алтыдан бөлүшүп,
Таңдайына салады.
Ак улактын бул этин
Тең-тең бөлүп алады.
Ак улак этин бөлүшүп,
Бешенеден көрүшүп,
Кан куда болсун Карач деп,
Ага карчыгасын ороду.
Эми иши оңолду.
Экөө минтип ээрчишип,
Чын боюна бүтөдү.
Курсактары борсоюп,
Кудай берип койгондой,

Алаканга салгандай,
Баланы так көтөрүп алгандай.
Кемпир айым сүйүнүп,
Чалына келет жүгүрүп.
Жамгырына жакын келгенде,
Сүйгөнүмдөн кеп айтам.
Сүйүнчү бергин деп айтам.
Кагылайын каным ай,
Калп болсо чыксын жаным ай.

Тилегибиз куп келди, мага кудай эркек берди.
Карача кандын аялына кыз берди. Экөөбүздүн, төр-
төөбүздүн тең тилегибиз келди. Кудай кошкон куда,
пайгамбар кошкон дос деген. Эми биз бел куда бо-
лолу деди Кемир айым. Ал төртөө отуруп, ай менен
күндөй кошулуп кучакташып ыйлашып, көзүнөн
жашы кулашып, бирин-бирин сурашып, эки күнү
бир жатып анан кайра тартышат. Айрылып жолго
келгенде Жамгыр Карача канга алтын шакек берет.
Кимибиз кызуу, кимибиз уулдуу болбойлу бири-
бирибизге куда болуп эки балааны баш коштуралы
дешип антташат.

Айылга келип тогуз ай, тогуз күн, тогуз саатка
толгондо толгоо тарта баштайт Кемпир айым.

Тогуз ай толгондо,
Тогуз күнү болгондо.
Каалгасын бордотту,
Кан катыны толготту.
Керегесин бордотту,
Кемпир айым толготту.
Келин-кезек кемпирлер,
Бир-бирин чымчып ойготту.
Ордонун ичи бөлүнүп,
Жамгыр кандын алдына,
Эми келди жүгүрүп.
Элдин баары жүгүнүп.
Жамгыр канга келатат,

Кагылайын Жамгыр кан,
Кемпир айым айымың,
Толготуп атат деп айтат.
Анда Жамгыр кеп айтат:
– Кагылайын энелер,
Кадырды билчү жеңелер,
Башында толгоо тартпаган,
Кызганчаак жагы бар эле.
Үйрүлбөстөн барыңар.
Алты сан камдуу малым бар.
Элден мурун келгениң,
Тандап-тандап алыңар.
Үй-үйүнө барыңар,
Эл үйүнө тарады.
Кемпир айым буралып,
Толготту ичте баланы.
Эч ким жокпу дегенсип,
Эки жагын карады.
Жан киши жок жанында,
Эми чындап келген экен деп,
Үйдөн чыкты акырын.
Күл дөбөгө барганы,
Баягы жерге барганда,
Түк чөгөлөй калганда,
Коргошундай балкылдап,
Бала жерге түштү жаркылдап.
Баа деген бала дабышы,
Жер жүзүнө тарады.
Табышын уккан далай жан,
Эркекби кызбы биле албай,
Эки жагын карады.
Тактысынан Жамгыр кан,
Баланын үнүн укканда,
Баа деген үнү чыкканда,
Көрбөй туруп перзентти,
Эркектигин тааныды.

Эшиктен кирип келгенде,
Эки көзү быткылдай,
Көрүнгөнү жуткундай,
Дал ортосун караса,
Карыш сөөм жалы бар.
Ажыдаардын түрүндөй,
Бир бала болду туулуп.
Байгамбардан куулуп.
Балага көзү тойду эми,
Алтын такка алып койду эми.
Эч нерсе келбей оюна,
Бая Карача кан кан куда,
Муну унутуп койду эми.
Бала балакатка жеткенде,
Ат жалын
Тартып минип кеткенде,
Өзүбүздүн калктанбы,
Же башка жактык журттанбы?
Уулум,
Бастырып анда барсын дейт,
Өзү билип алсын дейт.
Мына ушинтип ойлоду.
Досу оюна түшүп койбоду.
Ошондо он эки жыл өтүптүр,
Бала балакатка жетиптир.
Айдай болгон Берметкал,
Экөө бир күн көз жарган.
А да он экиге чыккан го.
Жамгыр кандын жалгызы,
Сарынжидей баланы,
Жалпы сырттан уккан го.
Мындай болгон сүрөтүн,
Ак кагазга жасады.
Ак куу болуп асмандап,
Эми учуп келатат.
Алтын так минген Жамгырды,

Ошо байкуш көрөдү.
Сүрөтүн мындай таштады да,
Бермет кайра жөнөдү.
Асман жактан агарып,
Ак кагаз түшүп келеди.
Мекеменин ичинде,
Алтын тактын үстүндө,
Аны Жамгыр көрөдү.
Эшикти карай жөнөдү.
Ак кагаз ачып караса,
Атын Бермет жазыптыр.
Карача кандын мөөрүн,
Төмөн жакка басыптыр.
Сүрөтүн кошо катыптыр.
Карды көр да этин көр,
Канды көр да бетин көр.
Нур дөөлөтү бетинде,
Шайы көйнөк этинде.
Сүрөтүнүн четинде,
Карача кандын каты бар.
Акбермет деген аты бар.
Бермет деген келини,
Эсине түшүп элирди.
Мекемени бекитпей
Үйүн көздөй чурады.
Сүрөтүн таштап кеткенин,
Эми билип турады.

Жамгыр сүрөттү алып кемпирге келет, кемпири
сүйүнүп анда төмөнкүчө айтат:

Жамгыр кан кулагыңды салыңар,
Он эки жорго алыңар.
Карача кан кан куда,
Дал ошого барыңар.
Кулдукка бере салыңар,
Кайта жолго салыңар.
Аман эсен бар болсо,

Карачадай кудага,
Учурашып калыңар.
Кулдук кылып сен барып,
Жамгырым кечикпей келе калыңар.
Анда Жамгыр турады,
Адырга көздөй чыгады.
Он эки жорго тандады,
Он экисин кармады.
Мейли жакшы дебестен,
Мейли жаман дебестен,
Он эки жорго, калың мал,
Дүпүрөтүп үйүртүп,
Жанында жок бир киши
Карачадай кан куда
Эми ошону көздөй барады,
Ал жакындап келгенде,
Жүрөгү туйлап Акбермет,
Жүгөгү сезип тиледи.
Кагылайын атаке,
Бүгүн келет кайнатам.
Алты канат ак өргө,
Айылдан оолак тигиңер.
Он эки жорго мал келет,
Дал ошону тигиңер.
Он эки жорго калың мал
Дал ошону көргөндө,
Он экижигит алыңыз,
Ар көчөгө салыңыз,
Малды жыйнап алыңыз,
Бүгүн келет кайнатам
Айланайын өз атам,
Анын алдынан тосуп барыңыз.
Анда анын атасы,
Он эки жигит алады.
Айдың көлдөн караса,
Жамгыр ошого келип калады.

Жамгыр келе жатканын,
Айдың көлдөн көрөдү.
Калың мал жыйнап алады.
Айдың көл деген аты бар,
Калың өрдөк казы бар,
Ошол жерден көрүшүп,
Ыйлап жашты төгүшүп.
Ай менен күндөй созулуп,
Эки кан эми кошулуп,
Көтөргөн үйгө барады.
Көтөргөн үйдөн калың эл,
Жамгырдын атын алады.

Мына ошол жерден Жамгыр кан келинимди көрсөм деп досунун үйүн көздөй басат. Жамгыр кандын келатканын билип Бермет андан ыйбаа кылып жүзүн бекитип ары жөнөйт. Келининин келишкен кебетесин көрүп Жамгыр ыраазы болот. Мына ошол жерден Азирейил периште анын жүрөгүнө кол салат. Анын үч гана күндүк өмүрү калат. Ал аттанып үйүн көздөй кайра тартат.

Атка шашып минеди,
Айылын карай жүрөдү.
Жүрөгүн алып кеткенин,
Кемпиржан үйүндө жатып биледи.
Кожо, молдо жыяды,
Кол Куушуруп турады.
Ача туяк кой айтып,
Жакыныраак келгенде,
Жамгырдын жүзүн көргөндө,
Сүлдөрү бар көзү жок,
Сүрөтү бар өзү жок,
Кебетесин көргөндө,
Нары бери бүлүндү.
Анда Жамгыр сүйлөдү.
Ыйлаба кемпир сен деди,
Жылып келдим мен деди.

Ушак кылат эл деди,
Эки күндүк өмүр бар,
Алтын такка минейин,
Каргадай болгон жалгыздын,
Кагылайын байкуштун,
Амандыгын тилейин.
Бир кудайга тапшырып,
Анан акырет көздөй жөнөйүн.
Анда минтип эмесе,
Кемпир айым кеп айтат,
Келиниң Бермет алганча,
Жаныңды кудай койгон жок,
Жалаңкыч сага тойгон жок.

Ошентип тилегине жетпей Жамгыр өлөт. Так Сарынжи мураскорго калат. Ал эли журтун, мал-мүлкүн түгөлдөп алгандан кийин гана Берметке бармак болот. Жанына беш жолдош кошуп алып Карача кан тарапка жол тартат.

Сексен жорго мал айдап,
Жаныңа алып беш жолдош,
Бүрөөбү анын тагасы,
Бүрөөбү анын жээни,
Бүрөөбү анын жездеси.
Үч балага толдубу?
Бирөөбү анын бөлөсү.
Төрт балага толдубу?
Минген аты боз экен,
Бир бала
Кудай дешкен дос экен.
Беш баласы ошо экен.
Беш бала алтоо болгон соң,
Өз оюна толгон соң,
Сарынжи туруп кеп айтат?
Кагылайын апаке,
Бек Жамгырдын баласы,
Белгисиз кантип барайын,

Берметти кантип алайын.
Кан Жамгырдын баласы,
Кабарсыз кантип барайын.
Катынды катип алайын.
Алты агайын Бөкөйгө,
Апаке акыл салайын.
Атамдан калган алтын так.
Бөкөй кулга мингизип,
Шарапатым тийгизип,
Бөкөй так менен жатсын алданып.
Мен быякка эмесе,
Кабарымды билгизбей,
Кайныма кетсем камданып,
Катын Бермет апкелсем,
Ичмек калың эмеспи,
Тердик жука эмеспи.
Деп кемпирге акыл салды эле.
Кагылайын жалгызым,
Өзүң билгин байкушум.
Дегенсип оюн бөлдү эле.
Алты агайын Бөкөйдү,
Бер келгин деп чакырып,
Карачы мунун акылы,
Алты агайын кул Бөкөй
Бешөө мунун жакыны.
Бирөөнүн аты Байкоңур
Бирөөнун аты Жабаке.
Байбиченин баласы,
Акыл салды карачы.
Же аксакал деп мага айтпай,
Же үй башы деп сага айтпай,
Экөөбүздү бөлдүбү?
Душман сыңар көрдүбү?
Эки бирдей бир тууган
Бир өлмөктөн миң өлсүн.
Экөөн кармаштырып алалы,

Деп баягы Байкоңур менен Жабаке,
Өзгачө таркылдашып жатыры.
Карачы
Бул экөөнүн акылы.
Сарынжи Карачанын айлына,
Бармак болду кайнына.
Өнөгү жаман жалгызың,
Кеп салды го айлына.
Кетмек болду кайнына.
Капырдын оюн карачы.
Бу да туруп карады.
Энди башты чайкады.
Бөкөйгө такты берели,
Бөкөй такты минсин эмесе,
Кагылайын жалгызым,
Кечикпей келгин байкушум,
Дегенсип ак батасын береди.
Эчтеке жок оюнда,
Бөкөйдөн бата алдым деп,
Беш жолдошун ээрчитип,
Калың малды айдатып,
Алдыдагы ойдуңга,
Кара малды жайнатып,
Карача кан кайнына
Энди минтип жөнөдү.
Бүгүн жалгыз келет деп,
Ак Бермет үйүнөн муну биледи.
Айланайын энелер,
Кадырды билчү жеңелер,
Абысын ажын күң жеңе,
Алты канат ак өргө,
Айылдан оолак тигиңер,
Бүгүн келет бир жалгыз,
Керектигин билиңер.
Кагылайын жеңелер,
Жолун тосуп жүрүңөр.

Алдыда келген жеңеге,
Алтымыш теңге береди.
Көргөнү келген жеңеге,
Көп эле теңге береди.
Көттө калган токолго,
Теңгенин кымбат кезинде,
Беш сомдон санап береди.
Жеңелер элечегин койкойтуп,
Короздоно чойкойтуп,
Алдынан чыкты камынып.
Алдынан чыкты жаш бала,
Жанында бар беш бала.
Алдыдагы катындар,
Талап ала тургансып,
Тосуп келип турады.
Алдыдагы баланын,
Энди жакын сурады.
Он экиде убагы.
Ойноок бала жалгызың,
Эми ойго толду бу дагы.
Алдыда келген жеңеси,
Алтымыш теңге алады.
Көрүнүп калган жеңеси,
Көп теңгеден алады.
Көттө калган токолдор,
Беш сомдон санап алады.
Алдынан чыккан жеңенин,
Баарын бирдей көрөлү.
Карачы жаш баланын өнөрү.
Аттигиң кандай кылам деп,
Берметтин келет жеңеси.
Алар акча алганы,
Төш калтага салганы.
Анан алкап калганы.
Кагылайын кудай ай,

Биздин кыздын көрдүңбү,
Алары жалгыз бала экен.
Анда ырысы бар экен.
Курдашы жалгыз бала экен,
Куп ырысы бар экен,
Теңтушу жалгыз бала экен,
Тескери айтып не керек
Тек ырысы бар экен.
Көтөрүп койгон ак үйгө,
Алтоо барып киреди.
А күнү жатты тынч эле.
Эртеси да жатты тынч эле.
Үчүнчү күн болгондо,
Абдыракмандын энеси,
А да Берметтин болот жеңеси.
Ошол акырын басып келеди,
О бала,
Сага бир акыл салалы.
Келинчек таякесине кетти эле,
Бүгүн үч күн өттү эле.

Беш күндө келет силерди көрөт, анан таң-тамаша
болот дейт. Ушинтип айтып келдик деп кайра барып
Берметке кабар беришет.

Ана ошондо Ак Бермет,
Сарынжиге чак Бермет,
Берметтин келет сиңдиси,
Сиңдиси алты жашар бир киши.
Ошону колго алалы.
Алтындан кылган сыбызгы,
Бермет, жан калтага салалы.
Алты канат ак өргөө,
Жакыныраак баралы.
Үзүк менен туурдуктун,
Капталган жерин тилели.
Алтооно көрүнбөй,
Тим эле

Сыртта балдыз болуп жүрөлү.
Беш баланы сынады,
Көзүнөн жашы кулады.

Бермет беш кемпирди жиберип сынатты, жеңеле-рин толтуруп тыйын алдырымыш болуп да байкап көрдү. Эми өзү барып көргөнү жатканы. Анткени булар беш жолдошу менен өзү кошо алтоо келмек эле эмнегедир жетөө келди кимисинин бир караөз-гөйлүгү барбы же кандай иш, ошону билейин деп карап келди.

Алты жашар сиңдиси,
Бермет менен бир киши.
Колунан алып жетелеп,
Экөө басып келди төтөлөп.
Алтындан кылган сыбызгы,
Ак Бермет чөнтөгүнө салады.
Жакын басып келеди.
Туурдук менен үзүктүн,
Капталган жерин тиледи.
Ошондон ичке көз салып,
Баланы мурутунан биледи.
Бир куураган чалды көргөндө,
Берметтин шуу дей түштү жүрөгү.
Анда айтат сиңдиси,
Жанындагы беш бала,
Бешөө бирдей беш салаа.
Аманат жанга эм бала.
Башка билбей мен билдим,
Мынабу
Картаңыңдан без бала.
Төбөлөң жерде азап бар,
Төрт күндүк башта чатак бар,
Кан жездемин жанында
Карасам ичи бузук бирөө бар.
Аманат жанда кыйноо бар,
Адам билбей мен билдим

Ак бетиңде тырмоо бар.
Кан жездемдин жанында,
Акылы бузук бирөө бар.
Анда Бермет буралып,
Үйүн карай жөнөдү.
Берметтин кылган акылы,
Үйүнө бара жатыры.
Ал үйүнө кире элек,
Жамандыкты биле элек.
Кагылайын апаке
Кайрылып бери келе кеткин деп,
Бая Көкүлдүн апасын,
Абдыракмандын энесин
Алыстан келген мейманга,
Алты табак эт алып,
Күйөөлөрдү бет алып,
Алдына алып коёду.
Эки-экиден болушуп,
Баары бирдей тоёду,
Курсактары чандайып,
Этке тоюп дардайып.
Бүгүн жатып эс алгыла деп,
Төшөк салып жаткызды.
Жанындагы беш жолдош,
Белин чечип жалпайып,
Кадыресе жантайып,
Баары уктап калышты.
Баягы арбак урган Жабаке,
Аттарды отко коём деп,
Түн ортосу болгондо,
Бир ишти аңдып калады.
Бир көзүн ачып алады.
Бир көзүн жуумп салады.
Качан чыгар экен деп,
Аңдыды жалгыз баланы.
Түн ортосу болгондо,

Таң мезгили болгондо,
Жалпы уктап калды деп
Жаш бала эшикке чыкты кымылдап,
Жалгыздын минген тулпары
Айдың көлдү карата,
Энди жолго салады.

Анда Бермет айттырган бая кешкемпирден Айдың көлдүн четинде мен жаткан өргөөгө келсин түндөсү. Өзү жалгыз келсин да шакегимди алсын деп балага айттырганын Жабакке угуп калган. Эми ошону аңдып баратат. Бала Берметке баратат, Жабакке аңдып артынан баратат.

Айдың көлдүн четинде
Бир сакчысы бар экен.
Андан өттү көрүнбөй.
Алтындан кылган мамыга,
Атын байлай салды эле,
Жабакке ат жалына минди эле.
Алты канат ак өргөө
Тегерете басты эле.
Темирден кылган каалга,
Тетигин бурап ачты эле.
Кош коңгуроо илинүү,
Ага төбө тийгизбей,
Оң капшыт менен жүргүзбөй,
Ак тайганга билгизбей,
Ашкана менен кирди эле.
Ашык жары Сарынжи,
Келгенин Бермет билди эле.
Арка чачын сылады,
Колун силкип турады.
Желке чачын сылады,
Жеткизбей силкип турады,
Бермет
Ушундайча кылады.
Баланын чап ачуу келеди,

Эшикти көздөй жөнөдү.
Келгениңди мен билип,
Эркелик кылып жаттым деп,
Тура калып арбады,
Туу этектен кармады.
Берметтин жок арманы.
Короздой болгон мойнуна
Колун арта салганы.
Бир төшөктүн үстүнө,
Эки кандын баласы,
Эзилишип калганы.
Уйку деген чала өлүк,
Чарчап жүргөн байкуштар,
Таза уктап калганы.
Уктаганын билгени,
Арбак урган Жабаке,
Так тушунан келгени.
Туурдуктун тигишин,
Тушташтыра тилгени.
Копшолушкан кереге,
Колу зорго киргени.
Алты жүзгө бүтүргөн,
Алтындан кылган шакыйна.
Ак Берметтин колунда,
Жабакең уурдап алды көрдүңбү?
Төш калтага салганы,
Жүгүрүп, тулпарга жетип барганы.
Көзүнөн жашы кулады.
Жүгүрүп, тулпарга жетип барганы.
Ыргып атка мингени,
Мингенин жалгыз билбеди.
Таң куланөөк болгондо,
Чочуп кетип ойгонсо,
Колун сууруп толгонсо,
Алтындан кылган шакыйна,
Ак колунда шакек жок.

Чочуп кетип турады.
Бермет байкуш ыйлады.
Кабыргадан сылады,
Кайта кайта сурады,
Колумда алтын шакыйнам,
Керек үчүн алдыңбы?
Бир жакшы жеңең айткандыр
Ошого белек үчүн алдыңбы?
Белекке алсаң мейлиге,
Бей капа салба көөнүмө.
Керекке алсаң мейлиге,
Кагылайын жалгызым,
Кейишти салба көөнүмө.
Анда жалгыз кеп айтат.
Алтындан кылган шакыйнаң,
Уурдап алчу мен эмес.
Ушак кылар кеп эмес.
Ууру тутар сен эмес.
Бул сөзүңдү неге айттың?
Кылыгың мага тең эмес.
Деп ачуусу келеди,
Ордунан тура береди.
– Кагылайын жалгызым,
Каргадай болгон байкушум,
Эчөө эле жолдошуң?
Ишиңди кудай оңдосун.
Жолдошуң түгөл бүт болсо,
Мендей
Кара бет жарың оңбосун.
Муну уккан соң ал жалгыз,
Тура калып жүгүрүп,
Мамыга барса тулпар жок.
Бошонуп кетти дегенсип,
Нары бери жүгүрүп.
Тулпарынан түңүлүп,
Кайра келип калганы.

Алтындан кылган шакыйна,
Арбак аткан Жабаке,
Жан калтага бир салып,
Тулпарына минип алып
Айылдагы Бөкөй кан,
Ошону көздөй бараткан.
Бөкөй алтын тактын үстүндө,
Ага кирип барады.
Алтындан кылган шакыйна,
Белекке сизге берди деп,
Алар жарың Ак Бермет,
Сизге керек үчүн берди деп,
Айнектей болгон балага,
Алчу болсоң жан ага,
Берметке 40 катының садага.
Мен ылайык эмес деп
Муштумдай болгон балага.
Анык алар жарым Бөкөй деп,
Алтындан кылган шакыйна,
Сизге берип ийди барага,
Ишенимдүү киши деп,
Мени салды арага,

Ошондо жаман, эси жок Бөкөй сүйүнүп, дардаң-
дап кубанып шакекти колуна салынып өпкөсү көө-
дөнүнө батпай Акчагүлдүн койнуна жатпай калды.

Ары бери жүгүрүп,
Бөкөй жандан түңүлүп,
Жанындагы Жабаке,
А да жүрөт бүлүнүп,
Байкоңурду чакырды,
Жабаке кылат акылды,
Эки бирдей бир тууган,
Бул экөөнү көрдүңбү?
Кармаштырып жатыры.
Кагылайын Байкоңур,
Баштап койдум мен деди.

Башкасын кылгын сен деди.
Уйкунун кызын уйдум ай,
Уктабай байкап турдум ай.
Эки кандын баласы,
Ай менен күндөй созулуп,
Бир жаздыкта,
Көшүлүп уктап жатканда,
Уйпалашып жатты эле,
Уйкуга чындап батты эле.
Алты жүзгө жасалган,
Алтындалган шакыйна,
Аны акырын алдым го,
Ак тулпарын миндим го
Таң ата элек түн ичи,
Бөкөйгө келип кирдим го.
Анда Байкоңур деп бакырды.
Бөкөй муну чакырды.
Байкоңурдай тууганга
Бөкөй салмак болду акылды.
Кара жорго аргымак,
Аны мингин сен деди.
Алтындалган шакыйна,
Берметтин берген белеги,
Мактанып муну көр деди.
Ал жалгызга тийбейм дейт.
Аны такыр сүйбөйм дейт.
Мени дегдеп калыптыр.
Эми карагер жорго сеники
Кадимки Бермет меники.
Бирөөнүн үйүндөгү кызына,
Күнүлүк кылып олтурган
Мына бул
Акчагүл катын жердики.
Айдай болгон Акчагүл,
Алтындан болгон пиала.
Оң колуна жаркылдап,

Кагылайын кан Бөкөй,
Менин тилим ал Бөкөй,
Сөзгө кулак сал Бөкөй.
Аларың Бермет кыз болсо
Башкача кылып ал Бөкөй.
Башка жакка барайын,
Басылды менин таалайым.
Алганың Акча мен элем,
Кай катындан кем элем?
Ага Бөкөй болбоду,
Ары мойнун толгоду.
Берметтей селки жарым деп,
Жер жайнап көп мүлк малым деп,
Бир көңүлү бузулат,
Бир көңүлү оңолот.

Супага чыгып Байкоңурду карайт. Байкоңурду Берметке кабарга жиберген эле. Берметтин сөзү чынбы төгүнбү билейин деген болучу. Байкоңур Жабакке менен макулдашып алып нары коктуда бир түнөп, эч кимге көрүнбөй, эч жакка барбай эле кайра келет, Бөкөйгө айтат.

Кагылайын кан Бөкөй,
Менин тилим ал Бөкөй.
Кыялы жакшы балага,
Кыз ала турган балага,
Кырк катының садага.
Деги ылайык эмес ко,
Сенин Берметиң жаман балага.
Асыл заттуу шакекти,
Сизге берди белекке.
Мени да салды арага,
Байкоңурдун бакылдап,
Алдаган сөзүн угады.
Бөкөйдү кудай урады.
Кагылайын Байкоңур
Айтканымдан кайтпайын,

Экинчи сөз айтпайын.
Кара жорго сеники
Ала турган аялга,
Күнүлүк кылып олтурган,
Акчагүл катын жердики.
Катынды бери кел дечи
Кесип ал анын келдесиң.
Кылычын сууруп кынынан,
Чын түңүлүп жанынан,
Чыңырганга карабай,
Түтөп турган Акчагүл
Туубаса да тутунган,
Эмчек сүтүн бербесе,
Элик сүтүн берди эле.
Байкоңур менен Жабаке,
Экөөнүн ишин карачы.
Туубаса да тутунган
Асыранды баласы.
Ал экөө башын кести карачы.

Суунун башын ылайланып жибердим эми аягынан тундуруп алайын деп капырдын каны Күлдүргө экөө арыз менен барышат. Бөкөйдүн канаты бар эмеспи аны менен акыл кошушуп Күлдүрдүн башын айлантышып чыккынчылык менен Сарынжини беш жолдошу менен тил билбеген орус солдаттарына айдатышат. Берметке жолугуп Бөкөй эми тилегиме жеттим го оюндагысын айтат. Бермет ага тиймек түгүл каргап шилеп аябай урушат. Бөкөй алданганын билет. Жабакени өлтүрмөк болот. Жабаке жалынып, жалбарып аман калат. Беш жолдошу менен Сарынжини орус солдаттары менен айдатып жөнөтөт. Ошондо Ак Бермет Бөкөйгө жалынып айдалып өлгүчө аман-эсен биерде жүрсүн деп жалгыздын жанын сурап турган жери:

Айланайын кан Бөкөй,
Аларың Бермет мен болсом,

Тиеин сага ал Бөкөй.
Жалгызымды өлтүрбөй,
Жанын алып кал Бөкөй.
Керегиң Бермет мен деди.
Ага Бөкөй болбоду,
Ары мойнун толгоду.
Түнөрүп турган жалгызы
Алдына келди байкушу:
– Мен эми намыстын кызын урайын
Аке жан,
Кол куушуруп турайын.
Кошоматың кылайын.
Койкойгон кумган колго алып,
Кол жуугучуң болоюн,
Беделдүү кумган колго алып,
Аке бет жуугучуң болоюн.
Түн ортосу болгондо,
Даарат алып турганда,
Колуңа сууну куяйын.
Аке, кол куушуруп турайын.
Намыстын кызын урайын,
Анысына болбоду,
Артына колун толгоду.
Тил билбеген желдеттер,
Алдына салып айдады.
Ошондо кайрылып артын карады,
Берметке жооп кыла салады.
Өзгөнүн өзгө экенин,
Өзгөчө азыр билдим го.
Өз акем деген сен болсоң
Өзөгүмө тийдиң го.
Алтындан кылган түймөңдү,
Алты бүктөп түй деди.
Алты күнгө күй деди.
Алты күндө келбесем,
Ата көрү чочконун

Берметим,
Азабын көрбөй тий деди.
Күмүштөн кылган күймөнү,
Жети бүктөп түй деди,
Ары чети жети күн,
Жети күнгө күй деди.
Жети күндө келбесем,
Желмогуздай чочконун,
Кордугун көрбөй тий деди.
Анда туруп кеп айтат.
Бермет мындай деп айтат:
Алты канат ак өргөө,
Аркасынан капшырдың.
Аркаңдагы жарыңды,
Алда кимге тапшырдың.
Жети канат ак өргөө,
Желкесинен капшырдың.
Жетелешчү жарыңды,
Желмогузга тапшырдың.
Өзгөнүн өзгө экенин,
Өзүмчө туруп билейин
Өлүктөй болгон доңуздун,
Өлүгүнө сийейин.
Өкүмгө кантип тийейин.
Казанына сийейин,
Как башка кантип тийейин.
Кагылайын жалгызым,
Сен тиерде куурасаң,
Мен биерде куурайын.
Кыз алган жарың мен элем,
Кыяматка барганда,
Мен өзүңө тийейин,
Ушуну менен ал жетим,
Эки көзүн жайнатып,
Эки колун байлатып,
Кош айтышып буркурап,

Бермети калды чыркырап.
Алтоосун кошоктоп,
Солдаттар айдап кетти дыркырап.
Жанындагы беш жолдош
Бешөөнүн башы чарадай
Айдоодо кетип барады ай.
Солдатка пара беришсе,
Же тилине түшүнбөй,
Же парага карабай,
Пара менен иши жок.
Балага
Боор оорур киши жок.
Күнү-түнү айдалып,
Бир түштө солдаттар,
Тамакка токтоп эс алып,
Токтоп турган жеринде
Ошондо
Карача кандын тилмечи,
Сарынжинин жолдошу.
Ошо көзгө көрүндү.
25те бала эле
Кыл муругу керилген,
Ошону кайната деп ыйлады.
Бөкөй алтоо мен жалгыз
Кайнага,
Бөлүнүп келдим мен байкуш
Ак Берметтей карындаш,
Бөкөй, аламын деп чаң салды.
Арманым көп кайнага
Бешенемде арылбас.
Бендеден кабар ал деди.
Мага көзүң сал деди.
Кайын атам Күлдүрдөн,
Кайнага жооп ал деди.
Анда Күлдүр байкады,
Башын байкап чайкады.

Эки колун бошотуп,
Айда жөнө бар деди.
Берметти ал деди,
Анда бозоруп тургаа жалгызың
Жооп берди байкушуң.
Айланайын Күлдүр кан
Башалыгың билдир кан.
Сызып берген катың жок.
Кошуп берген кишиң жок.
Кана сенин мандатың?
Канакей менин солдатым.
Жалгыз кайда барамын,
Берметти кантип аламын.
Дегенсип эми кеп айтат.
Жаза салып тилмечи,
Орусча кирип булдурап,
Бу да кирди чулдурап.
Анда туруп жазады
Пияладай чоң мөөрдү,
Ак кагазга лап дегизе басады,
Солдат кошуп береди,
Эми солдаттар аны алып,
Берметти карай жөнөдү.
Ор жанына келгенде,
Жолдошторун көргөндө,
Күлдүр, күлдүр, күлдүр кан,
Пашалыгың билдир кан,
Жолдошторум бербесең,
Солдатың күчүн урайын.
Сакал менен мурутуң,
Бир бирден кармап жулайын,
Аттигиң кандай кылайын,
Көргөзбөй турган болду го
Ак Берметти кудайым.
Жолдошторум бербесең,
Күлдүр атаңдын оозун урайын.

Дегенде
Күлдүр кан тактан кулады,
Кайта кайта сурады.
Сарынжини тааныды
Карылыкка наалыды.
Алданганын билди эми.
Кара мүртөз Бөкөйгө,
Каарданып кирди эми.
Балдардын баарын бошотуп,
Кайра бери жөнөттү.
Калаанын ичи чаң болду,
Караган адам дал болду.
Көчөнүн ичи чаң болду,
Көргөн пенде дал болду.
Солдаттар келип ал жерден
Байкоңур менен Жабакке,
Ал экөөнү кармады,
Колу бутун байлады.
Андан ары барганда,
Атадан калган тактыда
Бөкөй минип отурат.
Ак Бермет анын жанында,
Алтындан кылган пияла,
Пияла менен бир чайды,
Жалгызын көрө калганда
Бермет Бөкөйдү көздөй урады.
Бөкөй чалкасынан кулады.
Баса калып солдаттар,
Бөкөйдүн
Сакал менен мурутун
Бирден бирден жулады.
Азаптуу жетим байкушуң,
Айдалып кеткен жалгызың,
Эми Берметке нике кыяды.

Мына ошентип Бермет менен Сарынжи экөө кошулат.

МАЗМУНУ

ТҮЗҮҮЧҮДӨН	3
------------------	---

БАТА-ТИЛЕК ЫРЛАРЫ

БАТА	6
ЫМЫРКАЙ УУЛГА БЕРИЛГЕН БАТА.....	6
ЫМЫРКАЙ КЫЗГА БЕРИЛГЕН БАТА	7
КҮЙӨӨГӨ УЗАТЫЛАР КЫЗГА, ЖАҢЫ КЕЛГЕН КЕЛИНГЕ БЕРИЛГЕН БАТА	8
ЖАШ ЖУБАЙЛАРГА БЕРИЛГЕН БАТА	10
КОЛГО СУУ КҮЙГАН ӨСПҮРҮМГӨ	10
БЕРИЛГЕН БАТА.....	10
ЖИГИТКЕ БЕИРЛГЕН БАТА.....	11
ТӨЛ БАШЫ	11

ТАМСИЛДЕР

ТЕКЕ МЕНЕН ЭЧКИ.....	12
БУЛБУЛ МЕНЕН ГҮЛ	13

ТАВЫШМАКТАР.....	21
------------------	----

ШЫРЫЛДАҢ	23
----------------	----

ЫРЫМ-ЖЫРЫМ ЫРЛАРЫНАН

БЫЖЫ	30
БАЙЛООЧ.....	30
КУНДА КУРТ	31
ЭЛДИК АЙТЫМ.....	33

КОРДОЛОР

КОРДОШУУ	35
ТӨРӨГУЛДУ КОРДОГОНУ	37
ТЕҢ ЭШИМ ЭЛИН КОРДОО	38

ДИДАКТИКАЛЫК ЫРЛАР

САНАТ ЫРЛАРЫ.....	39
ҮГҮТ НАСИЯТ.....	40

ЖАРАМАЗАНДАР

ЖАРАМАЗАН.....	47
ЖАРАМАЗАН	48

ТЕРМЕЛЕР

ТЕРМЕ	51
ТЕРМЕ	54

АРМАН, КОШОК ЫРЛАРЫ

КЕБИҢ КАЛДЫ ӨЗҮҢ ЖОК	57
КЫЗ БЕРГЕНДЕГИ КОШОК.....	58
ӨЗҮМДҮН КОЖОЮНУМ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОГУМ.....	59
АРМАН	62
АРМАН	64
КОШОК	65
КОШОК	67
КОШОК	70
КОШОК	70
КОШОК	76
КАНЫКЕЙДИН КОШОГУ	78
АЛГАЗЫНЫН КЫЗЫНЫН КОШОГУНАН.....	80
ЗУУРАКАНДЫН КОШОГУ	83
КОШОКТОР	97
КОШОК	103
КОШОК	103
КОШОК	106
КАРАБАШТЫ АЙДАТКАН КАДЫРКУЛ ДЕП ОЙЛОГОНДОГУ КОШОК.....	114
КАРАБАШ КУДАЙБЕРГЕНДИН ИНИСИ КОЖЕКЕНИН КЫЗЫ СЕЛКИ ЖАНА НАЗАРКУЛДУН КЫЗЫ ШУРУТАЙДЫН ЧОҢ АТАСЫ КАРАБАШ КУДАЙБЕРГЕН ӨЛГӨНДӨГҮ ЭЖЕЛҮҮ СИҢДИЛҮҮ БУЛ ЭКӨӨНҮН АЛЫМ-САБАК КОШОГУ.....	115
ЭЖЕ, СИҢДИ ШУРУТАЙ МЕНЕН СЕЛКИ ЧОҢ АТАСЫ КАРАБАШ КУДАЙБЕРГЕНДИН ЖАШЫН САНАП КОШКОНДОГУ АЛЫМ-САБАК КОШОГУ	119
ШУРУТАЙДЫН АТАСЫНА КОШКОН КОШОГУНАН.....	120
УУЛБЕКТИН КОШОГУ	121
ШЕКЕРВЕК МАНАПТЫН КОШОГУ.....	122
ЖЕҢЕСИНИН КОШКОНУ.....	127
САРЫГУЛ	129
МОМУНААЛЫНЫН КОШОГУ	129
ТАЛАСТА, КЕҢКОЛДО 1916-ЖЫЛДА КУДАШ ДЕГЕН АДАМ АЛМАТАДА ЖҮРҮП 1919-ЖЫЛЫ КАЙРА ӨЗ	

ЖЕРИНЕ КАЙТКАНДА ИНИСИ ЫБЫРАЙ ӨТКӨНҮН УГУП, КОШУП ЫРДАГАНЫ	131
КОШОК	135
ЖАЛГЫЗ	139
АБЫШКАНЫН ЗАРЫ	144
АКБЕРМЕТ	146

ДИНИЙ ЫРЛАР

ӨЛҮМ ЖАНА ӨЛГӨНДӨН СОҢ	161
БЕЙИШ ЖАНА ТОЗОК	166
БИСМИЛЛА СӨЗДҮН АЛДЫСЫ	169
ЖИГИТТИН ЫРЫ	171
БУЗУК КИШИ	179
ЭСКИ КИШИ	181

ЖОМОКТОР

ЖАГОРУМ	182
АЛА КАРГА	189
ХАН МЕНЕН УВАЗИР	193
ЖООМАРТТЫК	194
КАРА КЕЧЕ	197
ЖОМОК	198
МАНАТ	200

САНЖЫРАЛАР

КЫРГЫЗДАРДЫН САНЖЫРАСЫ	205
КАЗАКТЫН УРУГУНУН ЧЫГЫШЫ	208

СЕКЕТБАЙ, КҮЙГӨН, АШЫКТЫК ЫРЛАРЫ

СЕКЕТБАЙ	209
КҮЛҮЙПА КҮЛЖАР ЭКИ АШЫК	211
КЫЗ ОЮНУНДА ЫРДАЛГАН ЫР	212
КЫЗ ОЮНДАГЫ ЫР	213
КҮЙГӨН	217
КҮЙГӨН	219
СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ	224
СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ	226
БОЗ БАЛАНЫН ЫРЫ	227
КОШТОШОМ	230
СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫНАН	233
АЗЫРГАН СҮЙҮҮ	234
СҮЙҮҮ	235
СҮЙГӨН КЫЗГА	235

ЖАПАР МЕНЕН ЖЫПАР	236
СҮЙҮҮ	239
СҮЙГӨНҮМ	240
УБАДАГА БЕК БОЛГУН	241
АЖЫРАШАР БЕКЕНБИЗ	242
БИР СЫР	243
СУЛУУГА КАТ	243
КЫЗДЫН ЖООБУ	244
ЭСИМДЕ	244
БИР ЫР	245
ЖАШТАР ЫРЫ	245
КАТТАН ҮЗҮНДҮ	249
ПАЙДАҢ ЖОК	249
ЧЫРАГЫМ	251
ЖЕҢЕЛЕР	251
ЖЕҢЕЛЕРГЕ ЖАРАШУУ	254
МЫРЗАУУЛ	255
КҮЙГӨНДҮН ЖАШЫЛ КЫЯСЫ	258

ЖЕР-СУУ ТУУРАЛУУ ЫРЛАР

ТАЛАСТЫН КӨРҮНҮШҮ	263
АККАН СУУ	267
ЖАЗ КЕЛДИ	270
ШИЛБИЛИ	271
АЛТЫН МЕЗГИЛ	272
ТАЛАС СУУСУ	273
КАРАКОЛ ЖАЙЛООСУ	273
АК-ТАШ КЕНИ	275
ТАЛАС	276

АЙТЫШТАР

МАЛЧЫ МЕНЕН ДЫЙКАНДЫН АЙТЫШЫ	278
ЖИГИТ МЕНЕН КЕЛИН	279
БАЗАРКҮЛ МЕНЕН АЙТКУЛУ	281
МОЛДОНУН АЙТЫШЫ	281
ТУРГАНБАЙ БИЙ АЛЫМКУЛГА ЧЫГЫМСАЛАТ.	
ОШОНДО БАЗАРКҮЛ КЕМПИРДИН ЫРДАГАНЫ	285
САРИНЖИ МЕНЕН ЖЭЭНБАЙДЫН АЙТЫШЫ	286
КЕЛИН МЕНЕН ЖИГИТ	288
ЧОР ЫРЧЫНЫН ЫРЫНАН	292

БАЛДАРГА АРНАЛГАН ЫРЛАР

КАРА УЛАК	294
ҮКӨНТАЙ	294

ТАЙГАНЫМ	295
КӨГҮЧКӨНҮМ	296
АШЫМБЕК	297
КОТУР УЛАККА	298

АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАР

САМАК	299
АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨ ЫР	300
СОКУР ҚАЛЧА АҚЫН	302
КАНЫШБЕК.....	303
АК МӨӨРДӨН ҮЗҮНДҮ	304
ОКТЯБРЬ ТУУСУ	305
ЖАШ АҚЫНДАРГА.....	305
ПАРТОРУК.....	306
ЭРКЕ.....	307
БЕТЕГЕ	307
АГАМА.....	308
КЕРМЕ ТОО	309
АРМИЯ	310
КОМСОМОЛ	311
АҚЫН	311
КЫРМАН	312
КЫРГЫЗСТАН 25 ЖЫЛДА	312
ЭМКИ ЗАМАН ТАҢ ЗАМАН	316
МЕНИН АТАМ	318
ТЫНЧТЫКБҮБҮ	319
ЧАВАНДЫН ЫРЫ	320
БИЗ УШУНУ ШАЙЛАЙБЫЗ.....	320
ТИЙГЕН ЖОК МАГА ЭЧТЕМЕ.....	321
ВЕТВРАЧКА КАТ.....	321
ЧОҢ ЭНЕМ	322
МУГАЛИМ.....	323
БИЗ КОЙДУК	323
АЯЛДАРГА СЫН	325
ТОКТОГУЛГА УЧУРАШУУ	329
ТАЛАСКА ТААРЫНЫЧ.....	331
ФРОНТТОГУ ЫР	333
ӨМҮКУЛОВ МОЛДАЛЫНЫН АЙТЫП БЕРГЕН ЫРЛАРЫ	336
КПСС	338
УРУГУҢУЗ ЖЕТИГЕН.....	345
УЧУРАШУУ КАТ	354
СҮЙГӨН ЖАРГА.....	362
САҒЫНЫЧ	366
ЖИГИТТИН СҮЙГӨН ЖАРЫНАН	369
СҮЙГӨНДӨН СҮЙГӨНГӨ	371

АСКЕРДЕН АМАН СЕН КЕЛСЕҢ	376
БОЗ КАГАЗ МЕНЕН САЛАМ БАР	380
ФРОНТТОГУ ДАҢКТУУ АЗАМАТТАРГА	384
БИЗ	387
ЖОЛДОШТОР МЕНЕН СҮЙЛӨШҮҮ	389
КЕЛЕРИҢДИ КҮТӨБҮЗ	392
КҮТӨЙҮН	393
КАЧЫРЫП ЖООГО КИРЕМИН,	394
ЛЕНИН	396
АЛТЫН ЖАЛБЫРАК	398
ЭЛИМЕ	399
ЭМГЕК КӨРКҮ	400
ЛЕНИНДИН ӨТКӨН КҮҢДӨРҮН	401
АЙТЫП АКЫЛ НУСКА	401
КЕП ЧЫГАРДЫМ	401
БҮГҮН БИЗ	438
ЛЕНИНДИН ЭЛЕСИ	438
ЫРЛАР	439
ЭНЕМЕ	440
ЫР САПТАРЫ	443
СҮЙҮҮ ЫРЫ	444
КЫРААН КУРБУМ БАРСЫЗБЫ?	444
КУПЛЕТТЕР	445

**2015-ЖЫЛЫ Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА
АДАБИЯТ ИНСТИТУТУНУН КЫЗМАТКЕРЛЕРИ
ТАРАБЫНАН ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ФОЛЬКЛОРДУК
ЭКСПЕДИЦИЯНЫН МАТЕРИАЛДАРЫНАН**

КАНЫКЕЙДИН ТАЙТОРУНУ ЧАПКАНЫ	460
ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨ АЙТЫЛГАН КОШОК	464
КЫЗДЫ УЗАТКАНДА АЙТЫЛГАН КОШОК	465
БЕШИК ЫРЫ	466
КЫЗЫМА	467
АК САЙДЫН БАШЫ АЛКЫМДА	468
КАНЫКЕЙ – БУЛАК	470
САРЫНЖИ-БӨКӨЙ	486

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

**ТАЛАС ОБЛАСТЫНАН
ЧОГУЛТУЛГАН
ФОЛЬКЛОРДУК МАТЕРИАЛДАР**

36-том

Түзгөн:

Көлбаева М.

Тех.редактору: *Жанышбекова А.*

Корректору: *Нурсейитова А.*

Компьютердик калыпка салган: *Б.Өмүров*

Терүүгө 06.06.2018-ж. берилди.

Басууга 16.07.2018-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 60x84 ¹/₁₆.

Көлөмү 33,0 б.т. Нускасы 500. Заказ № _____

«Турар» басмасында басылды.